REŞAT ENİS • TOPRAK KOKUSU

TOPRAK KOKUSU

REŞAT ENİS

ROMAN

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

Kitabın 1944 tarihli birinci basımı
(Semih Lûtfi Kitabevi, Baskı: Tan Matbaası) esas alınmış, 1968
tarihli basımıyla (Kara Toprak adıyla, Ararat Yayınevi)
karşılaştırılarak yapılan dil sadeleştirmeleri uygulanmıştır.

Reşat Enis

Toprak Kokusu

Roman

Doğa Basın Yayın
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Bulvarı
Kamer Hatun Mah.
Alhatun Sk. No: 27
Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0212 361 09 07 (pbx)
Faks: 0212 361 09 04
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın – 220

TOPRAK KOKUSU
Reşat Enis

Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Evrensel Basım Yayın'da
Birinci Basım: Kasım 2002

ISBN 975-6865-30-4

Baskı
Ayhan Matbaası

Toprak Kokusu

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu yıl tahıl ürünü için mevsimler çok elverişli geçti. Boyalısakal, hurafelere inanan, dini bütün adamdı: Cami teneşirhanesinden gizlice aldığı kirli teneşiri "Kurbağasız dere" üzerindeki tahta köprünün altına götürüp yıkadığı gecenin sabahı, deli gibi bir yağmur boşanmıştı. O; çoğu; köylünün ve çiftçinin çatlamış topraklar üzerinde yağmur duasına çıktığı kurak günlerde, kimseler görmeden camiden bir teneşir sırtlar, Kurbağasız derenin sularında ıslatırdı. Ne hikmettir, çok geçmez yağmur yağardı. Kaç kereler denemişti bunu!

Evet... İşte böyle bir yağmurdan sonra "buğda"sını gubara gömmüş, üzerine bir de tapan çekip bırakmıştı. Allahtan olacak, şubat ayı kurak gitti. Nisanda da hava serindi. Buğda, çiçekten kelleye bindi. Nihayet işte haziran gelip çattı. Fakat onda tek metelik kalmamıştı. Oysaki, ürünü biçmek için orak makinesi kiralamak; harman yerine kızak yapmak için, işe yaramıyacak kadar eskiyen kızağı yenilemek; buğdayı "xx" oğullarından "..." Beygillerin batözünde ücret mukabilinde çektirmek topluca bir paraya bakardı.

Kederden, sıkıntıdan bunalmıştı Boyalısakal... Önce, şehre inip bankalardan birinden ihtiyacı kadar para kaldırmayı düşündü. Ona meşhur bir bankanın adını verdiler ve yerini sağladılar.

Şehirde bankayı ararken, sanki Mehmed'in ayakları geri geri gidiyordu. Korkuyordu bankadan... Çavuşzadegillerin felâketine banka sebep olmamış mıydı? Çavuşzade de bir gün para kaldırmak zorunda kalmıştı. Köye gelen bir banka memuru, yüz dönümlük tarlaya bin lira kıymet biçmiş ve Çavuşzade, banka veznesinden ancak üç yüz liracık alabilmişti. Yüzde yirmi beş faiz ve üç ay vâdeyle... Üç ay çok çabuk geçmiş; Çavuşzade, bankaya üçyüz yetmiş beş lirayı ödeyebilmek için, mahsulünü karşılık göstererek, Kötüköy'ün başbelâsı faizci Yarım Hacıdan yüzde elli faizle para almak zoruna düşmüştü. Hasan Ağa, sonradan, Çavuşzadenin tekmil mahsulünü –piyasadan çok düşük fiyatlarla– kapat-

mış, faiz nisbetini yüzde yetmiş beşe çıkarmıştı. En sonunda da, borcunu ödiyemiyen adamcağızın boğazına çöküp yüz dönümlük tarlasına sahip oluvermişti.

Banka, şu büyük taş bina olacak... Boyalısakal, dışarıdan bir müddet korka korka baktı. Konuştukça altın dişleri parıldıyan birtakım göbekli adamlar –ki büyük çiftçiler, büyük tüccarlardı– saatlerinin altın kordonlarile oynıyarak iki kanadı açık, şık bir kapıdan girip kayboluyorlardı.

Bunlardan birinin konuşması, Boyalısakal'ın kulağına kadar geldi.

— Adana çiftçisi –diyordu– dışarıdan görünüşile heybetli bir ağaçtır; ama bir testere vurarak açacak olursan görürsün ki, içini binbir kurt yemiş, çürütmüştür. Yüzde otuz alan banka, faiz nisbetini yüzde elliye çıkaran tefeci, bu ağacın gövdesine musallat öldürücü birer haşeredir.

Gözlüklerinin çerçevesi altındı. Dişleri altındı. Yeleğinden sarkan kalın köstegi altındı. Üstelik süslü bir çatala da binmişti. Evet... Artık kara dona tenezzül etmiyor, İstanbullular gibi pantalon giyiyordu. Fakat... İşte o da dertliydi. Yarın binlerce dönümlük toprağının buğdasını, öbür gün kozasını; şu bankanın kasalarına yatıracak; buna rağmen de belki yüksek faizini kapatamıyacak, gene borçlu kalacaktı. Ya, bir de tabiatın indireceği darbeyi düşünmeli... Toprağa gömdüğü çiğitler tam zillendiği sırada gelecek bir soğuk dalgası kızılkıvrımına sebep olabilir. Bakarsın, durmamacasına yağmur yağar; pamuk çubukları adam boyunu geçer; tohum, meyvalarını çırpar ve kuvvetini dalına, boyuna verir. Sözün kısası mahsul delirir...

Mahsulle birlikte çiftçi de delirir. Bankanın, tefecinin iflas çukuruna sürüklemesinin –çoğu– güç önüne geçilir. Altın çerçeveli gözlüklerin, altın köstegin yerinde yeller eser, Bugün çatala binen zenginin kıçı, horlukla bir köşeye fırlattığı kara donun içine sığınır...

Boyalısakal:

— Azıcık aşım, kavgasız başım! diye mırıldandı.

Ayağındaki tozlu çizmelere, banka kapısının mermer eşiğine bakıyor, sokulmağa bir türlü cesaret edemiyordu.

Nihayet korkusunu yendi; şık kapıdan girdi. Halı serili taş merdivenleri soluk soluğa tırmandı. Gözleri kararıyor, başı dönü-

yordu. Son basamakta bütün cesaretini kaybetti. Ters geri döndü. Arkasından biri kovalıyormuş gibi, âdeta kaçtı.

Çarşıda; ne yaptığını, ne yapacağını bilmeden saatlerce dolaştı. Altın lira, gümüş mecidiye kuleleri yükselen süslü camekânları gerisinde tomar tomar para saymakla meşgul köşebaşı sarraflarının önünden geçtikçe içi burkuluyor, halecanlara tutuluyordu. İşte bu sarraflardan herhangi biri, muhtaç olduğu parayı açık satış karşılığı ona verebilirdi. Nitekim beş yıl önceki kurakta da öyle yapmıştı. Evet, ama... Sonra nasıl kurtaracaktı yakasını bu adamların elinden?! Beş yıl önce, Ermeni sarrafa borcunu ödeyinciye kadar canı çıkmıştı.

Boyalısakal'ın, yürüdükçe, sinirleri yatışıyordu. Bir aralık; Yarım Hacı Hasan Ağayı; köşebaşı sarraflarından da, mermer basamakları halı döşeli bankadan da "ehven-i şer" buldu. "Ya herro ya merro" dedi. İhtiyacı olan parayı ondan alacaktı.

* *

Kötüköy'ün en büyük tabaka evi, Yarım Hacıgillerindir. O, burada, karısı ve iki gözü kör baldızile oturur. Hasan Ağa ne korkunç, ne iblis bir zekâdır! Elinden kör eşek yem yemez onun... Dindarlığı, az buçuk okuduğu medreseden kalmadır. Fakat bu, sırası düştükçe, Tanrıya bile kaşkariko oynamasına engel değildir.

İnce buluşları vardır Yarım Hacının... Türlü düzenle yaptığı servetinin zekâtını verecek kadar müslümandır. Fakat, bu zekâtı şeytanca bir buluşla geri alacak kadar da kurnazdır. Onun zekât veriş tarzını çok kimse bilir ama, oynadığı oyun Tanrı ile kendi arasındadır. (Gerçi Yarım Hacı Allahı da aldattığına inanır, o başka mesele!)

Hasan Ağa, bir "gülek" alır. Malının zekâtı kaç lira tutuyorsa, ölçeğin dibine yerleştirir ve üzerini buğdayla doldurur. Penceresinin başına geçerek bir fakir adam gözlemeğe başlar. Fıkarası çoktur köyün... Ot gibi biten, ot gibi ölen bir mahlûktur köylü. Irgadı durdurur ve aşağı iner.

— Oğul, işte malımın zekâtı...

diye, güleği uzatır. Irgat için bir gülek buğday, gökten inme bir büyük nimettir. Dualar eder, öpmek için Hacının ellerine sarılır.

Irgat, güleğin kulpunu koluna geçirerek, uzaklaşmaktadır. Hasan Ağa; birdenbire bir şey hatırlamış gibi; arkasından seslenir:

— Hişt, oğul... Bahhele!

— Buyur, Hacı Ağa.

— Şu bir gülek buğdanın tutarı üç liradır.

— Öyle, Ağam...

— Al sana üç buçuk lira... Sat bana onu.

Zavallı ırgatta, bu garip alışverişin sırrına akıl erdirecek kafa nerede? O, akşama karnını nasıl doyurabileceğini düşünüyor. Bu işe çoktan razı...

— Olur be Hacı Ağa!

Biraz sonra, Yarım Hacı güleği boşaltır; ölçeğin dibine yerleştirdiği liraları alıp sandığına istif eder.

İçi, iki katlı rahattır: Malının zekâtını vererek din borcunu yerine getirmiş, zekâtını geri alarak da Allahı kandırmış, paracıklarını kurtarmıştır.

Yarım Hacının sinsi zekâsına talihi de yardım ediyor. Yirmibeş yıl evvele dönelim.

Hasan, yirmi yaşında, güçlü bir delikanlıdır. Harput'un bilmem hangi mahallesinde, bir ufak camiin kayyumu iken, başına bir kaza geliyor: Genç softa; daha iki yıllık evli olmasına rağmen; kendisinden Kur'an dersi almakta olan on iki yaşında bir "gulâm"a, cami teneşirliğinde "fiil-i livata"ya yeltenirken yakayı ele veriyor. Sarığını, kara cüppesini parçalıyorlar. Vücudunu parçalanmaktan güç kurtarıyor.

Ayağında yamalı bir şalvar, sırtında rengi soluk bir mintan; karısını, evini bırakıp kasabadan kaçıyor. Yollara düşüyor. Diyar diyar dolaşıyor.

Onu; kızgın bir yaz öğlesinde; Taşköprü üzerinde birbirine tirkinmiş koza yüklü camız ve öküz arabaları arasında, yorgun argın Adana'ya girerken buluyoruz.

Şehre iki tekerli ile koza indirdikten sonra, çatlamamaları için köprü altında ırmağa salıverilmiş camızlara imrene imrene, karşı kıyıya geçiyor. Cebinde tek meteliği yoktur. İş arıyacak, karnını doyuracak; geceyi rahatça geçirecek bir dam altı veya bir dam üstü buluşturmağa uğraşacaktır.

Bozuk kaldırımlar, koza şiflerinin harlı alevile kızan bir saç gibidir. Kunduralarının deliğinden taşlara değen ayakları sanki cızırdıyor. Güneş, beynini eritmeğe uğraşır gibi, sarıksız fesinin tâ içine sokuluyor.

Adana, geniş bir iş pazarıdır; ona öyle demişlerdi. Elbet aç ve açıkta kalmıyacaktır. Şimdiye dek "boş gitti dolu gelsin, elek Dimyat'a varsın!"dı onun işi... Fakat artık paçaları sıvamak lâzım.

Softa Hasan şehrin yabancısıdır. O gün nereye baş vurduysa boş çıkıyor.

Akşama doğru esmeğe başlıyan güney yeli, terden sırsıklam kesilen soluk mintanını sırtında kuruturken, sokakları daracık mahalle aralarına sokulduğunu neden sonra fark ediyor. Açlıktan karnı birbirine yapışmaktadır. Kursağının gurultuları, namlusundan doldurulmuş ramazan topu gibi gümbürdüyor.

O ne?! İşte bir mesçit. Sımsıkı kapalı kapısı üzerinde örümcekler ağ kurmuş! Softa Hasan, artık başını sokacak bir dam altı bulmuştur. Sevinç içindedir. Tozlu kapıya yaklaşarak kanadı oynatmağa uğraşıyor. Birden, karşı evlerden birinin kafesi sürülüyor. Bir ihtiyar adam ona sesleniyor:

— Hişt, evlât. Ne arıyorsun orada?

— Başımı sokacak bir dam altı, baba...

— İyi ama, kapalıdır mesçit.

— Açılmaz değil ya?!

İhtiyar, geniş bir soluk salıvererek baş sallıyor:

— Fesüphanallah... Vazgeç bu sevdadan, oğul... Kapısının örümceklerine bakıp da mesçidi boş sanma... Akşam sağ girenin sabahleyin ölüsü çıkar buradan!

Softa Hasan gülüyor:

— Ölüm Allahın emri... Aç sürünmektense ölmek daha iyi, ihtiyar...

Hasan; çok geçmeden; etrafına orta yaşlı, ihtiyar, kadın, erkek çoluk çocuk bir sürü insanın doluştuğunu görüyor. Mahaşerallah!

Sümüklerini çeken takunyalı kızlar, avgan kuşlarını uçurmayı unutmuş kara donlu oğlanlar, ona korkudan büyümüş gözlerle bakıyorlar.

Bütün mahalleli; en büyüğünden en küçüğüne kadar; kimi acıyan bakışlarile, kimi dillerile, bu mesçitte yatmamasını yalvarmaktadır.

İnatçı bir delikanlıdır, softa Hasan... Nuh der de peygamber demez. Onu fikrinden caydıramıyorlar.

İhtiyarlar, tekrar tekrar lâhavle çekip uzaklaşıyor. Takunyalı kızlar, kara donlu oğlanlar; yarın seyredecekleri cenaze merasiminin peşin korkusu ve merakı içinde; mesçidin kapısını zorlamakta olan acayip adama bakmaktadırlar.

Cumbalı pencerelerden, çocukları çağıran kalın kocakarı sesleri duyuluyor:

— Yerler mühürlendi, neredeyse cinler çıkacak... Koşun içeri!

Mahalle çocukları; takunyalarını sürüyerek, "avgan kuşu"larının kâğıt kuyruklarını uçurarak ağızlarında garip bir teraneyle evlerinin yolunu tutuyorlar:

Üzümcük üzümcük
Herkes evine düzümcük

Küçük tepsi içinde bir çanak yoğurt ve yufka ekmek getiren, mesçidin kapı karşı komşusu ihtiyar, âdeta ağlar bir sesle konuşuyor:

— Sen burada yatanların beşincisisin ve en gencisin... Allah taksiratını affetsin!

Onun tavrında, asılmak üzere olan adama son dini merasimi yapan bir hocanın hali vardır. Cin, peri, yatır efsanelerine zerre kadar inanı olmıyan softa Hasan'ın bile sırtından kuyruk sokumuna kadar soğuk bir ter süzülüyor.

Komşunun bıraktığı çıralığın titrek, isli ışığında yoğurda kaşık atarken, Harput'taki medresenin müderrisini düşünüyor. Bu cin fikirli adamın bir vakasını hatırlıyor.

Evinin köşe duvarını gelip geçenlere aptesane olmaktan kurtaramıyan müderris, günün birinde bir rüya uydurdu: Bu köşede meğer yatır vardı ve bir gece müderrisin yakalarına sarılmıştı:

— Kurtar beni bu pislikten, hoca!

Müderris, rüyayı uydurduğunun haftasında, evinin köşesine bir mezar oturttu: Başında kallâvi sarık taşıyan –kimbilir hangi kabristandan aşırılmış– mezar taşı, su dökmek ihtiyacını duyanları korkuyla titretiyor, uzaklaştırıyordu.

Softa Hasan gülmeğe başlıyor. Hakkı var: Müderrisin uydurma evliyası; Harput'tan ayrıldığı zaman; ziyareti vâcip bir ziyaretgâh halini almıştı. Mezarın baş ve ayak ucunda geceleri çifter çifter mum yanıyordu.

Bu mesçitteki netameli yatır da, böyle uydurma bir evliyadır elbet!

Hasan, karnını doyurduktan sonra, şöyle bir sırtüstü uzanıyor. Güzel karısı şimdi burnunda tütmektedir. Ah, ne diye cami teneşirliğinde o haltı yemişti? Gül gibi karısı neyine yetmiyordu! "Fi-il-i livata" okuduğu medreseden kalma bir alışkanlıktı.

Softa Hasan, şimdi düğününü hatırlıyor: Kayınbabası da eski bir müderristi; Harput'un en sözü geçer, âlim adamıydı. Ona iyi bir düğün yapmıştı.

Kız evine kına götürüldüğü, davetli kadınlar tarafından kırkım atıldığı geceyi hiç unutamıyor. Gecenin yarısında, cemaat kız evinin yolunu tutmuştu. En önde müderris kayınbabasının ulema dostları, arkadaşları –ki, hepsi yaşlı başlı insanlardı– bulunuyordu. Onların arkasında, iki sıra halinde, medresenin talebe efendileri yürüyor ve bunları ellerinde çıra tutan meşaleciler takip ediyordu.

Her sokağın dönemecinde, cemaat meydancıbaşı softanın emrile duruyor, talebe efendiler karşılıklı yer alıyor ve âhenge başlıyordu.

Oğlan tarafını temsil edenler şöyle diyordu:

Kızlarda bir şey bitmiş
Halelli dilelli
Anahtarı bizdedir
Şirilelli rilâm

Kız tarafı cevap veriyordu:

Öyledir canım öyledir
Halelli dilelli
Softada âdet böyledir
Şirilelli rilâm

Softalardan bazıları cıvıtıyor:

Öyledir zubbam öyledir
Softada âdet böyledir

diyor, damlar üzerinde düğün alayını seyre dalan kadınlar, zubbam kelimesindeki çirkin mânayı sezerek içeri kaçıyordu.

Hey gidi günler... Softa Hasan, zifaf gecesini düşünürken çileden çıkıyor ve kafasını dövüyor:

— Ne ettim de o haltı yedim!

Gece ilerlemiştir. Mahalle artık uykudadır. Bu ıssızlık birdenbire Hasan'ı ürkütüyor. Komşu ihtiyarın sesi, kulaklarında:

— Sen burada yatanların beşincisisin ve en gencisin... Allah taksiratını affetsin!

Hasan, artık aç değildir. Garip şey: Artık ölümden de fena halde korkmaktadır.

Gece ilerliyor. Uyumak ne mümkün! Sımsıkı yumduğu gözlerinde hayaller kıpraşmaktadır. Mesçidin yanıbaşındaki yatır, koca sandukasile ayaklanıyor ve önüne gelip dikiliyor.

Çıranın oynak, isli ışığile gölgelenen duvar neredeyse ortasından çattadak yarılacak ve sanki gelip onu boğacaklar!

Vay babam... Korku, softa Hasan'ı gittikçe bastırıyor. İn cin muhakkak ki masal... Fakat, korkudan nalları dikecek o! Bakalım, uğursuz mesçidin kendinden evvelki dört misafiri de korkudan gitmemiş miydi?

O ne?! Minberin altından bir şey çıkıyor. Hasan'ın birdenbire boğazı kurudu. Saçları dikildi. Buz gibi bir ter sırtından boşandı. Aklı başından gitti: Kara cisim, ağır ağır kendine doğru geliyor. Hasan ayağa fırladı. Güçlükle soluk alıyordu. İşte nihayet gidiyordu güme... Ölecekti. Dünyaya doymamıştı. Daha yirmisindeydi. Dualar okuyor; gittikçe yaklaşan, yaklaştıkça büyüyen korkunçlaşan kara cisme korkuyla bakıyor. Tuhaf şey: Bu; cin, peri, hortlak, yatır falan değil... Bu, kapkara bir akreptir. Hasan'ın şimdiye kadar görmediği derecede büyük bir akrep.

Mademki bu ne cin ne peri, ne de hortlaktır! O halde ölüm nisbeti azaldı. Akrebe kendini sokturmamak elinde... Ondan önce davranmak lâzım. Öyle yaptı.

Mücadele kısa sürdü. Softa Hasan, atı eşkin kılıcı keskin çıktı. Kara akrep, hasırın üzerinde hareketsiz bir et pıhtısı halinde artık. Gülüyordu:

— Amma da tabansızmışım! Az daha sopasını kaybetmiş kör gibi bağırarak alemi kendime güldürecektim!

Allahına şükrediyordu: Ya uyuyup kalsaydı! Akrep onu sokacaktı. Ertesi sabah, buyurun cenaze namazına!

Elinde çıra, akrebin üstüne doğru eğilmiş, bu acayip mahlûku seyrediyor. Amma da garip iş: Akrebin kuyruğunda kıl gibi ince bir şey bağlı... Bu şey, minbere doğru uzayıp gitmekte. Hasan meraka düştü. İnce kılı takip ediyor. Kıl, minberin altında bir delikten duvarın içine girdi. Hasan, eline geçirdiği bir demir parçasile, deliği genişletti. Bir çömlek! Aman yarabbi... Belki de gizli bir define... Kapağını açtı. Gerçekten de öyle. Altın doluydu. Softa Hasan, Bağdat'ın meşhur Ali babası gibi, birdenbire aklını oynatacaktı.

Çömlekten birkaç altın aldı. Duvarı kapattı. Deliksiz bir uyku uyudu o gece...

Güneş herhalde çoktan doğmuştu. Mesçidin dışında bir gürültü var. Galdır guldur bir şeyler çekiliyor. Bir bakır sesi ve bir kazana dökülen suyun şarıltısı... Tutuşturulan bir ocağın isi, softa Hasan'ın burnuna doldu.

Yattığı yerde, kulak verdi. Ona yoğurt getiren ihtiyar komşunun gıcıklı sesini tanımakta güçlük çekmedi.

— Teneşiri biçimsiz yere koydun, Mustafa Ağa... Geçenki biçareyi yıkarken az kalsın çamura devirecektin... Kazanı da biçimsiz yerde tutuşturdun.

Softa Hasan'ın tüyleri dikenleşti: Bu hazırlık kendisineydi. Mahalleli, uğursuz mesçidin, bu beşinci misafirini de öbür dünyaya yolladığından şüphe bile etmiyordu. Nitekim:

— Yahu ben ölmedim!

diye mesçidin kapısını açıp dışarı fırladığı zaman, bütün mahalleli hayretten oldukları yerde dona kaldılar. Takunyalı kızlar eteklerini, yalınayak oğlanlar kara donlarının poturlarını savurtarak kaçıştılar. Kazanın altını tutuşturmağa uğraşan bekçi Mustafa Dayının dili bir karış çenesine sarkmıştı. Mesçidin kapı karşı komşusu, cin görmüş gibi, delikanlı softaya korkuyla bakıyordu.

Hasan'a talih gülmüştü. İlk işi tantanalı bir düğün yapmak oldu. İkinci işi, karısile Hac yoluna çıkmak...

Bir çömlek altının dörtte üçile kırk katırlık mal düzdü.

Bağdad'a uğrıyacak, ticaret yapacaktı. Softa Hasan'a talih gülmüştü. Fakat ne yazık ki bu gülüş çok kısa sürdü.

Dicle nehrini geçerken, kırk katırın ağırlığına salın zincirleri dayanamadı; kırıldı. Hayvanlarla birlikte bütün malı sulara gömüldü. Araplar; Hasan'ı ve karısını suların akıntısından güç kurtardılar.

Zavallı softa, sırılsıklam bir halde, boynunu bükmüş sulara bakıyor ve söyleniyordu:

— Gelecek olursa, bir kıl ile gelir; gidecek olursa bir kılın getirdiğini zincirler zaptedemez!

İşte böylece, onların Hacılığı da yarıda kaldı. "Yarım Hacı" lakabı bundandır.

Kötüköy'e yerleştiler. Geri kalan altınlarla birkaç bin dönüm toprak satın aldılar. Bu araziyi, yüksek kiralarla, üçte bircilere işlettiler. Altınların bir kısmını faizcilikte kullandılar. Bir taraftan da sıtmalılara mıska yazdılar; tekke açıp âyin tertip ederek saf köylüleri sızdırdılar.

Yarım Hacıgiller bugün topla yıkılmıyacak kadar zengindir. Bu servet, bir çığ gibi, gittikçe büyüyor.

*
* *

Kahvenin önünden geçerken, bir ses onun adını çağırdı:

— A be Mehmet Ağa, nereden gelip nereye gidersin?

Muhacir Osman Dayı, ucu kulaklarına doğru incelen bembeyaz bıyıklarını okşuyordu. Boyalısakal'ın köyde en sevdiği adam buydu. Balkan Harbinde Rumeli'den Anadolu'ya göç etmiş, tâ Çukurova'ya kadar gelerek Kötüköy'e yerleşmişti. Altmışlıktı ama, dinçti hani ya... Karısı çoktan ölmüştü. Oğlu, gelini, torunlarile haşir neşirdi. Bütün sevgisini iki torunu arasında paylaşmıştı.

Hoşsohbetti; dosdoğru, dümdürüst bir adamdı.

Yarım Hacı Hasan Ağadan ters bir cevap almak korkusu, şehirde ve yollarda geçen günün yorgunluğu içinde dizleri bükülen

Boyalısakal; tatlı konuşan bu ihtiyarın yanıbaşında sinirlerini yatıştırmak ihtiyacını duydu. Peykede bir dizini dikip sırtını kerpiç duvara vererek çubuğunu tüttüren Osman Dayının yanına yaklaştı; hasıra âdeta çöktü.

— Selâmünaleyküm!

— Ve aleykümselâm... Buyur, Mehmet Ağa... Nasılsın bakalım?

— Küncü göneni, Dayı...

Osman Dayı burada rutubete gönen, susama küncü denildiğini öğrenmişti. Küncü göneni... Yani susamı bitirecek derecede rutubet... İnce kabuklu susamı toprağın altında bitirivermek için bir damlacık rutubet bile kâfi... Boyalısakal: "Ölümle dirim arasında yuvarlanıyorum; sözüm ona yaşıyoruz!" demek istiyor.

— A be senin bir derdin var, Mehmet Ağa...

Boyalısakal, derdini düşündü. Tarlada başaklanmayı bekliyen mahsulünü gözünün önüne getirdi. Bankanın halı döşeli merdivenlerini, süslü kapının ağzında dertleşen zengin çiftçileri hatırladı. Faizci Yarım Hacıyı gözlerinin önüne getirdi.

Her köylü gibi, Boyalısakal da suskundur. Sanki bütün tasasını sayıp dökmüş gibi, pofurdıyarak konuştu:

— Yaa... İşte böyle. Dertsiz adam da olur muymuş, Dayı?!

Osman Dayı konuşkan bir adam, dedik a... Çubuğunu tüttürerek başladı anlatmağa... Tuhaf bir tesadüf mü demeli, ne demeli, Yarım Hacıdan bahsediyordu. Osman Dayının torunu –sekiz yaşında bir çocuk– sıtma ile vurmuş kafayı döşeğe... Ana baba; büyükbabaya duyurmadan; aralarında kararlaştırmışlar. Çocuğu sarıp sarmalayıp Yarım Hacıya götürmüşler. Avuç dolusu para vererek, üzerlerinde "yetmiş bin melâikenin bâşı için" yazılı bulunan "okunmuş" birkaç küçük topak kâğıt almışlar.

Boyalısakal hatırlıyor ki, bu "okunmuş" kâğıtları alıp yutmak için en uzak köylerden bile gelenler vardır. Gene biliyor ki, bu küçük kâğıt topaklar sıtmaya karşı birebirdir. Kendisi, kızı ve anası da bunlardan bir hayli yutmuştur.

Evet... Ana baba eve dönmüşler. Osman Dayı meseleyi çakmış. "Getirin şu okunmuş kâğıtları!" demiş. Topakların içinden birer kinin çıkmamış mı?

Kötüköy'e gelen atlı sağlık memurunun niçin doğruca Yarım Hacı Hasan Ağayı ziyaret ettiğini Boyalısakal şimdi anlıyordu. Hükümetin; köy halkını sıtmadan korumak için avuç dolusu para harcıyarak gönderdiği kininler, sağlık memurunu parayla kandırmanın yolunu bulan Hacı Ağanın evine gidiyordu. Üzerleri "yetmiş bin melâikenin bâşı için" yazılı küçük küçük "okunmuş" kâğıtlara giriyor ve yüksek fiyatlarla, sıtmalı köylüye –kininlerin asıl sahibine– dönüyordu. Vay habis Yarım Hacı vay!

Şimdi, Osman Dayı, Yarım Hacının kerametinden niçin şüpheye düştüğünü, senelerce evvel Bulgaristan'da karşılaştığı bir vakayı misal vererek anlatıyordu:

Efendim, Bulgaristan'ın Yanbolu kasabasında "Mıskacı Hoca" denen bir adam varmış ki; civar köylerin tekmil Bulgar'ı; kimi ak, kimi kara poturlarını savurtarak onun evini ziyaret eder; onun elinden çıkan mıskanın bütün ağrılara, bütün dertlere şifa verdiğine inanırmış. Bu, yıllarca böyle devam etmiş. Tabiî olarak, kendine Allah gibi tapılan mıskacı hoca da bolluk içinde, rahat bir ömür sürmüş. Öldüğü vakit mezarının etrafını süslü bir demir parmaklıkla çevirmişler; bir türbe haline getirmişler. Artık; sıtmasını kestirmek istiyenler, başı sıkılanlar, kocalarile geçinemiyen kadınlar, doğurması yaklaşan gebeler onun mezarına gidip toprak almağa başlamışlar. Hattâ, öyle olmuş ki, birkaç hafta içinde mezarın tümseği yalanıp yutuluvermiş. Türbedarı –bir dilsiz kadın– civardan, kovalarla toprak getirmeğe mecbur kalmış.

Osman Dayı, mıskacı hocanın yazdığı mıskalardan birini ele geçirmiş günün birinde... Daha o zamandan, bâtıla inancı olmıyan bir adammış, Dayı açmış mıskayı... Ne görsün?

"Ak potur, kara potur"

"Git gâvur yerinde otur!"

Mıskacı hoca: Osman Dayı Yanbolu'dan ayrıldığı seneler, bir yatır mertebesine erişmiş bulunmaktaymış.

Osman Dayıda fıkra çok... Alın bir tane daha:

Mısırlı meşhur İbrahim Paşa Adana'da bulunduğu sırada, askerlerine birdenbire sıtma yapışıyor. Kumandanlar telâşa düşüyorlar. Nihayet bir voyvoda, sıtmaya çare buluyor: Sıtmalı erlerin ellerine birer kâğıt verip savıyor. Kâğıdı alan asker, dertten kurtuluyor.

Sıtma, İbrahim Paşa'yı yakalamakta gecikmiyor. Maiyeti ileri gelenleri Voyvodanın efsunlu kâğıdından bahsediyorlar. Adamcağız huzura getirtiliyor. Fakat... mıskayı yazmakta çekingen!

Paşa ısrar ediyor. İlle yaz, diye... Voyvoda; ellerini ovuşturarak, boynunu bükerek: "Aman efendim, haşaaaa... Ne haddime!" demekte; kızarıp bozarmakta, korkudan ecel teri dökmektedir. Nihayet, Paşa'nın emri üzerine sırrını açığa vuruyor. Yazıp askerlerin eline verdiği küçük mıskalarda şu cümle bulunmaktadır:

"Sıtma, bu iti tutma!"

Öteden beriden konuştular. Boyalısakal, Osman Dayıya veda etti:

— Eh, kal sağlıcağla Dayı...

— Git sağlıcağla Mehmet Ağa...

Bir dolu tiryaki fincanı kahveye bütün yorgunluğunu verdi sanıyordu. Yarım Hacıgilin yolunu tutunca, dizleri gene kıvrılmağa ve ayakları geri geri gitmeğe başladı. Hasan Ağa "Git işine, ben faizle para veremem!" deyiverirse... Ama, ondan faizle para istiyen sade kendi değildi ki... Civar köyler halkından bile Ağanın tefecilik ettiğini bilenler çoktu. Yarım Hacı; en sıkışık zamanda Hızır gibi köylünün yardımına koşuyor, parayı damla damla akıtıyor ve tarlada mahsul yığıldığı gün mültezimlik zamanından kalma alışkanlığile zavallının boğazına çöküveriyordu.

Âşar sırasında da Kötüköy'ün başına bu adam belâydı. O; köylünün sırtında, mandanın kanını emip iliğini kurutan kara bit gibiydi. Daha üründen çok evvel, Kötüköy'ün ve civarın bütün tarlalarını dolaşır, o yıl elde edilecek ürünün vaziyetini tesbit ederdi. Mahsulün bol olduğu seneler; siyah cüppesini sırtına geçirir, beyaz sarığını bir iyice kellesine bastırır, kuşağının aracığına para çıkınını yerleştirerek şehrin yolunu tutardı. Allem eder, kallem eder; maliye memurlarına rüşvet yedirir; ihalede, Kötüköy ve civarının mültezimliğini üzerine alırdı.

Bundan sonra, zavallı Kötüköy'ün, onun elinden çekmediği kalmazdı. Mevsiminde, harman yerine giderek buğday demetlerini mühürler, günlerce semtine uğramaz, ürün sahibini bıktırır usandırırdı. Nihayet adamcağız âşar kanununca ürününün yüzde

sekizini alması lâzımgelen mültezime buğdasının yüzde on ikisini vermeği teklif eder, ürününü mühürden kurtarırdı.

O ne eziyetli günlerdi! Zavallı çiftçi; uğraşması, didinmesi yetmezmiş gibi; araba koşar, mültezimin yüzde on iki hissesini, mültezimin anbarına kadar taşıyıp dökerdi.

Mahsulünü mühürden kurtarırdı da ne olurdu ki! Bir köşebaşı sarrafına –çok defa gene Yarım Hacı Hasan Ağaya– aldığı paranın aşırı faizi olarak kaptırırdı.

İşte Yarım Hacının evi... Kapıyı vururken, yüreği de küt küt vuruyordu Boyalısakal'ın... Kısa bir zaman sonra kapı açıldı ve bir yaşlı kadın, üst katta misafir odasına buyur etti.

Boyalısakal, ot minderleri bembeyaz patiska örtülü sedire oturmağa cesaret edemedi. Kilimin üzerindeki şilteye şöylece ilişti. Gözleri; bir müddet duvarları kaplıyan levhaların kimi yaldızlı, kimi kara yazılarında; Mekke, Medine resimlerinde gezindi; duvarda asılı büyük tahta saatin sarkacı ile bir oradan bir oraya gitti geldi; yığılı yatakların uçları görülen, beyaz bir örtüyle gizlenmiş yük yerine, içleri sap dolu yastıkların işlemelerine uzun uzun baktı.

Eskimiş bir hâtıranın, kafasında uyanışile oyalandı.

Yarım Hacı Hasan Ağanın eline geçmezden birkaç hafta önce; Kötüköy'ün bu en büyük, en güzel tabaka evi netameli bir ev haline gelmişti. Cinler, periler evde oturanlara etmediğini bırakmamağa başlamıştı.

Hiç unutmuyordu: Bir sabah, büyük evden gelen haykırışlarla bütün köy neye uğradığını şaşırmıştı.

Sabah namazında uykudan uyanıp döşeklerinden kalkan ev halkı, birdenbire hayretle donakalmıştı: Evin avluya bakan tarafında; on beş taş basamakla çıkılan sofada; gece ev sahibi Hüsmen Ağanın kendi elile ahıra kapattığı kır beygir, yularından kapı rezesine bağlı bir halde değil mi?

On beş taş basamağı bir beygir nasıl çıkar? Gürültüsü nasıl duyulmaz? Kapı rezesine kendi kendine nasıl bağlanır? Cinlerin, perilerin işiydi muhakkak... Bu ihtimal hatırlarına gelince, Hüsmen

Ağanın ihtiyar karısı şırrak diye düşüp bayılmıştı. Zavallının korkudan dili tutuluvermişti. Etraftan yetişenler, bu arada Boyalısakal Mehmet, ev halkının sinirlerini yatıştırmaya uğraşmışlar; toprak getirip merdivenleri bayır haline sokarak başından çekip gerisinden iterek kır beygiri avluya indirmişlerdi.

Hüsmen Ağagiller, birkaç gün hısımlarında misafir kalmışlar; sonra "cinler dağılmıştır!" düşüncesile evlerine dönmüşlerdi. Hepsi, hattâ yaşını başını almış Hüsmen Ağa bile, korku içindeydi. Eve dönüşün ilk akşamı, Hüsmen Ağa dışarı kapıyı kendi eliyle kilitlemiş; allahülâü'yü okumuş, üflemiş, dua etmişti:

— Evimizin etrafı kırk atlı, kırkı da Mehmet adlı, evimizi bekliyen Muhammet adlı...

Alt kat odaları da aynı itina ve duayla kilitledikten sonra, anahtarları üst katta kendi döşeğinin altına yerleştirmiş, üzerine yatmıştı.

O gece, ev halkından hepsinin de rüyasına cin, peri karışmıştı. Sabahleyin uyandıkları zaman, ilk feryadı koparan Hüsmen Ağa olmuştu: Akşamleyin kapısını kilitlediği odanın eşyasından birçoğu –ayna, beşik, et tahtası vesaire– hepsi sofaya yığılmıştı. Hüsmen Ağa telâş ve heyecanla döşeğini kıvırmış ve şaşkınlığından âdeta dili tutulmuştu. Anahtarları yerli yerindeydi! Tuhafı şurada: Kendi eliyle kilitlediği kapılar gene kilitli; kale duvar!

Üçüncü hafta, ev taşlanmağa başlanmıştı. Akşam olup karanlık çökünce; bir türlü kestiremedikleri istikametten avluya taş yağıyor, duvarlara çarpıyor, camları kırıyor, sofaya yığılıyordu. O gecenin sabahı Hüsmen Ağa, avludaki taşları taşımakla bitirememiş; korku içinde, Kötüköye yerleşeli birkaç yıl olan Yarım Hacıgile seğirtmişti.

Hasan Ağa şöhretini yeni yeni yapmağa başlamıştı. Heybetli vücuduna, sarığının temizliğine, siyah sof cüppesinin yeniliğine bakanlar, onda ulemadan bir adam hali görüyorlar; mesçidin imamına, Kötüköy'e uğrıyan cer hocalarına benzemiyen bu mollaya karşı saygı gösteriyorlardı.

Elbet cinlere, perilere karşı bir tedbir düşünecekti.

Hasan Ağa sinsi sinsi, belli etmeden gülüyor, sakalını sıvazlıyordu. Gerçekten de bir tedbir düşünmüştü.

O akşam karanlık çökünce; Hasan Ağa, mesçidin imamı, Hüsmen Ağa, Boyalısakal'ın babası Ömer Hoca ve daha birkaç komşu avluda toplanmışlar, Kıbleye karşı ayakta durmuşlardı. En önde Hasan Hoca; elleri yukarıda, avuçları havaya dönük, dua ediyor; ötekiler âmin diyordu.

Hayret! Taşlama o gece de devam etmişti. Hattâ dua sırasında düşen kaya parçalarından biri imamın ayağını ezmişti. Hasan Hocanın suratında bir memmunluk izi vardı. Bıyık altından gülüyor gibiydi.

Birkaç gün sonra, Hüsmen Ağa çaresiz kalmış ve Kötüköy'ün en büyük, en güzel evini yok pahasına satılığa çıkarmıştı.

Bütün köy halkı, Hüsmen Ağanın aklına şaşmıştı. Cinli, perili evi almaya kim cesaret edebilirdi? Orada oturmak için, hele orayı satın almak için zırdeli olmak lâzımdı. Cânım ev boş kalacaktı muhakkak...

Fakat... Pek garip! Hiç de böyle olmamıştı. Yarım Hacı Hasan Ağa –ki ilk zamanları ona hoca diyorlardı– Hüsmen Ağa ile pazarlığa girişmiş, evi değerinin dörtte birine satın almıştı. Buna herkes şaşmıştı. Hele, Yarım Hacıgil yerleştikten sonra cinlerin, perilerin evden el etek çekişine büsbütün şaşıp kalmışlardı.

Daha da çok şaşarlardı: Eğer, Hasan Ağanın –evi dörtte bir fiyatına almak için– iki "tutma"sına cin peri rolü oynattığını, kır beygiri sofaya çıkarttığını, evi günlerce taşlattığını bilmiş olsalardı!

Boyalısakal, Hasan Ağa ile karşı karşıya...

Hasan Ağa, mandanın kanını emip iliğini kurutan bir kara bit gibidir. Hasan Ağa, Kötüköy'ün başında bir belâdır. Hasan Ağa, hükümetin yolladığı kininleri ele geçirerek okuyup üfler, yutturur.

Ama; bütün köylü gibi Boyalısakal da; onun karşısında korku, saygı duymaktadır. Muhacir Osman Dayı ne derse desin, bu adam Kötüköy ahalisinin kurtarıcısıdır. Onun elinde bu servet varken! Hem, en zor zamanda çiftçinin imdadına yetişmiyor mu? Ya, o da olmasa?! Kara toprağın verdiğini ne ana, ne baba verir, ama... Faizci Yarım Hacının paraları olmasa, bu topraktan zırnık bile alamazlar; bu da bir hakikat...

Boyalısakal, bu dindar, koyu müslüman, hele Kötüköy'de yarım Tanrı sayılan adama, faizin lâkırdısını nasıl edebilecek? Mehmet, köylüsünden, Yarım Hacıdan faizle para isteme yollarını soruşturup öğrenemediğine hayıflandı. Dili bir türlü çözülemiyor, meramını anlatmak için cesaret bulamıyordu.

Hacı Ağanın dudakları mütemadiyen oynuyor... Belli ki salâvat getirmekte! Bir zaman susuyorlar. Nihayet, Hacı Ağa ona cesaret veriyor:

— Mehmet Ağa, senin bir derdin var ama... Hele deyiver, derdini saklıyan dermanını bulamaz.

— Hacı Ağa...

Tükürüğü kurumuştu Boyalısakal'ın... Kelimeler ağzından güç çıkıyordu:

— Mahsul tarlada kaldı, Hacı Ağa...

— Bahhele... Tanrı bir kolaylık verir elbet...

— Ona ne şüphe Hacı Ağa Efendi, ona ne şüphe! Etraftan bir miktar para bulayım dedim... Dedim ama...

— Eeeee?

— Sarrafa güvenemedim. Pangaya girmeğe de cesaretim kalmadı; şehre inmişken döndüm. Faizle para verecek bir kimse arıyorum, Hacı Ağa Efendi...

Hasan Ağa şalvarından taşan göbeğini kara, iri ellerile hafif şamarlarken birdenbire durdu; suratını ekşitti:

— Faizcilik kötü şey... Hem de dinen haram... Böyle bir adam var mı ki köyde?

Boyalısakal'ın gözleri tekerlek gibi açıldı. Ötekine berikine faizle para veren Hacı Ağa bunu nasıl söyleyebiliyordu?! Anlaşıldı, Mehmet bu işi beceremiyecek.

— Ah, ne ettim de ondan para istemenin yolunu öğrenemedim! diye yanıyordu. Kalktı, gidecekti! Öpmek üzere Hacı Ağanın kara iri ellerine uzandı. Hacı Ağa birdenbire yumuşamış, iyilikçi bir adam halini almıştı:

— Acıdım haline, Mehmet Ağa... Vah vah... Ne miktar paraya ihtiyacın vardı?

Boyalısakal'ın yüreği, hop etti. Oh, hele şükür... İşler yoluna giriyor.

— Faizle para vermek, günah... Neuzübillâh... Faizden gelecek para haram, Mehmet Ağa...

— Haramdır elbet. Hacı Ağa Efendi..

— Ama, senin işini görmek de lâzım. Ben iyilikçi adamımdır. Et bir iyilik at denize, balık bilmezse hâlik bilir, derler... Ne miktar paraya ihtiyacın var senin?

— Üç yüz lira kadar bir şey...

— Kolay... Seninle aramızda bir yol arıyalım. Benim şimdi satılacak yüz kırk gülek buğdam var.

— Mahsul alınmadı ki, Hacı Ağa?!

— Otur şuraya; dinle beni... Ortada satılacak buğda muğda yok. İşi kitaba uyduracağız dedik a!.. Faiz haramdır dedik a!.. Bir gülek buğdamız yirmi beş okkadır.

— Malûm, Hacı Ağa...

— Yüz kırk gülek buğdamız dört yüz yirmi lira mı eder?

— Benim aklım öyle çetrefil hesapların altından çarçabuk kalkamaz, Hacı Ağa...

— Dinle... Dört yüz yirmi lira eder. Şimdi benim yüz kırk gülek buğdamı sen dört yüz yirmi liraya satın aldın... Aldın kabullendin mi?

Boyalısakal hiçbir şey anlamıyordu. Omuzlarını oynatıyor, kaşını gözünü oynatıyor, bir türlü işin içinden çıkamıyordu.

— Mehmet Ağa, aldın kabullendin mi?

— Aldım kabullendim, Hacı Ağa Efendi...

— Hah... Şimdi, aldığın yüz kırk gülek buğdayı bana satacaksın!

— Bu nasıl alışveriş, Hacı Ağa?

— Canım, amma kısa akıllısın be? Ben ne diyorsam onu yap sen... Benden satın aldığın buğdayı bana sat!

— Sattım!

— Sattın ama, ben senin buğdanı dört yüz yirmi liradan alamam ki!?

— Eeee?

— Bir güleğine iki lira veririm.

Boyalısakal artık gülüyordu. Bu Yarım Hacı, hem yarım akıllının biriydi mutlak... Adam sen de! Mademki ortada gerçekten bir alışveriş yoktu! Hem, bakalım sonu ne çıkacaktı.

— Ne verirsen ver, Hacı Ağa...

— Güleği iki liradan, yüz kırk güleğimiz iki yüz seksen lira etmez mi?

— Öyle eder, Hacı Ağa...

Hasan Ağa koynunu çözdü. Bir meşin cüzdan ve onun içinden bir bankınot destesi çıkardı. İki kere saydı, ayırdı:

— Al buğdanın parasını Mehmet Ağa... Tam iki yüz seksen liradır. Say bir kere...

Boyalısakal sanki rüya içinde yüzüyordu. İki yüz seksen lirayı aldı. Saymağa utandı. Elinde tuttu. Yarım Hacı Ağa konuşuyor:

— Şimdi asıl meseleye gelelim: Bana sattığın yüz kırk gülek buğdayı üç ay sonra piyasa fiyatından satın alacaksın; parasını da tıkır tıkır sayacaksın!

— Sayarız be Hacı Ağa Efendi!

— Hadi Allah işini rast getire...

Boyalısakal hem yürüyor, hem de olup biteni düşünüyordu. Kulaklarında hep Hacı Ağanın sözleri çınlıyor:

— Faizcilik kötü şey... Neuzübillâh... Faizden gelen para haram...

İyi ama, ona herkes niçin faizci diyordu? İşin tuhafı şurada: Eğer herkese de böyle bir acayip buğda alışverişi sonunda para veriyorsa, Hacı Ağanın bu işte kârı ne oluyordu? Babasının hayrına ödünç mü veriyordu? İyi ama "Eşek eşeği ödünç kaşır!" atasözü nerede kaldı? Hafazanallah! Zihni karışıyor. Oğlum Mehmet, aklının dümenini düzelt!

Boyalısakal, bir türlü işin içinden çıkamadı. Mektebe uğradı. Öğretmen Yalçın Efendi herhalde meseleyi keşfedecekti. O, zeki bir delikanlıydı. Her akıl bir olsaydı, sığıra çoban bulunmazdı zaten...

Yalçın, Memed'in anlattıklarını hayretler içinde dinledi. Sonra, gülmekten kendini alamadı:

— "Faizcilik mi, neuzübillâh" Ha!.. "Faiz haram!" Ha!.. Senin Yarım Hacı meğer faizciliği de kitabına uydurmuş, Mehmet Ağa... Tevekkeli demezler: "Hocaların karnı beş olur, nereye varsa yeri boş olur!" Senin Yarım Hacı sömürecek bütün köyü...

Boyalısakal şaşıyordu:

— Deme?!

— Demesi memesi yok... İki liraya sattığın mevhum –yani aslı esası olmıyan– buğdayı, üç ay sonra piyasa üzerinden yani güleği üç liradan satın almış gibi parasını ödeyeceksin. Senin anlayacağın, üç ay sonra, Hacı Ağadan aldığın iki yüz seksen liraya karşı dör yüz yirmi lira vereceksin. Tam yüz kırk lira faiz... Müthiş şey!

Zavallı Boyalısakal, Yarım Hacının zekâsına parmak ısıra ısıra evinin yolunu tuttu. Kulaklarında hep o ses... Yarım Hacının gıcıklı sesi çınlıyor:

— Faizcilik mi? Neuzübillâh... Faizden gelecek para haram; neuzübillâh!

Elif'in bakışları, kandilin titrek alevine çakılmış kalmıştı. Babasını gözleri büyüye büyüye dinliyordu. Boyalısakal anlatırken; Elif de, şehre iniyor, bankanın süslü merdivenlerinde korka korka dolaşıyor, sarrafların para kuleleri istiflenmiş camlı kutuları önünde heyecanlar geçiriyordu. Nihayet, işte Yarım Hacı Hasan Ağa... Yerin dibine batası adam... Hacı Ağanın karısı Dudaklı Feride; baldızı Kirli Fatma, Elif'in gözleri önünde...

Küçük kızın, faizci Yarım Hacıyı uzaktan görmüşlüğü vardı. Fakat bu iki kadını daha yakından tanıyordu. O da bir gece büyük annesinin kara dizliği eteklerine yapışmış, "İlle beni de götür!" diye ayak diremiş ve cuma âyinlerine iştirak eden Kötüköy kadınları arasına katılmıştı. Hacı Ağagillerin geniş avlusunda bir büyük ahır vardı ki, âyin yeri olarak kullanılırdı. Çıralıklarla aydınlanan alçak damlı ahırda, çamların reçine kokularına, ocakta yakılan günlüklerin kokusu karışırdı.

Hemen her cuma gecesi, buraya toplanan müritlerin sayısı otuzdan aşağı düşmezdi. Herkes Şam topu ipek kumaşından yabanlık elbisesini giyer, dizliklerinin en temizini ve rengi atmamışını seçerdi. Gençler üç etek zıbınları üzerine şakarı kumaşından sırmalı cepkenlerini, ihtiyarlar beyaz dolamalarını geçirirdi. Tazeler en yeni tülbent ve yağlıktan, başlarına kalak sarardı. Halü vakti yerinde olanlar kirli saçlarının ucuna sırmadan süs yapardı.

Yarım Hacının karısı Dudaklı Feride, üzerini kaplıyan simsiyah bir örtü içinde meydana çıkar; elinde 99'luk tespih taşıyan Kirli Fatma kendisile birlikte yürürdü.

Zikir saatlerce sürerdi. Kimi genç, kimi ihtiyar otuzdan fazla kadın, sarhoşa dönerdi. Zikir bitince; Kirli Fatma büyük bir kovayla görünür; zikre katılan müritlere, yer yer boyaları dökülmüş küçük kırmızı bir maşrapa ile "zemzem" dağıtırdı. Ne hikmettir! Büyük kovayı dolduran süt, maşrapa maşrapa dağıtılmasına rağmen, bir türlü tükenmezdi. Dudaklı Feride'nin kerametine bu da bir delil sayılırdı.

Dudaklı Feride, Kadir gecesinden bayrama kadar da, Peygamberin sakalını ve hırkasını öptürürdü. Bu geceler, civar köy kadınları bile koşar gelir; koskoca ahır kalabalığı almağa yetmez, geniş avluda sıra beklenirdi.

Hazreti Peygamberin suyu(!) bulunan pis bir kabak, dindarane huşu içinde titreşen, kendinden geçen kadınların ellerinde dolaşır; ağızdan ağıza yapışırdı. Sonra, içinde birkaç kıl –peygamber Muhammed'in sakalı– bulunan kirli, kara bir şişe ortaya çıkar; bir sürü dudak –iğrenmeden, tiksinmeden– birbiri ardısıra kara şişeye değdirilirdi.

Peygamberin elini yüzünü yıkadığı yarım kalıp sabun, yaktığı mum ve sırtına giydiği hırkanın parçası da görüldükten sonra, kapıdan çıkılırken Kirli Fatma'nın avucuna –karınca kaderince– herkes bir miktar para sıkıştırır; fakat bu, bir kâğıt liradan aşağı olamazdı.

Elif, birdenbire gözlerini kandilin alevinden ayırdı; babasına baktı, Boyalısakal; elbisesini çıkarmış, iç çamaşırı ile, ekin sapı doldurulmuş kaskatı şilteye uzanmıştı.

— Baba!

— De bakalım, Elif...

— Faizciden aldığın paraları göster bana...

Küçük kız, elinde para destesi, kandilin yanına yaklaştı. Teker teker açıyor, ışığa tutuyor, katlıyordu.

Boyalısakal; yatağında doğrulmuş, şaşarak ve gülerek; hem de merak ederek bakıyordu. Birden, Elif:

— Buldum!

diye bağırdı. Seçtiği lirayı babasının gözlerine uzattı:

— Bak -dedi- senin on beş gün önce büyük anama verdiğin para... Onu ben geçen hafta kendi elimle, âyinden sonra içtiğimiz iki maşrapa pis sütün parası olarak Kirli Fatma'ya vermiştim.

Ocaktaki ufak tencerenin altını tutuşturmağa uğraşan ihtiyar büyükana, tövbe estağfurullah diye homurdanırken, Boyalısakal şaşakalmıştı. Yarım Hacı Ağa; karısına, baldızına âyinler tertip ettirerek Kötüköy'ü soyup soğana çevirdiği yetmezmiş gibi bir de âyinden topladığı parayı faizde işletiyordu ha!

Yumurtalar kaynamıştı. İhtiyar kadın, tencereyi ocaktan aldı. İşi biten saçayağı devirdi. Olduğu gibi bırakırsa, insanın cenaze suyu ısınırdı! Oysa ki, ölmeğe hiç niyeti yoktu, Elif ona yardım ediyor; kırdığı yumurtaları, şiltesine sırtüstü uzanan büyükanasının trahomlu gözkapakları üzerine oturtuyordu.

Biraz sonra; babasının ayak ucundaki topraklı çizmeleri içine tıkıştırdığı pis pis kokan yün çoraplarını tencerenin suyuna vurmuş, sermiş, büyükanasının yanına uzanmıştı, Büyükana ile torun birbirlerini çok severlerdi. Ufacıkken öksüz kalan Elif, ana sevgisini bu yaşlı kadına vermişti. Her akşam; trahomlu gözlerin ilâcı yapıldıktan sonra; kandili söndürürler, baş başa verip konuşurlardı.

Elif ihtiyar kadının hacılık hikâyesine bayılırdı; o da bir yarım hacıydı çünkü... Ama, onun hacılığı Dicle'de salların sulara gömülmesiyle yarım kalmamıştı. Yolunun üzerine çıkan koskoca bir yılan engel olmuştu hacılığına...

Bir gün nereden duymuşlarsa duymuşlar; birkaç kadın Kötüköy'de baş başa vermişler. Onlar için Hacca gitmek; uzak, imkânsız, erişilmez bir hayal... Oysaki; yolunu bilenler için pek kolay... Kararlaştırıyorlar: Adana'ya inecekler, Ulucamii bulacaklar... Bu camiin mezarlığı ortasında bir kuyu var ki, inenleri, Mekke'ye giden bir yola çıkarıyor!

Şehre iniyorlar ve bir gece, ellerinde mumlar, korka korka mezarlığa giriyorlar. Kuyuyu buluyorlar. Önlerine çıkacak yol uzun mu, kısa mı düşünmüyorlar bile...

Mumları yakıp, kuyunun merdivenlerinden tıkır tıkır inmeğe başlıyorlar. Tam basamakları bitirdikleri zaman, çöreklenmiş koskoca bir yılan, önlerinde baş kaldırıyor.

Can korkusu içinde, bağrışa çağrışa, düşe kalka taş merdiveni tırmanıyor ve kendilerini kuyunun dışına dar atıyorlar.

Böylece onların Haccı da yarım kalıyor işte...

"Misis, yel; Adana, yılan; Tarsus, sel ile batacak!" diyenlere o zaman hak veriyorlar.

Gerçekten, yıllarca evvel Adana bir yılan memleketi imiş. Sokaklarda yılanlarla insanlar bir arada dolaşırmış. Çok kere insanların üzerine saldırır, sokup zehirlermişler... Ne hocaların okuyup üflemeleri, ne afsuncuların afsunu para etmiş. Adanalıları yılanların şerrinden kurtaran, uzak diyarlardan gelen bir büyücüymüş. Bu adam; tuttuğu iki yılanı; okuyup üfleyerek, kuyruklarından birbirine yapıştırmış. Yılan halkası, büyücünün tarifile önceden yaptırılan cin külâhına benzer bir kubbenin başından geçirilmiş. Yeni bir okuyup üflemeden sonra yılanlar taş kesilmiş. Adanalılar da rahat bir nefes almışlar; yılanlardan kurtulmuşlar.

Yarım saat sonra, Elif de döşeğine çekildi. Uzun bir zaman Yalçın'ı düşündü ve genç öğretmen güzel kızın rüyalarına karıştı.

* *

Kötüköy'ün tek kat üzerine üç gözlü taş mektebi, mezarlığın kenarına oturtulmuştu.

Hemen her köyün kabristanı niçin burnunun ucundadır? Bu, ölüye hürmetlerinden mi ileri gelir? Değil... Çünkü, helâ çukuru açmaktan üşenen köylü, sıkışınca köy kabristanına koşar ve en taze mezar hörgücünün bile gerisine çöküp uçkur çözmekten, bağırsaklarını boşaltmaktan çekinmez... Kendine saygısı olmıyan bir adam ölüsüne hürmet mi düşünecek? O halde? Ölüsünü yakına gömmenin sebebi ne ola? Uzağa götürmekten mi yılıyor? Bir tembellik neticesi mi? Yoksa... Evet; Yalçın, ziyafet odalarında bir de ölü sandukası bulunduran eski Mısırlıları hatırlıyor:

"Mademki sonumuz budur? O halde zevkimize bakalım!" "Mademki en sonunda böyle olacağız? İyi yolda yürüyelim!"

Mezarlık, âdeta süprüntülüktü. Köylü ölüsünü buraya gömüyor; hastalanan öküzünü, camızını kesip, etini çok ucuza köylüye dağıttıktan sonra –ki, köy halkı ancak böyle günlerde ve Kurban bayramlarında etin yüzünü görürdü– kemiklerini, bağırsaklarını gene bu kabristana gömüyor, aptesini burada bozuyordu. Yağmur selleri –ne bilgisizliktir!– bütün bu çirkefi alıp, kabristan kenarındaki köyün biricik su kuyusuna süzüyordu.

Yalçın, bir yıl önce Adana'dan buraya geldiği ilk gün, bir cenaze törenile karşılaştı. Taş mektebin en büyüğü on birini doldurmıyan, en küçüğü sekiz yaşında otuza yakın öğrencisi; dersi mersi bırakmış; mezarlığa dağılıp cenazenin gömülüşünü seyre dalmıştı.

Yalçın; bu ölüm kokan binada –bir mezarlık bekçisi gibi– yapayalnız geçireceği geceleri düşünmüş ürpermişti. O henüz çok gençti ve büyük bir şehirden ilk defa dışarı çıkıyor, adına tıpatıp uygun Kötüköy'e düşüyordu.

Şansına, güzel bir okul binası buldu Kötüköy'de... Ama, bulmasaydı, Gülekli öğretmen arkadaşının yaptığını mı yapacaktı? Hayır... Gülekli Ahmet, cin gibi bir çocuktu. Rahatına da pek düşkündü.

Öğretmen okulunu bitirdiği zaman ona "Kocamemiş" köyünü boylamak düşmüştü. Halkı bit içinde, bok içinde yüzen; evleri ahırdan beter, yolları çirkef bir köy... Bastıbacak Ahmet –kısacık boyundan ötürü böyle bir lâkabı vardı okulda– Kocamemiş köyünü kocaman bir camız tersine, Kocamemişlileri de bu tersin üzerinde dolaşan, içine girip çıkan yeşil sırtlı sineklere benzetti.

"İşte okul!" diye muhtarın gösterdiği kulübe, barınılacak cinsten değildi. Sıkıntılı geçen bir haftanın sonunda muhtarı, ihtiyar heyeti üyelerini karşısına oturttu. "Okulun eşyası meşyası yok, ağalar... Bu böyle olmaz. Bir mazbata yapıp dayıyalım maarif memuruna... Bize eşya versinler!" dedi. Kendi elceğizile güzel bir mazbata yazdı; pullattı. Muhtar ve ihtiyar heyeti mazbata üzerine mühürlerini, parmaklarını bastılar. O gün, Bastıbacak Ahmet kazanın yolunu tuttu.

Maarif memuru, mazbataya fena halde köpürdü. Kızmakta haklı elbet... Pullu, mühürlü, parmak izli mazbatada eşyadan

meşyadan bahis yoktu. Meali aşağı yukarı şöyleydi: "Öğretmene ihtiyacımız yoktur. Önce, öğretmeni ve çocuklarımızı barındıracak güzel bir okul yapın!"

Mesele vilâyete aksetti. Zavallı Kocamemişliler tam iki yıl –rahatına düşkün Gülekli Bastıbacağın hilesi yüzünden– okullarına öğretmen gönderilmemek cezasına uğratıldılar.

Kötüköy... Gerçekten de kötüydü. Üç dört yüz insan; damları toprak, duvarları kerpiç, yalnız daracık kapılarından ışık ve hava alan tek gözlü basık evciklerde; camızlarile, öküzlerile, eşeklerile bir arada yaşıyordu. Rutubetli kerpiçlerin kokusuna; ev kenarlarına rastgele yığılıvermiş gübrelerin ekşimiş kokusu, ocaklarda yakılan tezeklerin geniz tıkayan dumanı karışıyordu.

Ev aralarında bırakılmış daracık boşluklar sözüm ona sokaktı. Bulaşık sularile vıcıklaşan, yakıcı yaz güneşlerinin bile kurutamadığı bu iğrenç sokakların bütün mikrobu ve pisliği; kırba karınlı çocukların çıplak ayakları, nalçalı postallar, altlarına sivri uçlu kösele dikilmiş sarı çizmeler, çarıklarla tek gözlü köstebek yuvası evlere taşınıyordu. Ekin sapı doldurulmuş kara yüzlü döşeklerin altına yerleşiyor, gün görmemiş çamurlu toprağın üzerine rastgele döşenmiş taşların aralıklarına kadar sokuluyordu.

Binlerce karasineğin vızıldadığı tetanos kaynağı gübre yığınlarında; kirli entarilerinin çıplak topuklarına değen ucunu kaldırarak çükleriyle oynıyan sümüklü, dalaklı, değnek bacaklı çocuklar yuvarlanıyordu.

Köy yollarındaki bulaşık suyu birikintilerinde on binlerce sivrisinek kaynaşıyor; dam üstlerinde, kahve peykelerinde ölü benizli, değnek bacaklı sıtmalılar birer loğ taşı gibi uzanıyordu. Anofelin zehirli iğnesini yiyip de nöbetlere tutulanlar paçavra bağlıyacak evliya; okutup üfletecek, mıska yazdıracak, sıtma kesecek hoca arıyor; hastalığına sebep oldu diye hıyar, yoğurt, yumurta yemeğe tövbe ediyor; sıcaktan, rüzgârdan korkuyordu.

Kir, bit içinde yüzüyordu Kötüköy'ün insanları... Köylünün çoğu, sırtına taktığı gündelik kılığını ayda yılda bir çıkarırdı. İşten baş kaldırdığı, boş kaldığı zaman; nasırlı ellerini basma mintanına, kara donuna, Trablus kuşağına sokar, dakikalarca hadır hadır kaşınır da bitini ayıklamayı hatırına bile getirmezdi.

Köylü kadının, örgülerle kuyruk sokumuna kadar uzattığı saçının her telinde bir bit dolaşırdı.

Yalçın, bu pis insanlara daima acıyarak bakar, "Köylü ancak suya düştüğü zaman yıkanır!" diyen Fransız alimini hatırlardı.

Gerçekten de ayda yılda bir, "Kurbağalı dere"nin bulanık sularına –kazlar gibi– şöylece girip çıkarlardı; kadınlar evlerin ortasında, bir leğen içinde su dökünürler, sonra da kirli suyu kaldırıp yola döküverirlerdi.

Yalçın ilk aylar Kötüköy'de çok sıkıntı çekti. Buna rağmen, İstanbul'da Kocamustafapaşa'daki baba yadigârı evde yapayalnız bıraktığı ihtiyar anacığına her yazdığı mektupta "çok iyiyim" derdi. Ona, dibinde çakılları görülen, suları billûr derelerden, pınar başlarından, saçları kınalı, tertemiz yüzlü köylü kadınlarından bahsederdi.

Kendinden önce bir sarıklıdan ders gören dalaklı çocuklar bile, kılığı kılıklarına uymıyan, tüysüz bu delikanlıya garip, ürkek gözlerle bakıyor; fırsatını bulunca okuldan kaçıyordu. Onları kendine ısındırmak için neler yapmadı?! Fakat en küçüğünden en büyüğüne kadar Kötüköy halkı üzerinde bıraktığı fena itibarı bir türlü gideremiyor, kendini sevdiremiyordu.

Buna biraz da Yalçın sebep olmuştu: Başları eşek traşlı, entarili, kara donlu çocukları mezarlığın düz bir tarafına dizmiş, onlara İsveç usulü jimnastik yaptırmaya kalkmıştı. "Yeni hoca zındığın biri... Çocuklarımızı tapındırıyor!" deyip çıkıvermişti Kötüköylüler...

Yalçın zeki bir gençti. Vazifesini yapabilmek için, kendini sevdirmesi lâzımdı. Bunun için de onların nabzına göre şerbet vermesi gerekliydi.

Köye tâyin olduğunun altıncı ayında, bir cuma günü öğle namazından evvel, caminin imamını kandırdı. Onun sarığını başına bastırdı. Güdük tahta minarenin gıcırdayan merdivenlerini tırmandı; salâ verdi.

Cuma namazına giden Kötüköylüler; birbirlerini traş etmekten körleşmiş pis usturaların yara bere içinde bıraktığı suratlarını, içlerine toprak dolmuş tırnaklarile kaşırken; kirlilikten ağırlaşan kulakla-

rına avuçlarını götürmüşler, pantalonundan ötürü "çatala binmiş" diye eğlendikleri genç hocayı hayretler içinde dinlemişlerdi.

Yalçın'ın sesi gerçekten çok güzeldi. Vaktile arkadaş eğlentilerinde şarkılar söylediği zaman, bir gün Kötüköy'e düşeceğini ve bu –anacığının tabiriyle dadihak vasfını– bir silâh olarak kullanmak mecburiyetinde kalacağını söyleselerdi gülerdi.

Bu silâh, Kötüköy halkı üzerinde etkisini çok çabuk gösterdi. Artık, rastlaştığı kimseler horlukla gülüp baş çevirmiyor, onu saygı ile selâmlıyordu. Cuma günleri salâ veren artık oydu. Eğer aralarında para toplayıp bir yıllığını peşin ödemeseydiler; camiin hırlar gibi haykıran çirkin sesli imamına uğurlar olsun diyeceklerdi.

Bir iki cenaze için salâ verme teklifini kırmayışı okulun genç hocasını onlara daha çok sevdirdi. Evet... Bu yeni hoca, evvelkine benzemiyordu. Evvelki hoca imansızın, insafsızın biriydi. Bin rica ve minnetle yazdığı dilekçelerin sonunda mutlak "bunun ucunda bir horoz ötüyor!", "bu dilekçe bin cere pekmez kokuyor!" veyahut "ucunda bir tereyağı çömleği görünüyor!", gibi imalarla, sekiz satırlık bir yazı karşılığı olarak koskoca bir horozu, bir dolu cere pekmezi garantilemeğe çalışırdı.

Artık; yıllarca güneş altında kazma vurma, düven koşma, saban sürme neticesi gözlerine ter kaçıran ve gözbebeklerine perde inen yaşlılar bir üfürükçü tükürüğünden şifa beklemiyor; Yalçın'a geliyor, akıl danışıyordu.

Demet bağlamaktan adale iltihabına uğrıyan ve ağrılardan çalışamaz hale giren demet bağlayıcılar Yalçın'a başvuruyordu.

Gözleri kararan, boyunları ağrıyan, vücutlarına âdeta yarım inme inen yanaşmalar, hastalıklarının teşhisini Yalçın'dan bekliyor, tedavi çarelerini ondan öğrenmeğe çalışıyordu.

Okulun genç hocası, gözlerine perde inen yaşlıları şehirdeki memleket hastanesine yollarken, demet bağlayıcıların adalelerini pansumanla iyileştiriyor; yanaşmaları, hastalıklarına sebep olan ahırlardan bir süre için uzaklaştırıyordu.

Yamalı, kirli bir önlük tutunan, yaşlı mı genç mi olduğu suratından pek de anlaşılamayan bir kadın girdi okula...

Başı eşek traşlı çocuklardan biri haykırarak haber verdi:

— Hocaefendi, Filiz'in anası geldi.

Yalçın'ın içi cız etti. Kaktı, karşıladı. Odasına aldı.

— Ne haberler Hanife Kadın, Nasılsın?

— Küncü göneni... Sağ ol, oğul...

Sormak sırası Hanife Kadın'a gelmişti. Fakat o; kara, sert yanaklarında sıralanan yaşlarını buruşuk bileklerine içirdiği donuk gözlerile soruyordu.

— Filiz'i özlemişsin, Hanife Kadın... Meraklanma! Bu cuma Adana'ya iniyorum. Arkadaşımı kandırmağa çalışacağım; kızını göstermek üzere köye getireceğim, Hanife Kadın...

Yalçın olayı bir tesadüfle öğrenmiş, Hanife Kadın'a Kötüköy'ün yolunda rastlamıştı. Adana'nın genç ve çok zengin çiftçilerinden Safa ile tanışmaları da Filiz yüzündendi. Küçük kızı, Adana'dayken Yalçın'ın bulunduğu ilkokula yazdırmışlardı.

Safa ile çabuk dost olmuşlardı. Bu çabuk dost oluşta, Yalçın'ın gurbet elinde yapayalnızlığı sebepti belki de...

İki yıl önceye ait acı hatıra; Filiz'in anasını her gördükçe; muştasını kafasına indirir:

Boğucu bir sıcak dalgası; demir kapağı açık kalmış kızgın bir fırın ağzı karşısındaymışlar gibi; suratlarını kavuruyordu.

Çiftçibaşısına son talimatı veren varlıklı dostu, kırbacını şaklattı. Atların bacaklarını yarıya kadar gömen tozlu yol, dörtnala koşturulan arabanın altında, tersine akan bir nehir oldu.

Genç çiftçi; bir, gözlerinin önünde alabildiğine uzanan pamuk tarlalarına; bir, kara yağmur bulutları uçuşan göğe bakıyor, öfkeyle konuşuyordu:

— Osmanlı İmparatorluğu'nun mahkemeleri, güvercin uçuran adamların tanıklığını geçer saymazlarmış... Mecelleye göre; bu gibiler; gözleri daima havada dolaşan, akılları fikirleri havada olan kişilerdir... Mecelle; çiftçilerin tanıklığı için de aynı hükmü koymuş muydu bilmem... Fakat, alınyazısı tabiatın elinde bulunan çiftçinin de gözleri gökte, aklı fikri bulutlarda gezer. Etrafını değil, bastığı yeri görmez.

Çiftçilik kumara benzer, Yalçın... Yüz liram yatıyor şu topraklarda! Geçenki gibi sürekli yağmur boşanırsa halimiz haraptır,

Yalçın... Pamuk çubukları adam boyunu geçer; delirir. Kuvvetini meyvaya vermez de boyuna verir. Ürün yarı yarıya azalır.

Yalçın içinden gülüyordu. Poker masasına bir gecede iki yüz lira bırakmayı keyif sayan mirasyedi delikanlıyı çiftçiliğe bağlıyan, toprakla iskambil kâğıdı arasındaki benzeyişti. İkisi de kumardı. İkisinde de en büyük rolü talih oynuyordu. Kazanılmadan kaybedilmiş bir servetle, kazanıldıktan sonra kaybedilmiş servet arasında ne fark olabilirdi?

İçinde sürüyle kazma ırgadı çalışan bir tarlanın yanından geçmişlerdi. Safa; yol kenarındaki ırgat takımının yanında arabayı durdurmuş, iki işçinin aynı zamanda aptese gitmesine göz yuman ırgatbaşıya çıkışmıştı.

Biraz sonra, Yalçın'la konuşuyordu:

— Bu işçi milleti ne iblistir bilemezsin, Yalçın... Marksistlere göre –ki, seni de bu mezhebe mütemayil görüyorum– toprak sahibi; proleter sınıfı sömürmek için bin türlü hile düşünen canavar bir adamdır. Sen gel de proletaryanın toprak ağasına attığı kazığı tarlada gör! Paydosta gölgeye çekilip yan gelen ırgat; işbaşı saatinde çiftlik sahibine madik atabilmek için bir sürü hile düşünür: Bunların arasında işbaşı düdüğü öterken elleri uçkurunda çişe gidenleri; kasketinin viziyörünü geriye atıp yırtık ceketi üzerinde, ellerini kulak memelerine götürerek "Allahü ekber" diye namaza duranları görünce hafakanlar boğar beni...

İş borsalarında ırgat ücretini asgariye indirebilmek için çiftlik sahiplerinin nasıl elbirliği yaptığını pek iyi biliyordu Yalçın... Arkadaşının öfkesine bıyık altından gülüyordu.

Yol üzerinde, Kötüköy'den geçtiler. Zengin mirasyedi, mezarlık yanındaki kuyu başında, durup arabaya bakan eli bakraçlı sıska bir kadın gösterdi:

Hâlâ yaşıyor; dikkatli bak bu kadına, Yalçın...

Köyün vıcık vıcık çamur, bozuk yolundan kurtulup ana yola çıktıkları zaman, öğretmene bir olay anlattı:

"Yedi sene evveldi. İstanbul'da evlenmiş, karımı Adana'ya getirmiştim. O, Anadolu'ya ilk defa çıkıyordu. İstanbul'dan ayrılırken bir hayli ağlamıştı. Fakat Anadolu ona pek cazip geldi. Karımla sık sık çiftliğe geliyor; civar köyleri geziyorduk.

Günün birinde bu köye uğramış; burada, kocası yeni ölen hastalıklı, çok fakir, kimsesiz bir köylü kadınla karşılaşmıştık. Kucağında beş aylık bir çocuk... Modern bir aile içinde yetişen karımın, sosyal olaylar karşısındaki içtenliğini o gün öğrendim. Kadınla yakından ilgilenmemizi istedi; arabadan indik. Konuştukça, karımın üzüntüsü artıyordu. Birdenbire, şahane bir buluşla parmağını şaklattı; köylü kadına:

— Sat çocuğunu bize!

dedi. Onu kandırabilmek için uzun boylu dil döktük. Budala karının nihayet gönlünü edebildik. Fiyat tesbitinde şöyle bir usulde mutabık kaldık: Civardan bir el kantarı buluşturuldu. Kantarın çengelini sıska, ölü benizli çocuğun kundağına geçirdik. Beş buçuk okkaydı. Parayı, o günkü et piyasası üzerinden ödiyecektik. Bizim hanımın cömertliği tuttu; etin okkası yirmi beş kuruşken bir liradan saydı. Beş buçuk lirayı vererek çocuğu arabamıza aldık; şehre getirdik. Bu garip alışverişi pek orijinal bulan karım sevinç içindeydi. Onun bu sevgi ve acıma hissi karşısında ben de mutluluk duymuştum. Demin gördüğümüz kadın Filiz'in anasıydı. Filiz bugün yedi buçuk yaşında..."

Durup arkalarından bakan eli bakraçlı kadın; şehre gelinceye kadar, Yalçın'ın gözleri önünden gitmedi. Yedi yıl önce bir köy meydanında oynanan trajedi, delikanlıyı günlerce üzdü.

Garip bir tesadüfle, Kötüköy'e tayin edildiği zaman, ilk önce Filiz'in zavallı anasını aradı, buldu.

Ahbaplıkları o zamandan başlar. Kadın, yıllar önce et fiyatile sattığı yavrusunu bir kere bile görmedi. Yalçın, şehre indikçe ona Filiz'den haberler getirir... Zavallı yavrucuk; Kötüköy'de sıtmadan dalağı büyümüş, göçmüş bir anası bulunduğunu bilmiyor bile.

— Arkadaşımı kandırmağa çalışacağım; kızını sana göstereceğim, Hanife Kadın...

Elif'le ilk karşılaşmaları mezarlık kenarındaki kuyu başında oldu. Yalçın, on üç, on dört yaşlarında bu köylü kızını pek şirin buldu.

Kemikleri fırlamış kara, iri bir manda; kendinden on defa küçük bir kızın önünde –sarsak bir ihtiyar acziyle– boyun eğmiş, geviş getiriyordu. Elif kuyudan kova kova su çekiyor, camızı bir iyice çimdiriyor, ters kapattığı kovanın üzerine çıkarak sırtının çamurlarını fırçalıyordu.

Yalçın, hayretler içinde onu seyrediyor; bu özenli tuvaleti kara mandanın çirkinliğine hiç de yakıştıramıyordu. Ne tuhaf! Kötüköy'ün insanları, hayvanlarının sağlığına kendi sağlıklarından daha çok önem veriyor. Camızlar, eşekler, öküzler daha iyi bir dam altında yatıyorlar. Başlarını soktukları yemlik; bütün bir ev halkının etrafına çöküp kaşık salladığı çinkoları dökülmüş çorba kasesinden daha temizdir... Ortasından kirli bir kumaş parçasile bölünen ahır; köylünün yatıp kalktığı; ocağın tezeklerine avuçlarını vererek düşüncelere dalıp gittiği, bulgurunu kaynattığı odadan daha rahattır. Köylü, geceleri, yola bakan kapısını örterek tek hava ve ışık deliğini kapayıp karanlığa ve havasızlığa gömülürken; ahırın geniş deliği günün her saatinde açıktır. Birisinde döşeme gübre ve sidikle vıcıklaşmıştır ama, ötekinde daha mı temizdir?! Gübre, saman, süprüntülük; köylünün hem yatak, hem yemek, hem oturma, hem –ayda yılda bir de olsa– yıkanma yerinin taş döşemeleri arasında eksik midir ki! Kokudan yana da hiçbir fark yok...

Sabah karanlığında uyanan köylü; suratını yıkamadan öküz görümü için ahırda soluğu alır. Dedik a: Hayvan, köylünün canından yeğdir. Tek göz camıza maazallah bir hal olursa onun yerine bir başkasının gelmesi otuz kâğıt liraya bakar. Sarı öküzün ölümü faizcinin önünde, boyun eğdirir.

Hayvan ve insan arasındaki bu uçurum kadar derin değer farkını gözeten zihniyet imparatorluk ordusuna bile girmişti. Bir azgın katır ancak on neferin canına kıydıktan sonra kurşuna dizilebilirdi. Bir yanlış ilâçla koskoca bir adamın kuyruğunu titreten askerî doktorun vereceği hesaptan, bir baş hayvanın ölümüne sebep

olan baytarın vereceği hesap daha terleticiydi. Bir neferin boynuna ince bir pamuk ipliğiyle şöylece geçiriliveren teneke kaplı künye mıskası her zaman kaybolmağa mahkûmdu. Fakat, bir katırın dört tırnağına birden numara basılırdı.

Köyde, mümkün olduğu kadar fazla çocuk, ihtiyaçtan doğuyor. Çocuk, en küçük yaşından itibaren köylünün koludur. Hayvan kadar masraflı da değildir. Üç yüz evlik köyün taş mektebe topu topu yirmi otuz çocuk yollayışı sırrını burada aramalı. Başları eşek tıraşlı bu yirmi otuz çocuğun yarısını sıtma ıskartaya çıkarmıştır. Kırba karınları, değnek bacaklariyle ne camız çimdirebilirler, ne hayvanları suya götürebilirler; ne de tarlada çift sürebilir, kazma vurabilirler.

Elif, şimdi, bir mintan eskisinden koparılmış çaputu içi zeytinyağı dolu kırbaya sokuyor; camızın kara derisini, içire içire yağlıyordu.

Yalçın, ona yaklaştı. Gerçekten güzel, hem de çok güzel bir kızdı. İri gözleri kestane rengindeydi. Siyah; parlak saçlarının örgüleri, başına örttüğü soluk örtünün altından beline kadar iniyordu.

Yalçın'ı görünce; yüzü tatlı bir kırmızılık bağladı; bir kat daha güzelleşti. Bu kız, Kötüköy'de bir yabancı gibiydi âdeta...

Kuyu başında kimsecikler yoktu. Delikanlı, şimdi Elif'i lâfa tutuyordu:

— Sana yardım edeyim mi?

— Eksik olma, öğretmen bey...

Onun düzgün konuşuşu Yalçın'ı bir kere daha şaşırttı.

— Nerelisin sen?

— Bu köyden...

— Baban kim?

— Mehmet Ağa... Boyalısakal derler ona...

— Tanıyorum, tanıyorum ama, ona bu adı neye vermişler pek merak ederim.

Elif, güldü. Ne de inci gibi beyaz dişleri var!

— Babam, sakalını vaktinden evvel ağardığı için boyamış da...

— Sen de bu taş mektepte mi okudun?

— Hayır, öğretmen bey... Ben İstanbul'da okudum.

Yalçın'ın gözleri tekerlekleşti: Sevinçten... Sanki bir çöl ortasında hısımına rastlamıştı.

— Bir şey anlamadım kız! Kötüköy'ünden Boyalısakal Mehmet Ağanın kızı ne diye gidip İstanbul'da okusun? Alay ediyorsun sen...

Gülüyordu Elif:

— Anlatması uzun öğretmen bey...

— Adın ne senin bakayım?

— Elif.

— Benimki de Yalçın.

— Biliyorum, öğretmen bey.

Birdenbire; daha fazla utandı. Kestane rengi iri gözlerini, zeytinyağı dolu kovaya doğru indirdi.

— Mandayı ne için yağlıyorsun, Elif Hanım?

— Bit tutmasın diye... Karabit, camızın kanını emer; öldürür.

Yalçın, saçının her telinde bir bit dolaşan, Kötüköy'ün kadınlarını düşündü. İşte hep o, insanla hayvan arasındaki müthiş değer farkı...

— Demek zeytinyağı siyah bitleri öldürüyor, Elif Hanım...

— Yalnız zeytinyağı değil ki... İçine dövülmüş sarmısak, tuz, turunç da koruz.

Uzakta bir araba göründü. Elif; on üç-on dört yaşında, gelinlik bir kızdı. Yalçın, onu yalnız bırakmamak lüzumunu duydu.

— Allaha ısmarladık, Elif Hanım...

— Gülü güle, Yalçın Bey...

Delikanlının ilk işi, Boyalısakal ailesinin hayatını öğrenmek oldu. Elif'e büsbütün bağlandı. Onu seviyordu.

*
* *

Türkiye'nin 1914 Dünya Savaşı'na katılmasından biraz önce, Hatice, Ömer Hocagillerin tek gözlü evine gelin geldi. On altı yaşlarındaydı; köyün en güzel kızıydı.

Mehmet Boyalısakal otuz iki yaşındaydı. Gerçi sakalına çok erken ak düşmüş, boyamıştı ama, acar bir delikanlıydı. Hafta geçmezdi ki, şehre inip "Taşçıkan"a uğramasın ve orospularla düşüp

kalkmasın. Ömer Hoca da hovarda, eğlencesine düşkün bir adamdı ama, oğlu kadar değil... Mehmet, komşu köyün kızlarına bile nefes aldırmaz, yollarını bekler, kovalar, hattâ hattâ... Kendi gibi acar delikanlılarla Taşçıkandan kadın kaçırırdı. Tabiî, babasının başına da bir alay çorap örerdi.

Hoş bir hikâye anlatırlar. Gene böyle, Boyalısakal gibi acar bir delikanlı varmış. Bir gün canına tak demiş ihtiyar babasının... Oturtmuş oğlunu önüne... "Söyle –demiş– Sen ne zaman adam olacaksın?" Oğul hık etmiş, mık etmiş, baklayı ağzından çıkarıvermiş: "Baba beni ever!" Önce "Buğda içeri, koza dışarı!" diye atlatırken, bu defa ihtiyar: "Ya, peki... Dur ben de sana bir oyun oynayım da gör!" diye söylenmiş içinden... Sağa sola başvurmuş; köyden köye adam iletmiş. Güçlü, şehvetli bir genç kız aramışlar günlerce... Meramın elinden ne kurtulur? Bulunmuş. Kayınbaba, gerdekten önce gelinin kulağını bükmüş: "Göreyim seni!" demiş.

Doymak bilmez bir şehveti varmış kızın... Delikanlıyı gündüz bile yataktan bırakmazmış. Delikanlı, tencere; kadın, kapak...

İki ay sonra, köy kızlarını kovalıyan acar delikanlı sıska, halsiz, bir sarsak halindedir. Bir gün damda, bitik bir halde uyuklar dururmuş. Burnunun ucuna konan sinek onu epey sinirlendiriyormuş. Fakat delikanlıda kolunu kaldıracak hal nerede? Yüzünü şekilden şekile koyuyor, sineği kovmağa uğraşıyormuş. Nihayet bıkmış usanmış.

— Defol –demiş– şimdi babama söylerim, seni everir! Ömer Hocanın da canına tak dedi ama, bu kadar değil. Talih ona yardım etti. Köyün en güzel –üstelik en namuslu– kızını oğluna aldı.

Kısa bir süre sonra; düğün davulunun yürekleri titreten hoş gümbürtüsü kulaklarında daha kaybolmadan; Hatice'yi bir başka davulun tokmağı, doyamadığı saadet ve evlilik rüyasından uyandırdı. Seferberlik ilân edilmişti. Bayrak ve davul; Kötüköy'ün eli silâh tutanlarını –bu arada kocasını– toplayıp götürüyordu.

Ne kadar ağlamıştı Mehmed'inin arkasından! Bir yıl sonra doğan Elif, kocasının yokluğundan duyduğu tasayı hafifletti.

Ağrıları sıklaşınca, Ömer Hoca ebeye seğirtti Kötüköy'ün ebesi, mektep medrese görmemişti ama, kolay doğurturdu.

— Göçelim!

diye, işe başladı. Hatice'nin eline bir oklava verdi. Onu odada gezdirdi. Belini bıkınını ufaladı. Bir taraftan salâvat getiriyor, "aman öldüm!" diye haykıran genç kadını susturmağa, teselliye uğraşıyordu. "Ölmen kızım; kimse sesini duymasın kızım!"

Mehmet Boyalısakal askerde olmasaydı, doğum daha da kolaylaşırdı. Doğuramıyan kadınlara kocalarının el sularını içirtmekle doğumu kolaylaştıracaklarına inanırdı Kötüköylüler...

Uzun süren bir ıkınmadan sonra, çocuk başverdi. Ebe, ya Allah Bismillâh diye, çocuğu aldı. Fakat... Eş bir türlü gelmedi. Onu alabilmek için, Hatice'yi kızdırılmış tencere üstüne oturttular. Gönlünü bulandırmak, kusturmak için saçını ağzına verdiler. Eş alınır alınmaz, yarı baygın loğusayı, içine kızgın köstü toprağı yerleştirilmiş yatağa yatırdılar. Ebe, çocuğu tuzladı; göbeğini kesti; iğne ile kulaklarında küpe deliği açtı. Bir saat sonra, çocuğu yıkadı. Hatice'nin üstüne koydu.

— Ağır mı, yeğin mi?

diye de üç defa sordu. "Allah hayırlı etsin, analı babalı büyütesin!" dedi.

Yedinci günü, ebenin eline bir kalıp sabun, on kuruşluk kına ve iki lira sıkıştırdılar, iki gülek undan ekmek yapıldı; bir koyun kesildi. Konukomşu evde toplanıp yemekler yediler, mevlid okudular. Bir gün, tahta minareli caminin hocası, ezan okuyarak çocuğun adını kulağına fısladı.

Tıpkı anasına benziyen Elif; kaynanayı da, kayınbabayı da, Hatice'yi de avuttu. Bir kızı doğduğunu zavallı Mehmed'e haber bile veremediler. Yolunu izini kaybetmişlerdi. Kimbilir hangi cephede dövüşüyordu.

Uzun, ıstıraplı savaş yılları kolay geçmedi. 1917'de esaretten dönen Boyalısakal'ın kucağına üç yaşında bebek gibi bir kız çocuğu oturttukları zaman, katılarak gülmüş, katılarak hıçkırmıştı.

Ne yazık! Istırap yılları bitmemiş, tükenmemişti. 1918'de Çukurova Fransızların işgaline uğradı. Ermeniler vampir kesildi. Yakaladıkları Türkleri diri diri kasap çengellerine asıyor, derilerini yüzüyorlardı.

Kötüköy'ün eli silâh tutan her erkeği gibi, bir gün Boyalısakal da çizmelerini ayağına çekti. Fransızlarla, Ermenilerle çarpışan çe-

telerden birine katıldı. "Kavaklıhanlar"da her şeyi mükemmel koskoca bir Fransız taburunu kovalıyan 20-30 kişilik çete arasında Boyalısakal da vardı. Bu çapulcu istilâ ordusu; Antitoroslarda, Deliçaylarda –parça parça– ne bozgunlara uğratılmıştı!

Pozantı'da 480 kişilik bir Fransız kuvvetini teslime mecbur eden 48 Türk çetecisinin içinde Boyalısakal da vardı.

Pozantı'nın teslimi şartlarını Türk kumandaniyle görüşmek istiyen Fransız binbaşısının karşısına; ayağı çarıklı, kara donlu, uzun sakallı, mavzeri omuzunda biri dikilmişti. Fransız kumandan, Ermeni tercümanı ağziyle: "Hayır, seni değil, kumandanınızı istiyorum demişti!" kara donlunun cevabı şuydu:

"— Kumandan benim; ne rica edeceksen benden et!"

"— Bizi silâhımızı bırakmağa zorlayan kuvvet bu mu?"

"— Evet bir ben, bir de şu gördüğün kırk yedi kişi..."

"— Ya o karşımıza geçip topçu kuvvetlerine ağır makineliye, piyadeye ayrı ayrı kumanda veren adam?!"

"— O, şu gördüğün haberciler!"

"— Peki, silâhbaşı, hücum gibi işaretler vererek ortalığı velveleye katan borazanınıza ne diyelim?"

"— O da şu ağacın üzerinde sizin halinize gülen, aklından bir parça eksiği olan eski borazan çavuşudur. Eline geçirdiği bir boru ile, kendi kendine, ordularımızı idare etti!"

Binbaşı, her şeyi anlamış, başını yumruklamıştı. Karısı ağlıyordu.

Kötüköy de Ermeni kıyımına uğradı. Bir gün köyü bastılar. Yaşlı erkekleri kestiler. Bunların arasında Ömer Hoca da vardı. Tazelerin ırzına geçtiler. Bunların arasında Hatice de vardı. Çocukların kafalarını da uçurdular. Bunların arasında çok şükür Elif yoktu. Zeynep Kadın, açıkgöz davranmış, ahırın samanlığında kendini ve torununu gizlemenin bir yolunu bulmuştu.

Hatice bir daha Kötüköy'de görünmedi.

Bir gün, tümen kumandanı General Gubo'nun kuvvetlerinden ayrılan, Tunuslu bir binbaşının kumandasındaki Fransız taburu; Mığır dağlarında serbest yürüyüşte iken, bir tek tüfeğin saldırısına uğradı. Ardı ardına dört kurban verdi.

Kumandan, öfkeden kuduruyordu. Avcı hattına yayılan müfrezelerden biri; çeyrek saat sonra; elinde Alman mavzeri taşıyan çok

güzel, genç bir Türk kızını yakalayıp kumandanın karşısına dikti. Boyalısakal'ın karısı Hatice'den başkası değildi bu... Kara gözlerinde şimşekler çakıyordu. Kumandanın sorularına, bir tek cümle ile cevap verdi: "Irzım, memleketim, milletim için çetelik yapıyorum. Kocam ve bütün bu dağlarda oturanların hepsi çetedir!"

Tunuslu kumandan; yaşlı, mert bir askerdi. Bu konuşuş, taburunun dört kurban verdiğini ona unutturmuştu. Alçak bir sesle, tercümanına fısıldamıştı: "Şu Fransız subayları olmasaydı, bu kadını serbest bırakırdım!" Gene tercümanı ağziyle, güzel Türk kızına söylemişti ki, kendisinin teslim edileceği tümen kumandanı General Gubo çok sert bir adamdır. Onunla da aynı şekilde konuşursa derhal öldürülür.

Ermeni tercüman, Avrupa'da okumuş, genç ve halis bir komitacıydı. O bile bu güzel kadının ölmesini istemiyordu. Yolda, General Gubo ile sakin konuşmasını tavsiye ediyor, fakat bütün bu öğütleri Hatice çok sert karşılıyordu: "Haydi bre oğlan! Bana sen mi akıl vereceksin?"

Hatice Toprakkale'de, Fransız generaliyle hiç de yumuşak konuşmadı.

— Eline silâh almamak şartiyle seni serbest bırakırsam ne yaparsın?

— İlk önce seni vururum!

Bu, Generalin kanını tepesine çıkaracak bir cevaptı.

Hatice'yi bir manganın karşısına diktiler. O, gözlerini bağlamak üzere yanına yaklaşan tercümanı hakaretle kovdu. Korkmadan, titremeden, dimdik başı yukarda olarak, Fransız mangasının kurşunlarına göğsünü verdi.

Kötüköy'ünden geçen bir çete kumandanı –Osmanlı ordusundan kaçmış eski bir binbaşı– Boyalısakal'ın dört yaşındaki kızı Elif'i kucağına yerleştirdi. Zeynep Kadın'ın ağlamalarına kulaklarını ve gözlerini tıkadı. Elif'i İstanbul'a, ailesinin yanına gönderdi. İki sene sonra da, bir okula yerleştirdi.

Elif'in Yalçın'la nişanlanmalarına kara, zehirli bir akrep sebep oldu:

Yağmurlu bir akşamdı. Yalçın, Torosların üzerinde yırtılan kara bulutlardan akşam güneşinin kızıl bir dil gibi uzanışına dalmış; İstanbul'u, anacığını, çocukluk günlerini düşünüyordu.

O, babasız büyümüştü. Kocamustafapaşa'daki baba yadigârı köhne evde, anacığıyla ne çileler doldurmuştu? Samiye Hanım civar ilçelere gider; tereyağı, zeytin, peynir, yumurta toplar getirir; Perşembe pazarında satardı. Ele güne muhtaç olmadan geçinir giderlerdi. Samiye Hanım, bütün ümidini tek oğlu Yalçın'a bağlamıştı. Onu okutabilmek uğruna, kendi yiyeceğinden kısar; kitap, kalem, defter alırdı.

Daha ilkokulu bitirmemişti Yalçın o zamanlar... Ders yılı başında anası onun elinden tutar "Sünbülefendi" camiine götürürdü. Samiye Hanım, oğlu için aldığı kalemleri, defterleri –bir avuç çekirdeksiz kuru üzüm ve birkaç topak şekerle birlikte– Sünbülefendi'nin yeşil çuha örtülü büyük sandukası üzerine bırakır, okur üflerdi. Bir hafta sonra camie tekrar giderlerdi. Samiye Hanım, gene okuyup üflemelerden sonra, şekeri ve üzümü Yalçın'a yedirir; kalemleri, defterleri eline verirdi. Artık Yalçın için o yıl okulda sınıf geçmemek söz konusu olamazdı. Ne tuhaf inanış! Fakat, gariptir. Yalçın bir kere bile sınıfta kaldığını bilmiyor. Ne büyük telkini kuvvetiydi bu!

Evliyanın sandukası daha ne kerametler göstermiyordu ki. İşsizler, muradı olanlar sandukanın üzerine iççamaşırlarını bırakıyordu. Bir müddet sonra sırtlarına bu çamaşırları geçiren işsizlerin iş bulmaması, istenilen muradın yerine gelmemesi görülmüş şey değildi.

Sünbülefendi camii, Yalçın'ın hayatına birçok hâtıralarla karışmıştır. Anası; bir cuma günü salâ verilirken, yürümekte geç kalan bir buçuk yaşındaki Yalçın'ı koltukaltlarından tutarak bu camiin avlusunda koşturmuştu.

Liseyi bitirdiği gün; gene bir salâ sırasında; Yalçın'ın yamalı ten fanilâsı da, müezzinlere verilen bahşiş karşılığı Sünbülefendi camii minaresinden bol müşteri istiyen terzilerin makasları, iş arıyan işsizlerin çamaşırları arasında aşağı sarkıtılmıştı.

Dileklerin yerine gelmesi için mezarlarından gül koparılan çifte gelinlerin, Hatice Sultan'ın türbeleri de bu camideydi.

Yalçın; hatırlıyordu: Ten fanilâsının şerefeden sarkıtılışının ertesi sabahı; şafak sökmezden çok evvel; anasının ısrarlariyle Sünbülefendi camiine gitmişler, dileğin yerine gelip gelmiyeceğini öğrenmek için Hatice Sultan türbesinin kalın tahta kapısına kulaklarını vermişlerdi.

Bazan, Hatice Sultan'ın, takunyalarını takırdatarak dolaştığı işitilirmiş. Bu ses, dileğin yerine geleceğine işaret sayılırmış.

Koskoca bir Sultan, sırmalı papuçlarile değil de niçin takunyalarla dolaşırdı? Kalın, tahta kapının ardından duyulan bu ses, dileğinin yerine geleceğini öğrenecek bir ziyaretçiden daha çok bahşiş koparabilmeyi uman kayyumun takunya sesleriydi şüphesiz. Yalçın, lüzumundan fazla bâtıla inancı olan Samiye Hanım'ın oğlu değildi sanki... Bunda, elbette, okumuşluğun etkisi vardı.

Ortalık iyiden iyiye kararmıştı ki, taş mektebin kapısı hızlı hızlı yumruklandı Yalçın, kalkıp açtı: Boyalısakal, telâş içinde onun ellerine sarıldı:

— Kızım ölüyor, Yalçın Efendi...

Yalçın'ın sırtından soğuk bir ter boşandı. Bir şey sormadı, soramadı. Paltosunu sırtına geçirdi; Mehmet'le birlikte, köyün çamurlu yollarına daldı.

Sicim gibi yağmur yağıyor, uzaktan uzağa gök gürlüyordu. Kapkara köy evleri, bir hizaya dizilmiş başak yığınları gibiydi. Ne bir ışık, ne bir ses...

Elif, bir döşek içinde, kıvranıyordu. Boyalısakal, öldürülmüş kara bir akrep gösterdi Yalçın'a... Delikanlı rahat nefes aldı.

Elif'in beyaz, güzel kolunda, kırmızı bir leke gittikçe yayılıyordu. Yalçın, yatağın kenarına diz çöktü. Akrep sokan yeri emdi, emdi... Emdi ve ağzında biriken zehiri tükürdü.

Tehlike kalmamıştı. Elif, acısını çoktan unutmuş; kolunda Yalçın'ın emen dudakları, kendinden geçmişti.

On beş gün sonra, Yalçın, Boyalısakal'ın kızı Elif'e talip oldu ve nişanlandı. Elif, henüz küçüktü. Düğünü bir yıl sonra yapacaklardı.

Samiye Hanım; oğlunun sorusuna yolladığı cevapta: "Sen beğendikten sonra, bana Allah bahtiyar etsin, demek düşer!" diye yazdırmıştı mektuba...

Buna Mehmet de sevindi: Bir taraftan Yalçın gibi akıllı, fikirli bir damat kazanışına... Bir taraftan da köyün en güzel kızı Elif'ini kazasız belâsız, bir an önce başgöz edeceğine... Elif'te gözü olan çoktu çünkü...

— Ersiz avrat, yularsız at gibidir! diyordu..

*
*

Kötüköy'e yarım saat mesafede, Yılanlıdeğirmen'in taşlarını döndüren küçük şelâle başında, gizlice buluşmuşlardı. Boyalısakalgil de; Kötüköy ve civar köyler ahalisi gibi; yiyecek buğdalarını bu değirmenin dinklerinde dövdürürdü. Çok ihtiyar, yumuşak kalpli bir adamdı değirmenci... Yalçın, bir buluşma günü, Yılanlıdeğirmen'in hikâyesini Elif'ten dinledi: Bu değirmende bir çift yılan yaşıyormuş vaktile... Değirmenin içinde ve dışında; kalın, uzun gövdelerile sessiz sadasız geziniyorlar, fakat ne değirmenciye dokunuyor, ne de dinkte buğda kırdırmağa gelenlere ilişiyorlarmış. Değirmenin bir bucağında imiş yuvaları...

Günün birinde, erkek yılan ölüvermiş. Değirmenci onun ölüsünü kaldırıp bir toprağa gömmüş. Dişi yılanın üzüntüsü, tıpkı insanlarda olduğu gibi kısa sürmüş. Ara sıra dolaşmak üzere çıktığı değirmen civarındaki tarlalarda yabancı bir erkek yılanla birleşmiş gebe kalmış ve bir müddet sonra da birkaç yavru doğurmuş.

Dişi yılan her gün dışarılara gidiyor, avlanıyormuş. Bir gün bu gezinmelerden dönüşünde yavrularının yerinde olmadığını görmüş.

Onların değirmenci tarafından öldürüldüğünü zannetmiş. İntikam almağa kalkışmış. Değirmenin içindeki toprak testilere bakır kaplara uzanarak, ağzından zehrini akıtmış.

Kederli kederli dolaşıyormuş. Bir de ne baksın! Değirmenci tarafından öldürüldüğünü zannettiği yavrular bir başka köşede değil mi? Yanlarına koşmuş; onları okşamağa, sevmeğe başlamış. Tam bu sırada, zehirlediği kapları hatırlamış. Testileri, dolanarak kırmış. Bakır kapları devirerek içindeki zehirleri dökmüş.

İhtiyar değirmenci, bir delikten, yılanın hareketlerini gözler dururmuş.

— Hanife Kadın'a kızını göstermeğe uğraşacağım, Elif...

Genç kız, bir çocuk gibi, sevinçten ellerini çırptı:

— Ne büyük sevap işliyeceksin, Yalçın!

— Cumaya Adana'ya ineceğim. Hiç ummuyorum ama... Bakalım paşa oğlunu razı edebilecek miyim.

— Bu adamın yüreği taş değil ya!

Elif, Hanife Kadın'ın hikâyesini Yalçın'dan öğrenmişti. Yarım Hacıgillerin, boğaz tokluğuna, hizmetlerini gören bu kadına Elif çok acıyordu...

* *

O cuma, daha şafak sökmeden uyandı; şehrin yolunu tuttu. Gün sıcağı bastırmadan Adana'ya varmalıydı. Görülecek işlerinin en başında, Filiz'i anasına göstermesi için Safa'yı kandırmağa uğraşmak vardı. Çarşı hamamında da, Kötüköy'ün kirlerinden temizlenecekti.

Hamamda kimseler yoktu. Göbektaşına sırtüstü uzandı. Başucuna sokulan hamam böcekleri, âdeta burnuna gülüyor. Açık kalan bir musluktan kurnaya dökülen su; hamamın boş ve yarı karanlık hücrelerinde yüksek bir dağdan inen şelâlenin gürültüsünü çıkarıyor.

Acaba Safa'yı kandırabilecek mi? Yıllarca evvel Adana'da valilik yapmış meşhur bir paşanın torunuydu o... Paşa, Çukuro-

va'nın Mısır kadar verimli bir toprak olduğunu ilk anlayanlardan biriymiş. Zorla, ya da çok ucuza –ki, 1400 dönümlük koskoca bir çiftliği üç sarı altın liraya alışının hikâyesini Yalçın'a anlatmışlardı– köylünün toprağını kendine maledecek kadar da zeki... On binlerce dönümlük arazisi arasında kanallar açtırmayı ve Seyhan, Ceyhan sularından istifadeyi ilk düşünen de Paşa... Fakat bir jurnalcının raporu, sarayın dikkatini çekiyor.

Paşanın planı Çukurova'yı Mısır kadar zenginleştirecektir. Bu zenginlik İngiltere'nin ihtirasını kamçılıyacak ve Çukurova'nın Osmanlı sınırlarından çıkmasına sebep olacaktır!

Korkak padişah, hemen harekete geçiyor; emirler veriyor. Vali Paşa'nın kanalları açtırılmıyor.

Yalçın, yıllarca evvelki Çukurova'yı tahayyül etti. Toprağı yok pahasına elinden alınmış, ya da gaspedilmiş köylüleri düşündü. Vali Paşa'yı gözlerinin önüne getirdi.

Bu adam; toprağını elinden aldığı zavallı köylüye bir de, boğaz tokluğuna kanal kazdıracaktı ha!

Adana'ya öğretmen olarak geldiği günden beri, koskoca arazinin otuz kırk ağa arasında bölüşüldüğüne ve asıl sahibi köylünün bu topraklarda boğaz tokluğuna ırgatlık edişine öfke duyardı.

Öksürüyor; hamamın boş hücreleri, boğazının gıcığında öksürükle mukabele ediyor. Sırtına kese vuran Antepli natırın sesi; boş hücrelerde ve küçük buğulu pencereleriyle otuz kırk gözlü bir ucube gibi bakan kubbede uğultularla uzayıp gidiyor; büsbütün anlaşılmaz bir hal alıyor.

Siyah saçların tam tepede çıplak bıraktığı bir kafa... Çökük avurtları üzerinde büsbütün fırlıyan şakaklar... Kısa kesilmiş bıyıklar... kara, minicik gözler... Kaburgaları sayılan bir göğüs... Antepli natır işte bu.

Artsız arasız ter döküyor. Bazı gün elli kere soyunup giyiniyor; hamama giren adamların kirini ovuyor. O, yıllarca bir yük gibi sırtında taşıdığı mesleğinin ağırlığını takdir ediyor. Buna rağmen memnun!

Hamam; yirminci yüzyılda sosyal sınıfları kaynaştıran bir yer... Yırtık kara don taşıyan ırgat, havuzlu salonun taş sedirinde kara donunu bırakır. Zengin aynı salonun süslü şahnişinde ipek

libaslarından sıyrılır. Hamam kapısının iri tokmağı; bir basit peştemalla önünü örten zenginin de, fakirin de arkasından sanki aynı sesle gümbürder:

— Her şey aslına döner!

Evet... Hamamcı mesleğinden memnundur. Sokakta kendisine hor bakan zengin, içtimaî mevki sahibi, hamamın göbek taşında ona vücudunu teslim eder. Cılız natır; minnacık kara gözlerinde sevinç parıltıları yana yana, muştalar gibi keseyi vurur.

"Burada benimle vali, polis müdürü, banka müfettişi, çiftlik sahibi arasında fark yoktur bey!.."

Kubbeler uzun yankılarla hamamcının dilinden konuşuyor: "Burada benimle vali, polis müdürü, banka müfettişi, çiftlik sahibi arasında fark yoktur bey!"

Bir saat sonra; geniş kurnanın başından kalkıyor, havlulara sarınıyordu Yalçın... Cılız natır, bir başka havlu ile başını sıkıyor, koluna giriyordu. Onun: "Efendi kendine sahip ol!" ikaziyle yüksek takunyalarını tıkırdatıyordu. On dördüncü Lui veya Sarı Selim ihtişamiyle, kapıya yürüyordu.

Peştemallar serili taş sedirde; sarkaçlı saatin tiktaklarını ve fıskiyeden havuza dökülen suların şırıltısını dinlerken; önünde açılan sırma çiçekli bohçayı seyrediyor. Sırtına üst üste birkaç havlu atılıyor. Belinden aşağısı için birkaç havlu birden veriliyor. Saçlarını birkaç havlu ile kurutuyorlar.

Ooh! Tiryaki fincaniyle köpüklü kahvesini höpürdetirken; Kötüköy'ün kirliliğini, Kötüköy'ün ancak suya düştüğü zaman yıkanan insanlarını düşünüyor.

Öğle yemeğini, Safa'nın davetlisi olarak, Tüccar kulübünde yedi. Masada "Adana Sesi" gazetesinin direktörü, tanımadığı bir çiftçi, geniş toprak sahibi genç bir mebus ve Tarsus belediye başkanı vardı. Dördiyle de ilk defa tanışıyordu.

Yalçın; çekingen, utangaç bir gençti. Bütün iştahına rağmen; bu yabancı adamların yanında; yedikleri boğazında diziliyordu sanki... Hepsi de, kendi mesleklerine, işlerine güçlerine dair meseleler üzerinde konuşuyordu. Tarsus belediye başkanı –ki "biz partili-

ler", sözünü diline dolamış; geveze, ikiyüzlü bir adamdı– yeni yaptırdığı umumî helâyı anlatıyor, anlatmakla bitiremiyordu:

— O ne meımerler; bal dök yala!

diyor, Yalçın'ın içini bulandırıyor, iştahını kaçırıyordu.

Gazeteci, acayip kılıklı bir adamdı. Onu şehirde en küçük çocuk bile tanırdı. Hovarda meşrepti. Rakîp gazete geçici olarak kapandı diye mürettiplerine rakı ziyafeti çeker, ortalarına geçip göbek atarak şıkır şıkır oynardı.

O, küfürle saygı sözlerini bir arada konuşmasını beceren garip, enteresan bir tipti. Yalçın; utangaçlığına rağmen; onun anlattıklarına gözleri yaşarırcasına gülüyordu.

—Taşrada gazeteciliğin ne demek olduğunu bilemezsiniz, beyefendi... Apış aranızı yırtsanız, tirajı binden yukarı çıkaramazsınız. Hem çıkarsanız ne olacak? Ben bu boku bir kere yedim, beyefendi... Bakın nasıl oldu: Hiç unutmam, bir akşam üzeri masamın önünde dört köy ağası dikiliyor:

— Esselâmün aleyküm!

— Ve aleykümselâm... Hayrola ağalar?

Bir taşra gazete idarehanesi için köy ağalarının ziyareti yadırganacak şey değildir. Gün geçmez ki; sabanını, önündeki öküzüyle koşulu bırakıp; şalvarının, kundurasının kurumuş çamuriyle soluğu gazete başyazarının odasında alan köylü görülmemiş olsun... Ya, jandarma kumandanı onbaşının filâncaya attığı öldüresiye dayaktan; ya köy ihtiyar heyetinden filâncanın –nüfuzuna dayanarak– ekili tarlasını sürülerine otlak yapışından sızlanır ve hükümete duyurulmasını ister. Bu defa, dört köy ağasının ziyaret sebebi bambaşka: Köylüyü ilgilendiren kanunların, yalnız "Adana Sesi"nde çıkması köylü için bir hizmetmiş. İstiyor ki, en ufak köyün ahalisi bile "Adana Sesi"nin hizmetinden faydalansın. Bir de liste sunuyorlar: Filânca köyden Kıllıoğlu Mehmet Dayı, Durmuş Eker, Mahmut Biçer, Süleyman Sarman, filân... ki, topyekûn dört yüzü bulan bir adres listesi! Gazeteye bir yıllık abone yazılacaklar. Gazeteler dört ağanın namına yollanacak.

— Peki, sorması ayıp olmasın ama, nasıl dağıtacaksınız bunları ağalar?

— Bahhele! Nene lâzım senin?

Öyle ya... Dört ileri gelen köy ağası, dört yüz gazeteyi dağıtmak için elbette bir yol düşünmüş olacak. Rica ederim, beyefendi... İstirham ederim, tasavvur buyurun: Gazetenizin tirajı birdenbire altı yüzden bine fırlıyor. Dört yüz abone 4.800 lira demektir. Bir taşra gazetesi bütçesine göre, âdeta bir servet... Öpüp başa koymak gerek!.. Gelgelelim tahsiline...

Dört ağa, bu bahiste söz bile söyletmiyor. "Yolla hele gazeteleri... Sene sonunda, istediğin gün gel bize... Al tıkır tıkır paracıklarını!"

Sevinçten yüreğim hop oturup hop kalkıyor lâf değil beyefendi; 4.800 lira!

Hademe ziline basıyorum.

— Ağalara birer kahve daha... Nargile de emir buyurulur mu?

İdare memuruma abone listesini veriyorum. Dört yüz gazete fazla basmak için tertibat almasını istiyorum. İdare memurum, gözleri faltaşı gibi açılmış bir halde, âdeta inanamıyor.

— Dört yüz mü dediniz?!

— Elbette, dört yüz...

— Dört yüz, dört yüz...

diye, uzaklaşıyor. Ağaları kapılara kadar uğurluyorum. Nihayet, lâfı uzatmıyalım, şey...

Cigara paketini çıkarıyor:

—Yakmaz mısınız, beyefendi?

Derhal ceplerine saldırıyor; kibriti çakıyor:

— Evet... Nihayet bir gün o eski ziyaretten üç yüz altmış gün sonra; bir otomobille altmış liraya pazarlaşıp köyün yolunu tutuyoruz. Toprak zemini çirkeften ve rutubetten vıcıklaşan, basık tavanlı bir köy kahvesinde, ziyaretimize gelen ağalardan birini tavla zarı atarken buluyoruz. Bir sarmaşdolaş... Hesap başına oturunca, ağa ensesini kaşıyor. Kahvecinin çırağını Kıllıoğlu Mehmet Dayıya gönderiyor; yanaşmasını Durmuş Eker'e. Ahbabını Mahmut Biçer'e salıyor... Dakikalar saat kadar uzuyor. İlk cevabı yanaşma getiriyor:

— Durmuş Ağa şehre buğda iletmiş...

Kahveci çırağı ve ahbap da elleri boş dönüyor.

Yanaşmanın on beşinci salınışında ayağı çarıklı bir köylü çıkageliyor: İşte sayın abonelerimizden biri... Yer gösterip kahve ıs-

marlıyorum. Yıllığı istemeden önce hal hatır soruyor, hoşbeş ediyoruz. Sözü gazeteye getiriyorum:

— Nasıl ağam, gazeteler işinize yarıyor mu? Sayın okuyucumuz, kahvehanenin çirkef zeminine şöyle bir okkalıca tükürüyor; tütünden sararmış düşük bıyıklarında parça parça sarkıp kalan pisliği kara elinin tersiyle bir güzelce suratına yayıyor.

— Daha kullanmak kısmet olmadı, bey...

— Anlamadım?!

Anlatıyor: Bir gün, adamlarından birini azık için köye salmışmış. Tutma kucağında bir tomar gazete ile dönmüş. Yüz elli kadar gazete. Çiftlik ahırının bir kenarcığına istif etmişler. Yumurta mevsiminde paket yapmakta kullanacaklarmış!

Tasavvur buyurun vaziyetimi, beyefendi... Not defterimizi cebimize yerleştirdik; 4.800 liranın üzerine bir sünger çektik ve sağdan soldan borç edip şoförün altmış lirasını ödedik... Tabiî, dört köy ağasının, bütün bir yıl "Adana Sesi" sütunlarını kendi menfaatleri için diledikleri gibi sömürmeleri yanlarına kâr kaldı...

Söz şimdi, İstanbul gazeteleriyle taşra bayileri arasındaki münasebetlere geçiyor:

— Bu, İstanbullu meslekdaşlarınız için gerçekten bir derttir, beyefendiciğim... Zatıalinize hoş bir fıkra: Bir gün Cumhuriyet gazetesi yazı işleri müdürü Salih'ten –zannederim Kemal Salih– bir mektup alıyorum. Adana'ya gönderilen idare müdürüne yardım gösterilmesini rica ediyor. Bir gün idare müdürünü karşımda buluyorum. Adamcağız, Adana'daki bayiden şikâyetçi... Beş yüz lira takmış. Az para değil, tabiî... Müessese ne kadar zengin olursa olsun. Bayilerini soruyorum:

— Mösyö Fülfül!

diyor. Acayip! Düşünüyor, taşınıyorum. Hattâ bir hayli de kafamı kaşıyorum:

— Şehrimizde böyle bir adam yoktur, beyciğim!

— Aman, nasıl olur? Muhaberatımızda kullandığı zarfların ve kâğıtların başlığı işte...

Evet... Mösyö Fülfül! Adana'da bilumum gazete ve mecmualar bayii... Fülfül, Fülfül diye kafamı yorarken, birdenbire zihnimde bir şimşek çakıyor. Zile basıyorum.

— Bana Felfel'i bulun!
diyorum. Yarım saat sonra, salyalı ağzı bir karış açık, dili bir karış dışarıda; vücudunun üst kısmı sola, alt kısmı sağa kaçmış, sarsak bir adam kapıdan giriyor ve sarsak bir temennah çakıyor.

— İşte, beyim, aradığınız Mösyö Fülfül! Adana gazeteler bayii..

Benim köy kahvesinde yaptığımı, Cumhuriyet gazetesi idare müdürü de yapıyor: Mösyö Fülfül'ün beş yüz lira borcu üzerine bir çizgi çekiyor ve defterini kapatıyor. Ben, gülerek konuşuyorum:

— Biz Adanalılar ona Felfel deriz. Sarsak, budala bir adam diye bakarız ona... Beni af buyurun. Mösyö Fülfül hakkındaki kanaatlarım tamamiyle değişti!

Bir taşra gazetesi ya hakikaten gazete olacak, ya da ticarethane mahiyetini alacaktır. Ya halkın dileklerine, dertlerine, şikâyetlerine ayna olacaksınız; yahut bütün hâdiseleri "menfaat" gözlüklerinizin çerçevesi içinden görmeğe rıza göstereceksiniz. Birinci halde zararınız muhakkaktır. İnanır mısınız, ben vali "x" ile uğraşmak yüzünden, tam bir yıl hükümetin tekmil ilânlarını, binnetice 20.000 lira kaybetmiş bir adamım. Buna karşılık gazeteme bir tek fazla abone yazabilmiş değilim. Bu şehirde bir gazetenin elli kişi tarafından okunduğunu söylersem şaşarsınız! Piyasaya çıkardığım altı yüz gazetemin her biri, bir orospu avrat gibi elden ele dolaştı. Bakarsınız bir telefon:

— Allo, niresi? Sen kimsin? Haa... Burası "Üç Yıldız" ticarethanesi... Abunayı kesin... İstemem gayrik.

— İyi, güzel... Ama, sebep?

— Müvezziinizin yazıhaneme bıraktığı gazeteyi, daha ben yüzünü görmeden çarşıda okumayan kalmadı... İşte, eski püskü bir paçavra halinde duruyor gözümün önünde!

— Peki ama, a iki gözüm, senin gazeten hazır elbiseci Mehmet Efendiden hırdavatçı Alber'e, hırdavatçı Alber'den berber Salih'e, berber Salih'ten yağcı Aziz'e kadar dolaşıyorsa bunda bizim suçumuz ne? O, lâf anlamaz. Keseriz aboneyi, çıkarız işin içinden...

Bir de bakarsın bir başka telefon:

—Yahu havadis kıtlığına mı uğradınız; yoksa benimle bir alıp vereceğiniz mi var? Ne uğraşıp durursunuz?

— Kimsin?

— Kellekulak Receb.

Haa, şu mesele... Depolarında kaçak mal sakladığı için mahkemeye verilen, hüküm giyen, fakat hapis müddetini mevkuf olarak doldurduğu için serbest bırakılan vurguncülardan biri... Be adam, sen kimsin ki, seninle ne alıp vereceğim olsun! Eğer muhbirimin yazdığı iki satırlık mahkeme hükmünü koymasaydım, halk bana rahmet mi okurdu? "Para alıyor da yazmıyor!" demez miydi?

Ona şöyle bir cevap veririm telefonda:

— Kellekulak Efendi. Mahkûmiyet kararın iki satırla bir köşede sıkışıp kalmış, şükret. Yoksa, bir gazetenin bir adamı parmağına dolamasının ne demek olduğunu sana anlatırım! Kelepçe vurulmuş bileklerinle jandarma ortasında mahkeme yolunu tutuşunun resmini bassaydım ne diyecektin?

Taşrada gazeteyi sattırmak da bir derttir hani ya. Bakarsın külhaninin biri zıp çıkagelir. Mersin'de gazeteni satmağa taliptir. En az üç yüzü garanti etmektedir. Azımsanacak bir rakam değil elbet. Hemen ertesi gününden başlattırırız sattırmağa. Tren biletini alıp cebine koruz. İkinci hafta Mersin satışı dört yüzü bulmuştur. Acar müvezzi karşınıza dikilir:

— Abi!

— Söyle bakalım.

— "Adana Sesi" satıyoruz.

— Malûm...

— Yani ya?!

İki eliyle boydan boya kılığını gösterir.

— Billah hem kendi namıma, hem de sizin namınıza yerin dibine geçiyorum!

Hakkı var. Eve bir adam seğirtirsiniz. Elbiselerinizden birini aldırırsınız, müvezzinizi giydirir kuşatırsınız. Üçüncü hafta, ayakkabı... Allem edip kallem eder, bir pabuççuyu kafese koyup ilân karşılığı müvezzinizin ayağını bütünlersiniz. Ay sonunda idare memurunuz pürtelâş soluğu odanızda alır: Acar müvezzininiz, cebinde tren bileti ile; söküksüz, rengini kaybetmemiş kostümü; gıcır gıcır pabuçlariyle ve –asıl firaklı tarafı da bu ya– zimmetine geçirdiği altmış lira gazete parasiyle... Pırrr!

Toprak sahibi genç mebus –kimbilir nasıl bir kuyruk acısı vardı– herhangi bir vesileyle "İleri Partisi" başkanının ismi gazetede geçtikçe, onun adı başına "Hafız"lık vasfının eklenmesi için "Adana Sesi" müdürüne diller döküyordu. Parti başkanının softalığını yüksek makamlara duyurarak onu kündeden atabileceğini düşünüyordu belki de.

"Biz partililer" sözünü diline dolayan Tarsus belediye başkanının "Adana Sesi"ne Tarsus mektupları yazıp gönderdiğini –o, yanlarından ayrıldıktan sonra– gazeteciden öğrendiler. Öyle muhabir mektupları ki; başından sonuna kadar, insanın bal döküp yalayası geldiği genel helâlardan; Tarsus belediye başkanının değerinden, partinin adamı oluşundan söz etmektedir.

Safa'nın iyi tarafına rastladı. Filiz'i otomobiline alıp ertesi cuma Kötüköy'e geleceğini vaat etti.

*
* *

Hanife Kadın; cumadan bir gün evvel; boğaz tokluğuna hizmet gördüğü Yarım Hacıgillerin güçlükle gönlünü ederek Adana'ya indi.

Gün doğmadan yola düştüğü halde, yakıcı öğle sıcağında şehre varabildi. Belki pek yaşlı sayılmazdı ama; dert, kasavet, el kahrı onu çok çabuk göçürmüştü. Körolası Yarım Hacının evinde hayvandan farklı değildi. Yemeği o pişiriyor, yufka ekmeği o hazırlıyordu. Koca evin –bu ev, Kötüköy'ün tek gözlü kulübeleri ortasında şüphesiz bir konaktı!– ve âyin yapılan ahırın bütün temizliği ona bakıyordu.

Bütün bu kahra dayanma gücünü, günün birinde Filiz'ine kavuşmak umudundan alıyordu. İnsafsız Yarım Hacı; neş'eli bir saatinde onunla eğlenirken; zavallı Hanife Kadın'ın umutlarını –umuduyla beraber içini– söndürüverdi:

— Demek, biriktirdiğin harçlıklarla; bir gün; et fiyatına sattığın kızını geri alabileceğini sanıyorsun ha? Sersem hatun... Kızın hâlâ beş okka ağırlığında altı aylık bebek mi ki? O, şimdi, en az yirmi okkadır. Etin okkası da o günkü kadar ucuz değil.

Ne zehir gibi konuşmaydı bu! O gün bugün, artık Hanife Kadın'a, kızına kavuşabilmek değil, onu bir kerecik görebilmek arzusu hâkimdi. Bayramlarda kendine verilen el öpmelikleri, Yarım Hacıgillerin fitrelerini biriktirerek yaptığı birkaç lirayı Filiz'i için harcıyacak; ona çok güzel bir fistan bir çift yemeni, bir çift kısa konçlu yün çorap ve eğer parası yeterse bir iki cam bilezik alacaktı.

Köyün bütün ahalisi gibi o da Yalçın'ı beğeniyor, seviyordu. Ne aslan delikanlıydı? İşte, Filiz'ini de ona genç öğretmen gösterecekti.

Kocası; elin pambuk tarlasında çepel ayıkladıkları çok sıcak bir günün öğle paydosunda; bir ağaç gölgesinde üzerini örtmeden, açık saçık ve terli terli uykuya varmış; saplıcana tutulmuş, haftasına kalmadan göçüp gitmişti. Ev deliği, dev deliği... Kocası zatürreden öldükten sonra Hanife Kadın bir daha iflah olmamıştı. Bir gün, zenginin biri –kazma vurdukları pamuk tarlasının sahibi– yavrucağını, kocasından kalan bir tek mirası kucağından koparıp almıştı. Çocuğunu vermeğe belki razı olmıyacaktı. Fakat, el kapısında çocuklu bir kadına kim hizmet gördürürdü? Ona nasıl bakardı?

Her köylü gibi; Hanife Kadın da çarşının en kuytu yerinde, en külüstür, en basık elbiseci dükkânını aradı. Dolaşırken, büyük mağazaların camlarına gözü takılıyor; aradıklarının en güzellerini buralarda bulabileceğini bildiği halde sokulmağa cesaret edemiyordu. Elindeki üç beş liranın bu süslü mağazalarda çarpılacağından korkuyordu. Bu bilgisi rahmetli kocasından kalmaydı. Kocasına göre, şehirli satıcının, köylüye madik oynamağa uğraşan bir madrabazdan; süslü mağazaların, köylünün boğazlandığı salhaneden farkı yoktu.

Elinden tereyağını, sütünü, yoğurdunu, yumurtasını, tavuğunu yok pahasına kapan şehirli esnaf, kendi malını, şehirliye sattığından birkaç misli yükseğine vererek zavallı köylüyü bir ikinci defa boğuntuya getiriyordu.

Köylünün manda yağını ocak isinde sarartarak halis tereyağı diye pazara indirişi boşuna mı?

Süslü mağazalardan birinin camında gördüğü ince altın bilezikte Hanife Kadın'ın gözü kaldı. Filiz'inin bileğine kimbilir ne kadar yaraşırdı!

Kızını düşünürken, daima, köyün en güzel kızı Elif'i gözlerinin önüne getirirdi. Ah, onun Filiz'i de acaba Elif kadar güzel miydi?

Hanife Kadın, girdiği dükkânda her aradığını buldu. Güzel bir fistan, bir çift yemeni ve kısa konçlu yün çorap... On beş lirasile daha bazı şeyler almak mümkündü. Eğer kurnaz, hilekâr dükkâncı zavallı kadıncağızı yüzde yüz kazıklamasaydı!

Cam bileziğe para çıkışmadı gitti.

Kapalıçarşı'nın dükkânlarından biri önünde bir sürü köylü birikmiş, ufacık Deka marka gramofonun cırlak sesini hayran hayran dinliyordu.

Entarisi ala benziyor
Şeftalisi bala benziyor
Benim yarim bana benziyor

*
* *

Ana-kızın yıllarca sonra karşılaşması, okulda, öğretmen Yalçın'ın küçük odasında oldu.

Filiz; dizkapaklarına kadar kısa, kolsuz pembe elbisesi içinde belki Elif'ten de güzeldi. Omuzlarına dökülen saçları parlak ve dalgalıydı; omuzundan, içinde fotoğraf makinesi bulunan küçük bir çanta sarkıyordu.

Filiz, kucağında bir paket tutan Kötüköy'lü Hanife Kadın'ın kirli, kara suratına dikkat bile etmedi. Onun; patlak kunduraları üzerine dökülen yamalı, rengi solmuş kara donunu; etekleri bu donun içine sarkıtılmış eski fistanını; karışık bir yumağa benziyen kırçıl saçları üzerine şöylece atıverdiği kalın, eski örtünün beline kadar inişini pek enteresan bulmuştu.

— Babacığım!

diye, Safa'nın kulağına uzanmıştı. Köylü kadının resmini çekmek istiyordu.

— Ne olursun, kapı önüne çıkar onu.

diyordu, Yalçın'ın gözyaşları sanki yüreğine akıyordu. Bu karşılaşmayı hazırladığına bin kere pişmandı.

Oyuklarına kaçmış fersiz gözlerinin yaşını kara, kirli bileklerine içirmeğe uğraşan Hanife Kadın şaşkındı.

Biraz sonra; okulun arkasındaki mezarlıkta; küçük Filiz, Hanife Kadın'ı makinesinin objektifine sokmağa uğraşıyor, kahkahalarla gülüyor, eğleniyordu.

Yalçın, kucağında Filiz'ine aldığı basma fistan, kalın ökçeli yemeni, yün çorap paketile Hanife Kadın'ın poz verişine dayanamadı; başını çevirdi.

Hanife Kadın, Filiz'ini bir daha görmek istemedi. Hacı Ağagillerden sızan söylentilere göre: Filiz'i için aldığı yemeniyi, çorabı, fistanı bir bohça yapmış. Yastığı altında saklıyormuş; her cuma çıkarıp okşuyor, öpüyormuş...

*
* *

Cuma va'zını; sayısı yüzü geçen cemaat arasında dinledikten sonra; Yalçın, köy kahvesine uğradı. Herkes düşünceli, âdeta kederliydi. Sebebini Osman Dayıdan öğrendi. Yarın tahsildar gelecekti.

Tahsildarın Kötüköy'e uğrayışı sayılı günlerdendir. Vergi borcu olanlar, bu hükümet adamının Kötüköy'e geleceği günü çok önceden haber alır. Köylünün kirden tıkalı kulağı mecazi anlamda deliktir. O, çoğu zaman; olup bitenleri vilâyetin gazetesince çıkmadan duyar, öğrenir. Meselâ, üç dört saat mesafede "Bulduk"un genç, güzel öğretmenine kimler aşk mektubu yazmış ve tehdit etmiştir? "Hocanım"a çandırma kumandanı onbaşı tarafından nasıl baskın verilmiştir? En ince teferruatına kadar hemencecik öğrenir. Bu, köy kahvesinde ballandırıla ballandırıla anlatılır. Köylü, ne dedikodu kumkumasıdır!

Fuhuş, köye seyrek sokulur. Köy delikanlısı; avrat görüp de gemini yiyen aygıra dönünce; şehre iner. Etrafı polis, jandarmayla noktalanmış "Taşçıkan"a girer ve eğlenir. Bazı defa karıyı kerhâneden kaçırır, kırda bedavadan kullanır. Köylü, kendi köyünden evli bir kadına –hemende hiç– kötü gözle bakmaz.

Yalçın, tüyleri ürpererek, Durdu'nun Mehmed'i hatırlıyor:

Bir gecenin yarısında, korkunç çığlıklar duyarak neye uğradığını şaşırmış, pijamasının üzerine paltosunu atıp dışarı fırlamıştı. Bunaltıcı bir sıcak vardı. Dam üstlerine serdikleri ot şilteler üzerine günlük kılıklarile uzanıveren erkekler, feryadı duyunca yola inmişlerdi. Hep birlikte, çığlıkların geldiği tarafa ilerlediler. Ses, Durdu'nun Mehmetgilden çıkıyordu. Kapı kilitliydi; ama, yüklenişe dayanamadı. Eve girdiler; avluya yürüdüler.

Avlu aydınlıktı. Ortada, taze yakılmış bir ocak, alev alevdi. Yerde, tapan direğine sımsıkı bağlanmış, yarı belinden aşağısı çırçıplak bir kadın haykırıyordu. Mehmed'in karısını tanıdılar.

Yaklaşanlar, kızıllığı henüz sönmemiş bir demir çubuk gördüler. Durdu'nun Mehmet, karısının kendisini aldattığından kuşkulanıyordu. Gecenin yarısında; damda yatarlarken; karısını aşağıya yollamış, kendisi de hemen arkasından inmişti. Sokak kapısını kilitlemişti. Kadıncağızı bayıltıncıya kadar dövmüştü. Avluya çıkarıp tapan direğine bağlamış, kızdırdığı demir çubuğu zavallının tenasül uzvuna daldırmıştı.

Durdu'nun karısı yaşamadı; daha ertesi gün, memleket hastanesinden ölüm haberi geldi.

Evet... Tahsildarın Kötüköy'e uğrayışı sayılı günlerdendir. Vergisini bu gelişte de ödeyemiyecek borçlular, kendi kursakları için kıyamadıkları tavuklarını kesip pişirirler. Çömlek çömlek tereyağı hazırlar, sepetlere yumurta istif ederler.

Vergi tahsildarı; Kötüköy'ün halkı için; nahiye müdüründen de, çandırma kumandanından da, muhtarından da üstündür... Köylü kurnazdır: Hükümet adamlarını kendi menfaat ölçülerine göre kategoriye ayırmıştır. Hepsine karşı gösterdiği saygı ve korku hissi, bu menfaat nispetine göre ayarlanmıştır.

Ürününü faizciye kaptıran küçük çiftçi, çok kere hükümete vergi borcunu ödeyemiyecek hale düşer. Tahsildar "Geleceğe kalsın!" demezse, yandı. Ya ahırdan bir iki hayvan eksilecek, ya altından döşeği, ocağının üstünden tenceresi gidecektir.

Yalçın, onları dertleri ve düşünceleriyle bıraktı. İkindiye doğru Yılanlıdeğirmen'de Elif'le buluşacaklardı. Vücudunda bir kırıklık duyuyordu. Beyni zonkluyordu sanki... Tuhaf şey: İçinde de

bir sıkıntı vardı. "Bir saat kadar uyursam geçer!" diye düşündü. Okula gitti, odasına çekildi.

Üşüyordu; titriyordu. Beli, yarı belinden aşağısı ağrılar içindeydi. Dişleri takırdamağa başlamıştı. Başı; başile birlikte oda; gözlerinin önünde fıldır fıldır dönüyordu. Korkunç akıbet, sonunda gelip çatmıştı. Sıtmaya tutulmuştu. Kinin yutmayı ihmal edişinin ve cibinliğe bel bağlayışının cezasına uğramıştı.

Titreyerek kendini yatağa attı. Bir ikinci yorgana, battaniyeye ve paltosuna rağmen bir türlü ısınamıyor, takırdıyan dişleri bir türlü durmak bilmiyordu.

Yarım saat sonra, şiddetli bir ter boşandı ve yanıp kavruldu. Gözlerinin önünde bir hayal vardı: Sayısı yüzü geçen cemaatin önünde minberde bağdaş kuran Yarım Hacı Hasan Ağa; cin gibi parıldıyan simsiyah gözlerini –anlattıklarının etkisini ölçmek ister gibi– ayrı ayrı, vaazını dinliyenlerin suratında dolaştırıyordu:

— Cenabıhak "arş"ın üstündedir. Melekler kendisini taşırlar. Melekler tarafından taşınmakla beraber, Allah gene onlardan kuvvetlidir.

— Cenabıhak nurdan bir insan suretindedir. Başında nurdan bir taç vardır. Mahlûkatı yaratmak istediği zaman ism-i âzam ile tekellüm etti. İnsanların fena amellerine muttali olunca gazaba geldi ve terledi. Allahın terinden birisi tatlı, diğeri tuzlu iki deniz hasıl oldu. Tatlı deniz nurlu, tuzlu deniz karanlıktı. Nurlu denize nazar ederek orada kendi gölgesini gördü. Bu gölgeden bir miktar alarak güneşle ay'ı halketti. (Benimle beraber başka Allah bulunması caiz değildir!) diyerek gölgenin kalan kısmını da ifna eyledi. Tatlı denizden mü'minleri, tuzlu denizden kafirleri yarattı.

Cemaat, şaşkındı; Allahın hikmetine akıl erdiremediği kadar, Yarım Hacının da bilgisine hayrandı:

— Tatlı denizden mü'minleri, tuzlu denizden kafirleri yarattı... Emrine kurban olduğum Allah!

Bu bilginin; Hopalı Osman'ın "Dürretünnasıhîn"inden, "Mükâşefetülkulûb", "Mişkâtil envar", "Hayatilkulûb" martavalla-

rından doğduğunu nereden bilecekti?

Düzenbaz vaiz, sanki Yalçın'ın gözkapakları üzerine bağdaş kurmuştu. Onun ağırlığı altında ıstırap duyuyordu.

— Peygamberimiz Efendimiz...

Cemaatta bir mırıltı:

— Sallâllahü aleyhü vessellem...

— Ne buyurmuşlar? "Gece yarısında iki rekât namaz kılanın işlediği ve işliyeceği bütün günahlar affolunur! Aşure gününde oruç tutana altmış sene ibadet etmiş kadar sevap verilir.

— Kelime-i-tevhidi bir mü'min telâffuz edince hemen yetmiş bin lisanlı bir kuş halkolunarak kıyamete kadar o mü'mine istiğfar eder.

— Hindibanın her yaprağında cennet sularından bir katra vardır!

— Mercimek; rikkat-i-kalb peyda eder, gözyaşını arttırır bir mübarek taamdır!

....

Sayıklamalar, nöbetler içinde kıvranan Yalçın; bacaklarının, kollarının birer değnek gibi inceldiğini, karnının şişip bir kırbaya döndüğünü görürken; kendinden geçti.

Birkaç saat sonra ayıldığı zaman, yatağının başucunda Elif'i ve babasını gördü. Hakikatli kız... Yılanlıdeğirmen'de boşu boşuna bekledikten sonra, içine bir kurt düşmüştü. Onun başına bir felâket gelmesinden korkmuştu. Babasına haber vererek, ikisi birlikte okula gelmişlerdi.

Yalçın, şimdi, birkaç ay evvel Elif'in geçirdiği hastalığı düşünüyordu.

Jandarma kumandanına yalvarıp yakararak şehre telefon ettirmişler; köye getirttikleri otomobile, bir türlü ayıltamadıkları Elif'i bindirmişler, şehre indirmişlerdi; memleket hastanesine götürmüşlerdi.

Arabanız Taşköprü'nün, camız ve öküz tezeklerinin birbirine karıştığı, tozlu, bozuk kaldırımlarını bitirdi. Artık "Ötegeçe" desiniz. Küçük un değirmenlerinin, demirci ve arabacı dükkânlarının iki tarafa sıralandığı ufak çarşıyı geçince; o yolu tutmak bahtsızlığına katlanacakları "Karataş"a çıkaran bozuk şosenin başındasınız.

(Bu yolun uğursuzluğu meşhur... Bilmem kaç yıl evvel, Adana'yı denize bir yolla bağlamayı Vali Ziya Paşa düşünmüş. Düşünmüş ama, tatbiki biraz zor... Çünkü "Ötegeçe"de muazzam bir kabristan varmış. Şosenin mezarlık içinden geçeceğini ve mezarlığın tahrip olunacağını görenler yaygarayı basmışlar: "Gâvur yolu kıyamet alâmetidir!"

Ziya Paşa umursamamış. Başlatmış yolu açtırmağa... Halk bakmış ki olacak gibi değil; ölülerinin kemiklerini, kemikleri bulamıyanlar mezar topraklarını taşımağa başlamışlar ve şöyle bir de masal uydurmuşlar: Sözde Vali Paşa bir rüya görmüş; kabristandaki ölüler kendisine ricaya gelmişler. Üzerlerindeki taşların ağırlığına dayanamadıklarını söylemişler ve kurtarılmalarını istemişler. O da taşları kaldırtacağını ölülere vadetmiş! Zavallı Ziya Paşa... Elin ağzı uçkurun değil ki çekip büzesin! Hulâsa, şose yapılmamış bir türlü.)

Az ileride, nehir tarafında, teker katlı sekiz on küçük binanın bir sıraya dizildiğini görürsünüz. Boş bir garnizon, ya da hayvan bağlanan asker tavlaları hissini verirler.

Atlarının dizginlerini kastıktan sonra, yerinde hürmetle ayağa kalkan arabacınız, başını körükten uzatarak size doğru eğiliyor:

— Memleket hastanesi, beyim!

Ufak pencerelerde yarısı, üçte biri kopmuş, parçalanmış; şoseden gelip geçen araba ve otomobillerin tozdan birer badana çektiği ince teller vardır. Tek katlı küçük taş binaların sıvaları yarıya kadar döküktür: Büyük taşkında, kudurmuş Seyhan, az kalsın bu taş pavyonları içindeki hastalarla birlikte silip götürecekmiş. Ulu ırmak buranın, şehrin suratında kara bir leke gibi durduğunu Adanalıdan önce idrâk etmiş olacak!

Bir demir kapı. Beton bir kapıcı kulübesi. Asık suratlı, beyaz uzun gömleğile ilk bakışta insanın ödünü patlatacak izbandut bir kapıcı... Oysaki, sekiz on taş binanın etrafını, hiç de yüksek olmıyan bir dikenli tel çevirmektedir. Köylü kadınların, kara donlu

köylü erkeklerin; tel örgüyü aşmağa uğraşan bir asker ürkekliği ve telâşı içinde; dikenli engeli aştığı sık görülür: Ziyaret gün ve saatini tahdit, tayin eden talimatnamelerin tatbikine imkân olmıyan tek hastane burasıdır.

Sürü sürü köpeğin, hastane bahçesinde bir boydan bir boya birbirini kovaladığı, ağaç altlarında çiftleştiği umumiyetle vâkidir.

Halk gibi başhekim de, hastanesini çiftliğe döndüren çoban köpeklerinden belediye başkanını sorumlu tutar. (Taşrada halk, her fenalığın belediye başkanından geldiği kanısındadır. Falanca kadın, daha fazla ekmek vesikası koparabilmek için intihar komedyası oynar. Fakat bu komedya bir facia haline çevrilerek dallandırılır, budaklandırılır. Vesikasını kaybettiği yalanını kıvıran kadına yeniden vesika vermiyen belediye başkanının suçunda bütün şehirli birleşir, kafası taşla ezilecek bir katildir!

Falanca yiyecek maddesine hükümet fiyat koymuştur. Halk bu fiyat yükselişinin de belediye başkanından geldiğine inanır; öfkesi onadır.

Taşrada belediye başkanına duyulan öfke ve kinin tek sebebi vardır: Halk, belediye seçimlerinde hâkim zümrenin oynadığı rolü, toprak ağasının çevirdiği dalavereyi pekâlâ bilir.)

Adana memleket hastanesi de arada bir denetlenir.

Sağlık Bakanı, gördüğü intizam ve temizliğe hayrandır! Başhekim kutlanır.

İçişleri Bakanı, laboratuvarın camlı dolaplarında kırık ağızlı rakı şişelerine doldurulmuş ilâçlar görür ve şaşırır: Başhekim azarlanır.

Birinci denetleme haftalarca öncesinden haber alınmıştır. İkinci teftiş, rastgeledir.

Elif, bu tek katlı pavyonlardan birinin, içine üç yatak sığdırılmış daracık bölmesinde gözlerini açmıştı. Ateşler içinde yanıyor, titriyordu. Başucunda, beyaz gömlekli, saçları kırçıl bir adam; başhekim; Yalçın'a anlatıyordu:

— İşte, bakınız... Hasta subcomateux; konuşmuyor. Dudaklar, eller, yüz, tırnaklar siyanoze; ihtilâçlar ve dispne mevcut. Cilt

koyu sarı renkte; görüyorsunuz. Ense serttir. Nabız 140 ve düzensizdir. Ateş 39,5'tur. Çok kusuyor ve safravidir; idrarda hemoglobinürü bol; asetonüri, albumin, silendrler müspet; lenfositoz yok. Bu, şimdiye kadar tesbit ve müşahede ettiğim altıncı karasu hummasıdır, öğretmen bey... Hepsi de mevcut sıtma ilâçlarının ortak uygulaması sonucudur. Bu hastalık seksen seneden beri tanınıyor. İlk defa ondokuzuncu asırda Madagaskar seferini yapan Fransız denizcilerinde görülmüştür, 1858'de tarafından raporla sıtma .... ihtilât....

Elif, artık bir şey duymak istemiyordu. Karasu humması... Aman Allahım; ne korkunç bir illetmiş meğer! Sıtmaya ilk yakalandığı günleri hatırlıyor.

Babası saf bir adamdı. Senelerce evvel; hastalığın ilk belirtilerini görünce camızları arabaya koşmuş, Elif'i sarıp sarmalamış Adana'ya indirmişti (Yarım Hacı Hasan Ağa sıtmalıya hap yutturmuyordu daha o zamanlar...) Çok sıcak bir gündü. Arabayı "Ötegeçe"de bir ağacın altına bırakmışlar, camızları nehre salmışlar ve ırmak boyunda bir bahçeye girmişlerdi. Mezara benziyen bir tümseğin başında durmuşlardı. Babası; bu tümsekten bir avuç toprak almış, ırmaktan doldurduğu cerenin içine karıştırarak sallamış, ona içirmişti.

Elif sonradan öğrenmişti: Bu bahçeye "Papaz'ın Bahçesi" diyorlardı. Bu mezar, bir Fransız işgal birliğine tek başına meydan okuyan, ağaç üzerinden boşalttığı tüfeğile birliğinin yarısını temizliyen bir kahramanındı. En sonunda bir düşman kurşunile vurulmuş, düşmüştü. Adanalılar onu kanlı elbiselerile olduğu gibi; düştüğü yere gömmüşlerdi. Kahraman –gel zaman git zaman– evliya mertebesine yükseltilmiş, en uzak köylerin halkı bile, şehidin mezarından bir tutam toprak içen sıtmalının şifa bulacağına inanmıştı.

Babası bununla da kalmamıştı:

Şehirde, kasabada, köyde dini bütün kırk adamı dolaşmış; her birine fâtiha yazdırmış, bu kırk kâğıttan mıska yapıp Elif'in boynuna takmıştı. Bir ipliği kırk bir düğüm haline getirip, hocalara okutup üfleterek, sağ koluna bağlamıştı.

Nihayet, şehre inmişler, gene bu hastanenin sıtma pavyonu kapısında bekleşen; hocadan, mıskadan, üfürükçüden umut kesmiş köylülerin arasına katılmışlardı.

Elif, o gün bugün, zaman zaman kendini yoklıyan sıtma nöbetleri içinde kıvranır.

Salâ vaktine daha epey vardı. Yalçın, Boyalısakal'la köy kahvesinde lâf atıyor. Mehmet cuma namazından, vaızdan sonra işbaşına koşacak. Kızağı tamir için bakalım marangozu kandırabilecek mi? Marangoz, Kötüköy'ün en lüzumlu unsurudur. O olmazsa kırılan tahta sabanlarının yerine yenisini kim yapacak? İki tekerlinin çatlıyan dingilini kim değiştirecek?

— Mehmet Ağa, bırakın şu karasabanı artık... Senin bir ayda yaptığın nadası el traktörle birkaç saatte bitiriveriyor.

Sen güneş altında günlerce harman döverken el, ürününü batözde yarım saatte çektiriveriyor.

Boyalısakal, iri kara ellerinin yassı parmaklariyle tıraşlı avurtlarını kaşırken, başını sallıyordu:

— Öyle, Yalçın Efendi... Dediğin bir bakıma doğru, emme... Biz bu irençberliği babadan gördük. Karasaban dede yadigârıdır, senin anlıyacağın. Makine, bizim sarı öküzden, kara camızdan elbet daha çok iş görür; emme... Büyük para işi bu...

— Beş on çiftçi birleşip bir traktör de mi alamazsınız?

— Makina belâlı iştir, oğul... Bir bozuluverdi mi, tarlanın ortasında kaldı gitti. Onun hastalığından bizim marangoz ne anlasın? İkide birde makinanın tamiri için şehre koşacaksın. Tahta sabanın bu derdi yok işte. Bozuldu mu sallarsın keseri...

Lâf, lâfı; lâf cigara paketini açar. Boyalısakal, cebinden bir "Adana Sesi" gazetesi çıkardı. Bir parça kopardı ve üzeri sarı çiçekli siyah tabakasından iki cigara sardı. Yalçın, İstanbul'dan Adana'ya gelirken, ara istasyonlarda köylü çocukların kompartıman pencerelerine uzanan kara, sıska ellerini görür gibi oldu. "Gazete, gazete" diye çırpınıyorlardı. Genç öğretmenin gözleri yaşarıyor, sevinç içinde mırıldanıyordu:

— Ne okuma canlısı memleket!

Bir defasında, şiddetli bir aksırıktan sonra avuçlariyle pos bıyıklarını kurulayan bir jandarma yüzbaşısı –kompartıman arkadaşı– âdeta eğlenir gibi gülmüştü:

— Köylü, gazeteyi okumak için değil, tütün sarmağa yaradığı için arar!

Yalçın, Anadolu'ya dair ilk hayal kırıklığına orada uğradı.

Hatırlıyordu: Her tren durağında, "Türk coğrafya"sında yıllarca okuduğu şehirleri boşuna aramıştı. Koskoca birer şehir diye bellediği birçok yerlerin ancak istasyon tabelalarında isimlerini görüyor ve şaşıyordu.

Yüzbaşı çok gezmiş görmüş, çok bilen bir adamdı. Genç öğretmenin bu merakını da o gidermişti.

Anadolu halkı, gâvur icadı trenin kasabaları, şehirleri yanından bile geçmesine katlanamazdı. Demiryolu, yıkık Anadolu kasabacıklarının iki üç kilometre yakınına güçbelâ sokulabilmişti. Halkın taassubunu körükliyenler şüphesiz arabacılar ve devecilerdi. Gâvur icadının ekmeklerine mâni olacağını hemen kestirmişlerdi!

Gazete kâğıdından yapma cıgaralarını tüttürürlerken; Yalçın, lâfı Kurtuluş Savaşı'na geçirdi. Her köylü gibi susmayı seven Boyalısakal birdenbire coştu.

— Sabah namazı vakti Kurttepesi'nden top ateşi başlamıştı... diye anlatmağa koyuldu. Ne mütevazı bir anlatışı vardı! Yalçın onun sesini güç duyuyordu. Boyalısakal, kahramanlık destanını bir başkasına anlatmıyor da, sanki o günleri kendi kendine bir kere daha yaşıyor gibiydi.

Top ateşini, süvarilerin saldırısı izlemişti. Boyalısakalların grupu siperdeydi. Fakat diğer birlik Kırıklı'ya kadar çekilmek zorunda kalmıştı. İlerliyen düşman Dörtler köyünü yakıyordu.

Boyalısakal, Musağan köyünden Gürücükoğlu Ahmet Çavuş, gene Kötüköy'üden Gezikduran, düşman arasında kalmışlardı. Susuzluktan yanıp kavruluyorlardı.

Yanlarında bir küncü kümülü vardı. Boyalısakal, altında belki karpuz saklıdır, diye ayağile kümülü devirdi. Ortaya bir sandık Alman mavzer mermisi çıkmasın mı! Ceplerini, göğüslerini doldurmuşlardı. Çevrelerinden kurşun yağarken, o civarda bir kömür ocağı kuyusuna dalmışlardı. Boyalısakal'ın elindeki Alman mavzerine Millî Müdafaa kuvvetleri kumandanı Sinan Paşa'dan

(ona paşalık unvanını veren halktı) yirmi beş fişek alan bir kasa hedi, e gelmişti. Bir sürmede beş tarak fişek sokuyor, bir fişek de tüfeğin ağzına koyuyor; yirmi altı fişeği mitralyöz gibi birbiri arkasına hiç kesmeden sıkıyordu. Irmağın öbür geçesindeki düşmana durmadan kurşun yağdırıyo lardı. Düşman, top tüfek gürültüsünden bir türlü yerlerini kestiremiyordu.

Boyalısakal, o kadar heyecanlıydı ki, kıpkırmızı olan mavzeri görmemişti. Ansızın namluya dokunan eli cazzadak yanmıştı. Ateş kesmiş, yerden ot kopararak namluyu soğutmuş ve yeniden ateşe başlamıştı.

— Hey gidi günler, Yalçın Efendi... Bundan yirmi beş gün sonra bir taarruza daha uğradık. Biz, Dörtler köyünde, Evliya kayasındaki siperdey' 'k...

Üzerlerine yürüyen Fransız süvarisini şiddetli bir ateş altına almışlar, dereye kaçırmışlardı. "Akmezar"a doğru ilerleye ı Fransız atlı ve piyade askerlerinden bir kısmını hasır gibi yer' sermişler, bir kısmını Anıtmezar deresine dökmüşlerdi.

— Efradımın birçoğu o civardaki köylerdendi. Çocuklarını yaylaya kaçırmak için yanımdan ayrılmışlardı. Yakında bulunan telefon merkezine gittim. Belancılar köyünde oturan Sinan Paşa'ya telefon ettim:

"— Gavurun anasını ağlattım. Fakat yiyecek ve cephanemiz bitti. Kürt Nasrullah harbe girmiyor. Tayyar Bey süvarisile çekildi. Gemisuralı Ali Ağa, Süleymanbey çiftliğine gitti. Mevkiimiz tehlikededir." dedim. Sinan Paşa'ya telefon ederken, şimdiki Kütahya Mebusu Nuri Bey de Hacıkırı'dan telefonla dinlermiş. Sinan Paşa'ya "Bu adam kimdir?" diye sordu. Sinan Paşa da "Boyalısakal Mehmet, benim nazlı bir kumandanımdır. Gavurun anasını ağlattım, diyor. Cephane istiyor," dedi. Bunun üzerine Nuri Bey telefonla bana: "Yarın çavuşluğun geliyor!" deyince: "Efendim, ben çavuşluk falan istemem. Bana cephane ve yiyecek gönderin!" dedim.

Boyalısakal'ın kahramanlığını anlatıştaki alçak gönüllüğüne şaştı kaldı Yalçın... Müstakbel kayınbabasını gittikçe beğeniyor ve Elif'i daha çok seviyordu.

— Mehmet Ağa, sözünün bir yerinde Gezikduran'dan söz ettin. Şu, eşkiya Gezikduran mı?

— He ya!

— Böyle bir kahramandan; ötekinin berikinin canına kıyan, ötekini berikini soyan korkunç bir eşkiya nasıl çıkar?!

— Sebep olanlar Allahtan bulsun!

diye, pofurdadı. O, Gezikduran'ı âdeta beğeniyor, ona acıyor gibiydi. Eşkiyanın hikâyesini oracıkta Boyalısakal'dan öğrendi.

Seferberliğin ilânında Kötüköy'den askere alınanlar arasında, Boylısakal gibi, Gezikduran Ali de vardı. Boyalısakal gibi o da yeni evliydi. Gezikduran'ın karısı Hanife de; Boyalısakal'ın karısı Hatice gibi; kulaklarında düğün davulunun tokmak vuruşu kaybolmadan, seferberlik davulile rüyasından uyanmıştı.

Ali –ki, isminden ziyade Gezikduran lâkabile anılırdı köyde– Durmuş Ağanın tek evlâdıydı, ihtiyar adamla karısı bütün sevgilerini bu geç doğan oğullarına vermişlerdi. Onun bir gün askere çağrılışı, bu iki ihtiyarı derecesiz kedere soktu. En çok üzülen –daha doğrusu üzüntüsünü en çok belli eden anasıydı:

— Ali'm oğlan doğacağına keşke gız olaydı! diyordu.

Durmuş Ağa:

—Yooo –diye itiraz ediyordu– bu bahtiyarlık her kula müyesser olmaz. Şükret ki, Allah, üç mürüvvetini görebileceğin bir oğul vermiş. Sünnetini yaparsın, düğününü yaparsın. İşte bir de asker edersin. Ya Selman Ağagiller gibi kupkuru bir gızımız olaydı! Zavallıların askere yollıyacak bir oğulları bile yok...

Camiin önü o gün düğün meydanına dönmüştü. Askere gidenler yirmi kişiydi ama; köyün bütün ihtiyarları, kadınları, çoluğu çocuğu oraya toplanmıştı.

Yirmi kişilik kafile; kendilerini bir iki saatlik mesafeden en yakın istasyona kadar uğurlayanlarla birlikte; ellerinde bayrak, ön-

lerinde davul zurna, şarkılar söyliyerek –bir düğün alayı halinde– köyden ayrılırken, Gezikduran'ın anasının gözleri dolu doluydu. Ama, göğsü de iftiharla kabarmıştı: Durmuş Ağaya hak veriyordu. Bu bir mürüvvet; hem de en büyük mürüvvet... Erkek evlât doğuran analara ne mutlu!

İstasyona, kafileyle beraber, Boyalısakal'ın babası Ömer Hoca gibi Durmuş Ağa da inmişti. Civar köylerde toplananlarla istasyonda biriken ihtiyarların sayısı üç yüzü buluyordu. Ufak istasyon ana baba günü gibiydi. Kalabalık arasında, oğullarını geçirmeğe gelmiş şaşkın, telâşlı analar vardı.

İnce siyah bıyıklı bir genç teğmen, ikindiye doğru gelen trenin arkasına dört yük vagonu taktırmıştı.

Bir ağaç dibinde, Durmuş Ağa, Alisile; Ömer Hoca, Mehmedile son defa sarılışmışlardı. İki oğul, uzun uzun, babalarının nasırlı ellerinden birini bırakmış, birini öpmüştü.

Sonra, yük vagonlarına doldurulmuşlardı. İhtiyar iki adam, oğullarını bir daha görememişlerdi. Bir ejderha gibi soluyan kara lokomotif; ucunun nerde bittiği bilinmiyen, ovada birbiriyle birleşir gibi duran ince demirlerin üzerinde sıra sıra vagonları uçurmuş, götürmüştü. İki ihtiyarın kulaklarında sade bir ses kalmıştı. Kara lokomotifin yükselip alçalarak, alçalıp yükselerek ve gittikçe hafifleyerek uzayıp giden düdüğü...

— Hasret ayıran tren!

Boyalısakal'ın anası gibi, Gezikduran'ın anası da, gelinini yanına almış; bacaklarının dermansızlığına bakmadan, oğlunu son bir defa görebilmek emelile, demiryolunun geçtiği uzak dere kenarına gitmişti.

Tren, çoğu zaman, oradan yavaş geçerdi. Fakat, yük vagonlarının kapılarında üst üste yığılan, haykıran, türkü söyleyen karaltılar arasında ne iki ihtiyar kadın oğullarını; ne de iki taze, henüz doymadıkları kocalarını seçebilmişlerdi.

En arka vagonda yaşlı bir gardfren, yanık bir sesle "Ey Gaziler"i söylüyordu.

Tazeler, birdenbire üzerlerine fenalık gelen ihtiyar kadınları zorlukla ayıltabilmişler, köye âdeta koltukta getirmişlerdi. Diri ayrılık ölümden beter oluyor.

Sekiz ay sonra, bucağa inen muhtar, Ömer Hoca ve Durmuş Ağagillere iki ayrı mektup getirdi. İkisinde de aynı fotoğraf vardı: Bu, etrafı sararmış, soluk ve donuk alâminüt bir resimdi. Boyalısakal'la Gezikduran, tahta bir kapının önünde durmuşlardı. Elele vermişlerdi. Kabalaklarını yana eğmişler, kaşıklarını dolaklarının arasına sokmuşlardı. Galiba gülümsüyorlardı; fotoğraf çok donuktu. Daha fazlasını göremiyorlardı, Her iki resmin arkasında da aynı yaziyle yazılmış –belki bölükeminine yazdırılmıştı– aynı cümle vardı: "Bu tasvir anama babama asker ocağının bir yadigârı olsun!"

Gezikduran'dan yıllarca sonra bir mektup aldılar. "Terhis olunduk; falanca günkü posta tirenile geliyoruz," diyordu. Boyalısakal, esaretteydi.

Biraz daha kocayan Durmuş Ağa, istasyona indi. Ovada birbirile birleşir gibi duran rayların üzerinde, tren tam vaktinde göründü. Kara lokomotif, galiba gene o lokomotifti. İşte, yükselip alçalarak, alçalıp yükselerek ve gittikçe yaklaşarak uzayıp giden ses, gene o ses...

Durmuş Ağanın gözlerinde sevinç yaşları ışıldıyordu. Bu defa artık:

— Hasret ayıran!

diye, kara lokomotife kızmıyordu.

— Hasret ayıran, hasret kavuşturan tren!

diye gülüyordu. Ufak istasyon gene eskisi gibiydi. Ana baba gününe benziyordu. Kalabalık arasında, askerden dönen oğullarını karşılamağa koşmuş ihtiyar analar vardı. Gezikduran'ın anası ve karısı hazırlık yapmak için köyde kalmışlardı. Tatlılar pişiriyor, çorbalar kaynatıyorlardı.

Terhis olunan efrat arasından Gezikduran çıkmadı. Durmuş Ağa, kalabalıkta onu boşuna aradı. Neden sonra karşılaştığı yabancı bir tezkereciden sordu:

— Gezikduran mı dedin? Ali mi dedin?

— He ya!

— Alay 1, tabur 3, bölük 3'ten Durmuşoğlu Ali Gezikduran, "Kötüköy"mü?

— He ya!

— Sen onun nesisin ki?

Sakladı:

Bir hısımıyım oğul...

— Allah geride kalanlara ömür versin, ağa... Hareket günü bir kaza oldu. Gezikduran rahmeti rahmana kavuştu.

Beyni vuruyordu ihtiyarın... Gözlerinin önünde bulanık bir perde vardı. Ağlamayı unuttu. Çarpık adımlarla, sendeleyerek yürüdü.

Ovada birbirile birleşir gibi duran rayların üzerinde, şimdi tren uçuyordu, Kulaklarında bir ses: Kara lokomotifin yükselip alçalarak, alçalıp yükselerek ve gittikçe hafifliyerek uzayıp giden düdüğü...

— Hasret ayıran, hasret kavuşturan... Götürüp de getirmiyen tren!

Günün birinde, Gezikduran, Kötüköy'e çıkageldi.

Bulaşık sularının vıcıklaştırdığı yollarile; kerpici kokmuş ayı ini evlerile; toprak damların üzerinde loğ taşı gibi uzanmış kalmış, kahve peykelerinde uyuşmuş sıtmalarile Kötüköy, bıraktığı gibi... Artık vurmıyan, ölmüş bir kalp gibi hareketsiz, sessiz.

Gezikduran; bomboş, kapkara bir ev buldu. Ne, doya doya öpmek, koklamak için yıllarca hasretini çektiği baba, ana eli... Ne, siperlerin diz boyu balçığında, görünmiyen düşmana kurşun sıkarken bile aklından çıkarmadığı, gözünde tüten güzel karısı...

Boyalısakal, evinin kapısında onun uzun boyunu görünce dondu kaldı.

Gezikduran; anasının babasının öldüklerini o gece öğrendi. Saatlerden beri açtı. Öylesi açtı ki, önüne konan yarma çorbasına kaşık sallarken, anasının babasının ölümüne pek de o kadar yanmadı.

Karısı hakkındaki soruları Boyalısakal'ın ağzı kilit kesildi. Gezikduran; Hanife'nin, Kötüköy'ün ağalarından Veli tarafından ayartıldığını, kirletildiğini, kahpeleştiğini ertesi gün budala bir yanaşmadan öğrendi.

Tek göz evine kapandı. Gözyaşlarını duvarların kerpiçlerine içirdi. Bu acı müthişti. Ne emellerle, ne hayallerle dönmüştü kö-

ye! Sanıyordu ki, onu daha köy sınırında karşılıyacaklardı. Anası babası boynuna dolanacaktı. Güzel karısı Hanife, beş yaraya mal olan çavuş işaretli koluna başını yaslıyacak, gözyaşlarını asker urbasına içirecekti. Bunu düşünürken bile, Gezikduran'ın boyu göğe ermişti sanki...

Beş yaraya mal olan çavuşluk şeritlerini söktü; ocakta yaktı. Artık bununla övünebileceği kimi kalmıştı?

Hâlâ nikahında bulunan Hanife'yi hemen boşadı.

Bir hafta sonra, Veli Ağanın adamlarından biri ona uğradı. "Ağa seni görmek istiyor!" dedi. Bir aralık, Veli'yi öldürmek için dayanılmaz bir arzu duydu. Fakat, o bir gaziydi artık... Katil mi olacaktı?

Gitti; Ağayı gördü. Veli'ye göre, ortada dönenler dedikodu ve iftiraydı. El ağzına bakan, avradını tez boşardı. Karısını tekrar nikâhlamalıydı.

Ağa, emreder gibi konuşuyordu. Ondan korkulurdu. Gezikduran da korkuyordu. Vücudunda beş düşman yarası taşıyan bir kahraman, köy ağasından korkar mı? Korkar!

Buna rağmen, Hanife'yi bir daha alamıyacağını söylemek cesaretini buldu. Baştan çıkmış bir kadınla, bir kahpeyle oturmazdı. Hanife'nin düşüp kalktıklarını bir bir saydı, döktü.

Hanife, kocasını seviyordu. Ama... Düşmüştü bir kere... Sebep olanların boynu altında kalsın. Sık sık, kendini baştan çıkaran Ağaya gidiyor: "Aramızı bul!" diye yalvarıyordu.

Veli Ağa, çavuş Gezikduran'a yeni bir haber saldı. Bu sefer daha dik konuşuyordu. Ali onun ayaklarına kapandı:

"Etme eyleme, Ağam... Bir orospuyu nikâhımda nasıl tutarım? El bana ne demez?!"

Bir gün... Yarım Hacıgillerin tarlasında ekin biçiyordu. İşine öyle dalmıştı ki, komşu tarlanın ortasına gelenleri görmemiş; neden sonra, bir denbelek sesi ve kaşık şıkırdayışı ile kendine gel-

mişti. Dönmüş, bakmıştı: Veli Ağanın adamları karısını, Hanife'yi ortalarına alıyorlar, oynatıyorlardı.

Gezikduran ne yapacağını şaşırdı. Kan beynine sıçradı. Hırsını yenmek için, yerden aldığı bir taş parçasını kemirdi. Orağını attı. Köye koştu. Veli Ağayı buldu. "Bari bunu yaptırma –diye yalvardı– izzetinefsimle oynama."

On gün sonra Gezikduran'a adliyeden bir celp gelmesin mi? Deli Emine adında biri, kızlığını bozdu diye şikâyet etmiş, dâva açmıştı. Ali, bu iftiranın Ağadan geldiğini idrak edemiyecek kadar aptal değildi. Koştu, Veli'yi buldu. Ayakları dibinde, çocuk gibi hıçkırdı; yalvardı: "Yakamı bırak benim... Sevdiğinin başı için..."

Veli Ağa, ilk tehdidini o zaman savurdu:

— Hanife'yi almazsan seni süründüreceğim, Gezikduran!

Yapar mı yapardı. O, Ağaydı. Ya Gezikduran? Çavuşluğu asker ocağında kalmıştı. Şimdi el toprağında boğaz tokluğuna çapa vuran, ekin biçen bir ırgattı.

Başka çıkar yol yoktu. Bir hafta yarı tok, yarı aç dolaştı. Birkaç kuruş biriktirdi. Şehre indi. Sırtından ceketini satıp, biriktirdiği paraya ekledi. Bir tabanca uydurdu. Köye döndü. Fırsat kolladı. Bir gün Veli Ağayı da, kardeşini de temizleyiverdi.

Artık köyde duramazdı. O sıralarda, Hallo isminde bir eşkiya dolaşıyordu. Onun çetesine katıldı.

Kurtuluş Savaşı'nda, millî çetelerin arasında yer aldı.

Savaş bitince, tekrar ovaya çıktı. Namlı bir eşkiya oldu.

Eğri büğrü ıslak döşemede bacakları bir türlü denkleşmeyen tahta masa etrafında dört ırgat oyuna oturmuşlar; iskambil oynuyorlar... Köylünün bayıldığı şeydir kumar... Yenilenler, bitişik bakkal dükkânına açılan kahvenin içindeki şu kapıdan girip ya yüz dirhem fındık, ya bir el boyu şeker sucuğu, ya da, boyalı şeker alıp aralarında paylaşacaklar.

Nitekim biraz sonra oyun bitti. İçlerinden biri, şakayla karışık bir öfke ile ayağa kalktı. Dükkanı kahveden ayıran iç kapıya yü-

rüdü. Bakkal; sabun kalıpları, kibrit kutuları ve çivit boyaları istif edilen rafa uzandı. Uzun tırnakları arasına kir dolmuş avucunu, sinek pislikleri ve tozla şeffaflığı kaybolmuş "boyalı şeker" kavanozuna daldırdı. Terazinin kirli kefesinde yüz dirhem şeker tarttı.

Delikanlı; şekeri koyacak yer aradı. Düşündü. Bir parmak yağ bağlamış kasketini çıkardı. (Baş açık oturmak köylü için fedakârlıktır!) Boyalı şekerleri içine boca etti.

Şimdi, ağızlarında şekerleri dolaştırıp emiyorlardı. Kahvecinin, içlerine demlikten birer parmak çay akıtıp yedeğin hanefinden sıcak su doldurarak önlerine sıraladığı toprak bardakları avuçlamışlardı. Konuşuyorlardı.

Biri, kahvenin bir köşesindeki berber masası başına çöken Topuş'la eğleniyordu.

— Ahmet Ağa, şunu dışarıda tıraş et yahu!

— Ne olmuş ki?!

— Daha ne olsun ki! Ufaklık dolu... Dün akşam yemenisinden yukarı çıkarken gurbet kuşunu nah şu gözlerimle gördüm.

Berber, Topuş'un öfkeden dikilen kirli saçlarına sıfır numara makineyi vururken, kahve halkı bir kahkaha kopardı.

— Ne düşünüyorsun yavrum? Binin yarısı beş yüz... Bizde var altı yüz... Yarısı elin, yarısı emanet!

— Kah kah kah...

— Bre herifler, ne gülüp durursunuz? Firdeci yola çıkmış derler.

— Firdeci mi?

— He ya! Sayım vergisini hazırlamak gerek... Kocabaş hayvanlara yılda otuz beş kuruş kesmişler: Merkepten on kuruş, mandadan yüz elli kuruş alacaklarmış. Gidinin kahpe firdecisi

— Şuna bak... Sankilim hayvanı varmış gibi vergi mamurundan korkuyor. Sen onu bırak; demiryolcunun da gelmesi yakın... Demiryolu vergisini veremedin mi, şehrin gâvur yolunda taş kırdırırlar adama...

Köylünün yol vergisine bir türlü aklı yatmaz. Hakkı da yok değil... Onun için yol denen şey, patikadan, araba izinden ibarettir. Kendinden alınan yol vergisinin tren yolu için alındığını sanır!

Duvar dibindeki peykede, Trablus kuşağından tütün tabakasını çıkaran bir başkası pofurduyor.

— Bir ineğimiz var, nereye götüreceğimizi şaşırdık kaldık... Malazlar su dolu... Ağalar yerlerinde otlatmıyorlar.

— Aman bre herif, o dert hepimizin başında... Bari şu inekleri hep birden satalım.

— Allah kahretsin... İnekler üllüz (Zayıf demek istiyorlar). Delidumanlar da (Hayvan canbazlarına bu ismi vermişlerdir) ölmüş eşek arıyor.

Yalçın, "Ağalar yerlerinde otlatmıyor!" sözüne takıldı kaldı. Çukurova'nın ağası, köylü için ne müthiş belâ idi! "Akdam"lı Nureddin'in başına geleni hatırladı:

"Akdam" köyünün kuruluş tarihi de, Çukurova'da birçok köyün kuruluş tarihine benzer. Yıllarca önce "N... Bey" adında bir derebeyi çıkar; gaspettiği geniş toprakları saban ortaklığına işletebilmek için, arazisinin küçük bir kısmını saban ortaklarına tahsis eder. Bunlar, kendilerinin olmıyan topraklar üzerinde teker teker kulübelerini kurar, yerleşir. Günün birinde elli altmış evlik bir köy çıkıverir meydana... Yer, ağanındır. Saban ortaklığı, yıllar geçtikçe, ırgatlığa çevrilir. Bir gün gelir ki; derebeyi "N..." Bey'in torunları; kendi arazilerinde yerleşip oturan "Akdam" köyü halkını, kendi emrinde boğaz tokluğuna çalışmaya mecbur bir ırgat sayar. Artık, saban ortaklarının torunları, derebeyinin torunlarına kul köledir. Ağa için her şey:

— Vay nefsim!

dir. Yalnız kendini düşünür o... Adana'da bir söz vardır. "El mi yaman, bey mi yaman!?"

Evet... Nureddin'in canına tak demiş bir gün... Çiftçibaşısını yanına alıp kahveye uğrıyan ağayla çatışmış. Ama, küçücük huğunun içindeki pılıpırtısını kapının önüne attırıvermiş çiftçibaşı... Zavallı adam muallakta kalmış.

Yalçın'ın gözlerinde bir başka hatıra canlanıyor:

Bir hafta önce vilâyet veterineri Hadi köye uğramıştı. Yalçın'la iyi tanışırlardı. Hâdi, Adana kazalarından birinin sınırları içinde karşısına çıkan köyü anlatırken, Yalçın'ın içi sızlamıştı.

Veterinerin köylerine uğrıyacağını çok önceden haber alan "Meymenetsiz"liler yola çıkmışlar ve Hâdi görününce koşup atının etrafını sarmışlar...

— Hayvanlarımızdan geçtik, hastalıktan kırılıp gidiyoruz. Bize bir çare bul!
diye yalvarmışlar. Onu, bir köy evine götürmüşler.

Adı gibi kendi de meymenetsiz olan bu köyün evleri; birçok köyün evleri gibi; yere çakılan dört direğin araları kamışla örülerek, üstleri huğ otu ile yapılmış kulübelermiş. Orta yerinden gene kamış bir duvarla ayrılıyor, bir tarafına hayvan bağlanıyormuş.

Hâdi, dağ rüzgârlarının kamış duvarlar arasında mekik dokuduğu, orta yerlerinde fıkır fıkır kaynıyan "göz" sularının bir arkla akıtıldığı bu rutubetli kulübelerde insanların ve hayvanların niçin yaşamadığını, niçin hastalıktan kırılıp gittiğini hemen anlamış... Yüreği paralanmış.

Su arkının yanıbaşında, bir eski hasır üzerine uzatılıveren bitik, hasta bir adam göstermişler ona... Soluk benizli bir kız çocuğu: "Babamı kurtar!" diye, Hâdi'nin ayaklarına kapanmış; boğula boğula ağlamış. Yanındakiler, onun, on gün önce de anasını kaybettiğini veterinerin kulağına fısıldamışlar. Bir başka şey daha fısıldamışlar: Yılın bu ayında, "Meymenetsiz" köyü en az otuz ölü verirmiş!

Hâdi atına atlayıp köyden ayrılırken, hasta adam can çekişiyormuş.

Kahveye, kafasını yumruklıyarak, çılgın gibi bir köylü girdi.

— Amanın yandım!
diyordu. Kahve halkının soran bakışları, adamın üzüntüden mosmor kesilen suratında gezindi. Boyalısakal, konuştu:

— Deyiver bakalım, Abdullah Efendi, ne olmuş ki?

— Daha ne olsun ki!.. Yandım Allah!

— Irmak mı attı yoksa?

Hepsi de bu ihtimalle ürperdiler. Sevinmek mi, kederlenmek mi lâzım? Taşkınlığın derecesine bağlı... Yatağından fırlayan neh-

rin sürüklediği toprak, malaz (yani alçak) tarlalardaki ürüne yarıyabilir. Bir de bunun aksini düşünmeli: Su şiddetli gelirse ürünü olduğu gibi alır, götürür, mahveder. Malaz tarlalar için söylenmiş bir sözü vardır köylünün: "Malaz; verirse muraz* vermezse maraz" der. Oysaki, Abdullah'ın derdi, yalnız kendi derdidir:

— Bizim sarı öküz...

— Eyyy?..

— Bizim sarı öküz etti bana bir iş...

— Bahhele! Ne etti ki?

Olayı öğrenince, bütün kahve halkı kahkahayı kopardı. Meğer Abdullah Dayı, ne gizli çıkınmış! Vergi borçlarını ödeyebilmek için hanidir iki yüz kâğıt lirayı saklar dururmuş.

Hem de nerede biliyor musunuz? Samanlıkta! Samanların arasında... Hiçbir yabancının göremiyeceği, düşünemiyeceği bir yer... Parasını kime emanet edebilir?

Demin samanlığa uğrayınca ne görsün? Sarı öküz, samanlarla birlikte iki yüz kâğıt lirayı da göçürmüş gitmiş... Paracıklardan bazılarını, öküzün ayakları dibinde, yarısı yenmiş bir halde bulmuş...

— Yandım!

diyordu. Onun her feryadı kahve halkında yeni bir kahkaha fırtınası koparıyordu. Yalçın buna bir türlü gülemedi. Köylüyü bekliyen, mukadder âkıbeti düşündü ve ürperdi.

Biraz sonra; Boyalısakal'la camie doğru yürürlerken; Yalçın, kafasını hanidir kurcalayan meseleyi düşünüyordu. Yarım Hacı Hasan Ağayı artık devirmek lâzımdı. Günahtı Kötüköy halkına... "Kininci" ile anlaşıp fakir fıkarayı kininsiz bırakan ve kendinden şefaat uman zavallılara, para karşılığı, okunmuş, üflenmiş sıtma hapı diye sağlık memurundan aldığı kininleri yutturan bu mel'un adam; Kötüköy'ün başına bir de bataklık dolamıştı. Öyle bir bataklık ki, sıtmanın ebedi kaynağı idi. O durdukça; kırba karınlı çocuklar, dalaklı insanlar Kötüköy'den bir türlü eksilmiyecek; Yarım Hacının tılsımlı hapları sonuna kadar alıcısız kalmıyacaktı. Hasan Ağa, Kurbağasız dereden açtırdığı kanallarla köyün bir

* Muraz, murat demektir.

kilometre yakınına yerleştirdiği bataklığı çeltik ekiminde de kullanıyor; onu iki kat sömürüyordu.

Yalçın, cuma namazından sonra, Yarım Hacı va'zını bitirip de iner inmez minbere çıkacak; sıtmanın sebeplerini anlatacak, bataklığı kurutmanın bir din borcu olduğunu Muhammed'in sözleriyle ispat edecek; köylüyü inandırmaya uğraşacaktı.

Biliyordu ki, bu; tehlikeli bir işti. Hasan Ağa, çıkarlarının önünde beliren genç hocayı kündeden atmak için şeytanca zekâsını kullanmakta gecikmiyecekti. Ne olursa olsun, Yalçın yılmıyacaktı. Onu devirmek için, onun silâhını kullanacaktı. Din bahsinde Yarım Hacıdan daha bilgili görünecekti. Zaten, tahta minareye ilk çıkıp salâ vėrdiği günden beri Kötüköy halkı tarafından seviliyordu. Bugün vereceği vaız, onu kuvvetlendirecekti.

Yarım Hacı; koltuğunda kara kaplı kitapla; her zamanki gibi, namazdan sonra minbere çıktı. Kötüköy halkı, kulağını, evliya mertebesine yükseltiği mel'un herifin bin türlü yalan kusan ağzına vermişti.

— Müslümanlar –diyordu– size bugün dünyanın kuruluşunu anlatacağım...

Sesi bazan yavaşlıyor, bazan tahta minareli camiin, kırıklarına gazete kâğıdı yapıştırılmış camlarını sarsacak kadar şiddetleniyordu.

— Cenabı Hak......

Cemaatte bir mırıltı: Celle celâlihu.

— Semavat ve arzı yaratmak irade buyurduğu vakit, semavat ve arzın ezafı cesametinde bir yeşil cevher yarattı ve ona heybetle nazar etti. Bu nazar karşısında cevher derhal eridi, su oldu. Sonra; suya nazar etti. Su, yıldırım çarpmış gibi titremeğe başladı. (Bu hal kıyamete kadar devam edecekti!)

Bu esnada su yükseldi ve üzerinde köpük, duman ve buhar tekevvün etti. Dumandan sema, köpükten de arz halkolundu. Arz yaratıldıktan sonra, ârşın altından bir melek gönderildi. Melek derhal yedi kat yerin dibine inerek arzı boynu üzerine aldı. Bir eli-

ni mağribe, bir elini maşrıka uzattı ve yedi kat yerleri bu suretle tuttu. Melek arzı yüklenmiş ise de ayakları boşa kaldığından, cennetten yetmiş bin boynuzlu, kırk bin ayaklı bir öküz gönderildi. Melek, ayaklarını öküzün örgücü üzerine vazetti.

Yarım Hacı Hasan Ağa, kendi indiği minbere genç öğretmenin çıktığını görünce şaşa kaldı. Cemaatin ön safına çöktü ve Yalçın'ı dinlemeğe başladı.

Herkes, güzel sesine hayran oldukları hocanın neler söyliyeceğini merakla bekliyordu. Yalçın; kendisine bakan bir sürü gözün önünde bayağı heyecanlandı.

—Müslümanlar!

diye söze başladı.

— Aziz din kardeşlerim; size ben de Peygamberimiz Efendimizin....

Cemaatta bir mırıltı: Sallâllahü aleyhü vessellem.

— Hadis-i şeriflerinden bazılarını nakletmek isterim.

Onlara; Yarım Hacı Ağadan da, cer hocalarından da, imamdan da duyduklarını, şekilde hadislerin arapça metinlerini söyledi, tefsirlerini yaptı:

— Ahsinu libaseküm ve aslihu zihaleküm hattâ tekunu teenneküm şâmetün finnas... Yani Peygamberimiz Efendimiz buyurmuşlar ki: "Elbiselerinizi yakışıklı yapınız, temiz tutunuz. Atlarınızı iyi yetiştiriniz. İnsanların yanına, onların iyi nazarlarını çekecek bir kıyafetle çıkınız." Tayyibu sahatiküm: "Evlerinizin önünü ve civarını temiz tutunuz. Elleri pis ve mülevves olarak yatan adam, bir kötülüğe, bir hastalığa uğrarsa kendisinden başkasına kabahat bulmasın...

Din kardeşlerim:

Hazret-i Muhammed'in bilhassa şu hadîs-i şerifini hatırlayınız:

Men azel müslîmine fi turukıhim vecebet aleyhi lânetihüm... "Müslümanlara yollarında eza verenler, sokaklara pislik dökerek gelip geçenleri tedirgin edenler lânetlenir."

Yalçın'ın sinsice bir alayla Hasan Ağaya gözlerini dikerek söylediği hadîs; Yarım Hacıyı camiden kaçırttı:

— Calisülküberae ve sailül ulemae ve halitul hukemae: "Büyüklerle oturunuz. Kuşkularınızı gerçek bilginlerden sorunuz. Bilginlerle düşüp kalkınız."

Cemaat, genç hocayı derin bir hayranlık içinde dinliyordu. Bu hadîsleri onlara şimdiye kadar hiç kimse anlatmamıştı. İstanbullu öğretmen meğer ne alim delikanlı imiş!

Hasan Ağa camiden çıktıktan sonra, cemaat âdeta rahat nefes aldı. Artık Yalçın'ı daha serbest, takdirlerini gizlemeden dinliyebiliyorlardı.

Yalçın, en sonunda sözü sıtmaya getirdi, Kötüköy yakınındaki bataklığın mutlaka kurutulması lâzım geldiğini, o kurutulmazsa nesillerinin kuruyacağını anlattı.

Cemaati bir telâş almıştı. Demek sıtma ne hıyardan, ne ayazdan, ne sıcaktan, ne yumurtadan, ne yoğurttan oluyordu. Demek mikrobu sinekler taşıyordu. Bu korkunç mahlûklar burunlarının ucundaki batakta yaşıyodu da farkında bile değillerdi.

— Din kardeşlerim; bilir misiniz ki, dişi bir sivrisinek haftada tam dört yüz yumurta yapar!.. Her yumurtadan bir sivrisinek çıkacağına ve onların da bu kadar yumurtlayacağına göre, var hesaplayın üst tarafını... Damlarda loğ taşı gibi uzanan analarınıza, babalarınıza acıyın! Kolları bacakları sıtmadan değneğe dönen çocuklarınıza merhamet edin. Biraz gayret; kurutalım bu körolası bataklığı... Onu kurutmak bir müslüman için "sünnet"tir de... Peygamberimiz Efendimiz bakın ne buyurmuşlar: Ahşa ma haşitü ala ümmeti kiberul batni ve müdavemetün nevmi velkeselü ve dafülyakini: "Ümmetin uğrayacağı kötülüklerin en belâsı, sağlık kurallarını unutmaları ve..."

Karar vermişlerdi. Ertesi sabah; daha gün atmadan; kazmalarını, küreklerini kapacaklar, batağı kurutmağa başlıyacaklardı. Günde bir saat çalışsalar –ki, toprak işlerinin en civcivli zamanıydı; daha fazla vakit ayıramazlardı– batağı bir haftada ortadan kaldırabilirlerdi.

İçlerinden biri, bu batakta Yarım Hacının çeltik ziraati yaptığını neden sonra hatırlattı. Bu, hepsini ürküttü. Velinimetlerinin çeltik ektiği batağı nasıl kurutabilirlerdi? Sonra o, insana neler yapmazdı? Dara düşünce faizi kimden alırlardı? Yarım Hacının seçtirdiği muhtar, hükümetteki işlerini takip eder miydi sonra? Ya, sıtma için mıskayı kime yazdırır, sıtma hapını kimden alırlardı? Kime dalak kestirirlerdi?

Fakat... Mademki bataklık kuruyunca sıtmanın da kökü kuruyacaktı, delikanlı hoca iyi söylüyordu. İyi söylüyordu ama!..

Hayır buna cesaretleri yoktu. Yalçın, kalabalık cemaat arasından ancak üçünün sözünde durduğunu hayretle gördü. Müstakbel kayınbabası bile görünmeden sıvışmıştı. Onlara kızamadı; hak verdi.

Yanında kalanlar, bataklıktan gelen kötülüğe daha gözle görülür, elle tutulur bir şekilde inananlardandı: Birinin oğlu, birinin kardeşi, birinin babası, Yarım Hacı Hasan Ağanın çeltiklerini ekeceğiz diye –âdeta boğaz tokluğuna– bataklığa girmişler; kalçalarına çıkan çamurlu su içinde günlerce yalınayak, çıplak bacak dolaşmışlardı. Birini yılan sokmuş öldürmüş, biri saplıcandan gitmişti. Üçüncüsünün ayağına bir şey batmıştı. Koskoca delikanlı, kangrene çeviren bacağını memleket hastanesi operatörünün testeresine vererek sakat kalmıştı.

Üç adam ve Yalçın, ertesi sabah Yarım Hacının batağını kurutmak için sözbirliği ettiler. Civar köylerden tanıdıklarını da getireceklerdi.

Camide olup bitenler, Hasan Ağaya çabuk yetiştirildi.

İlk önce kudurmuşa döndü. Sonra sakinleşti. Toy bir köy hocasile mücadeleden mi korkacaktı? Onda bu şeytani zekâ varken!

* *

Ertesi sabah daha gün atmadan; omuzlarında kazma ve küreklerile on beş kişilik kafile halinde bataklığa gidenler, orada şimdi-

ye kadar kimsenin görmediği bir manzara ile karşılaştılar: Baş ve ayak uçlarında burma kavuklu iki mezar taşı bulunan; alâmet bir mezar... Bir yatır!

Kulak verdiler: Bu, bir gecede beliren "ziyaret"ten acayip bir ses de geliyordu:

—Bana dokunmayın!

Yalçın, bataklığın kenarında yapayalnız kaldı. Süratli adımlarla alabildiğine kaçan on dört köylü, sabahın karanlığında kaybolmak üzereydi.

Delikanlı, mezarın arka tarafından çıkardığı yanaşmayı –Yarım Hacı Ağanın tutmasını– eşek sudan gelinciye kadar dövdü. Ama, kaç para eder!

İKİNCİ BÖLÜM

"— Yaa... İşte böyle... menşur meseldir: Karının biri yirmi iki kocaya varmış da, gene kendini gün görmemiş sayar, oğluna dert yanarmış: Ali, Veli, üç de ondan eveli; Ese, Muse, altısı sakallı, altısı köse; Receb, Şaban, bir de rahmetlik baban Ramazan!"

— Kah kah kah...

Akşam karanlığına kadar tarlada uğraşan Boyalısakal; öylesine yorgundu ki, daha fazla bir şey işitemezdi. Belini duvara yasladı; gözlerini yumdu. Daldı, kaldı..

— Hişt; Mehmet Ağa... Bahhele... Afyon mu yuttun be?

Gözlerini açtı. Bu, Zühtü Paşazadelerin çiftçibaşısıydı. Hemen davrandı.

— Buyur; Ağa... Buyur.

Ocağa seslendi:

— Yap Ağaya okkalı bir kahve...

Çiftçibaşı Kötüköy'ündendi. Yıllar önce tarlasını, kulübesini vergiye, tefeciye kaptırmış; şehre inerek ırgatlığa başlamış; günün birinde de Zühtü Paşazadelerine kapılanıp çiftçibaşı olmuştu. Lanet bir herifti haniya... Onun eline düşen ırgadın vay başına. Çapa ırgatı hele ona bir oyun etmeğe, andelip yapmağa kalksın! Kazma döverken hainlik olsun diye tarladaki otu kesmesin ve üzerini toprakla örtüversin! Hele kazmayı kasten az vursun ve yanındakilerle konuşsun! Alimallah, yıkar ayağının altına... Kadın demez, ihtiyar demez, çocuk demez; çeker sopayı...

Eskiden böyle canavar adam değildi Ese Ağa... Zühtü Paşazadelere kapılandıktan sonra, bir başkalaştı. Ağası çıkarına, çalıştırdığı ırgada atmadığı kazık bırakmazdı. "El eli azdırır, yağmur yeli azdırıp derler. Kötü Ağanın kapısında adam elbet kötü olurdu. Yarmanın en fenasını lâpa yapıp yedirir, aşa kattığı bir damla çiğit yağının da en ucuzunu seçerdi. (Ona göre; ırgat, ağzına yapışmıyan yağdan, hele sade yağdan hiç hoşlanmaz!) Amele yemeğini hazırlıyan "evdeci"nin onun elinden çektiğini anlata anlata bitiremezler.

Havalar elverişli gidip de ağustos sonlarında ürün zincirlemeğe başladı mı, koza amelesini bulup getirecek "elci"ye; tarlaları gezdirirken çıkarmadığı zorluk bırakmazdı.

Elci de bir başka baş belâsıdır bu memlekette... Fazla yağmurlardan delirip de meyvalarını çırpan koza tarlalarına güç yanaşır. Fazla ürün, elcinin çıkarınadır. Irgat, topladığı kozanın okkası başına ücret alır. Tabiî elcinin ırgattan alacağı komüsyon; ürünün çokluğuna, azlığına bağlıdır. Çoğu kere, ağayla pambuk tarlasını dolaşan elcinin peşi sıra ırgatları da gelir. Ücret, ürünün azlığına çokluğuna göre değişir. Az olursa, ağanın ırgada okka başına ödiyeceği ücret fazlalaşır. Kozasını tarlada bırakmamak için, bazı kere koskoca ağanın; eli sopalı veya şemsiyeli hödük bir elci önünde diller döktüğü görülür.

Fakat... ürün zincirledi mi, ağanın da, çiftçibaşının da tutumu bir başkalaşır. Söz artık onlarındır. Irgadı boğaz tokluğuna kullanmak için yapmadıklarını bırakmazlar.

Ese Ağa, kahvesini höpürdetirken, ziyaretin sebebini Boyalısakal'a deyiverdi:

— Senin, dere boyundaki tarla var ya...

— He, Ağam...

— Bizim bey satın almak istiyor.

— Satın mı almak istiyor?

— He ya!

Boyalısakal, gülümsiyerek tütün tabakasını çıkardı:

— Satılık tarlamız yok, Ağam... Sar hele!

Toprak, onun canıydı. Karnını bu baba yadigâriyle doyuruyordu. Anasını ve Elif'ini bu tarlalarla geçindiriyordu. Yarın, düğününde, kızına bu tarlalardan başka ne bağışlıyacaktı? Hem, aylarca üzerinde didindiği yeri, ölmüş eşek aradığı muhakkak olan Paşazade'ye niçin satsın?

Çiftçibaşı ayak diredi. Hattâ, ayrılırken, tehdit eder gibi bir hali de vardı:

— Bu iş olmalı, Boyalısakal!

diyor, iri eliyle Mehmed'in omuzuna şamarlar indiriyordu.

Evine dönerken, içinde bir sıkıntı duyuyordu. Bu iş hiç hesapta yoktu. Paşazade'nin adamı Ese Ağa, iyi insan değildi. Başına çorap örebilirdi.

Bir çocuk çığlile ürktü. Kadının biri, sıska çocuğunu bacaklarının arasına kıstırmış, habire kıçını şamarlıyordu.

— Hatun, sen delimin ki!.. Kapı eşiğinde çocuk dövülür mü? Cinlere çarptıracaksın biçareyi... Git avluda döv döveceksen!

Lâhavle çekerek yürüdü.

O gece ne Elif'e, ne de anasına meseleyi açtı. Boşuna onları telâşa vermek neye?

Bir hafta sonra, çiftçibaşı Ese Ağa dişini gösterdi. Paşazade'nin çiftliğinden bir tutma; Boyalısakal'ı tarlada buldu ve Ağanın "şöyle yaparım, böyle ederim!" dediğini anlattı durdu.

Boyalısakal korkmağa başlamıştı. Tarlayı satmak hiç işine gelmiyordu. Bütün ümidi ondaydı. İşte, Elif'ini nişanlıyalı bir yıl oluyordu. Bu tarlanın kozasını düşürünce düğünü yapacaktı. Beriki tarlanın buğdasından gelecek parayla, Yarım Hacıya, aldığı paranın faizini ödiyecekti. Bir yıl önce kaptırdığı yakasını Hasan Ağanın elinden bir türlü kurtaramıyordu.

Öğretmen Yalçın'a danışmalıydı. Meseleyi ona anlattı. Delikanlı sakindi:

— Mehmet Efendi, seni tavlamak istiyorlar... Metelik verme! dedi.

*
* *

Bir şubat günüydü. Bir çift öküzü üç demirliye koşup; kızı Elif'le birlikte; ayrık, geliç, kındırga köklerini yok etmek; altta kalan küçük kesekleri de çıkarıp parçalamak için Kurbağasız dere boyundaki tarlaya gitti. Şaşılacak şey! Kendi tarlasında, yabancı bir üç demirli dolaşıyor; kesek eritiyor, çepel ayıklıyordu. Biraz daha yaklaşınca, Zühtü Paşaoğlu'nun çiftçibaşını tanıdı. Elif'i öküzlerin yanına bırakarak tarlaya daldı, Çiftçibaşının yanına koştu:

— Ese Ağa, bu ne iş?
diye; korku, üzüntü, telâş içinde sordu. Çiftçibaşı istifini bile bozmadı:

— Bahhele... Ne olmuş ki?

Boyalısakal'ın tarlasını Şakir Bey'in toprağından ayıran hendek doldurulmuştu. Paşazade, ucuza kapatamadığı Mehmed'in bereketli toprağını ütmüş gitmişti.

Çiftçibaşı, tarlanın ortasında korkuluk gibi dura kalan Boyalısakal'a:

— Senin burda tarlan marlan yok. Get işine! demiş ve bir tek kelime konuşmadan, üç demirlilerden birini süren tutmayla lâfa dalmıştı.

Boyalısakal, bir zaman, ne yapacağını şaşırmış bir halde; nadaslı tarlaya kök salmış gibi kıpırdıyamadı bir zaman. Neden sonra, yumruklarını sıkarak, te ötelere uzaklaşmış olan Ese Ağanın üzerine koştu. İri kesekler ayaklarını çelmeliyor, nefesini tıkıyordu. Çiftçibaşının yanına vardığı zaman, yorgunluktan ve heyecandan dili bir karış dışarı fırlamıştı.

— Senin de, efendinin de Allahtan korkunuz yok!
diye haykıracak; onun suratına tükürecekti.

Üç demirlinin öküzlerini haydayan iri yarı tutma, çiftçibaşının bir işaretile, Boyalısakal'ı sırtladı; tarlanın dışarısına çıkarıp dere kenarına yarı baygın bırakıverdi.

Mehmet; gözlerini araladığı zaman; Elif, ayıltmak için babasının burnuna bir baş soğan tutuyor, sessiz sessiz ağlıyordu.

*
* *

Vaziyeti öğrenince; Yalçın'ın tepesi attı. Zühtü Paşaoğlu'nun elbet Safa ile ahbaplığı olacaktı. Hemen ertesi günü birinci dersten sonra çocukları evlerine yolladı ve okulu kapayıp, bir at sırtında şehrin yolunu tuttu.

Şakir Bey'i –ki, o da kumarbazın biriydi elbet– Adana tüccar kulübünde bulacağı muhakkaktı. İlk önce oraya uğradı. Bugün, kulüp salonlarında Çiftçi Birliği kongresi toplanmıştı. Safa yoktu ama, Zühtü Paşazade oradaydı. Yalçın, kanatları ardına kadar açık kapıya yaklaşarak, kongrenin bitmesini beklemek zorunda kaldı.

Tüccar kulübünün geniş salonunu; en temiz elbiselerini giyinen, kongre onuruna basma mintanlarının yakalığına bir de buruşuk, alacalı kravat ekliyen üç yüze yakın çiftçi doldurmuştu. Topraklarının genişliğine göre bir içgüdü ile salonda yerlerini almışlardı: En ön sıradaki maroken koltuklarda mebus çiftçiler bacak bacak üzerine atmışlar; başlarını geri kaykıtmışlardı: Kongre kâtipliğine seçilen ablak suratlı genç arazi sahibinin okuduğu yönetim kurulu raporunu dinliyorlar; belki heyecandan, belki de okuma yazma azlığından kekeliyen kâtibin okurken yaptığı yanlışları düzeltiyorlardı. (Ablak suratlı, arazi sahibi genç, yabana atılacak adam değildir! Almanya'da tarım üzerine okumuştu! On altı yaşında bir çocuktu. Sırtında kırmızı sutaşılı beyaz entarisi, ayaklarında takunyalarile mahalle aralarında güvercin uçuran kuş meraklısı genci, şehrin zengin bir ağası olan babası bir gün hoppadan Almanya'ya uçurmuş; ona ziraat tahsil ettirmek istemişti.

Delikanlı on yıl sonra; cebinde, devam etmediği Berlin Ziraat Fakültesinin yığın yığın bankınotla değiştirilmiş diploması, kolunda cici bir Alman kızıyle memleketine dönmüştü. Belki de tahsilini dilber Avrupalı yosmayla tamamlamayı düşünmüştü; işte, kongre kâtibi böyle bir adam!)

Evet... Gene maroken koltuklarda. Çukurova'yı paylaşan Osmanlı İmparatorluğu vezirlerinin, paşalarının torunları görülüyordu.

Her biri, uçsuz bucaksız sanılan binlerce dekar araziye sahip; bu toprakta dişini tırnağına ekliyen yüzlerce ırgadı sömüren birer derebeyi idi. Batözleri vardı; sayısız traktörleri, hayvanları vardı.

Arka sıralardaki tahta iskemlelerde sıkışık bir halde oturanlar ise; ekecek tarlası olmıyan "yarıcı"lar, "üçtebirci"lerdir ki, has, timar, zeamet usullerile imparatorluğun kendilerine toprak peşkeş çektiği vezirlerin, paşaların, geniş arazilerini işletmeğe üşenen torunları elinde köledirler. Kendi öküz ve sabanlarile, kendi emeklerile elde ettikleri ürünü toprak sahibile paylaşırlar.

Hemen hepsinin elinde, şıkırdıyan siyah taneli bir tespih vardır. İğreti iliştikleri iskemlelerde; başlarını ileri doğru uzatarak, konuşulanları iyice duymağa bir yardımı olurmuşcasına –kara avuçlarile kulak sayvanlarını büyülttükleri yetişmezmiş gibi– gözlerini de açarak oturuyor ve dinliyorlar.

Dilekleri okuyan kongre kâtibinin titrek, kekeme sesi:

— Pamuk ve Çiğit fiyatlarının, bugünkü masraflar oranında yükseltilmesi gerek.

Ön sıralardaki maroken koltuklara yerleşen mebus çiftçiler, milyoner toprak ağaları "tamam" diyordu. Bu ses; en uzakta oturan, ne konuşulduğunu pek seyrek duyan yarıcılara, üçtebircilere bir dalga halinde yayılıyor: Kabul... Kabul... Çok yerinde!

Kongreye, ön sıra hâkimdir. Dilekler onların dilekleridir. Önceden düşünülmüş; taşınılmış, hesaplanmıştır. Arka sıradakiler kahve dövücünün hınk deyicisidir.

Tespih orkestrası ve kâtibin gıcıklı sesi:

— Ziraat Bankası tarafından çiftçiye verilen kredilerin yüzde elli oranında arttırılması ve erken verilmesi... Muvafıktır...

— Fare mücadelesi için hora fişeklerinin bakanlıktan çok sayıda sağlanması...

Kabul, kabul...

— Nehir taşkınlıklarının sedlerle önüne geçilmesi... Pek muvafık... Pek muvafık...

Tasvib, daha candan oluyor. Çünkü arka sıra halkı daha çok muztariptir bundan... Seyhan'ın kabarması; yarıcının, üçtebircinin bütün emeğini, toprağa gömdüğü varını yoğunu ve bütün umutlarını bir anda sürükleyip götüren felâkettir. Ağanın kaybı; yarıcının, üçtebircinin ürününü paylaşamamaktan ibarettir.

Çukurova'da nazlı nazlı geçip giden koca Seyhan, yazın kurak günlerinde yağmur duasına çıkan yanıbaşındaki idrâksiz insanlara bazan sinirlenir ve Torosların karı eridiği zaman işte böyle kabına sığamıyarak onlara bir de ders verir.

Şair Ziya Paşa'nın Adana'da valilik ettiği imparatorluk devri... Bir gün, şehrin müftüsü sarığını kafasına bastırıyor; Paşa'nın yanında alıyor soluğu:

— Kuraklık ürünü mahveyliyecek, Paşa Hazretleri –diyor– yağmur duasına çıkmak farz oldu!

— Mademki öyle istiyorsunuz, yapın duanızı...

— Efendim Hazretleri, zat-ı ulyalarının da bu duaya iştirâkleri müsterhamdır!

Ziya Paşa sinirleniyor:

— Müftü Efendi, Müftü Efendi –diyor– Tarsus'ta Berdan, Çukurova'da Seyhan ve Ceyhan akıp dururken ben yağmur duasına çıkmak için Allahtan utanırım!

Mısır Hıdivi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa 1835'te Çukurova'yı işgal ettiği zaman toprağın verimi karşısında şaşmış kalmış:

— Ne mükemmel toprak... Adana ovası Mısır'a rakip olabilir!

Gözlerini, ovanın yanıbaşındaki yalçın Toroslarda dolaştırarak eklemiş:

— Fakat, ne yazık ki hırsızı yakındır!

O, yaz mevsiminde dağların yağmuru çekeceğini ve ovayı kuraklığa uğratacağını düşünüyormuş. Gafil Paşa! Çukurova'nın da bir Nil'i bulunduğunu aklına bile getirmemiş. Bu uyku hemen hemen tam yüz yıl sürüyor. Seyhan; zaman zaman taşıyor, köpürüyor; Mısır kadar zengin olması gereken Çukurova'yı ve bu toprağın insanlarını yoksulluğa sürüklüyor. Nihayet bir Atatürk çıkıyor; nazlı Seyhan'ın taşkınlıklarındaki anlamı seziyor, onu dizginlemek için çarelere başvuruyor.

Ata'ya dair anlatılan şu hâtıra ne hoştur:

Mustafa Kemal, Adana'yı ilk ziyaretinde, bastonunu toprağa saplıyor ve birdenbire çekiyor. Gülerek etrafındakilerle konuşuyor:

— Bereketli toprak... Filizlenmesinden korktum!

Seyhan'ı; yağmur duasına çıkan Çukurovalının tarlasına kadar götürmek için muazzam regülâtör yapan, kanallar açan Cumhuriyet Hükümeti adamlarile; hayır ve sevap işlemeği çeşme yapmakta bulan Osmanlı İmparatorluğu vezirleri arasındaki baş döndürücü fark...

Biz, kongre kâtibini dinliyelim:

— Irgatların kahvelerde kâğıt oyunu önlenmeli...

Kabul, kabul...

Dikkat ediyor musunuz? Bu tasvib de en ön sıradan kuvvetli çıkıyor.

— Tutmalığın teşrin sonundan mayıs sonuna kadar itibar edilmesi ve amele komisyonunca elcilerin tescili...

Zengin bir çiftçi, reisten söz istiyor. Onu tanıyoruz: O da bütün ön sıra çiftçileri gibi; Adana'da kazandığı serveti Montekarlo

kumarhanelerinde, Amerikan transatlantiklerinde, Nevyork'un barlarında, Paris'in kafeşantanlarında eriten bir paşazadedir. (Onların hayatını üstünkörü bir tetkik, bir yabancıya, memleketin bu en zengin parçasındaki Adana şehrinin ihmali sebebini anlatabilir. Vurgunu vuran otuz, kırk yahut elli toprak sahibidir. Gelirini Avrupa'da, Amerika'da, yahut da İstanbul'da yiyen takımıdır... Halka, yancıya, üçtebirciye kalan şehrin lâğımları açıkta akıyorsa... Her sokak başında gözlerini trahoma vermiş birkaç dilenci birden avuç açıyorsa... Niçin şaşmalı?)

Paşazade, elcilerden şikâyetçidir. Elleri şemsiyeli bu adamların kütüğe geçirilmesi zorunluydu. Yoksa, bütün toprak ağaları bunların elinde oyuncak olurdu.

Sıra seçime geldi. Yeni idare heyeti seçilecek. Salonu dolduran üç yüz çiftçinin üçü ayağa kalkarak ayrılıyor. Belki yetişmek istedikleri işleri vardır; belki intihap komedyasına bile bile karışmak güçlerine gidiyor.

Ön sıra çiftçileri için ne bulunmaz fırsat! Ağzını bir sıra altın dişle kasaya çeviren, vezir falancanın torunlarından falanca, parmak kaldırıyor:

— İntihabı işari reyle yapmak saatlere bakar. Oysaki kongrede bulunanların çoğu köylerine dönmek zorundadır. Binaanaleyh seçimin teklif üzerine yapılması muvafık olacaktır.

Gene ön sıradan biri ayağa kalkıyor.

— Eski heyet-i idarenin faaliyetinden memnunuz. Aynen. Ipkasını teklif ederim.

Ön sıra hararetle tasvib ediyor. Arkalarda tespih orkestrası ve sükut... Söz hakkı ön sıranındır. Eski idare heyeti kendi adamlarıdır. Yarın amele haftalıklarını tayin edecek onlardır.

Teklif reye konuyor ve kabul olunuyor.

Perde perde hafifliyen alkışların, "tebrik ederiz" seslerinin sonlarına doğru bir başka boğuk ses; Birlik Reisinin sesi:

— Muhterem kongre âzası... Büfeye; büfeye... Gelmişken birer portakal şerbetimizi içiniz!

Büfenin önünde vilâyetin ileri gelen hükümet adamları ve yirmi, otuz toprak ağası zengin birikmişti. Konuşuyor, gülüşüyorlardı.

Yalçın, bir köşede, Şakir Bey'in portakal şerbetini içmesini beklerken, onları dinliyor ve düşünüyordu: "Memleketin en bereketli ovasını bu yirmi, otuz ağanın elinden kurtarmak lâzımdı. Bu iş yapıldığı gün, Çukurova'nın pamuk ve hububat rekoltesi bir hamlede beş misline fırlıyacaktı. Sebep açıktı: Zengin, lüks otomobille toprağına ayda bir şöylece uğrayıp geçiyor; 30-40 bin lira yıllık geliri eğlencesini karşılamağa yeter buluyordu. Aynı toprağı 30-40 yerine 1000 çiftçiye dağıtınız. İşleri çiftçibaşısına bırakıp tüccar kulübünde pokere oturan, Avrupa'da keyif çatan mirasyedi zenginin aksine; bu 1000 küçük çiftçi, kızgın güneşin alnında, tarlasından yarım gün bile uzaklaşmıyacak; dişini tırnağına ekliyecektir."

Şimdi, rüşvet ve suiistimal, büfe önündeki gruplardan birinin konuşmasına mevzu teşkil ediyor. İçlerinden biri, bir dostundan dinlediği fıkrayı anlatıyor. Amerikan polis memuruna verilen yüz dolar aylığın mucib sebebini izah ederken, Amerikalı dostun mantığına şaşıp kaldılar:

"— Polis memurumuza verdiğimiz yüz dolar hiç de çok değil; az bile... Biz, polis memurumuza yüz dolar aylık ödemekle; geçim seviyesi düşük, kazanç nispeti az, aşağı tabakadaki Amerikan vatandaşını onun tazyikından kurtardık. Polis, artık, bu sınıf halktan rüşvet almağa tenezzül etmiyecek seviyededir.

Aylığını iki yüz dolara çıkardığımız gün, orta tabakayı da rüşvet vermek yükünden kurtarmış olacağız.

Bir derebeyi torunu lüks çakmağının alevinde cigarasını tutuştururken konuştu:

— Şu vak'a da hoştur: Otomobille yaptığımız bir Avrupa seyahatında Fransa'dan geçiyorduk. Hudutta, Fransız jandarmalarının kontrolüne tâbi tutulduk. Sıra bekliyen arabalar bir katar oluyordu. Şu elimde gördüğünüz çakmağı çıkarıp püromu ateşlemek istedim. Fransız jandarması –ki, sanırım çavuş üniforması taşıyordu– yanıma yaklaştı. Çakmağı elimden aldı ve yüzüme öfkeyle bakarak cebine yerleştirdi.

Tuhaf bir tesadüf, jandarma çavuşuna Türk olduğumuzu duyurdu. Zavallı bön Fransız şaşkındı: Türk ha!.. Pek garibine gitmişti. Üstümüz başımız kendi milletdaşlarından hiç farklı değildi.

Üstelik ben de, karım da, baldızım da, arkadaşım da Fransızca konuşuyorduk.

Bize saygı ve sevgi gösterdiler. Bu kadar da değil... Kontroldeki sıra çok çabuk bozuldu. İltimas gördük. Kontrol sıramıza daha çok varken, bavullarımıza şöyle bir göz attılar. Hudutta ayrı ayrı ellerimizi sıkan jandarma çavuşu, biraz evvel cebine yerleştirdiği çakmağı çıkararak geri verdi ve özür diledi.

Dünyanın her yerinde, memur vazifesini suiistimal eder ve sırasına göre iltimas yapar. Hattâ, baldızım hoş bir nükte savurmuştu: "Dünyanın bütün jandarmaları galiba aynı mektepten mezun!"

Biraz ötede, zamanında "İttihad-ü terakki" fırkasının en koyu mensubu olan bir vilâyet idare heyeti âzası, fırkaca başına kallâvi bir sarık sarılarak, Anadolu'da propaganda turnesine çıkan "Hürriyet ve İtilâf" fırkası hatibinin peşisıra nasıl gezdirildiğini anlatıyor.

— Bir müteassıp şehir ahalisi, camiin yüksek minberinde Alman İmparatorundan bahseden İttihatcı hatibi az kalsın bir kaşık suda boğacakmış: "Hoca, Hoca... Bu mübarek çatı altında gâvur adını anamazsın!"

Hatip, işlek zekâsının hünerini göstermekte saniye gecikmemiş: "Besmeleyi çekerken Şeytan'ın da adını söyleriz ama, bu, Allah evinin kutsiyetine bir halel getirmez!" demiş.

Söz, "Adana Sesi" gazetesi sahibinin... Onun dayısı sayılı mebuslardandır. Vaktile, bir Avrupa seyahatinde Bükreş'e uğramış. Şehrin görülmeğe değer yerlerini dolaşmak için elçiden rica etmiş. Elçi, işi bulunduğundan bahisle özür dilemiş. "Bükreş polis müdürü seni gezdirsin! Müzede buluşuruz." demiş. lüks bir otomobil içinde, solunda Bükreş'in polis müdürü, şehrin iciğini cıcığını çıkarmışlar. Nihayet, Rumen Millî Müzesinin holünde, elçi ile buluşmuşlar. Elçi, yavaşça mebus arkadaşının kulağına fıslamış:

— Ee... Ver bakalım polis müdürünün ve müze müdürünün bahşişini!

Bahşiş mi? İyi saatte olsunlar... Elçinin yüzüne afal afal bakmış.

— Anlamadım!

— Ver bahşişlerini!
— Lâtifenin sırası mı ekselâns?
— Ne şakası yahu!?
— Peki ne vermeli?
— Onar lira sıkıştır avuçlarına...
Mebus, elçinin sözüne uyuyor. Koca Bükreş şehrinin koskoca polis müdürile Rumen Millî Müzesinin haşmetli direktörü; bir apartıman kapıcısı jestile; yerlere varan reveranslarını yapıyor, bankınotları yeleklerinin cebine yerleştiriyorlar.

Şakir Bey'in de; Adanalı mirasyedi çiftçilerin çoğu gibi; budalaca bir gururu vardı. Köy hocasını horlukla karşıladı.
Hele onun ziyaret sebebini öğrenince, âdeta öfkelendi.
— Memleketin mahkemeleri, hâkimleri var –dedi– himaye ettiğiniz adam, hakkını mahkemede arıyabilir!
"Himaye ettiğiniz adam!" derken, eğleniyor gibiydi. Bu, Yalçın'ın izzetinefsine ağır bir sille oldu.

*
* *

Boyalısakal Mehmet, hemen ertesi günü eşeğinin terkisine heğbesini yerleştirdi. (Yalçın'ın okulu bırakıp işlerini takip etmesini istememişti. Belki delikanlıya bir söz gelirdi âmirinden... Hem de... Yalçın yabancısı değildi ama... Rahmetlik babası derdi ki: "Oğlum Mehmet, kafandan çıkarma şu sözü: El eliyle yılan tut, yarısiyle yalan tut!.. Kendi işini kendin gör. Elin göreceği iş daima eksik olur, güvenme.") Bardaktan boşanırcasına yağan yağmura, eşeğinin karnına varan çamura bakmadan; şehrin yolunu tuttu. Anası, damın kapısında arkasından sesleniyordu.
— Aklının dümenini düzelt... Şaşkınlığın sırası değil!
Yağmur, geniş şemsiyesinin kenarlarından oluk halinde akıyordu. Gözünün önünde, elli dönüm toprağını elinden alan Paşaoğlu'nun hayali; yaptığı hokkabazlığa hayranmış gibi; koca ağzını kulaklarına kadar ayırarak kahkahalar savuruyordu.
— Yerin dibine batası mel'un!

diye, dişlerini gıcırdattı. Kafasında türlü korkunç düşünce kıvranıyordu. Ağaç yardığı baltayı kapıyor, önünde katılır gibi gülen hayalin boynunu vuruyordu.

Tüyleri dikenleşti... Bu yaştan sonra adam mı öldürecekti?

— Oğlum Mehmet... Aklının dümenini düzelt!

diyen anasının gıcıklı, kalın sesini kulaklarında duydu. Şimdi, bir derebeyi tarafından toprağı gaspedilen "Karamezar" köylü Hasan'ı düşünüyordu. Zavallı Hasan... Ne dalavereler dönüyordu bu toprak işlerinde!.. Hasan'ın da altmış dönüm tutan bereketli toprağı, bir soytarı kişizade'nin parmak oynatışıyle güme gitmemiş miydi?

Kişizade, kâhya lâkabiyle anılan Osman isminde biriydi. Eli tespihte, gözü terslikte bir adam! On yıl önce "Karamezar"a bir tapu memuru götürmüş; yedirmiş, içirmiş, cebini de bir hayli şişirmiş; bin beş yüz dönümlük toprağını on beş bin dönüm diye yazdırıp tapusunu çıkartmıştı: Tarlanın doğu sınırında Karamezarlı Hasan'ın toprağı vardı. Hasan'ın tarlası, Kâhya Osman'ın babadan kalma bin beş yüz dönümlük tarlasını alçacık bir tümsekle ayırıyordu. Hasan'ın tarlası, tapuya "Hasan yurdu" diye geçirildi. "Hasan yurdu" bir mevkiin ismi idi ki, içine Hasan'ın altmış dönümlük tarlasını almakla kalmıyor, hazinenin de binlerce dönüm toprağını katıyordu.

İşin kimse farkında değil... Aradan tam on yıl geçiyor. On birinci yılın başında, öküzlerini kara sabanına koşup toprağının felhanını yapmağa giden Karamezarlı Hasan, karşılıklı homurdanan iki Çiftekazanlının, tarlasını hallacın pamuğu gibi attığını hayretle görüyor. Osman Kâhya'nın tarlası ile kendi tarlası arasındaki sınırdan eser bile yoktur. İri kesekler ortasında boşuna koşup çabalıyor. Çoktan Ali evlenmiş, Güllü gelin olmuş!.. Nihayet, Çiftekazanlıların canlarına tak eden kara suratlı makinistleri, gittikçe hırçınlaşan Karamezarlı Hasan'ı çalyaka edip tarlanın dışına atıveriyorlar. Zavallı Hasan... İte bulaşmaktansa çalıyı dolaşmak yeğdir, diye düşünüyor.

Çizmelerini çekip, âdeta koşar adım şehrin yolunu tutuyor. Sağa başvuruyor, sola başvuruyor; iş, mahkemeye düşüyor. Osman Kâhya'nın elinde kuvvetli bir belge var. Tapu! Koçanda, Kâhya

Osman'ın toprağı doğudan "Hasan yurdu" mevkiile çevrilmiş. Hasan tarlası diye bir şey yok!

Mahkeme ince eleyip sık dokuyor. Karamezarlılardan seçilen bilirkişi de Hasan'ın lehinde tanıklık ediyor. Şahitlerin ifadeleri, yerinde yapılan keşifler, soruşturmalar meseleyi meydana çıkarıyor. Fakat, neye yarar? Osman Kâhya'nın aldığı tapunun üzerinden on sene geçmiştir. Medeni Kanunun 638'inci maddesine göre, artık Osman Kâhya'nın "müktesep hakkı"dır. Tam on sene ne Hasan'ın tarlasına, ne hazinenin malına tecavüz edip dırıltıya sızıltıya meydan vermiyen kişizade; kanunların püf tarafını bulabilecek kadar sinsi bir zekâya sahip, ne yaman avukatmış!

"Muhik bir sebep yokken tapu sicilinde uhdesine malik sıfatiyle mukayyet bulunan bir gayr-i menkulü fasılasız ve nizasız on sene müddetle ve hüsn-i niyetle yedinde bulunduran kimsenin, o gayr-i menkulün üzerindeki hakkına itiraz olunamaz."

Zavallı Karamezarlı Hasan... O, şimdi el toprağında ırgattır.

Boyalısakal'ın tüyleri bir kere daha dikenleşti. Demek o da günün birinde, belki de tarlasını zorla alan Paşazade'nin toprağında –anası, kızıyle birlikte– Allahın günü kazma vuracak, yahut da koza düşürecekti!

Aklı başından gitti. Gene de Dikilitaş'ın oradan geçerken besmeleyi çekmeyi unutmadı. Cinlerin çok görüldüğü buraya yolu düşen her köylü, besmelesiz geçmeğe cesaret edemezdi. Ali Ağanın arabasına musallat olan keçinin hikâyesi köyün içinde günlerce çalkanmıştı: Besmeleyi unutan Ali Ağanın arabası önünde birdenbire bir keçi beliriyor. Uzuyor, uzuyor, bir minare boyu yükseliyor. Arabanın sağına, soluna, gerisine geçiyor.

Öküzlerin kendiliklerinden çekip getirdikleri iki tekerlide zavallı Ali Ağayı suratı çarpılmış bir halde buluyorlar. Başına gelenleri güçlükle anlatıyor. Yaşayamıyor; çok geçmeden sizlere ömür...

Gök gürlüyordu. Ebemkuşağı görünmüştü. Hava açacaktı. Biraz sonra rahmet, çakal yağmuruna çevirdi. İnce ince yağmağa başladı.

Şehre inip eşeğini hanlardan birine taktıktan sonra, şalvarının yaşlığına bakmadan, Yalçın'ın dediğine uydu. Akıl danışacak bir arzuhalcı aramağa başladı.

Yağmur dinmiş, gök sıyrılmış, kızgın bir güneş çıkmıştı. Islak şalvarından buğu tütüyordu. Ulucami önünden geçerken, kale kapısındaki çifte tulumbalı kuyudan doldurdukları testileri sebil ettiren körlere rastladı.

— Yok mu bu cereyi sebil ettiren?.. Ölmüşünün canına!

Yaklaştı, kuşağının arasından para kesesini çıkardı. Elindeki sopayı kaldırımlara vurup etrafı yoklıyarak dolaşan bir körü kolundan tuttu. Avucuna yüz para bıraktı, Yürüdü.

Şimdi, kör:

— Sebil ettirenin ölüsünün canına değsin!

diye, testiyi dolaştırıyor; yoldan gelip geçenlere su dağıtıyordu.

Boyalısakal:

— Allah işimi rastgetire...

diye mırıldanarak, dualar okuyordu. Yalçın ona, arzuhalcilerin Hükümet Konağı civarında oturduğunu söylemişti. Aradı, buldu. Çıplak ayaklarına nalın geçirmiş, kara don üzerine filizi bir ceket takmış, orta yaşlı, şişko bir adamdı arzuhalci... Dükkânın duvarı dibine arkasını veren budala bir Türkmen'le dalaşıyordu:

— Şuncocuk bir kâhat üstüne sizin beş yüz koyununuzu, yirmi davarınızı, iki çemenderinizi sığdırdım. Bunca zahmet çektim. Sen bahan bir urup mecidiye veresin!.. Ölüm sahan!..

Saf Türkmen, arzuhalcinin velfecri okuyan gözleri, şirret çenesi karşısında büsbütün afallamıştı. Dediklerine bir türlü akıl erdiremiyordu. Şuncocuk bir kâhat üstüne beş yüz koyun, yirmi davar, iki çemender nasıl sığarmış?.. Hokkabaz mı bu adam!

Nihayet; belki akıl erdiremediğinden, belki de lâfın altından kalkamadığı için; arzuhalciye istediğini verdi ve homurdanarak uzaklaştı.

Sıra, Boyalısakal'ın arzuhaline gelmişti:

— Anlat bakalım derdini, sakallı...

Mehmet, önce bir süre düşündü; zihnini toparlamağa uğraştı. İçinden bir ses ona hep "aklının dümenini düzelt!" diyordu. Bir bir anlattı. Takunyalı arzuhalci, bir akıllı kişiye benziyordu. Meseleyi hemen kavramış, takunyasının topuğunu iskemle tahtasına geçirerek yukarı diktiği kara donlu dizi üzerinde büyük arzuhal kâğıdına bir şeyler cızıktırmağa başlamıştı:

Müddei: Kötüköy halkından Ömer bin Mehmet Boyalısakal. Müddeialeyh: Zühtü Paşazade Şakir Bey.

Vakıa: Kırk seneden beri tasarrufumuz altında bulunan tarlamıza Şakir Bey tarafından vâkı olan müdahalenin men'i.

Sübut delilleri: Şahitler, keşif, yemin.

— Talihin varmış, sakallı –diye de bir taraftan konuşuyordu– Bir başka arzuhalciye düşseydin yandın gittiydi. Epey güç dâva bu... Gerçi tarlanın babadan irsen intikal ettiğini söylüyorsun, ama... Gerçi kırk senedir bu toprağa zilyedsiniz, ama... Hakk-ı karardan bir tapu alınması lâzımgelirken baban da, sen de bunu ihmal etmişsiniz. Toprağınızın koçanını çıkartmamışsınız. İşte böyle günün birinde cibilliyetsiz bir paşazade türer; senin elli dönümlük bereketli toprağına göz diker. Baktı ki ucuza kapatamıyor, bir dolap çevirir; toprağının etrafındaki boş, fundalık araziyi hazineden bâtapu satın alır, seninki ile birlikte hepsine birden bir saban çeker. Mehmet Boyalısakal Efendinin şuncocukta elli dönümü bulunduğunu artık sen Tanrıya anlat... Dedim a; talihin varmış ki bana geldin. Yoksa, dere boyundaki bu bereketli toprağı kaptıracaktın elinden!

Boyalısakal, onun sözlerinden belki yarısını anlamamıştı:

— Allah sana uzun ömür versin, oğul...

— Biz ne toprak ihtilâfları gördük, sakallı?!.. Allah seni inandırsın bir dâva var ki, tam yirmi yedi yaşına bastı geçen hafta...

— ???

— Yaaa... Tam yirmi yedi sene... Dile kolay, hemşeri... Düzinelerle hâkim geldi, geçti... Düzinelerle avukat kafa patlattı ve para kırdı bu işte... Dâvanın ilk istidasını yazan pederdi. Toprak, İncirlik köyünde iki bin dönümlük bir yer... Yarısı Devecioğlu uşağının, yarısı Ahmet Merzuk isminde birinin... Günün birinde Ahmet Merzuk, çocuksuz; vârissiz cartayı çekiyor... İki bin dö-

nüm tarlanın yarısı hazineye –yani senin anlıyacağın hökûmata– kalıyor. Bu sırada Urlu Mehmet isminde biri ortaya çıkıyor. Bin dönümü hazineden satın alıyor. Alıyor ama, bu, kâğıt üzerinde kalıyor. Devecioğulları ona ayak bile bastırtmıyorlar. Mehmet, işi mahkemeye döküyor. Dâva tam on dört yıl sürüyor. Mehmed'in dâvayı neticelendirmeğe ömrü vefa etmiyor. İki oğlu, hâkimin bitiremediği dâvayı silâh zoruile bitirmeğe kalkışıyorlar. Haftalarca süren bir mücadele ve nihayet iki oğul da ortadan kaldırılıyor. Yeniden hazineye kalan toprağı, isimleri hatırımda değil, üç kişi alıyor. Yetmiş bin lirayı sekiz taksitte ödiyecekler. İlk yıl bereketsiz oluyor. Borçlarının birinci taksitini bile veremiyorlar. Devecioğlu veresesile gizlice anlaşıyorlar. Verese de: "Burada hazinenin toprağı yoktur!" deyip işin içinden çıkıyor. Gene aynı anlaşma sonucu bin dönümü alan üç adam aleyhine bir de dâva açıyorlar: "Hudud-u mazbuta" dahilindeki arazilerine falanca, falanca ve falancanın men-i müdahalelerini taleb ediyorlar. Mevzubahs olan, hudud-u mazbutadır. Mahkeme, arazi civarından üç kişiyi ehl-i vukuf tayin ediyor. Tabiî üçünü de adam akıllı doyuruyorlar. Akçesi ak olanın yüzünün karasına bakmazlar, baba. Mahkeme, ehl-i vukufun ifadelerine dayanarak, hazinenin burada yeri olmadığına karar veriyor. Ve işte böylece, Devecioğlu veresesi, topraklarının dönümünü bin beş yüze çıkarıyor. Kalan beş yüz dönüme de sonraki üç şahıs bedavadan konuyor. Epey karışık bir dâva değil mi?

Ne geveze adam! Boyalısakal, arzuhalcinin söylediklerinden bir şeycikler anlamadı. O, kendi derdini düşünüyor. Alemin toprak kavgası umurunda mı!

Takunyalı arzuhalci, dilekçeyi pullayıp harcını aldıktan ve adliyenin yerini bir güzel tarif ettikten sonra, Boyalısakal'ın arkasını sıvazladı:

— Birinci Asliye Hukuk Mahkemesi başkâtibi ahbabımdır... Benden bir selâm sarkıt ona... Hadi Allah işini rastgetire!

Boyalısakal, dilekçeyi iki kat edip göğsüne yerleştirdikten sonra, dâvasını yarı yarıya kazanmış sayarak bir oh salıverdi ve adliyenin yolunu tuttu. Âdeta neşelenmişti. Neredeyse türkü çağıracaktı. Hırsız Paşazade'nin hayali şimdi öfkeyle bakıyordu ona...

Mehmet, bir ara anasının verdiği salığı düşündü ve güldü. Ne garip itikatları vardı bu acuzelerin! Şehrin ötegeçesinde, süpürge sakallı fellâh üfürükçüler otururmuş. Bunlara, hırsız Paşazade için sabun yazdırmalıymış. Sabunu ırmağa atmalıymış. O suda eridikçe, Paşazade de mum gibi erirmiş!

Çerçiden şeytantırnağı satın alıp domuz yağile birlikte bir şişeye koymalı ve Paşazade'nin gelip geçtiği toprağa gömmeliymiş. Sonra da... Evet; daha neler de neler...

Şu, çandırmaların elleri kelepçeli bir adam soktuğu bina adliye olmalı... Boyalısakal'ı birdenbire bir çarpıntı yakaladı... O bu yıl kırk beşini bitirdi; fakat mahkeme kapısına ikinci defadır ki düşüyor. Kötüköy'lü Halime'nin kaçırılışı vak'asında, kız tarafı onu şahit diye yazdırmıştı. Bir sabah, atlı bir çandırma çavuşu onu tarlasından almış, yayan yapıldak önüne katmış, şehre kadar koşturmuştu. Kan ter içine batmıştı o gün...

Mehmet, büyük taş binanın daracık kapısından girince, aydınlığa alışan gözleri karardı; kısa bir zaman etrafını göremedi. Şaşaladı. Neden sonra, yanıbaşında bir demir şakırdayışı ve yağsız kalmış bir tulumbanın ötüşile kendine geldi. Kelepçelerinden kurtulan mahkûm, tulumbanın önüne çökmüş, avuçlarile kapatmağa uğraştığı oluğa ağzını yapıştırmıştı.

Önünde dik, dar, tahta merdivenler vardı. Minare gibi yüksekti meret bina... Gacırdayan, takırdıyan basamaklarda; birbirine yol veren karaltılar ağır ağır iniyor, çıkıyordu. Bitmek tükenmek bilmiyordu merdivenler... Titriyen dizleri gittikçe kesiliyordu. Dışarıdaki parlak güneşin sokulmak için delik bulamadığı loş bir koridorda karşısına çıkan kalabalık, Boyalısakal'ı ürküttü. Herkes fısıl fısıl konuşuyordu burada... Duvar diplerine çömelmiş birkaç köylü kadının kulaklarında boylu boyunca uzanan kundaklı çocuklar bile bir ölü sessizliği içinde uyumuş kalmıştı. Burada bütün gürültüyü, tahta döşemeleri biteviye döven nalçalı kunduralar, takunyalı ayaklar çıkarıyordu.

Boyalısakal'a gene bir şaşkınlık yapıştı. Kulaklarında bir ses... Anasının gıcıklı sesi:

— Oğlum Mehmet, aklının dümenini düzelt!

Yürüdü. Bir kapı dibinde trahomlu gözlerinin çapağını parmaklarıyla ayıklıyan ve kirli ellerini sarı dallı kırmızı pazen entarisinin eteklerinde temizliyen kara suratlı bir kadın, yanındaki köylüsüne salık veriyor:

— Kuduza dalanmak! Rabbim düşmanımın başına vermesin. Oğlun kuduza dalanalı yirmi gün mü oldu? Gözünü aç bacım; kırk birinci günün gecesi uyutma oğlunu... Ortalık ağarmağa başlayınca da ırmağa götür, suya göster... Sona da Taşköprü'yü geçirt oğluna...

Bir başka duvar dibinde kara donlu bir şehirli, dâvasını kazanmak için yanındakine bir alay öğüt veriyor. Boyalısakal:

— Eşek çamura çökerse, yol gösteren çok olur!

diye söylendi. İçeriyi gözetlemek için üst camlarının beyaz boyaları göz göz tırnaklanarak kazınmış kapının kanadı birdenbire aralanıyor. Önünde biriken kalabalık geçit veriyor. Dâvanın görüldüğü odadan biri ihtiyar, biri genç iki köylü kadın, bir şalvarlı erkek çıkıyor. Boncuklu bir yemeniyle başı çatkılı ihtiyar kadın, sopasını kakarak yürümeğe uğraşırken:

— Bir ekmeğin hem açı, hem tokuyuz... Allah, deldiği boğazı aç komaz!

diye söyleniyor ve dâvasını kaybetmekten doğan kederini böyle garip bir felsefe çanağı içinde eritmeğe uğraşıyor.

Boyalısakal, başvuracağı mahkeme kalemini unutmuştu. Dilekçeyi göğsünden çıkardı ve kara donlu bir şehirliye göstererek sordu. Ters bir adamdı şehirli...

— Get işine, baba...

diye, yürüdü. Boyalısakal kızmadı.

— Belkim okuması yok!

diye düşündü. Nihayet bir hayır sahibi –belli ki bu işlerde epey bilgisi vardı– dilekçesinin önce hâkime verilmesi gerektiğini anlattı ve o iş bittikten sonra gideceği kalemi gösterdi.

Boyalısakal, merdivenler indi; merdivenler çıktı. Basıyordu içinden bedduayı Paşazade'ye...

Hâkim gibi, arzuhalcinin salık verdiği başkâtip de aksi bir adamdı. Bütün bu hökûmat adamlarının tersliğine Boyalısakal şaştı kaldı.

Sandık odası kadar bir odaya; mürekkep lekelerinden rengini kaybetmiş dört küçük masa, önlerinde el kadar birer asma kilit sarkan camlı dört dosya dolabı sıkıştırılmıştı.

Pos bıyıklı şişman bir avukat; elinde tuttuğu dilekçeye müvekkilinin mühürünü basmak için kapağı kırık, mürekkebi tükenmiş ıstampada boşuna uğraştı durdu. Nihayet öfkeyle, önünde oturan genç kâtibin mürekkep bulaşığı içindeki kirli suratına –mühürü basacak temiz bir yer arar gibi– uzun uzun baktı; homurdanarak çıktı gitti.

Başkâtip; Boyalısakal'ın dilekçesini okurken arada sırada, kırıklarına gazete kâğıdı yamanmış örümcekli camlardan dışarıya göz atıyor; Torosların üzerinde kabaran bulutlara, adliye binasının etrafını çevreliyen balçık çamura bakıyor ve eliyle, sapını pencere kenarına tutturduğu büyük şemsiyesini okşuyordu:

— Adana'yı anlatırken: "Kırk gün yağmuru, altmış gün çamuru meşhurdur!" diyenlerin yerden göğe hakkı var!
diye mırıldanıyordu.

— Muhakeme gününden evvel sana celp çıkar; köyüne yollanır!
dedi başkâtip... Yapacak başka iş kalmamıştı.

— Allah ömürler versin!

Duasile ayrıldı.

Tam bir ay sonra, Boyalısakal'a adliyeden celp geldi ve muhakeme gününün arifesinde gece yarısından biraz sonra uyandı. Eşeğinin üzerine Elif'i, terkisine heğbesini yerleştirdi. Şehrin yolunu tuttular. Dönüşte pazara uğrıyacaklar, misk gibi tereyağlarını, kaymak gibi peynirlerini satıp; çok ucuzundan şırlık veya çiğit yağı, yağı çalınmış ayrandan yapılma peynir alacaklardı. Kendi ürettiği halis tereyağını, peyniri kendi yiyen köylü nerede? Arttıracakları paranın bir kısmile çarşıdan Elif'e bir fistanlık basma, kendi sırtına bir güdük uyduracaklardı. Gerçi bu hengâmede güdüğün sırası değildi ama, eti gözüküyordu Boyalısakal'ın... Ele güne karşı ayıptı. İnsanoğlu on, dokuzu don!

Bu yıl çok zor olacaktı işleri... İşte mart ortasındaydılar. Herkes çiğidini ekmiş, yağmur bekliyordu. Boyalısakalların toprağı, mel'un Paşazade'nin arazisine kaynamış gitmişti. O tarla ki; felhanına daha dokuz buçuk ay evvelinden başlamış; bir çift öküz ve bir çift manda koştuğu demir kötenin arkasından, haftalarca toprağı sürmüş; temmuzun en sıcak aylarında (Haziran, temmuz ve ağustos aylarına burada temmuz der çıkarlardı!) sıcaklığı altmış dereceye varan kızgın bir güneş altında uğraşmış; kasım yağmurları arasında üç demirli ile kesekleri eritmeğe, rutubeti içinde muhafaza etsin ve martta ekeceği çiğidi çabuk bitirsin diye tapan çekerek toprağın mesamatını kapatmağa çalışmış, işte şuncocuk toprakla, aylarca boğuşmuş durmuştu. En sonunda, Paşazade, hazırlanmış toprağa konuvermiş, çiğidini ektirmişti.

Dâvayı kazansa bile, mel'un Paşazade, toprağını ekilmiş bir halde geri verir miydi? Bu yıldan artık hayır yoktu. Yarın, öbür tarlanın buğdasını tefeci alacaktı. Neyle geçineceklerdi! Besbelliydi: Karamezarlı Hasangil gibi; anası, kendisi, belki de kızı –düğünü yapamıyacaklardı bu gidişle– bir ağa tarlasında, bir bey tarlasında kazma vuracaklar, çepel ayıklıyacaklardı.

Çiftçilik kumardır. Beş yıl önce, memleketi kasıp kavuran afet Boyalısakalgili de yıktı: Kesenler ürünü kesip attı, mahvetti.

Aylarca sıkıntı içinde bunalmışlardı. Şehir pazarında tavuk, yumurta satarak; bir tek ineklerinin sütünden tereyağ, kaymak yaparak geçinmeğe uğraşmışlardı. Eğer ellerinde buğda olmasaydı, bu felâketli yıl onlar için daha da zor olacaktı. (Ama Boyalısakal yıldı mı ki? Hayır... Toprak, onunla uğraşanlara sonsuz bir tevekkül ve sabır telkin ediyordu. Tabiatin sillesini yiyen çiftçi, yılmazdı. Kırılan belini gelecek yıl düzeltebileceği umudile işe sarılırdı. Ve nihayet, "Her çiftçinin karnında kırk tane bu yılcık yatar!" atasözile de sabitti ki, bu sabır yılları kırka kadar varabilirdi. Çiftçi; karnında; verimsiz kırk yılın sabrını, tahammülünü taşırdı.)

Sıkıntılı günlerde Delidumanlara yok pahasına okuttukları öküzlerin ve camızların yerine, üçdemirliye ve kızağa koşacak öküz alabilmek için bir Ermeni sarrafa –tefeciye– borçlanmışlardı. O borcun altından güçlükle kalkabilmişlerdi. Şimdi de Yarım Hacıya borçluydular. Tarlanın birini de bakalım tefeci Hasan Ağa

yutmıyacak mıydı? Çünkü, yemekliklerini ve tohumluklarını ayırdıktan sonra satacakları buğdadan gelecek para ancak faizini ödiyebilecek, borç gene kalacaktı. Taşköprü'nün başına vardıkları zaman gün doğuyordu. Irmak güneşin ışıkları altında parıldıyordu. Oracıktaki bir kahveye oturdular. Elif, heğbeden çıkardığı yufka ekmeği çaya banıp yumuşatır, bir parça peyniri katık yaparken; bir fincan kahve ile Boyalısakal'ın kafasında hatıralar uyanıyordu:

Yıllarca evvel, babası Mehmed'i eşeğinin terkisine bindirmiş, şehre indirmişti. Gene bir mart ayıydı. Bol, lüzumundan fazla yağmurlar yağıyor; dağlarda eriyen kar Seyhan'ın sularını kabartıyordu. Tehey, Taşköprü'nün şuracığında bir merdiven vardı. Şehirde işlerini bitirip dönerlerken babası bu merdivene inmiş, taşkın suların Kötüköy'e varıp varmadığını anlamak için basamaklara bakmış:

— Mıdık'tan su attı!

demişti. Mehmet o zaman öğrenmişti: Şehre inen çiftçiler, köylerinin ırmağın gazabına uğrayıp uğramadığını bu taş merdivenden anlıyorlardı. Merdivende üç basamak kalınca Mıdık'tan, iki basamak kalınca Yarbaşı'ndan, bir basamak kalınca Yalınanlı'dan su attı, diyorlardı.

Merdiven, nehirde yıkananların da işine yarardı. Boğucu, bunaltıcı yaz günlerinde on üç-on dört yaşlarında çocuklar; çırılçıplak, kendilerini bu merdivenden suya bırakırlardı. Taşköprü'nün birinci gözünden son gözüne kadar korkuluğa sıralanan meraklılar –ki bunların çoğu çıplak oğlan vücudu görmeğe gelmiş elleri tespihli yaşlı başlı sapıklardı– ırmağın sarı sularında şakalaşan çocukları saatlerce seyrederlerdi.

Bir gün çıplak oğlan seyrine kendini kaptırmış bir adam, beygirini –sözüm ona– sulamak için nehre sürmüş fakat kır atı, Napolyon çizmeleri, omuzunda tüfeğile ırmağın sarı sularında kaynayıp gitmişti. Günlerce izini bile bulamamışlardı. Şakası yoktu Seyhan'ın...

Boyalısakal'ın yetmiş beşinde ölen babası hovarda bir adamdı. Eğlencesine, zevkine düşkündü. Taşköprü'den geçtikleri bir gün, köprü üzerinde bir Vali Paşa tarafından kurulan kafeşantan'ın ye-

rini göstermişti. Sofu ağızlara kilit vurmak için müftüden fetvası çıkarılan bir kır kahvesi...

İzmir'den getirtilen sazende takımının arasında bir Ester varmış ki –Yahudi karısının güzelliğine babasının da hayran olduğu, anlatışından ne kadar belliydi!– sesinin yanıklığına bütün Adana parmak ısırırmış. Ağızlarına kilit vurulan sofular bile, en yakın camide yatsı namazını çarçabuk bitirir, havalanmak bahanesile, köprüyü bir baştan bir başa arşınlarmış. Ester'in uğruna çuvallarla mecidiye harcıyanlar olmuş.

— Oğlum Mehmet... Hele bir sarıklı mahkeme reisi vardı; deveyi dizinden, pireyi gözünden vurur, cin gibi bir adam. Dalfes olarak buraya gelirdi. İçeri girmeğe cesaret edemez, kapıyı kındırırdı. Ester'ini dinlerdi; Ester'ini seyrederdi.

Dedik ya, babası hovarda adamdı. Bacak kadar çocuğuna hovardalık âlemlerini hangi baba anlatır?

Güneş bir mızrak boyu yükselmişti. Boyalısakal peykede davrandı. Elif, ekmeğini, çayını bitirmişti.

— Gidek, Elif!

dedi. Eşeği yederek Taşköprü'yü geçtiler. Sed boyunu takip ederek "buğday pazarı"na geldiler ve adliyenin önüne çıktılar.

Kapılar daha açılmamıştı. Boyalısakal, yürek çarpıntıları içindeydi. Kapıların açılmayışına sevindi. Mahkemeden korkuyordu doğrusu... Yerden göğe haklı olduğunu bildiği halde! Bu korku, dâvasını kaybetmek endişesinden doğmuyordu; bu korku garip bir histi vesselâm...

Boyalısakal, toprağını elinden alan Zühtü Paşa oğlunu boş koridorda boşuna aradı; yoktu.

— Acayip iş! –diye söylendi– ona celp çıkmadı mı ki?

Yoksam, dâvayı kaybedeceğini anladı da...

— Kötüköy'ünden Mehmet Boyalısakallll... Zühtü Paşa oğlu Şakir Bey...

Mübaşirin sıtma görmemiş sesi Mehmed'i heyecandan düşürüp öldürecekti sanki... Camlarının boyası tırnakla göz göz kazınmış kapının önündeki kalabalığa yürüdü.

— Destur, hemşeriler... Yol verin hele!

Birdenbire kendini mahkeme salonunda buldu. Daracık bir odaydı burası. Bir duvar köşesinde, bir portakal sandığı üzerine oturtulan saç sobanın ayakları çarpılmış, karnı göçmüştü. Duvar dibindeki sırada bir adam oturuyordu. Pencere önündeki yüksek kürsüye, sarı bıyıklarına ak düşmüş bir kocagöz hâkim yerleşmişti.

Mübaşir, âdeta muştalar gibi omuzunu çekeledi:

— Boyalısakal sen misin?

— He ya!

— Sen buraya...

Mehmet, yanıbaşındaki suçlu sandalyesine oturan eli çantalı göbeklinin Zühtü Paşaoğlu avukatı olduğunu neden sonra idrak edebildi. Adlarının, sanlarının tesbiti işi bitince; hâkim kürsüsünün hemen dibindeki masada dosyalar arasına gömülen kara suratlı zabıt kâtibi; anlaşılmaz bir sesle –merdivenden yuvarlanır gibi– Boyalısakal'ın dilekçesini bir çırpıda okuyuverdi: "Şimalen ve garben hazineye ait fundalık arazi, şarkan yol, cenuben Kurbağasız dere bulunan..."

Hâkimin kalın, gıcıklı sesi öttü:

— Ne istiyorsun, Mehmet? Anlat dâvanı...

Boyalısakal, başına gelenleri bir kere daha anlatmağa çabaladı. Heyecandan sapır sapır titriyor; tutuk ağzında kelimeler, yolda harita çizen sarhoşlar gibi sendeliyordu. Uyuyor mu, düşünüyor mu, dinliyor mu bir türlü belli olmıyan kocagöz hâkim; önünde bir camız kadar büyüyor, kaplumbağa kadar ufalıyor, Boyalısakal'ın ayakları altından sanki yer kayıyordu. Baktı ki, dili gittikçe peltekleşiyor, anlatmaktan vazgeçti:

— Gerisi arzufalımda yazılı, efendim...

Kocagöz hâkim birdenbire silkindi. Gözlüklerinin üzerinden dâvalıya baktı ve sonra; nazik, yumuşak, deminkinden çok farklı bir sesle suçlu vekilinden sordu:

— Ne dersiniz?

Avukat ayağa kalktı. Başını sola çevirerek, tombul elinin tersiyle ağzını örtmeğe uğraşarak, bir iki öksürdü. Şöyle bir göbeğini okşadı.

— Muhterem Hâkim Beyefendi Hazretleri...

Durdu. Geğirir gibi bir vaziyet takındı:

— Muhterem Hâkim Beyefendi Hazretleri... Müddeinin mevzubahs eylediği araziyi müekkilim hazineden bedelini nakden tesviye ve tediye etmek suretiyle satın almıştır. Ve hazine-i-celilece de tapu dairesine keyfiyet emr-ü-tebliğ kılınmakla müekkilim namına bir kıt'a tapu senedi dahi çıkarılmıştır.

Avukat yeniden sola doğru öksürdü. Sesine daha ağır bir ton vermeğe uğraştı:

— Hâkim Beyefendi Hazretleri... Müekkilim memleketin en yüksek bir şahsiyeti ve herkesin hukukuna hürmetkâr olan bir aile mensubudur. Tezvirden ibaret olan müddeinin bu dâvasının reddine ve benim avukatlık hakkım ile mahkeme masraflarının dahi dâvacıdan alınmasına karar itasını rica ederim.

Sustu, oturdu. Hâkimin kalın, gıcıklı sesi Boyalısakal'a hitap ederken gene sertleşmişti:

— Duydun mu? Bak, ne diyor... Orada toprağın falan yokmuş senin!

Avukatın lakırdılarından bir şeycikler anlamayan Boyalısakal, bu ihtar karşısında birdenbire afalladı. Yalvarıp yakarmağa başladı. Mübaşirin yeni bir muştası:

— Kalk ayağa... Oturduğun yerden mi konuşacaksın?

Ayağa kalktı. Yaşlı gözlerinin önünde, hâkim artık bir hayaldi.

— Hâkim Efendi... Bu adam bilmez; zatınız da bilmezsin!

Yana yakıla tekrar anlattı. Babası yıllarca bu tarlayı ekip biçmişti. Kendi de yıllar var ki aynı toprağı sürüyor, çoluğu çocuğiyle geçinip gidiyordu. Hattâ, tarlanın Kurbağasız dere tarafındaki sarı kavakla çatal ceviz, bu toprağın kendi malları olduğuna tanıklık ediyordu: Mehmet dünyaya gözlerini açtığı zaman –bundan kırk beş yıl önce– dere kenarına, bir hatıra olsun diye, merhum babası sarı kavağı, anası da çatal cevizi dikmişlerdi.

Hâkim sinirlenmişti:

— Allah Allah... Oğlum, sarı kavak, çatal cevizle dâva kazanılır mı? Deli misin sen?

— Dertlinin söylediğini deli söylemez, Hâkim Efendi...

— Tapun var mı elinde; koçanın?

Boyalısakal büsbütün afalladı. Boğazında hıçkırıklar düğümleniyor; gözlerinden akan yaş taneleri, buruşuk, yanık suratından kayıp sakallarına gömülüyordu:

— Ah efendim... Cahillik! Babam da koçan çıkarmamış, ben de... Ama, şahitlerim var, Hâkim Efendi. Bütün köy ahalisi bilir, Hâkim Efendi. Karadayı, Yaban'ın Mehmet, Boynubükük Halil... Ne bileyim ben, Kıllıoğlu Süleyman... Hayta'nın Receb, Ali oğlu Ali... Hep bilirler tarlamın olduğunu. Keşfini isterim, Hâkim Efendi... Hele biyol keşfi de yapılsın.

Kocagöz hâkim, dâvanın uzayışından âdeta sıkılmıştı. Kara kaplı not defterine alelacele bir şeyler karalayan avukat, döndü:

— Ne buyrulur?

— Muhterem Hâkim Beyefendi Hazretleri... Malûm-u devletlerinizdir ki, tapu senedine karşı şahit istimama kanunen mesağ yoktur. Ancak, bizim arazimiz içerisinde kendi toprakları olduğuna dair bir senet ibraz edebiliyorlar mı?

Boyalısakal bu sözlerden de hiçbir şey anlamadı.

— Bak, Mehmet... Ne diyor Vekil Bey?

Boyalısakal, avukatla başa çıkamıyacağını anlamıştı. Ah, ne olurdu parası olsaydı da o da bir avukat tutuverseydi! İşin böyle sarpa saracağını bilseydi; ya bir çift camızdan tekini satar, ya genç tefeciden para kaldırır, bir vekil bulurdu.

— Yandım!

diye, söyleniyordu içinden...

— Toprağım giderse ocağım sönecek, Hâkim Efendi...

diye, inledi. Hâkim; insafa mı geldi, yoksa başka bir şey mi düşündü; birdenbire gülümsedi ve yine yumuşak bir sesle avukata döndü:

— Evet... Siz tapu ibraz ediyorsunuz. Doğru... Fakat, adam keşfini istiyor. Şu araziyi bir görüverelim ve göstereceği şahitleri ehl-i-vukuf olarak bir dinleyiverelim.

Boyalısakal'a döndü –ne hikmettir– hâkimin sesi gene dikleşti:

— Eeeeee... Keşif parası verebilecek misin?

Mehmed'in yüreğinde bir ümit parladı birdenbire... Heyecanla doğruldu:

— Ne tutuyo efendim?

— Sen hangi köydendin bakayım?

— Kötüköy'ünden, efendim...

— Oooo... Orası uzak oğlum! Kaç saat sürüyor şehre?

— Atla, katırla, ya da arabayla dört saat tutar, efendim...

Hâkimin gözleri büyüdü:

— Ne? Dört saat mı? Bu ihtiyar halimde beni at, katır sırtında araba üstünde yollarda öldüreceksin!

— Pekâlâ efendim, neyle gitsek ki?

— Başka neyle gidilir oraya bilmez misin? Vali gelmedi mi sizin köye hiç, vali?

— Geldi bir kere; efendim...

— Neyle geldi?

— Otofille geldi.

— Ben de yaşlıyım; üstelik illetliyim de... Rahat yolculuk isterim. Otomobille giderim ancak...

— Buluruz efendim...

Hâkim, zabıt kâtibine işaret etti:

— Yaz... İcabı düşünüldü.

Mübaşir, Boyalısakal'ın omuzunu öfkeyle yeniden çekeledi. Islık çıkaran bir sesle kulağına fısıldadı:

— İskemleye yapıştın mı be?.. Karar veriliyor; ayağa kalkmak lâzım... Adliyeye ayak basmadın mı sen?

Boyalısakal, kendisini muştalıyarak paylayan bu sırma elbiseli mübaşiri korkarak süzerken, içinden söyleniyordu:

Kırmızı kilim üstünde höt etmesi kolaydır. Mahkeme kapısında işi olmasaydı, bilirdi yapacağını mübaşire... Nidek ki hem öküzü kesip, hem de küpü kırmamak gerekti.

İşte böyle gariptir. Şehirde kılık kıyafete itibar... Oysaki, onun köyünde altını yırtık çaputa bağlarlar. Saygı kara dona, güdüğe değil, cevheredir.

Hâkim, tane tane yazdırıyordu:

— Hâdisenin mahiyetine ve yapılan tahkikat derecesine göre, ahval-i-mahalliyeye vâkıf ehl-i-vukuf marifetiyle keşif icrasına ve keşfin 3 Nisan Çarşamba günü öğleden sonra saat üçte yapılmasına ve muhakemenin 23 Nisan Perşembe sabahına talikına ve keşif masrafının Ömer bin Mehmet Boyalısakal'dan alınmasına...

Boyalısakal, mırıldandı:

— Hay hay... Deriyi yüzüp bıçağı kuyrukta mı kıracağız?

— Mahalline gidecek hâkime iki...

— Hay hayyyy...

Boyalısakal'ın artık dünyayı gözü görmüyordu sevinçten... İş şahide kaldıktan sonra, tarlasını kurtaracak demekti. Gidinin kahpe Paşazadesi... Elli dönümlük tarlanın, biricik geçim vasıtalarının güme gitmesi var! Paranın lâfı mı olur? Hâkimin her cümlesini ayrı ayrı tasdik ediyordu.

— Kâtip ve mübaşire birer lira...

— Hay hayyyy...

— ...Tazminat ile fen memuruna beş lira ücret takdirine karar verildi... Mehmet, parayı hemen kaleme yatırmalısın.

Celse bitmişti. Avukat, içi dolu çantasını dar kapıp karşı mahkeme odasında bir başka dâvasını takibe koşarken; Mehmet, keşif masrafı için kaleme yatıracağı yirmi dokuz lirayı nasıl sağlayacağını düşünüyordu. Otomobil, bu bozuk yollardan yirmi kâğıttan aşağı gitmezdi köye... Kızının büyük hastalığında, Elif'i memleket hastanesine götürüp getiren otomobilin şoförüne Boyalısakal tam yirmi lira ödemişti.

Bir iki ay evveline kadar üç bin lirası vardı. Onu da, elden gitmeden, tarlaya harcamıştı. Pazarda satacakları tereyağı ve peynir ne tutacaktı ki!

Adliye binasının önüne çıktığı zaman; Elif, eşeğin kulaklarını okşuyor, eğleniyordu. Güldü. Gelinlik kız oldu, hâlâ çocukluğu bırakmıyor!

Boyalısakal'ın kafasında şimşek çaktı: Ele, tefeciye yeniden ayak suyu dökmektense, eşeği satıp keşif masrafını yatıracaktı.

Dediğini yaptı.

Boyalısakal, eşeğin satışından gelen parayı avuçlarında tutuyor, şaşkın şaşkın baş sallıyor, boyunca günaha giriyordu.

— Allah desem değilsin... Peygamber desem değilsin... Ama, Allahtan da, peygamberden de fazla iş görüyorsun... Çandırmaya gitsem işimi gören sensin; mahkemede işimi gören sensin; kaymakamlıkta işimi gören sensin!

Makbuz karşılığı Birinci Asliye Hukuk başkâtibine keşif masrafını yatırmışlar; tereyağı ve peynirlerini satmışlar; kendisine bir güdük, Elif'e bir fistanlık uydurmuşlar, bir süslü cam bilezik almışlar; ikindiye doğru yayan yapıldak köyün yolunu tutmuşlardı.

Nehrin az berisinde; Taşköprü'ye varmadan; yağmur duasına çıkan bir alay çocuk gördüler. İçlerinden biri elinde çaputlardan yapılma bir korkuluk taşıyordu. Her dükkân sahibi, önüne gelen bu korkuluğun üzerine bir kova su boşaltıyor, çocuklara sadaka dağıtıyordu. Küçükler, hoş bir âhenkle söyleşiyordu.

Bodi bodi
Neden odi
Bir kaşıkcık
Sudan odi
Madrabazın kuyusuna
İrençberin tarlasına
Ver Allahım ver
Sulu sulu yağmur.

Boşuna akıp duran Seyhan, Taşköprü'nün mahmuzlarına çarpıp büyük gözlere hücum ederken, çağıldıyordu.

Yatsıdan biraz önce köye vardılar. Zeynep Kadın meraktan çatlamıştı. Boyalısakal:

— Hele biyol nefes alalım!

diye güldü. Bu, iyi bir haberdi. İçi rahatlandı. Kör bir ışığın altında sofraya çöktüler. Saatlerce yol yürümekten tabanları sızlayan Elif; daha karnını doyurmadan; sininin başında uyuya kaldı. Mehmet, anasına, olup bitenleri anlattı. Damın öte yanında böğüren öküzün sesinde bile âdeta sevinç hissediyordu Boyalısakal...

Bir hafta sonra köy yolunda, Boyalısakal tanır gibi olduğu bir yüzle karşılaştı. Bu, göbeği pantalonundan taşan şehirli ona hiç de yabancı gelmedi. Neden sonra adamın Zühtü Paşaoğlu Şakir'in avukatı olduğunu hatırladı. Yakaladığı avukatın dilini kesip ağzı-

nı diktikten sonra: "Haydi bakalım, yılan! Şimdi ıslık çal" diyen bir cermen kadar düşmandı bu ağzı kalabalık adama...

— Acayip iş!

diye söylenerek, tıraşlı çenesini kaşıdı ve düşündü.

Aynı günün akşamına doğru, camiin önünde avukatı bir kalabalık uğurluyordu. Kıllıoğlu Süleyman, Haytanın Receb, Ali oğlu Ali, Karadayı, Yabanın Mehmet, Boynubükük Halil...

Haytanın Receb, üzengileri tutarak avukatın hayvana binmesine yardım ederken, memnun bir sesle konuşuyordu:

—Biz yapacağımızı öğrendik... Sen kaygıya düşüp rahatını kaçırma, Ağam...

Avukat: "Al gülüm ver gülüm, unutmayın!" diye sırıtıyordu.

*

O gece Boyalısakal'ın uykusu kaçtı. Dâvavekilinin Kötüköy'de işi neydi? Hele Kıllıoğlu Süleyman'ın, Yabanın Mehmed'in, Karadayı'nın falan, camiin önünde onu uğurlayışı nedendi: Bu adamların avukatla ne alıp verecekleri vardı ki? Ya Haytanın Receb "Biz yapacağımızı öğrendik; sen rahatını kaçırma!" lâfile ne demek istiyordu? Bu, hayra alâmet değildi. Bu işin ucunda bir şeytanlık vardı.

— Ah, ne ettim de öküzün birini satıp vekil tutmadım?

diye, yanıyordu. Evet... Yerden göğe haklıydı ama... Hakkını savunamadıktan sonra neye yarar?

Birden hatırına geldi. Birinci Asliye Hukuk Mahkemesi'nin kocagöz hâkimini Yalınayak Mustafa iyi tanıyordu. Keşif için karar aldığının ertesi akşamı, kahvenin peykesinde ona bir bir sıralayıvermişti. Tavana asılı, kırıklarına cıgara kâğıdı yapıştırılmış antika lâmbanın isli şişesi; Mustafa'nın kara, tıraşı uzamış suratını güç aydınlatan esmer bir ışık yolluyordu. Fakat, Boyalısakal, onun yanıp tutuşan düzenbaz, fitne fücur gözlerini çok iyi görüyordu.

Günahı vebali Yalınayağın boynuna; kocagöz hâkim ne rüşvetçi bir adammış meğer?! Bu işin yolunu yöntemini bilirmiş. Yargılamayı bitirdi mi; kararını hemen vermez; dâvacıyı da, dâva edileni de "kararı on gün sonra kalemden öğrenin!" diye savarmış. Bu on gün içinde neler olmazmış ki?

Kocagöz hâkimin adamları –Dampalas oteli kiracısı Abdullah, Kömürcü hanı sahibi Yusuf vesaire– dâvacı ile dâva edilenin servetleri derecesi hakkında bilgi toplar, neticeye göre birinden birini seçip kocagöz hâkimle temasa geçirirlermiş. Tabiî, on gün sonra kalemden öğrenilen karar, karşı taraf yerden göğe haklı bile olsa, kocagöz hâkimle temasa geçirilenin lehinde olurmuş.

O, cin gibi bir adammış. Bazan da; ne Dampalas kiracısına, ne Kömürcü hanı sahibine komüsyon vermeden; kendi işini kendi görürmüş. Varlıklı olduğuna inandığı tarafla, yargılamanın bitmesinden sonra, görünüşte rastgele hissini veren bir karşılaşma düzenlermiş:

— Oooo... Sizi gözüm ısırıyor. Evet, ama nerede gördüm?

Örneğin; dâvayı kaybetmesi muhakkak olan adamcağız; hâkimin iltifatından şaşkın memnun, kekelermiş:

— Efendimiz... Mahkeme-i aliyyenizde bir dâvamız görülmüştü de...

— Evet, evet... Şimdi hatırlıyorum. Ne karar vermiştik o dâvada?

— Efendimiz on gün sonra kararı kalemden öğrenebileceğimizi buyurmuşlardı.

— Sahi; öyle ya... Adaaam! Kolay canım... Ohh! Ne sıcak hava! Merkez kıraathanesi serindir. Birer kahve içelim; ne dersiniz?

Varlıklı adam toprak ağalarından biridir.

Şeytana külâhını ters giydirecek cinsten. Kocagöz hâkimin bu sinsi konuşmasındaki anlamı elbet sezmiştir.

Kahvehane sohbeti, ağanın hâkim tarafından eve çağırılışiyle bitermiş. Bu gidişin eli boş olmıyacağını artık Boyalısakal da tahmin edebiliyor.

Fakat... Yalancı bir adamdır Yalınayak Mustafa; sözüne inanılmaz ki!.. On parmağında on leke bulunan bir herif...

Yağı biten teneke kandilin fitili gittikçe kısılıyordu. Boyalısakal:

— Sabah yaklaşıyor –diye söylendi– Öküz görümü zamanı geldi...

Yataktan kalktı. Anası horluyordu. Elif'in siyah örgü saçları, kucaklar gibi sarıldığı yastığa dökülmüştü. Güzel yüzü gülüyor gibiydi.

Boyalısakal, kibritle bir çıra yaktı. Siyah dumanlara karışarak cızırdıyan alev fitili kısılan kandilin kör ışığını boğdu.

Şimdi Mehmet, kızının başucunda, onun esmer yanaklarında kıvrılan kirpiklerini seyrediyor; rahmetli karısını hatırlıyor, içinde bir sızının dolaştığını duyuyordu.

Bir akşamdı. Boyalısakal, gün kavuşurken tarladan eve dönmüştü. Anası her zamanki gibi ortaya kasnağı koymuş, üzerine siniyi yerleştirmiş; sininin üstüne yufka ekmekleri, kaşıkları dizmişti.

Bakır sini başına bağdaş kuran babasının ve anasının hallerinde bir tuhaflık vardı. Gözlerinin içi gülüyordu ikisinin de... Mehmet, sofra kenarındaki bakraca daldırdığı tası ağzına dikip lıkır lıkır içerken, bu memnunluğun sebebini bulmağa uğraşıyordu.

— Ver bir tas su da bana, Mehmet...

Boyalısakal, aynı tası bakraca daldırdı; babasına uzattı.

Kirli elinin tersile, ağzını, çenesini kurularken; kandilin kör ışığında; ihtiyar adamın yüzünü inceliyordu. Aşa kaşık çalmadan onun suya yanışı şaşılacak şeydi. Adamcağız tıkanmıştı âdeta.

Nihayet baklayı ağzından çıkarıverdi. Mehmed'i evereceklerdi. Ömer Hoca, istiyeceği kızı tasarlamıştı bile... Cuma Aligillerin Hatice'si...

Mehmet, yaşının ilerleyişi neticesi, bekârlıktan usanmış; karı kız peşinde koşmaktan yorulmuştu. Üstelik, Hatice köyün en güzel, en namuslu kızıydı. O akşam "he" dedi babasına...

Zeynep Kadın, hemen ertesi sabah yabanlığını giydi. Cuma Aligillere görücü gitti, Hatice'yi bir de alıcı göziyle görmeliydi. Belki bir sakatlığı falan vardı. Allah göstermesin, illetli bir gelin evin işini nasıl tutabilirdi? Tarlada nasıl çalışabilirdi.

Zeynep'e göre, alacağı gelin her şeyden önce iyi huylu olmalıydı. Halim selim olmalıydı. Kocasına itaatkâr olmalıydı.

(Kadın, erinin iyi gününde kürkünü; kötü gününde kâşkülünü taşımalıdır.) Sırımı sökük, yönü dökük (yani beceriksiz) olmamalıydı. Güzellik sonda gelirdi. Hem, güzel olanın düşmanı çok olmaz mı? Bu düşünce, Zeynep'i ürküttü. Almak istediği kız, köyün en güzeliydi çünkü...

Hatice pek cana yakın şeydi haniya... Zeynep Kadın onu hemen sevdi. Kusuru musuru da yoktu. Ağzı kokmuyordu. İyi ahlâklıydı. Kilim dokumasını, inek sağmasını, yanlık yapmayı, dikiş dikmeyi, yemek ve çamaşır yapmasını biliyordu.

Gene bir gün, köyün en hatırı sayılır kadınlarını yanına alan Zeynep, Cuma Aligillerin kızlarını resmen istemeğe gitti. Hatice'nin anası; köy âdeti üzere; bu işe kendinin karışamıyacağı, babasından sorulması gerektiği cevabını verdi.

O hafta, köyde meseleyi duymıyan kalmadı. Kız tarafı arasında danışlar pek uzun sürmedi. Boyalısakal Mehmet gerçi haşarıydı, çapkındı ama... Dünya evine girince elbet uslanacaktı. Babası Ömer Hoca da öyle değil miydi? Hem, alacağı kadını besliyebildikten sonra.

Bir perşembe günüydü. Köyün ileri gelen üç büyüğü; yanlarına Ömer Hocagillerin en yakın akrabasını alarak; dünürlük görevi için kız evine gittiler. Kalbi gibi yüzü de temiz, iyi bir adamdı Cuma Ali...

— Selâmün aleyküm Ağa!

— Selâmün aleyküm.

— Selâmün aleyküm.

— Vealeykümselâm.

diye, misafirlerini kapıdan karşıladı. Ocağın yanındaki minderlere, baş köşeye buyur etti.

— Merhaba!

— Merhaba!

— Merhaba!

— Merhaba!

— Nasılsınız bakalım?

— Çok şükür iyiyiz; ya sen nasılsın?

— Hamdolsun...

Kahveler içilirken, dereden tepeden konuşuldu. Neden sonra, Cuma Ali Ağa, gelenlerin en yaşlısına –sanki bilmiyormuş gibi– sordu:

— Hayırdır inşallah, Ağa... De bakalım, neye geldin?

Karşısındaki bu soruyu bekliyor gibiydi.

— Lâfı uzatmağa hacet yok... Allahın emrile, Peygamberin kavliyle kızın Hatice'yi Ömer Hocanın oğlu Mehmed'e istemeğe geldik...

— Hoş geldiniz, safa geldiniz... Ama, köleniz daha küçük... Kaç yaşında var ki çocuk daha!

— Şerbet içilip düğün yapıncıya kadar iyi olur... İstersen bir yıl bekliyelim.

— Nasıl olur?

— Sen bilirsin; nasıl istersen öyle olsun...

— Doğrusunu isterseniz, ben kızımı nişanlı bekletmeyi hiç istemem. Benim işime gelmez bu...

— Gönlün bilir. Nasıl istersen öyle olsun...

— Peki... Siz bu işe âmin diyor musunuz?

— Âmin demeseydik gelip de çuluna oturmazdık, Ağa...

— Ben de verdim gitti. Allah mübarek eylesin... Misafirlerin hepsi birden konuşmuştu:

— Allah senden razı olsun. Allah gönlünün muradını versin...

— Sağ olun; Allah sizin de gönlünüzün muradını versin...

Şimdi iş en mühim meseleye gelmiş dayanmıştı. Cuma Ali Ağa; daha yavaş bir sesle; kimseyi kırmamağa, darıltmamağa uğraşarak, konuşuyordu:

— Sonradan başım ağrımasın, ağalar... Yüz lira başlık isterim. Kızımın "yedi haceti" tamam üstünüze... Hem, gelini güzün götürürsünüz...

— Zaten biz de koza içeriye düğünü yapacıyık. Ama... başlık çok istedin, Cuma Ali Ağa?

"Dünürcülerin" en itibarlısı söze karıştı:

— Dayı, yirmi beş lirasını bana bağışla!

— Ağa, az olmaz mı?

— Yok, yok... Yıkım olmasın bunlara...

— Peki be Ağa... Senin dediğin olsun...

— Sağ ol!

Bir gün, Ömer Hoca, gülerek Boyalısakal Mehmed'in sırtını sıvazladı:

— Mehmet, oğlum; Dayıgilden iyi haber geldi. Yarın şekere git...

O gece Boyalısakal'ı bir türlü uyku tutmadı. Hatice'nin hayali gözlerinin önünden bir kere bile gitmedi. Gece yarısından biraz sonra, anası babası horul horul uyurlarken kalktı; avluya çıktı.

Cerelikte, cerenin gece ayazını yiyen buz gibi suyile suratını, ağrıyan şakaklarını yıkadı. Bitişik ahıra geçti. Hayvanların tımarına başladı.

Gün doğmadan, eşeğine atladı; Adana'nın yoluna düştü. Neşeliydi. Gramofonda dinleye dinleye ezber ettiği kantoyu âdeta haykırıyordu.

Kâtibimin setresi uzun eteği çamur
Kâtip benim, ben kâtibimin el ne karışır
Kâtibime sırma cebken ne güzel yakışır
Üsküdara giderken bir mendil buldum
Mendilimin içine yavrum lokum doldurdum
Ben yarimi ararken yanımda buldum
Kâtip benim, ben kâtibimin el ne karışır
Kâtibime sırma cebken ne güzel yakışır

Onun neşesi âdeta eşeğe bile bulaşmıştı. Boyalısakal, neredeyse tozlu yola değecek bacaklarını kantoya uydurarak sallarken, düşünüyordu: Ehl-i keyfe keyif verir kahvenin kaynaması, merkebi yoldan çıkarır sıpanın oynaması...

Anasının bir bir ezberlettiği siparişleri zihninde sıralıyordu: On okka şeker, yarım okka kahve, on kuruşluk şerbet boyası, bir şişe gülsuyu, bir çift pandufla terlik, bir kutu pudra ve bir fişek allık, (Hatice için bunlar gerekir miydi?) bir yağlık, bir örtü, bir tarak, beş tane saç firketesi, bir çift çorap (hem sarı renkte, hem de yün değil, iplik olacakmış!), bir şişe kolonya, dört metre fistanlık...

Saatlerce çarşı pazar dolaştı. Bütün bunları kırmızı renkte bir bohça ile sarıp sarmaladı. Köye getirdi.

Nişan için, köyün gözleri en geniş, birbirine yakın iki evi hazırlanmış; birinde kadınlar, ötekinde erkekler toplanmıştı. Eli çabuk iki avrat lençeye iki teneke su koymuşlar, içine şekeri atmışlar, gülsuyunu ve şerbet boyasını karıştırmışlardı.

Erkek evinde kahveler içildikten sonra, ortaya büyük bir tepsi içinde şerbet bardakları geldi; misafirlerden biri yüksek sesle şerbet tepsisine bakarak konuştu:

— Arkadaşlar; bizi buraya niçin topladılar? Bu şerbet kimin? Biz de anlıyalım bakalım...

Ona, gene yüksek sesle, bir başka misafir cevap verdi:

— Allahın emrile, Peygamberin kavliyle Ömer Hocanın oğlu Mehmet'le Cuma Ali Ağanın kızı Hatice'nin şerbetidir...

— Bir şey var mı arada?

— Ömer Hoca, kızın "yedi hacet"ini alacak; yetmiş beş lira da başlık...

— Ooooo! Başlık çok... Fazla istemişler.

Bir başka gıcıklı ses karıştı:

—Elli lira yeterdi doğrusu...

Birden, Ali Ağa minderinde diz değiştirdi ve konuştu. O, köyün en ileri gelenlerindendir. İki tarafa da sözünü geçirtebilecek bir adam...

— Bana bakın; Ömer Hoca, Cuma Ali Dayı; ikinize bir lâf: Altmış lira iyidir. Böyle olursa ne şiş yanar, ne kebap...

Ömer Hoca boyun eğdi:

— Peki, baba... Onu da kabul ettik. Daha daha bir diyeceğiniz kaldı mı?

Bir delikanlı, üzerinde şerbet bardakları dizili büyük tepsiyi hoppadan kaldırdı. Kıdem sırasına göre, cemaata dağıtmağa başladı. Herkes şerbetini bir nefeste içiyor, bardağı tepsiye bırakırken candan diliyordu:

— Allah mübarek eylesin!

— Başa kadar gönensinler!*

— Allah mesut etsin!

— Darısı cümle Muhammed'in evlâtlarına...

Erkek evinde cemaat çabuk dağıldı; hepsi de gün ağarmadan işinin başına koşacaktı. Kadın evinde cümbüş gece yarısına kadar sürdü. Debleklerin tıngırtısı yarı geceye kadar, köyün havasında heyecanlı bir kalp gibi vurdu durdu.

Ömer Hoca ve Boyalısakal için hummalı bir çalışma başlamıştı. Tarlanın birinde buğda ekiliydi. Şubat kurak gitti. Martın beşinden sonra; götürü pazarlıkla tuttukları biderciye öbür tarlanın çiğidini serptirir, kendileri de üçdemirli ile tohumu toprağın altına gömerken; akılları fikirleri hep havadaydı. Gerçi, "Kork mar-

* Bir yastıkta kocasınlar, anlamında.

tın beşinden, camızı ayırır eşinden" atasözüne uymuşlar, pamuk ekimini eski martın beşinden sonraya bırakmışlardı. Ama, tabiat kalleştir. Bakarsın bir soğuk, bir soğuk... Ekilen çiğit kızılkıvrıma uğrayıverir; donup kalır. Onları tarladan söküp atmaktan gayri yapacak şey yoktur. O çiğitler ki, aylarca Mehmed'i uğraştırmıştır: Çırçır makinesinde pamukla tohum iyi ayrılsın diye verilen su, köyde bir depoda muhafaza edilirken çiğitleri kızdırabilir; yakar; artık çimlenmez hale getirir. Bunu, sık sık aktarmakla önlemek mümkündür. Zavallı Mehmet bununla az mı uğraşmıştı? Ya, ekimden önce çektiği eziyet: Bir akşam, kazdığı çukura beş altı kova su doldurmuş, içine girmiş, saatlerce su içinde didinmiş; tohumları tellerinden kurtarmağa, tane haline getirmeğe uğraşmıştı. Bu iş iyi yapılmazsa, tarlaya serpilirken topak halinde kalır, emekler boşa giderdi.

Havalar, talihlerine, pamuk için elverişli gitti. Ekimden sonra yağmur yağdı. Hem öylesine bir yağmur ki, toprağın yüzü kaymak bağladı ve Mehmet'le babasını "kaymak kıran" tırmıklarile bir hayli uğraştırdı. Toprağın yüzündeki kaymağı parçaladılar.

Nisanda, rutubet fazla kaçtığı için pamuk tarlasına günde iki üç tapan çekerlerken, havalar serin gitsin diye Tanrıya yalvarıyorlardı. Bir gün, öğle üzeri yağmağa başlıyan dolu, güzde düğün yapacak ailelerin ve bu arada Boyalısakal'la babasının, âdeta akıllarını başından götürdü.

Mehmet de anasının ilk çocuğuydu. Düşen dolulardan birini fırlattı dışarı attı. Kötüköy ahalisi gibi, Boyalısakalgiller de bu garip âdetin doluyu durduracağına inanırdı. Tuhaf bir tesadüf: Dolu pek kısa sürdü ve herkes gibi Boyalısakalgiller de geniş bir soluk aldı.

Haziranda, baba oğul ve ana, orakları kaptılar. Boğucu güneşin alnında buğdayı kendileri biçtiler. Kızağı kendileri yaptılar ve döğeni kendileri sürdüler.

Düğün, yapacaklardı. Masraftan kısmak gerekti. Ne buğdalarını çektirmek için batöz sahibine ürün, ne hasadı yaptırmak için ırgada para vermenin sırasıydı.

Mültezimin payı ayrıldıktan sonra, yedi yüz gülek kadar buğda geçti ellerine. Mühim bir kısmını yemeklik ve tohumluk diye sakladılar, Kalanını satıp borçlarını, birikmiş vergilerini ödediler.

Artık bütün dikkatlerini çatlamağa başlıyan kozalarına vermişlerdi. Düğünü bunun parasile yapacaklardı. Oğul, hasadını yaptıkları buğda tarlasının –gelecek yıl pamuk ekmek üzere– felhanına başlarken, ana ve babanın ellerinden çapa düşmedi. Oğul, pamuk ekilecek tarlanın; ana ve baba, koza elmaları görülmeğe başlıyan pamuk ekili toprağın ayrıklarını, kındırgalarını söktüler. Bunaltıcı güneşin alnında durmadan, dinlenmeden, toprakla boğuştular.

Nihayet bir gün, kendi ellerile topladıkları kozayı, camız koşulu iki tekerliye yüklediler. Bir öğle sıcağında, Adana'nın Taşköprü'sü üzerinde birbirine tirkinmiş camız ve öküz arabaları arasında Ömer Hocagillerin de iki tekerlisi vardı.

Ömer Hoca ürünü çırçır fabrikasına koçan karşılığı teslime uğraşırken; Mehmet arabayı ırmak boyuna getirmiş, camızları suya salmıştı. Aşağıyeli çıkmadan köye dönemezlerdi.

Ürünü satmak da, köylü için bir dertti haniya... Fabrika bir türlü kazık atardı. Elinde fabrikadan aldığı örnek, borsada simsar arar; bulduğu simsar da ona bir başka türlü kazık atardı. Simsarın kazığı daha fıraklı kaçardı: Tüccarla anlaşırdı. Tüccar elliye almışken, batmanını kırk iki kuruş sağ paradan almış görünüyordu. Simsar, ürünün sahibi köylüye kırk ikiden sattığını söylerdi. Tüccarın vereceği komüsyondan başka, bu fark da simsarın olurdu.

Güzel bir güz günü, Ömer Hoca mandaları ikitekerliye koştu. Karısını, Hatice'nin anasını ve teyzesini yanına aldı. Şehre indiler. Gün kararırken, alacaklarını ancak tamamlıyabildiler. İpek gelinlik, duvaklık, kadifeli pazenden sabahlık, kundura, çorap, beyaz tül, bir demet beyaz düğün teli, yapma taşlı tarak, fildişi tarak, hamam tası, etrafı yapma çiçeklerle bezenmiş gelin çiçeği, bir masa, kenarları yaldızlı bir ayna, yorgan yüzü, döşek yüzü, bir top zarlık bez, bir top kaput bezi, düğüne davet edilecek tanıdıkların sayısınca peşkir... Ve, gelinin yüz süsünü de unutmadılar: Bir fişek kızıllık, bir kutu pudra, bir şişe kolonya, iki okka kına aldılar.

Fildişi tarak da, yapma taşlı tarak da, düğünün birinci ayı sonunda, kızıllık ve pudra ile birlikte masanın bir gözüne atılacak;

gelin, kenarları sarı yaldızlı aynaya bir kere bile bakmağa ne istek, ne ihtiyaç duyacaktı. Bir görenek, bir gelenekti bunları almak.

Çeyizin düzülüşü epey anlaşmazlıklara sebep oldu. Oğlan tarafı çok masrafa kaçmamak, açılmamak için her şeyin şöyle böylesini seçmeğe davranıyor; kız tarafı bir kızın ömründe bir kere evleneceğini ortaya atarak her şeyin iyisini almak istiyordu. Ömer Hocanın tatlı dili ile bütün anlaşmazlıklar tatlıya bağlandı ve Hatice'nin çeyizi büyük bir sandık içinde ikitekerliye yükletildi.

Bir salı günü; bekârlar; güvey evine, sağdıç evine birer Türk bayrağı diktiler.

Ömer Hoca, bir pazartesi sabahı, davul getirtmek için aptallara (Çingenelere bu ismi veriyorlardı) adam iletti:

— Önce yap pazarlığını; kıptinin başka yere gitmemesi için de al davulunu rehin, gel...

dedi. Davulcu çingeneler, güneş aşmağa bir boy kala eşeklerile Kötüköy'e geldiler ve yol gezdirme (davet) faslı başladı.

Oğlan tarafı; büyük bir sini üzerine şekerler, peşkirler, fincanlar, kadehler, yağlıklar, kutnu topları dizdiler. Güçlü bir delikanlı, siniyi başı üzerine aldı. Önde davul, zurna ve bir yaşlı kadın, köyü bir baştan bir başa dolaştılar. Ayrı ayrı her evin kapısında duruyorlardı. Davulcu tokmağını daha hızlı vuruyor, zurnacı zurnasını daha tiz öttürebilmek için avurtlarını patlatacak kadar şişiriyordu. Ayrı ayrı her evin sahibi kapıya geliyor, kadından okuntuyu (davet mektubunu) ve siniden birkaç şeker alıyor; sininin üzerine davulcu aptal için bahşiş fırlatıyordu. İleri gelen köy ağalarının, hısımların kapılarında biraz daha çok duruluyor, bunlara şeker yerine peşkir veya gömleklik veriliyordu.

Yol dağıtımı bitip de davul dönünce, Ömer Hocagillerin evine bayrak çekildi ve iki iri koyun kesilip yemekler yapılmağa başlandı.

Düğün evinde bayrak bir istiklâlin sembolüydü. Köyde dünya evine giren bir çift için bu, istiklâl ifade eder. Evliliğin cesaret telâkkisi şehirlilere mahsustur.

Bayraklı evin sofrasına, o gece için, davet edilmemiş yabancılar bile çökebilir.

Davul, köy kahvesi önündeki meydanda halay çekmeğe başlamıştı. Saf halinde dizilen, birbirinin çinçe parmağından tutarak ellerini göğüsleri hizasına kaldıran, hep beraber sağa sola giden köy delikanlıları arasında Boyalısakal da vardı. Sevincinden kabına sığamıyordu Mehmet... Hovardalığın her çeşidini yapmıştı ama, bu zevki hiçbirinde tatmamıştı. Halay çeken davulcunun tokmağı altında sanki yüreği de bir başka türlü halay çekiyordu!

Düğün evinin avlusunda verilen yemek ziyafetinde bulunmıyan yoktu. Kenarlarına ekmek, tahta kaşık, yemek dolu bir sürü sahan, karavana dizilen savanın etrafı adam almıyordu. Ayakta kalanlar, önce davranıp savan başına çökenlerin doymasını bekliyor; onlar kalkınca çöküyor ve aynı karavanaya kaşık çalıyor, aynı koyunun buduna el atıyordu.

Gece, davetliler köy meydanında toplandı. Dikine konan bir teneke üzerine saç yerleştirilmiş, gazyağlı kül dökülmüş, ateş verilmişti. Herkes alevin etrafına dizilmişti. Bir tarafta davul gümbürdüyor, zurna çığlığı basıyor; bir tarafta davetliler "sin-sin" oynuyordu. Boyalısakal –o gece öyle heyecanlı, dizleri tutuktu ki– oyunda, sırtına vurup kaçanlara bir türlü erişemedi; belki yarım saat meydanda döndü durdu. Köy delikanlıları onun niçin çevik davranamadığını pekâlâ anlıyorlardı; gerdek kolay değil... Yaş otuz iki... Neredeyse kocayacaktı. Haline şükrediyordu Mehmet... Köyün bekâr kocamış Selim Ağasını hatırlıyordu. Adamcağız, düğün derneğe baktıkça üzülüyordu:

— Geçti güzelliğin çağı, kırıldı uçkurumun bağı!
diyordu.

İhtiyarlar çok çabuk döşeklerine çekilip uykuya vardılar.

Delikanlılar bir evde toplanıp sabaha dek rakı içtiler. Öylesine oldular ki, gece yarısından sonra bile davulcuyu uyandırıp evin önünde halay çektiler; nâra attılar ve havaya tabanca sıktılar.

Ertesi gün daha eğlenceli geçti. "Hamam kızdı" oynandı. Civarın en ünlü pehlivanları, güneşin altında parıl parıl yanan siyah kısbetleriyle, esmer gövdeleriyle güleş tuttular. Ömer Hoca, başa güreşip de birinci gelene, boynuzları kordelalarla süslü bir tosun hediye etti.

İkinci günün akşamı; Kötüköy'ün kadınlarından pek çoğu; geline kına yakmak üzere gelin evinde toplandılar. Hatice'yi en ya-

kın evde giydirip süslediler. O, Boyalısakal'dan da heyecanlıydı. Suratına akıt (ağda) yapılırken, ağladı. Canının acısından değil... Evleniyordu. Bu, bir kızın hayatında en mühim geçitti. Anasını, babasını, kardeşini bırakıp el evine gidecekti.

Nişanlısı ile hemen her hafta geceleri gizlice buluşmuş, konuşmuştu. Ama, bu görüşme pek ileri varmamıştı. Hatice, kınalı tırnağını bile öptürmemişti Mehmed'e... Oysaki, Türkmenlerde âdet başkaydı. Onlarda nişanlılar bir yatakta bile yatarlardı. (Beraber yatabilirlermiş ve uslu da dururlarmış! Buna kim inanır?) Bir gece az kalsın yakalanıyorlardı. Nişanlıların görüşürken yakalanışı erkek için firaklı kaçardı; Köyün delikanlıları, elâleme göründü diye, eşek sudan gelinciye kadar döverlerdi erkeği... Bir garip âdetti.

Hatice, şen bir kızdı; vara yoğa gülerdi. Buna rağmen, suratına akıt yapılırken, pudralanırken, giydirilirken, hele tırnaklarına kına yakılırken hiç gülmedi. Pek ayıp sayılırdı. Kına tepsisinin önüne bağdaş kurup besmeleler çekerek, salâvatlar getirerek kına yoğuran, kollarına birer yağlık bağlamış Zülüflü teyzenin halleri öyle gülünçtü ki!

Ellerine kına yakılırken, genç kızlar etrafına toplandı. Zülüflü teyzenin torunu Ayşe, köyün en yanık sesli kızıydı. Bir türkü tutturmuştu:

Develi'nin çayırına
At hörkledim* bayırına
Anan baban hayırına
Vermen beni Develi'ye**
Kız alın yazgım bu imiş
Babam, ekinin bitti mi?
Kardeş, ekmeğin arttı mı?
İşte ben de gidiyorum
El kızı, el kızı keyfin yetti mi?
Atladım geçtim eşiği, sofrada buldum kaşığı
Kız anamın yakışığı, kız kaderin böyle imiş
Yün yuduğum yassı taşlar

* Hörklemek: Bağlamak.

** "Develi" Kayseri'nin bir kazasıdır. Çukurova'da birçok köy bu kazaya kız vermez, beğenilmeyen kimseleri "Develi" diye isimlendiriyorlar.

Sallanıyor kabaçlar
Vermen beni Develi'ye
Ak ellerim heril* işler
Develi oğlunun inadı
Keklik kafese tünedi
Vermen beni Develi'ye
Elalem sizi kınadı

Misafirlere birer küçük topak kına, arkasından da çerez (Kırmızlı, pembeli, cicili bicili leblebi şekerler) dağıtıldı.

Kına evinden bir topak kına koparmağa başaran açıkgöz delikanlılardan biri, onu güveye yetiştirdi ve Boyalısakal'dan bahşiş aldı.

Biraz sonra "kırkım" atımı başladı. İki kadın, büyük bir siniyi gelinin başı üzerinde tuttular. Zülüflü teyze ayakta durdu. Gelen hediyeleri bir bir bu tepsinin içine atıyor, gıcıklı sesile, kimlerden geldiğini ilân ediyordu:

— Kayınbabadan bir çift kalın burma!
— Kaynanadan bir çift ince burma!
— Güveyden bir elmas küpe!
— Gelinin emmisinden bir beşibirlik!
— Ahmet Ağadan kalaylı bir tencere!
— Güllü Mehmet Ağadan bir bakır aptes ibriği, bir lençe!
— Veli Ağadan iki bakır sahan!
— Mustafa emmiden beş lira!
— Kâhya Âbit'ten on lira!

Hemen de herkesin getirdiği hediye, davette dağıtılan "Yol"un değerinden aşağı düşmüyor; hiç kimse, bu kabalığı yapıp da bütün köyü kendine güldürtmek istemiyordu.

"Kırkım" âdeti ne yerinde bir buluştu! Bir sürü masrafa giren damadın ev eşyası toplanıveriyor; gelen paralar damada karısının burnu dibinde balayı keyfi sürmesini temin ediyor; onu düğün yorgunluğu içinde kazma vurmaktan, el kapısında ırgatlıktan kurtarıyordu.

Boyalısakalgillerin hali vakti yerindeydi. Mehmet, kırkım paralarile karısına ziynet almıştı.

* Heril: Yünden dokunmuş bir giyecek.

Düğünün son günü sabahı, başı bozulmamış (Kocası ölmemiş veya boşanmamış) kadınlar tarafından gelinlik fistanı giydirilir, kıl gibi ince beyaz gelin teliyle saçları örülürken; Hatice gözlerinin yaşını tutamadı. Başını anasının göğsüne yaslayıp bir zaman ağladı.

Evin önünde kalabalık toplanıyordu. Aptalların davulu ve zurnası halay çekmeğe başlıyor, gazeller söyleniyor, havaya tabancalar sıkılıyordu.

Cemaati bekletmek olamazdı. Hatice gözyaşlarını avuçlarına içirdi ve başına çelengin takılmasına, ipek tülün geçirilmesine, tuvaletinin yapılmasına yardım etti.

Küçük oğlan kardeşi; elinde gelinlik fistanın kuşağı; heyecandan yaşarmış gözlerle ona bakıyor, bekliyordu. Anası "hadi" dedi ona... Ve, küçük İbrahim, kollarını yana kaldıran kız kardeşine yaklaştı. Salâvat getirdi. Kuşağı Hatice'nin beline doladı fakat bağlamadı. Aynı hareketi üç kere tekrarladı.

Üçüncü salâvattan sonra, ipek kuşak bele bağlanmış; İbrahim Hatice'nin, Hatice anasiile babasının ve kardeşinin elini öpmüştü.

İpek fistanı üzerine zar geçirilip yüzüne al duvağı örtüldükten sonra, gelin artık hazırdı. Bir ağıt tufanı başlamıştı şimdi... Ana bir tarafta, baba bir tarafta, kardeş bir tarafta gözyaşı döküyor; gelin –gelenek icabı– "gitmem de gitmem!" diye ayak direyordu. Küçük İbrahim, Boyalısakal'dan bir tabanca koparmadan bacısını bırakmadı.

Yeleleri sırma tellerle süslü ata binerken, savan tutup ötesi berisi açılan gelini cemaatin gözünden gizlediler.

Aptal, tokmağını daha kuvvetli vuruyor, zurnacı avurtlarını patlatacak kadar şişiriyor; kadınlar hep bir ağızdan tamtamın acayip âhengile haykıran Afrikalılar gibi zılgıt çalıyordu.

Atın başını çeken, gelinin bastığı üzengileri tutan, hep Boyalısakal'ın en yakın akrabalarıydı. Bu işi kimse yabancıya bırakamazdı. Urasadan korkulurdu. Allah korusun, üzenginin arasından okunmuş bir taşın geçirilişi güveyin erkekliğini bağlamağa yeterdi.

Mehmed'in yüreği küt küt vuruyordu. Yaş otuz ikiydi. Hovardalık onu epey yıpratmıştı. Gerçi en yakın arkadaşları, gerdek gecesi taze gelinin önünde apışıp kalmasın diye bir hayli kavrulmuş bamya tohumu yutturmuşlardı ona... Ama, büyüye karşı kaç para eder bu!.. Akkâşgillerin oğlunu nasıl bağlamışlardı? Gelinin üzengilerinden bir

şey mi geçirmişlerdi, murt dalından halka yaparak güveyin adını söylemişler ve kıvırıp saklamışlar mıydı; yoksa tahta minareli camide nikâh kıyılırken cemaattan biri çakısını mı açıp kapamıştı? Ne olduysa olmuştu ve Akkâşgillerin kanlı canlı oğlu, aylarca kudretini gösterememiş, en sonunda gelini bırakıp kaçmıştı.

Düğün alayı yola düzüldü. En önde, kuvvetli bir gencin taşıdığı Türk bayrağı; davul zurna, gelin, onun ardından kadın ve erkek atlı davetliler gidiyor; daha sonra yayalar yürüyor ve alay çeyiz arabasında bitiyordu.

Mezarlık çok yakındı ama, düğün alayı Kötüköy'ün berbat yollarını bir iki kere gidip geldi. Sonra, gelin, mezarlığın etrafında dolaştırıldı.

Köylü filozoftu vesselâm... Düğün dernekle kendinden geçen mesut geline; sonunun bır avuç toprak olduğunu, dünya işini düşündüğü kadar ahreti de düşünmesi gerektiğini anlatmak istiyorlardı...

Bir ara Hatice'yi atından indirdiler. Kara tahtaları çürümüş, hörgücü erimiş bir mezarın ayak ucuna diktiler: "Seni görsün, sevinsin!" dediler. Burada rahmetli büyükanası yatıyordu. Ramazanlarda, bayram arifelerinde ölülerini ziyarete geldikleri zaman; anası ve babası, Hatice'yi bu mezarın ayak ucuna dikerler; rahmetli ihtiyarın ruhunu sevindirdiklerine inanırlardı. Pek çok severmiş büyükanası Hatice'yi...

Şimdi, cemaat avuçlarını açmış gönüllerinden fâtiha okuyor, mezarlığa üfürüyordu. Yoldan geçen birkaç yabancı da, düğün cemaatına uydu; fâtiha okudu, üfledi. (Köy kabristanları için yol kenarlarının seçilişi sırrı da buradaydı zaten. Köye gelenler, köyden çıkanlar kabristanda yatan ölülerin ruhuna mutlak birer fâtiha yollayacaktı. Sevabı büyüktü.)

Camide nikâh kıyılıp, düğün alayı eve yaklaşırken; delikanlılar bayrak taşıyan gencin önünü kestiler, onu sınava çektiler:

— Tosbağa kaç yaşında kâmil olur?

— Kertişin* kaç yaşında ölür?

— Bayrağın piri kim?

— Bayrağı dikenler kim?

— Kaç iğne kullanıldı?

* Kertişin: Kertenkele.

— Kaç günde bitirildi?

— Kaç arşın iplik gitti?

Soruların ardı arkası gelmedi. Bayrak taşıyan genç için bu soruların topuna doğru cevap vermekle, sorulardan herhangi birine cevap verememek arasında fark yoktur. Sınavı başarırsa "toprak bastı" parasını verecek, sınavı atlatamazsa bayrağı bir başkasına terk edecek ve üstelik arkadaşlarına bir de ziyafet çekecektir.

Hatice, Boyalısakalgillerin evi önüne geldikleri zaman, kayınbabası kırmızı düğeyi bağışlamadan attan inmedi.

Kapıdan girerken; bir eline nar, bir eline balla yoğurulmuş küçük bir topak hamur tutuşturdular. Ballı hamuru –ömürlerinin tatlı geçmesi için, bir urasa diye– kapının üst duvarına yapıştırdı.

İçeri girince, narı duvara çarptı. Etrafa dökülen nar taneleri kadar bol çocuk istedi Tanrıdan...

Köy kahvesi önünde, üzeri kolonya şişelerile dolu berber masasına oturmadan önce, iki köy delikanlısı Boyalısakal'ın sağdıcı oldu. Bu dakikadan itibaren, güvey için konuşmak yasaktı. Güvey, gerdeğe gireceği dakikaya kadar –rüşt yaşına varmamış bir çocuk, yahut yarım akıllı bir bunak gibi– sağdıçlarının vasiliği altındaydı. Sağdıçlar; güveyi kaçırmasınlar, saklamasınlar diye, aptes bozmak için bile yalnız bırakmadılar Boyalısakal'ı...

Köylü, böyle davullu zurnalı tıraşı ömründe bir kere olurdu. Bir tarafta köy delikanlıları halay çekiyor, bazan çiftetelli kıvırıyor; bir tarafta nâralar, tabancalar atılıyordu. Berber masasına sokulanlar kolonya şişelerini güveyin başına boca ediyor. Hattâ kırıyor, masaya berber için bahşiş atıyordu.

Güvey tıraşından sonra, civar köylerden gelen davetliler yerlerine döndüler ve Kötüköy halkı, kendi kendilerile baş başa kaldı.

Akşam üzeri; sağdıçları ona aptes aldırırken; Boyalısakal, yüreğinin çarpıntısından par par titriyordu.

Yemekten sonra; yatsıya yarım saat kala; sağdıçlardan birinin evinde, muhtar, güveyin sağdıçları tarafından muhafaza edilen (ki

bunların kaybolması sağdıçlar için şerefsizlik sayılırdı) gerdekgecesine mahsus çamaşırlarını, elbiselerini giydiriyordu.

Boyalısakal, Kötüköy'ün muhtarını hiç sevmezdi. Zengin ağalar tarafından seçilen bu adam, istedi mi insanı sürüm sürüm süründürürdü. Muhtar, hükümet gözünden gizliyebildiği tarlaları işletir, ötekine berikine kiraya verirdi. Ona herkesin biyol işi düşebilirdi. Bu yüzden, onu herkes korkarak sayardı. Köprüyü geçinciye kadar ayıya dayı derler...

Köylü hükümetteki işini gördürene kadar, muhtarın önünde diz çöker, yalvarırdı. İşi görüldü mü semtine bile uğramazdı muhtarın... Uzaktan görürse, merhaba dememek için yolunu değiştirirdi.

Kötüköy'ün muhtarı, selâm verilecek adam değildi. Şerrine lânet herifin biriydi. Ağaların parayla tutulmuş uşağıydı. Ama, ne edek? Âdetti bu... Güveyi muhtar giydirecekti.

İşlemeli güvey bohçasını eline alan muhtar, Boyalısakal'ın hiç de hoşuna gitmiyen düzenbaz sesile, konuşuyordu:

— Başı bütün yeğitler aşkına peygambere salâvaaat...

— Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammet...

— Başı bütün yeğitler aşkına peygambere salâvaaat...

— Allahümme salli alâ...

— Başı bütün yeğitler aşkına...

— Allahümme...

Bütün çamaşırlar aynı merasim, aynı salâvatla giydirildi. Sıra iç donuna gelince, sağdıçlardan biri, kör kandilin ışığını avuçlarında hapsetti. İç donu uçkurunun düğümlenmeyip kıvrılarak ihtiyaten kenarına sokuluşu Boyalısakal'ı ürpertti. Gerdek, erkek için de önemli bir geçitti! Ne diye şimdiye kadar evlenmemişti? Hem, boyunca çocukları olacaktı vaktinde evlenseydi. Erken kalkan yol alır, erken evlenen döl alır!

Boyalısakal, Dinkçigillerin gerdek gecesinde dul çıkan kızlarını hatırlayınca ürperdi. Kimbilir kimin koynunda kızlığını veren bu kötü kadının, alayla götürüldüğü düğün evinden, kıçına siyah bir don, sırtına siyah bir gömlek giydirilip, bir eşeğin üzerine ters bindirilerek babasının evine geri yollanışını hatırladı. "Allah etmiye, çirkin şey!" diye düşündü.

Sıkıntısından ter içinde kalmıştı. Gezdirilmek üzere dışarı çıktıkları zaman, Mehmet geniş bir nefes aldı. Arkalarından delikanlılar geliyor, onların ardından evliler yürüyordu. Arada bir nâralar duyuluyordu:

— Atalım, atalım!

— Nereye?

— Herkesi sevdiğinin kucağına...

Tabancalar ateşleniyor, içlerinden biri yanık bir gazel tutturuyordu.

Camide, Boyalısakal, titriyen bacaklarile iki rekât namazı bile güç kılabildi. Gerdek evine döndükleri zaman, kapıdan girinciye kadar sırtına yumruk indirmeğe hazırlanan evlilerin elinden kurtulamadı.

O kadar yorgun, öylesine heyecanlıydı ki; hazırlanan buz gibi şerbeti içtikten sonra; gelinin ayağına basmayı hatırlıyamadı. Hatice ondan önce davrandı. Demek bütün ömürlerince karısı ona sözünü geçirtecekti ha! Lâftı bu canım!.. Kadın, kadındı nihayet... Saçı uzun, aklı kısa bir mahlûk!

Evet; Boyalısakal oldukça yaşlıydı. Üstelik, hovardalıkta epey yıpranmıştı. Gerdek evinden ancak bir saat sonra çıkabildi. Kapı önünde bekliyen ihtiyar; tabancasını havaya üç el sıkarak; Boyalısakal'ın erkekliğini ispat ettiğini köye duyurdu. Gerdeği bekliyen iki kadın, döşek çarşafını muayene edip kan lekeleri aradılar ve buldular.

Çarşaf, ertesi sabah; Hatice'nin kızoğlankızlığının bir kanıtı gibi; ev ev dolaştı. Herkes, geline hediye olsun diye, gücünün yettiği miktar parayı bu çarşafa attı.

Boyalısakal da, Hatice'nin babasından –kuvvet hakkı diye– bir gümüş köstek hediye aldı.

Boyalısakal, ahıra girdi. Yanan çırayı boş bir yemliğe yerleştirdi. Kaşağıyı buldu ve önce öküzlerin tımarına başladı.

Boyalısakal da, sarı öküz gibi, kendini şıkırdayan kaşağının sesine kaptırdı. Bütün tasalarını unuttu.

Sarı öküz, memnun, kuyruğunu sallıyor; âdeta yarı baygın, kırıtıyordu.

Tımar edilen öküzle, tımar eden yanaşmanın kulağı için, bir kaşağının şıkırdamasından daha hoş âhenk var mıdır?

Şıkırdamıyan kaşağı, kısık bir okuyucu sesi gibidir. Ondan ne sarı öküz, ne yanaşma hoşlanır; tam tersi, sinirlendiricidir. Öküz, sırtında dolaşan kaşağının âhengini duymazsa tımarın zevki yarım kalır, huysuzlanır. Yanaşma, bu sese kendini kaptıramazsa canı sıkılır.

Siz Bektaşinin hikâyesini bilmez misiniz?

İki adam; bir yolculukta, ağız ağıza doldurdukları kadehlerini tokuşturunca; onları seyreden Bektaşi sormuş:

— Bunu neden yaptınız!

İki yolcu omuz silkmiş:

— Ne bilelim biz?!

Bektaşi, mânalı mânalı gülümsemiş; felsefe yapmış:

— Bâdenin zevkini havas-ı hamsemize tattırmak istiyoruz da ondan... Ellerimizle dolu kadehi tutuyoruz: Lems uzvumuz zevkini tadıyor. Onu görüyoruz: Göz uzvumuz bu zevkten hissesini alıyor. Burnumuz kokusunun güzelliğine, dilimiz lezzetine varıyor. Ya kulağımız? İşte ona da, bu zevkten hisse ayırmağa çalışıyoruz: Kadeh tokuşturmanın sırrı, hikmeti burada...

Sarı öküzün tımarını tekgöz öküzün tımarı takip etti. Boyalısakal, mandanın fırçasını bitirirken şafak söktü ve biraz evvel uyanıp cerelikte ellerini, kollarını, yüzünü, başını yıkayan Elif; elinde bakraçla ahıra ineği sağmağa geldi.

Boyalısakal düşünüyordu:

— Şu ineğin sütiyle kocagöz hâkime birkaç okka tereyağı yapsam mı ki?

Birdenbire tüyleri ürperdi: Ya hâkim, Yalınayak Mustafa'nın anlattığı gibi değilse!.. Ya rüşvete kızar da, dâvayı kazandırmazsa! Muhakkak ki öyle... Boyalısakal, Mustafa'nın ne hilekâr, ne fitne fücur olduğunu bilmiyor mu?

Keşif günü nihayet geldi çattı. Öğleye doğru, uzaktan tozu dumana katarak gelen, üzeri tente örtülü Fort otomobili camiin önünde durdu. Kısa bir müddet köpekler havladı. Tavuklar, ördekler, toz içinde oynıyan dalaklı çocuklar sağa sola kaçıştılar.

Fort otomobilinden, kocagöz hâkimden başka üç kişi daha çıktı. Boyalısakal bunlardan ikisini tanıdı. Biri zabıt kâtibi, biri mübaşirdi. Üçüncü pantalonlu, fen memuru olsa gerekti.

Mehmet, kendi işi için köye gelenleri kendi misafirleri sayıyordu. Bugün onuruna, cep ağızlarında ve paçalarında birer parmak sırma taşıyan lâcivert şalvarını giymiş; beline Trablus kuşağını sarmış ve üzerine, rengi uçan nefti sakosunu takmıştı.

"Safa geldin" demeğe otomobile yaklaşırken, yerden bitiveren Şakir Bey'in çiftçibaşısı ile avukatı ondan evvel davrandılar. Kocagöz hâkime buyur ettiler.

Boyalısakal, gidip gelme parasını kendi ödediği Fort otomobilinin başında kalakalmıştı. Büyümüş de küçülmüş hissini veren kara suratlı çocuklar, köylerine seyrek uğrıyan bu acayip şeytan arabasının yanına korka korka yaklaşıyordu; kimi parmağını lâstik tekerleklere dokundurup çekiyor; kimi, avuçlarile tozunu sildikleri cilâli çamurluklarda kendilerini seyrediyordu.

Boyalısakal, hınzır çiftçibaşı tarafından yaptırılan hazırlıkların mânasını anlar gibi oluyordu: Bir gün önceden kuzular çevrilmişti. Kuyularda ayranlar soğutulmuş, taze yufka ekmekleri pişirilmişti.

— Eşeğin büyüğünü ahırda unutmuşuz!

diye, acı acı söylendi. Bütün bu hazırlıkları onun yapması, misafirleri onun ağırlaması gerekmez miydi?

Öğleden sonra; başta hâkim, dâvavekili, zabıt kâtibi, fen memuru ve mübaşir; arkada köyün jandarma kumandanı onbaşı, daha geride çiftçibaşı, Boyalısakal ve birçok köylü; keşif yapılacak yere, Kurbağasız dere kenarına gittiler.

Kocagöz hâkim; kuzuyu pek fazla yemiş, ayranı pek fazla içmiş olacak ki; dâvavekili tarafından başı üzerine tutulan şemsiyenin gölgesinde, âdeta ayakta uyukluyor, sık sık geğiriyordu.

Dere kenarında bir süre yorgunluk alındıktan sonra tarlanın keşfine çıkıldı. Fakat heyet keşfedilecek bir arazi bulamadı. Boyalısakal'ın elinde tapu senedi de yoktu ki araziye uygulansın!

Sıra bilirkişi kurmaya geldi. Hâkim, köy kahvesinden taşınan bir tahta masa başına yerleşti. Boyalısakal ve dâvavekili masanın karşısında, ayakta durdular.

Civar tarlalarda buğdaylar çiçek açmıştı. Serin bir rüzgâr esiyordu. Boyalısakal:

— Allah vere de bu ay serin gitse... diye içinden dua ediyordu. Bari öteki tarladan iyi ürün alsaydı.

Sözü uzatmıyalım; hâkim, tarafların da rızasını alarak üç kişilik bilirkişi kurulu seçti: Kıllıoğlu Süleyman, Haytanın Receb, Yabanın Mehmet... Üçü de, ayrı ayrı yemin ettiler:

— Bildiğimi doğru söyliyeceğime, hiçbir tarafı gözetmiyeceğime, Allah, namus ve şerefim üzerine yemin ederim!

Boyalısakal, heyecanından ölüp ölüp diriliyordu sanki...

Allah, namus, şeref üzerine yemin... Fakat, ne yazık! Üç tanığın da ifadeleri Boyalısakal'ın aleyhine oldu:

— Efendim buralar geçen yıl hazineye aitti... Zühtü Paşazade Şakir Bey burasını hazineden parasile aldı.

— Zavallı Mehmed'in, sakalının her teli ayrı ayrı titriyor, gözlerinden yaşlar akıyordu.

Süleyman, Receb, Yabanın Mehmet... Kendi köyünün insanları, ahbapları, dostlarıydı. Burada doğmuş, burada büyümüşlerdi. Hele Yabanın Mehmed'le büyük savaşta aynı bölükteydiler. Kurtuluş Savaşı'nda da bir aralık, Sinan Paşa kumandasında beraber dövüşmüşlerdi. Yalan söylemeğe dilleri nasıl varıyordu bu adamların!

Kendini tutamadı. Bütün bu tanıkların dâvavekilinden rüşvet yediklerini anlatmağa kalkıştı.

— Bartıl kapıdan girince, iman bacadan çıkar! Bu adamlarda din, iman kalmamış gayrik!

diye haykırdı: Onu hemen susturdular. Kocagöz hâkim, bilirkişi kuruluna son sorusunu sordu:

— Peki bu adamın burada tarlası yok muydu?

— Böyle bir tarla sürerdi burada, ama... Ortağına mı sürerdi, yoksa hazinenin miydi? Bilmiyoruz.

Sonra, üçü birden, kendilerine ezberletildiği pek açık bir tarzda söyleştiler:

— Tapusu varsa kendisinindir!

dediler. Hâkim, keşif kararını zabıt kâtibine yazdırdı:

"Bugün (3 Nisan 19...) müddei ve müdde-i aleyh vekili olduğu halde, tarlanın bulunduğu mahalle, yani Kötüköy'üne gidilerek müddeinin gösterdiği tarlaya girildi. Ve..."

25 Nisan perşembe sabahı, muhakeme çok kısa sürdü. Kocagöz hâkim; kafası göğsüne sarkan Boyalısakal'ın sapsarı suratına, gözlüklerinin üzerinden baktı:

— Oğlum, Avukat Bey tapu senedi istiyor. Başka diyeceğin var mı?

— Hâkim Efendi, ne diyeyim ki?!

— Ya, siz Vekil Bey?

Avukatın sevinçten etekleri zil çalıyordu:

— Dâvanın reddine, avukatlık ücretimin müddeiden ahzına karar itasını rica ederim.

Hâkim, zabıt kâtibine bir şeyler yazdırdı. Sonra da Boyalısakal'a döndü:

— Dâvanı ispat edemedin. Tapu senedin de yok... Dâvanın reddine karar verdim. Üstelik yetmiş lira avukat ücreti, yirmi beş lira mahkeme masrafı ödiyeceksin. Oğlum karar kabil-i temyizdir. İstersen temyiz edersin!

Eğer mübaşir kolundan tutup sarsmasaydı, Boyalısakal oturup kalacaktı. Üst üste kinin yutmuş gibi kulakları uğulduyor, başında sancılar dolaşıyordu. Gözleri batıyor, dizleri karıncalanıyordu. Tarla gitti elden ha! Baba yadigârı tarla gittiiii!

Adliye kapısından çıkarken, deli gibi söyleniyordu:

— Yetmiş lira avukatlık ücreti, yirmi beş lira mahkeme masrafı... Gitti bizim sarı öküz; gitti bizim tekgöz öküz...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Saat sekizde başlıyan kuzey yeli bugün gene boğucuydu. Suratlarını, güneşten ve kirden kararmış bağırlarını yakıp kavuruyordu. Aşağı yeli çıkıncıya kadar, halleri yamandı. Denizden gelen meltem onlara rahat bir soluk aldırır; çapa sallamaktan kesilen kollarına âdeta yeni bir güç verirdi.

Geniş siyah şemsiyesinin gölgesine sığınan elci, tarlada kara bir mantar gibi dolaşıyordu. Kuzey yelinin yakıcılığı onun umurunda mıydı? Kıştan beri çiftlik sahibinden aldığı avansları parça parça dağıtarak kendine bağladığı bu irili ufaklı yüz seksen ırgat, onun gözünde, bir köleden başka nedir ki?! (Bir Romalı yazıcı demiş ki: "İyi bir bekçi köpek, zincire vurulmuş arkadaşlarile, yani kölelerle bile senli benli olmamalıdır." Çukurova'da da, Roma'da olduğu gibi, köle ile hayvan birdir.)

Yüz seksen insan, gözün alabildiğine uzanan pamuk tarlasında birbirinden uzak mesafelerle, yirmişer yirmişer ayakta bir hizaya gelmişler; biri elcinin biri Ağanın tayin ettiği iki ırgatbaşının gözü önünde, habire kazma vuruyorlardı.

Saat onbuçuk olmuştu. Yedide işbaşı etmişler; dokuzda on beş dakikalık kısa bir soluktan ve diş etlerini kanatacak derecede kurumuş, ufak bir tezek parçası kadar kara somunu geveledikten sonra; yeniden kazmaların sapına yapışmışlardı. "Sabah ekmeği" ile "kuşluk" arasındaki zaman bir türlü bitip tükenmek bilmezdi.

Elif; uçsuz bucaksız tarlada kendi sırasının en kuyruğundaki ırgadın, çapasını yer yer vurarak "el kesişine" öfke duyuyordu. Bir saat önce belirlenen yöndeki otları bitirir bitirmez, yeni yönde dizileceklerdi.

Susuzluktan yanıyordu Elif... Ama "tarla çavuşu"nun en yakın bataktan arabayla getirip tarlanın ortasına yerleştirdiği fıçının suyu içilecek gibi değildi. Dalak yapıyordu. Bereket, ağzında gevelediği sakıza... Susatmıyordu onu...

— Kuyruğa doğru aç! Kuyruğa... Birbiriniz üzerine ne çongaşırsınız bre!

Bir sürü yabancı ot arasında yeni yaprak veren kozayı vurmamağa çalışırken, gözlerini karartırdı ve farkında olmadan birbirlerine sokulurlardı; mesafe daralır, yön bozulurdu. Ağanın ırgatbaşısı ötekinden daha lânet bir herifti. Irgadın kazması yorulur durur da, onun çenesi kesilmezdi:

— Otlara dikkat! İnce at... Kazmaları az sola... Sıkma eli...

— Çiftliğe dönünce kazmaları yölemeği unutmayın...

Kesmiyor otları...

— Kazma atarken yüreğinizi serin tutun... Kozalara dikkat edin!

— Yeter Ahmet Ağa; açma galan... Doğru git.

— Körolası herif! Otu vurmuyorsun. Andelip yapıyorsun.

Yediğin somun, içtiğin ayran haram olur sonra...

Evet... Çapa vuran ırgat da onu otuz beş kuruş gündelikle kullanan ağaya sırasına göre kazık atmayı bilir. Her gördüğü otu kesse ikinci haftaya iş azalır. İşin azalışı, daha az ırgata ihtiyaç hissettirir. Daha az ırgat, gündeliklerini kırar. O, hastasını iyileştirmiyen bir doktor; müekkiline dâvayı bir türlü kazandırmak istemiyen avukat gibidir.

Yağmur, ırgat için ne büyük "rahmet"tir! Ayrıklar, otlar sımsıkı fışkırır. Toprağın kuvvetini yalnız kozanın köküne vermek lâzımdır. Ağa, daha çok kazma ırgatı kullanır. Gündelikler yükselir.

Elif'in yanıbaşında kazma vuran küçük Ali:

— Hele bir kuşluk kırılsa...

diyordu. Genç kız, onun kirden rengini kaybetmiş beyaz terliğinden suratına doğru şıpır şıpır akan terleri görmemezlikten geliyordu:

— Acıktın mı Ali?

— Değil vallahi, Elif Bacı... Sıcaktan boğuluyorum da... Hele bir kuşluk kırılsa da yel esse diyorum.

Fısıltı halindeki bu konuşma, ırgatbaşının kulağına gitmekte gecikmedi.

— Bahhele!.. Haline bakmaz, Hasandağına oduna gider!

Hışımla yürüdü. Ali'nin ince yüzüne elinin tersile koca bir şamar indirdi; Elif'e koyu bir küfür savurdu.

— Tepelerim bir daha konuşursanız!
diye haykırdı.

Ali, içini çeke çeke ağlıyor, korkudan kazmayı daha sık vuruyordu. Zavallı Ali... Ne ince, ne içli bir çocuktu! Koyu mavi gözlerinin bakışı ne mâsum, ne temizdi! Anteb'in köylerindendi. Babası, kırk elli dönüm toprağı olan basit bir rençperdi. Ziraat Bankası'na bir alay borçlanmıştı. Bu yıl borcunu ödeyemezse, tarla elden gidecekti. Ali bir gün babasının, anasının ellerini koklıya koklıya öpmüş, tarlaya gidiyorum diye evden çıkmış ve gizlice, Adana'ya ırgatlığa giden köylülerin arasına katılmıştı. Çalışacak ve biriktireceği parayla babasının bankaya borcunu ödemesine yardım edecekti.

Elif onu öyle seviyordu ki! Bazan, soluklarda tarlanın bir kenarına çökerlerdi. Ali, kazma vurmaktan nasırlaşmış küçücük elini yanağına yapıştırır; dertli, ağlamaklı bir sesle türkü söylerdi:

Beyler bahçesinde
Vurdular beni
Vurdular beni
Al kanlar içinde
Kodular beni
Yârin çevresine sardılar beni
Ağla gözüm ağla ayrılmak günü
Söyle dilim söyle, Muhabbet sonu.

Zavallı Ali... O, beyler bahçesinde değil, ağa tarlasında ve tâ yüreğinden vuruluyor şimdi...

Saat on ikide öğle paydosu verildi. Yüz seksen ırgat, "evdeci"nin bir kazan içinde, tarla çavuşlarile çiftlikten yolladığı yarma pilâvının başına çöktü. Karavanalara altışar altışar oturmuşlardı. Biraz evvel kazma atmaktan kesilen kollarına, pilâva kaşık atarken âdeta yeni bir kuvvet gelmişti.

Te ötede ayrı bir karavana başına çöken ırgatbaşıların ve elcinin işitemiyeceği bir sesle konuşup şakalaşıyorlar, gülüyorlardı. İçlerinden bazıları, avuçlarını karavanaya daldırıp pilâvı suratlarına vuruyor:

— Gidinin kahpe evdecisi... Gene yağı esirgemiş! diye, yarı şaka, yarı ciddî söyleniyordu.

Çiftçibaşı; ağadan aldığı buyrukla; şırlık yağını, kükremiş don yağını, vejetalini karıştırıp çok ucuza mal olan bir acayip mahlût yapıyor ve bu yetmezmiş gibi, bir de, yağı idareli kullanması için evdeciye çıkışıyordu. Yüz seksen işçinin belki yüzden fazlası, boğaz tokluğuna ırgattı. Haftalıklar, elciden alıp yedikleri avanslara gidiyordu.

Boyalısakal, Elif, küçük Ali, Toprakkaleli Hüseyin, Kayserili Mustafa, Adanalı Genç Osman bir karavana başına oturmuşlardı. Bu altı insanın altısı da muhakkak ki dertliydi. Toprakkaleli Hüseyin; ötekilerin aksine; derdini dökmekten bir türlü kendini alamazdı.

— Dertlinin söylediğini deli söylemez!

der, mütemadiyen konuşurdu.

— Parayı yedik de geldik... Körolası elciye, nah şuracığa (eliyle göğsünü gösteriyor) borca gömülüyük... Çapa bitince ağlaya ağlaya gideceyik... Çoğumuz tiren parasını bulamayıp kurudan gidecek!

Yağsız pilâvın üzerine, çavuşun bir paslı tenekeden maşrapa maşrapa dağıttığı batağın sarı suyunu –ki, bu suyun, Romalı efendisi tarafından cezalandırılmak için tarlaya yollanmış, bağrı hararetten kavrulmuş köleye sunulan kaynar sudan farkı yoktu– içtikten sonra, öbek öbek oturup soluklandılar.

Bu öğle vakti verilen bir saatlik soluk, İbrahim Paşa'nın yadigârıydı. Vali Paşa, bir öğle vakti tarlaları gezerken, ırgatların soluk soluğa çalıştıklarını görüyor. Irgatbaşıdan, kaç defa soluk verildiğini soruyor. Sabah ve ikindi soluklarına bir de öğle paydosunun eklenmesini emrediyor.

Irgat, iyiliği unutmayan adamdır. Mısırlı İbrahim Paşa'nın iyiliğini unutmadı ve yıllarca; akşamları iş bıraktığı zaman; ağasına dua ederken, Paşa'ya da dua okudu.

Şimdi, aşağı yeli püfür püfür esiyor. Elif ve babası, gözleri seraplara dalmış, kötü talihlerine yanıyordu. Uzak kerpiç köyler, kızgın güneşin ovada yarattığı serap gölleri ortasında yüzüyordu.

Baba kızın, kendi topraklarını gaspeden Şakir Bey arazisinde kazma vuruşu, talihin garip ve acı bir cilvesiydi. Boyalısakal, Allahın hikmetine bir türlü akıl erdiremiyordu. Bu cezaya uğratılışının nedenini bulmağa uğraşıyor, fakat bir kötülük işlediğini hiç hatırlamıyordu.

Tarlanın birini Paşazade'ye, öteki tarlayı ve hayvanları tefeci Hasan Ağaya kaptırdıktan sonra, muallakta kalmışlardı. Mehmet bir gün Adana'ya gitmiş, Taşköprü başındaki amele pazarına uğramış, şimdiye kadar hiç yüzünü görmediği bir elciye avansla bağlanmıştı. Zühtü Paşaoğlu Şakir Bey'in Kadıköy civarındaki arazisine gelen yüz seksen ırgadın arasına baba kız onlar da karışmıştı.

Elif, toprak kokusuna bayılırdı. Büyükanası ve babasile kendi ufak tarlalarının kazmasını vururken sanki hiç yorgunluk hissetmezdi. Böyle canavar ırgatbaşıların düdüğile değil, gönülleri dilediği zaman soluklanırlardı. Elif, kızgın toprağa yüzükoyun uzanır, uzun uzun koklardı. Toprak ana onların velinimeti idi.

Tarla kenarında bir tümseğe sırtını veren Toprakkalelinin sesi gene öttü.

— Canına yandığım Allahı... Bir rahmet verse; bir rahmet verse!

— Gündelikler yükselmezse yandık gitti. Borçlu kalacağız elciye...

Rahmet... Boyalısakal da şimdi yağmur bekliyor. Fakat, dünkü yağmur bekleyişle şimdiki arasında Toroslar kadar fark var. Dün yağmurun pamuğunu bitirişine sevinen Boyalısakal, bugün rahmetten, Şakir Bey tarlasında otları fışkırtmasını bekliyor.

Yağmur yağsın diye neler yapmazlardı! Duaya çıkılmadan önce, civar köylere haber salınır. Kurbağasız dere kenarında bir halka halinde toplanılırdı. Bir tarafta kurban kesilir, yemekler pişirilirken; halkanın bir tarafında oturan Hoca, kucağındaki ufak taşlara teker teker okur üflerdi. Taşlar elden ele dolaşır, herkes bildiği duayı mırıldanır, taşı yanındakine verirdi. En sonra bunlar, halkanın ucunda oturan adam tarafından dereye atılırdı. Bu iş bitince, eller havada duaya kalkılırdı. Hocanın yalvarışına, âmin uğultusuna, yavrularından mahsus ayırtılmış öküz ve koyunların acıklı haykırışı katılırdı. (Saf köylü, sırasına göre Allaha bile kaşkariko oynamasını becerebilen yaman bir çarıklı kurmayıdır: Yağmur

duasına hayvan sürülerinin çığlığını katmak; duaya gürültülü trajik bir mahiyet vererek Tanrıyı merhamete getirmek içindi.)

Bundan sonra ayakta bir istiska namazı* kılarlar, yemeklerini yer, köylerine dönerlerdi.

Artık gözleri ufka takılır kalırdı. Güneş batarken ufkun kızarışı havanın acık olacağına, ufka bulutların birikişi yağmur yağacağına işaret sayılırdı. Gece de, uykuya varacakları saate kadar, göğü gözlerlerdi. Ay halkasının harman oluşu yağmurun yağacağına alâmetti.

Genç Osman, oturduğu yerde belini doğrulttu:

— Beni ginem nöbet bastırıyor!

diye inledi. Toprakkaleli ona döndü:

— Sık dişini Osman; sık dişini...

— Hastalandın mı halin bitiktir. Alimallah elci denilen bu herif, köyüne gider, kapkacağını, döşeğini, o yetmezse kulübeni satar da, aldığın avansa sayar...

Delikanlı Osman'a "Genç Osman" lâkabının verilişi yiğitliğindendir. Yıllarca evvel bir Genç Osman'ı vardı Adana'nın... On beş yaşındaydı. Dördüncü Murad'ın Bağdad'a sefer edeceğini duyunca Hünkâra dilekçe yolladı: "Gazaya ben de katılacağım!"

Padişah onu huzuruna çağırtıyor. Bakıyor ki henüz bir çocuktur. Dördüncü Murad'ın hoşuna gidiyor ve şakalaşıyor:

— Maiyetimde gazaya gidecek adamın bıyığında tarak durmalıdır!

— Sultanım, benim de bıyığımda tarak pekâlâ durur!

— Bıyığın yok ki tarak dura?!

— Ferman buyurulsun, tarak getirilsin...

Tarak getiriliyor. Genç Osman, onu, bıyığını tarıyacak vaziyette dudağına batırıyor. Tarak öylece kalıyor:

— İşte Padişahım, tarak benim bıyığımda da böyle durur!

Osmanlı ordusunda artık Adanalı Osman da vardır. Bağdad'ın kale hendeğini ilk geçen de odur. "Atladı geçti Genç Osman!" sözü, yiğit Osman'ın bu kahramanlığından ötürüdür.

Yediği pilâv, Kayserili Mustafa'yı doyurmamış anlaşılan... Eski bir battaniyeden yapılmışa benziyen kolsuz, yamalı, acayip sako-

* Yağmur duasında kılınan namaz.

sunun iç cebinden iki baş sarmısak çıkarmış; arttırdığı somuna katık yaparak yemeğe başlamıştı. Toprakkaleli, onunla eğlendi:

— Cennet taamı sarmısak olsa gerek... Balgam söktürür, nöbeti keser, barsak kurtlarını öldürür mübarek...

Onun kulağına eğildi.

— Meret, insanı azdırır da haniya!

— Kah kah kah...

Yanıbaşlarındaki telefon direği dibinden bir viyaklama duydular. Irgat kadınlardan biri, ağaç dallarından yaptığı gölgeliğin altına kundaklı çocuğunu yerleştirmişti. Toprakkaleli'nin alnı kırıştı; pofurdadı:

— İşimiz, yumurtasını kızıl toprağa bırakan tosbağanın işine benziyor. "Allaha kul lâzımsa yaratsın!" diyoruz.

Elif, çocuğa seğirtti. Onu sallıyarak uyutmağa çalışırken; gözleri dolu dolu; düşünüyordu: Allaha kul belki lâzım değil... Ama, Ağaya ırgat lâzımdı. Ölmez sağ kalırsa, on yıl sonra, Ali gibi şu yavrucuk da gene bu tarlada kazma vuracak; belki babasının tefeciye borcunu ödemeğe uğraşacaktı. Tuhaf: Gözleri de maviydi. Feldir feldir bakıyordu Elif'in yüzüne... Genç kızın yüreği sızladı. Anası ve babası, mavi gözlerinden ötürü şum sayıyordu onu belki de... Ali'yi düşündü: Onu da şum saymışlardı. Babası bankaya bir alay borçlanışını onun uğursuzluğuna vermişti. Zavallı küçük Ali, suratına çarpıla çarpıla, kendi uğursuzluğuna öylesine inanmıştı ki... Babasının borcunu ödemeğe yardım için gizlice Adana'ya kaçışı ve çelimsiz kollarına rağmen sabahlardan ezanlara kadar kazma vuruşu, onu yiyip bitiren suçun yükünden kurtulmak için olsa gerek...

Düdükler... İşbaşı.

— Haydi!

— Kazma başına!

— Bırakın namazı!

— Yallah, yallah...

Yüz seksen ırgat, kazmalarının sapına yapıştı. Toprakla, bitip tükenmiyen boğuşma gene başlıyor. Öyle bir boğuşma ki, yarın kozanın başına belâ olacak küçücük bir tırtıl kurdu, Çukuro-

va'da dişini tırnağına takan on binlerce ırgadın alın terine sünger çekebilir...

Toprakkaleli, kazmasını omzuna vururken, yamalı sekosu üzerinde namazını aceleye getirip lâhavle der gibi başını sağa sola çevirdikten sonra ayağa kalkan orta yaşlı bir ırgada bakarak söyleniyordu:

— Irgadın rızkını yokuşa, ağanınkini düze koyan dinine yandığım Allahı... Namazını kılan biz, parsayı toplıyan ağa... Bu nasıl iş be?

"Don insanın yarısı, gömlek derisi" sözü sanki bu ırgatlar için değildir. Aşağı yeli, yırtık pırtık elbiselerinden girip terli vücutlarında anafor çevirir. Sık sık nöbete tutulurlar; sıska gövdelerinin yangını seyrek kesilirdi. Ateşler içinde yanıp kavrulurlar. Kadıköy'ün ortasındaki yapma gölde milyonlarca anofel yaşar. Köy halkı gibi, göl kenarındaki kerpiç çiftlik ahırlarının toprak damlarında yorgun argın kendinden geçen yabancı yüz seksen ırgat da zehirli sıtma mikrobundan payını alır...

Yapma gölün, Kadıköy'lüler gözünde hayati bir ehemmiyeti vardı: O göl kurursa camızlarını hangi suya sokarlar? Boğucu sıcağın altında onları çatlamaktan nasıl korurlar? Camız bir velinimettir Çukurova'da... Onsuz nasıl geçinebilirler? Aç kalıp sıtmasız olmaktansa, sıtmalı olup karınlarının doymasını üstün görüyor Kadıköy ahalisi...

Elif'in aklı fikri Yalçın'da... Son mektubunda: "Dâvam mayısın otuz birinde görülecek!" diyor. Şunun şurasında ancak bir hafta kaldı demek... Onlara da neredeyse celp gelir... Elif'in ve babasının şahitliği acaba Yalçın'ı kurtarabilecek mi? Allah insanı kuru iftiradan, Yarım Hacı gibi dinsiz imansızlardan korusun!

Yalçın bir öğrencisine tecavüzden sanıktı. Yakalanıp tutuklanmıştı.

Toprak kokusu, genç kızda artık hep o çağrışımı yapar. Şum suratlı Hasan Ağayı ve Zühtü Paşaların çiftçibaşısını gözlerinin önünde bulur. Yüzünü bir kere bile görmediği Paşaoğlu'nu hayalinde canlandırır. Öfkeden ağlar... Tarlalarını ellerinden koparıp

alan bu adamlardı. Kendilerini el toprağında kazma vurmağa düşüren gene onlar... Büyükanacığının ölümüne sebep olanlar da bunlardan başkası değil...

Kadıncağız, yüreğine inip bir gece yarısında apansız gidiverdi. Elif, sevgili büyükanacığının cenazesini, komşularla birlikte sabaha kadar bekledi. Avluda, tahta teneşir üzerinde; elinde Meryemana saçı, cenazeyi yıkayan kadına Elif de yardım etti. Onu kabristana götüren cemaatin arasına; göreneğe aykırı olduğunu bile bile; Elif de karıştı.

— Allah rahmet eylesin!

— Allah rahmet eylesin!

Sesleri mezarlığa varıncaya kadar hiç durmamıştı. Mezarın içine giren iki yakın akraba, cenazeyi, yüzü Kıbleye gelmek üzere kabre indirmişlerdi. Sonra, cemaatle birlikte, Elif de bir avuç toprak atmıştı büyükanacığının üstüne...

O akşam, köy halkından birçoğu, ellerinde birer kap yemek, ölü evine toplanmışlar; yemeklerini yemişler, dualar okumuşlar; ağıtlar söylemişlerdi.

Saat üçte öğlen ekmeğine oturdular. Tarla çavuşunun torbalar içinde getirdiği yoğurdu, yakın batağın sarı, kirli suyile karıştırdılar. Gerçi, bakınca karavananın dibini gösterecek kadar suluydu ama, ayran hararetlerini dindirdi.

Güneş kavuşurken, paydos düdüğü çaldı ve dua başladı. Şimdi gözün alabildiğine uzanan pamuk tarlalarına, ırgatların önünde dinelen ırgatbaşıların duası ve âmin sesleri hâkimdi:

— Akşama hürmet.

— Âmin.

— Sabaha niyet.

— Âmin.

— Kolumuza kuvvet.

— Âmin.

— Hökûmatımıza nusrat.

— Âmin.

— Ağamıza devlet.

— Âmin.
— Tarlaya bereket.
— Âmin.
— Peygambere salâvat.
— Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammet...

Herkes, kazmasını havaya kaldırıyor, sonra çiftliğe giden tozlu yola yöneliyordu.

Elif'i ve babasını en çok üzen, dua faslıydı. Felâketlerine sebep olan Zühtü Paşaoğlu'na rahmet okumak güçlerine gidiyordu.

Birer kara somunla, yarma çorbası doldurulmuş karavanaların etrafında "kaşık çalımı"na çöktüler.

Henüz oturmuşlardı ki, gülle gibi bir adam düştü avluya... Çiftçibaşı Ese Ağanın ellerini öpmeğe davranan tutma Hüseyin'i hemencecik tanıdılar. Daha on gün olmamıştı çiftlikten ayrılalı... O da her "yerlibekâr" gibi, bir mevsim için tutmalığına pazarlık etmiş, kasımdan mayısın on beşine kadar, kâh öküz haydamış, kâh çifte gitmiş; bazan hergeleyi götürmüştü.

"Yerlibekâr", Çukurova'ya mahsus garip bir ırgat tipidir. Hepsinin de hayatı, kaderi birbirininkine benzer. Kimsesizdirler. Uzak vilâyetlerden gelmişler, bir ağa yanına, mevsimliğine –malûm ve muayyen ücret mukabili– tutmalıkla kapılanmışlardır. Her seferinde de, ağalarından toplu bir halde parayı alınca memlekete dönmeğe niyetlidirler. Fakat... Bu; Çukurova'nın bir türlü ulaşılamıyan, yaklaşınca kaybolan ve daha uzaklara kaçan serabı gibidir. İğreti olarak gelirler ve yakalarını ağanın elinden kurtaramazlar bir daha... Onlara "yerlibekâr" denişi bundandır.

Tutma Hüseyin de, on gün önce şehre inip ağasile hesaplaştı. Yüz altmış lira alacağının yarısı yediği yağı bozuk yarma pilâvına, kara somuna tutuldu. Geri kalan seksen lirayı meşin cüzdanına yerleştirip şalvarına sarkıttı ve çarşı pazar dolaştı.

Önce, hazır elbiseciden, üzerine bir kılık uydurdu: Bir ceket aldı. Kara, parlak donun "Arapkızı" markalısını seçti. Yemeniciden parlak bir yemeni, saat kulesi altındaki saatçi dükkânından da bir kapaklı saat, bir gümüş köstek uydurdu.

Eheyyy... Bir ağa olup çıkıvermişti o da... Akçe, sayış; don, yürüyüş öğretir! İhtiyatkârlık, yerlibekârlarda bir gelenek halindedir: Sırtından çıkardığı çulları, kiri pasağile; sarı tutma çizmelerini kurumuş çamurlarile bir bohça yaptı. Hemşerisi berberdi. Dükkânının bir köşesine emanet etti.

Artık, gelsin eğlence... Mirasyedi ağa, zavallı ırgat için kötü bir örnektir. Tutma da, alın teriyle damla damla kazandığını avuç dolusu harcamağa bayılır. Aradaki fark şu. Ağa, alın teri dökmeden harar dolusu kazanır; harar dolusu harcar. Irgat, damla damla kazanır, avuç dolusu harcar. Onun için paranın kıymeti yoktur. Can sağ olduktan sonra para daima kazanılır.

Önce meyhaneye uğrayıp kafayı tütsüledi. Sonra Taşçıkan'a... Kerhane orospularının bir gece içinde teker teker hemen hepsile yattı.

İkinci günü, kapaklı saatin kösteği, üçüncü günü kapaklı saat mezada düştü.

Dördüncü gün, berber dükkânındaki bohçanın Ḥazreti Ali hırkasına dönmüş sekosu, canım nefti ceketin yerini aldı. Allah bilir kulunu, verir çulunu... Beşinci günü, Arapkızı markalı kara donun yerinde yeller esti. Onuncu gün, henüz parlaklığını kaybetmemiş yemenilerini satıp tutma çizmelerini ayağına geçirdi; bohçayı dört kat edip kuşak gibi beline doladı ve kendini köye dar attı.

İlk lâfı, evdeciye: "Aman bana bir somun!" oldu. Açlıktan bitiyordu. Karnını doyurduktan sonra, çiftçibaşı Ese Ağanın bir elini bırakıyor, öbürünü öpüyordu. Çiftçibaşı yufka yürek değildi. Değildi ama, çiftliğe tutma lâzımdı. Önce nazlandı, mazlandı, Sonra:

— Get öküze.

dedi. Bir günün beyliği beyliktir. Artık, şehirde sürülen ağalık, bir mevsim boyu anlatılacak, onun hayalile yaşanılacaktır.

Tutma Hüseyin, yerlibekâr denilen ırgat sınıfının tipik bir örneğidir.

Akşam çorbalarını içtikten sonra, ahırların damlarına çıktılar. Yüz seksen ırgadın yarısından çoğu döşeksiz ve yastıksızdı. Aç karın katık, uykusuz baş yastık istemez... Öylesine yorgundular ki, toprağın katılığına rağmen hemen uyudular.

Serin bir kuzey yeli esiyordu. Küçük Àli, sanki Elif'in üstüne, dertli bir türkü tutturmuştu:

Söyleyin güneşe bugün doğmasın
Nazlı yâr gidiyor benzi solmasın
Aman, aman sürmeliye ben yandım aman
sen kimlere yâr oldun aman...

Elif, Yalçın'ı düşünüyor, kötü talihine ağlıyordu.

Ertesi sabah; kazmalarını omuzlarına vurup tarlanın yolunu tutarlarken; Toprakkaleli ufuktaki beyaz bulutlara bakıyor, kuzey yelini ciğerlerine dolduruyor:

— Allah bilir, bugün yağmur var!

diye seviniyordu. Nitekim, işe başladıktan iki saat sonra ince ince bir çakal yağmuru indirdi. Toprakkaleli, bir yağmur bulutlarına, bir bulutlar arasından zaman zaman yüzünü gösteren güneşe bakıyor ve söyleniyordu:

— Güneş doğdu, çakal avradını boğdu! Bu, kazma ırgatı için hayırlı bir yağmurdur.

Artık o gün çamur tarlada çalışılmaz. İşe başladıktan iki saat sonra yağmur düşerse, ırgadın gündeliğini tam vermek gelenektir. Irgat çiftliğe döner, yan gelip yatar. Bazan da bunun tam tersi... Yağmur, acele davranır: İşbaşından yarım saat sonra boşanır. Artık o gün ırgat için kaybolmuş, ölü gündür. Gündelik işlemez.

Çiftliğin yolunu tuttular. Boyalısakal ve kızile aynı grup içinde yürüyen Toprakkaleli memnun... Konuşuyor.

— Elci İbrahim de sevindi buna... Elbet sevinir ya! Çifte gündelik bir tarafa... İki gün sonra daha çok ırgat çalışacak tarlada... Bugün yüz seksen ırgadın her birinden aldığı beş kuruş haftada... Ne tutar, Mehmet Ağa? Kara cümlem zayıf benim...

Mehmet sustu. Gene parmak hesabile kendi buldu:

— Dokuz lira... Yüz seksen ırgatta dokuz lira... Irgat iki yüz elli oldu mu var hesapla elcinin hissesine düşen komüsyonu... Avuç dolusu kazanır herifler, ama... Genem açtırlar. Tevekkeli haram paranın binası olmaz dememişler!

Yolda, sıska at üzerine camekânlı iki sandık yerleştirilmiş bir manifaturacıya rastladılar. Darendeli Mustafa'yı tanıdılar. Onu, bu civar halkından olup da bilmiyen kim vardır?

Darendeli manifaturacı, Çukurova köylerinin pek iyi bildiği, tipik bir esnaftır.

Darendeli, herkesin aksine, evlendikten bir hafta sonra genç karısını bırakır, para kazanmağa çıkar. Tren parasını cebine koyup, ekmeğini torbasına doldurdu mu, Adana'da soluğu alır. Bu yabancı ilde, mutlak sofrasına çökeceği bir hemşerisi vardır onun. Hemen ertesi gün, iki Darendelinin keseleri birleştirilir. Yorgan yüzlemek için iki kutu beyaz yumak alınır. Yabancı Darendeli köy köy dolaşır.

Çalışkandırlar; bıkmadan, yorulmadan didinirler. Bir ay geçmeden, bizim Darendeli, bir ufak camekân sahibi olmuştur. İlk işe başladığı zaman sadece yorgan yumağı satarken, malı çeşitlenmiştir: İğne iplik; cam bilezik, boncuk, bakır yüzük ve yüksük, örtüye oya yapmak için boncuk, oya işlemek için ucu kancalı mil, falan filan...

Camekânını sırtlar, köy köy dolaşır. Bütün kazandığı, meşin kesesindedir. Karnını, köylüden dilendiği ekmekle doyurur. Üç ay sonra, Darendelinin bir eşeği vardır ve eşeğin üzerine camekânlı iki sandık oturtmuştur. Artık; mintanlık, siyah donluk, tülbent ve yağlık da satmaktadır.

Çoğu, bin lira yapmak ve herhangi kalabalık köyün manifatura dükkânını tutmak için bir yıl yeter de artar bile... Çok tuhaf, çok bön insanlardır. Ticaretteki açıkgözlülüklerile bönlükleri insanı şaşırtır. Bakarsınız; Darende'yi, karısını bırakıp gurbet eline düşeli iki yıl olmuştur. Bir mektup çıkar gelir memleketten: Bir oğlu dünyaya geldiği, hısım akrabanın "uğurlu kademli olsun" dileklerile telli pullu olarak Darendeliye bildirilir... Memnundur, sevinçlidir!!

Çakal yağmuru, çiftliğe dönünciye kadar, onları adamakıllı ıslattı. Canının kıymetini bilenler, avluda kurutulmağa bırakılmış kuyrukludağın odunlarını –hayvan tezeğine onlar bu ismi vermişlerdi– ocağa atıp kurunmağa uğraştılar.

Elif, boş oturmadı. Babasının ve kendinin söküklerini dikti; yırtıklarını yamadı. Kirli çamaşırlarını yıkadı. Öbür gün Ada-

na'ya inecekler, cezaevinde Yalçın'ı göreceklerdi. Nişanlısını öyle göresi gelmişti ki! Hasretten içi yanıyordu Elif'in... Neler de kurmuşlardı? Bu yıl kozayı düşürünce düğünü yapacaklardı. Yalçın, hocalığını bırakmıyacaktı. Taş mektebin bir tarafını bölecekler, karı koca orada oturacaklardı. Elif, öyle okuma canlısı bir kızdı ki... Yalçın onun hem kocası, hem hocası olacaktı.

Ağlıyordu Elif... Birden, omuzuna bir elin dokunuşile ürktü. Çıldırımlı Fadime'ydi. Toprakkaleli onu anlatırken: "Hâyâyı toplamış, torbaya koymuş, ırmağa bırakmış!" derdi. Sağlam ayakkabı değildi. Yüz seksen kazmacının arasında, kocasile birlikte Fadime de vardı.

Bir gün Elif, tarlada onunla aynı takıma düşmüştü. Fadime, ikide birde kazmayı yere dikip aptes bozmağa gidiyor ve ırgatbaşı; takımdan aynı zamanda iki kişinin su dökmek için ayrılmasına izin vermezken; ona göz yumuyordu. Elif, merakını yenemedi. Bir defasında, arkasından gitti. Gördüğü manzara genç kızı şaşırttı: Fadime, kırmızı teneke kapaklı avuç içi kadar bir aynada, gözlerine sürme çekiyordu. Elif'i görünce kızarmış ve aynayı, sürmeyi saklamağa uğraşmıştı.

Fadime; Kötüköylü Elif gözünde kendini temize çıkarmak için olacak; o gece yatmazdan önce çiftlik ahırlarından birinde Elif'i bulmuş, hayatını anlatmıştı:

Adana'nın yoksul mahallesinde, evleri birbirine toslamış daracık bir sokakta otururlardı. Babası bir batöz ırgatıydı. Fadime'nin... Kızgın bir haziran güneşi altında; başında beyaz bir yağlık, harman yerine rampa eden büyük batöz makinesinin üzerinde canını dişine takmıştı. Irgadın kan ter içinde taşıdığı demetleri, yanıbaşında kendisine yardım eden "koltukçu"nun elinden kapıyor; ayakları dibindeki büyük delikten, makinenin gövdesinde korkunç bir gürültüyle dönen keskin bıçaklara gönderiyordu. O, büyük harman makineleri Çukurova'ya geldiğinden beri, ekmeğini batöz ırgatlığında kazanırdı. Önceleri bayağı bir ırgattı: Harman yerinden sırtlayıp ense köküne oturttuğu demetleri; uzun, tahta bir iskeleden; batözün üstüne taşırdı. Ne öldürücü bir işti bu!.. Başaklardan dökülen toz, terden sırılsıklam kesilmiş vücuduna yapışır; iğne gibi batar, kaşındırır, huylandırırdı.

Evet... Kızgın bir haziran günüydü. Tüyler ürpertici bir kaza oldu: Sapçı –Fadime'nin babası– başak demetlerini batözün korkunç gövdesine gönderdiği deliğe kaydı. Keskin bıçaklar, iki bacağı birden dizkapaklarından hemen koparıp attı. Ağır yaralı ırgat, iki tekerli camız arabasında memleket hastanesine getirilirken yolda öldü.

Fadime'nin dünyada, babasından başka kimsesi yoktu. On altı yaşından fazla değildi. Güzeldi de... Zengin çiftçilerden biri onu yanına hizmetçi aldı. Bu, hovarda bir adamdı. İkinci ayın sonunda, sarkıntılığa kalkıştı. Fadime, temiz ahlâklı bir kızdı. Bohçasını kapınca, kaçtı.

Eylül ayıydı. Adana'da koza şiflenmesi başlamıştı. Fadime'nin haline acıyan bir eski komşusu, ona evinde yer verdi. Artık Fadime de; bu eski komşunun evinde; onun çocukları arasında, civardaki koza tüccarının kozalarını şifliyordu.

Geceli gündüzlü çalışıyorlar, günde dört arka* koza şifliyorlardı. Tüccar, her arka kozanın çekilmesi için kırk kuruş veriyor. Şiflerin ırgatta kalmasına göz yumuyordu. Çok alev çıkaran koza şifleri, yufka ekmek pişiriminde saçları öyle bir kızdırıyordu ki!

Ay sonunda hesaplaşacaklardı.

İlk zamanlar çok yoruluyordu. Bazan, gece yarılarına doğru çocukları ve Fadime'yi uyku bastırır, ağırlaşırlardı. O zaman, ihtiyar komşu hoş bir masal tuttururdu. Gözkapaklarına çöken ağırlık kalkar, pamuğu kabuğundan ayıran parmaklarına yeni bir canlılık gelirdi. Kendini meraklı masalın akışına kaptırır; yorgunluğunu, uykusuzluğunu unuturdu. Bazan, kozalar çifte kanatlı olurdu. Lâdes çekerlerdi; gülüşürlerdi.

İhtiyar komşu, bir gün, geniş bir harara doldurduğu şiflenmiş pamuklardan bir kısmını koza tüccarına Fadime'yle yolladı. Pamuğu teslim edecek, karşılığında marka alacaktı.

Koza tüccarının dükkânı kuytu bir yerdeydi. Tüccar; kalın enseli, şişko, göbekli bir adamdı. Güzel, körpecik Fadime her vakit ele geçecek avlardan değildi. İşçilerini savdı ve pamuk hararları üzerinde genç kızı bağırta bağırta kirletti.

* Bir arka 30 okka demekti.

Avucuna sıkıştırılan on liralık bankınotu koza tüccarının suratına çarptı ve kaçtı.

İlk ayın sonunda, ihtiyar komşu, iyilik sever kadın –toplu paranın büyüsüne kendini kaptırmıştı şüphesiz– Fadime'nin hakkına bir sünger geçti. Alacağını, yediğine içtiğine saydı.

Fadime, koltuğunda bohçası, sokağa düştü. Köpek, başı ağrımazsa ot yemez... Aç ve açıkta kalmıştı. Arkasına düşen bir hovardanın, para karşılığı, isteklerine boyun eğdi.

Bu yolun ucu Taşçıkan'a ulaşacaktı; eğer kocası Ali'ye rastlamamış olsaydı... Evlendiler. Bir de çocukları oldu. Karı koca, yaz aylarında kazmaya beraber gidiyorlar, eylülde kozayı birlikte devşiriyorlardı.

Dünkü temiz ahlâklı Fadime'nin elinde artık güçlü bir silâh vardı. Başı dara girince, kadınlığını ve güzelliğini kullanıyordu:

Etrafına altı kişinin diz çöktüğü karavana ne kendisinin, ne kocasının, ne de beş yaşındaki çocuğunun karnını doyuruyordu. Çocuğunu da öyle bir seviyordu ki! Bir çanak peydahlamıştı. Herkes uykuya vardığı bir sırada gizlice evdeciye gidiyor, çanağını yarma pilâvile doldurtuyor, çocuğunun aç kursağını doyuruyordu. Buna karşılık; arada bir; evdecinin önüne düşüyor, çiftliğin az ilerisindeki hendeğin içine yürüyüveriyordu.

Fazla soluklanmasına imkân versin ve göz yumsun diye ırgatbaşının; gündelikleri daha dolgun ödesin diye elcinin gönlünü hoş ediyordu.

Eğer o hayâyı namusu torbaya koyup ırmağa bıraktıysa kabahat kimin?

Çarşamba sabahı, Elif öğle vaktini zincirle çekiyordu. Elcileriyle bir haftalığına pazarlık eden ve avanslarla bağlantısı olmadığı için amele pazarında kendilerine yeni bir elci ve yeni bir ağa arıyacak ırgatların arasına baba-kız onlar da katılacaklar, şehre ineceklerdi. Boyalısakal'la Elif; ne yazık ki; felâketlerine sebep olan Zühtü Paşaoğlu'nun tarlasında kazma bitimine kadar ot vurmağa mahkûmdular. Kıştan aldıkları avanşlarla elciye sımsıkı bağlanmışlardı; ayrılamazlardı.

Bu hafta, çarşamba gecesini hanlardan birinde geçirecekler; ertesi günü ırgat pazarına uğrayıp haftalıklarını elciden alacaklar ve cezaevinde Yalçın'ı ziyaret edeceklerdi.

Çiftçibaşı Ese Ağanın emrile, elci, tam öğle üzeri bitmesi lâzımgelen haftayı bir saat uzattı. Bu bir saat, bir gün kadar uzun geldi ırgatlara... Paydos yaklaştıkça, bir buçuk günlük rahata ve kızgın bir balmumu halinde tepelerine yapışan güneşten kurtulup gölgede diledikleri gibi serinlemeğe kavuşmanın sevinci içinde yeni bir kuvvet gelen kollara birdenbire bitiklik, kesiklik çöktü. Haklarından çalınan bu bir saatin mânevi ezası, beş buçuk gün kazma vurmanın yorgunluğundan daha ağır geldi onlara...

Bir saat geciken paydosta; ırgatbaşılara uyup ağaya dua, gelecek haftaya niyet ederken; ağızları hayır dileyor, gönülleri zehir ve beddua kusuyordu.

— Öğlene hürmet!

— Âmin!

— Gelecek haftaya niyet!

— Âmin.

— Kolumuza kuvvet!

— Âmin.

— Hökûmatımıza nusrat!

— Âmin.

— Ağamıza devlet!

— Âmin.

— Tarlaya bereket.

— Âmin.

— Peygambere salâvat!

— Allahümme salli alâ seyyidina...

Amele pazarı... Bu bir garip kılık ve kıyafet meşheridir. Hemen hepsinin poturu ve ceketi, Hazret-i Ali'nin hırkasından daha çok yama taşır. İçeri kaçmış gözleri umumiyetle trahomludur, çapaklıdır; fersizdir. Sarı kara, tıraşlı suratları, tedavi görmemiş sıtmalarının izini taşır. Sıska ve çelimsizdirler. Yeni taburcu edilmiş hastalar gibidirler.

Taşköprü'nün başı; Kalekapısı; perşembenin daha çok erken saatlerinden ikindiye kadar, bir mahşerdir. Öyle bir kıyamet günü ki; ırgadın günahı, sevabı burada taayyün eder. İyi, genç ırgat çabuk ve yüksek haftalıkla iş bulur. –Her ağa, Roma'nın cimriliğile meşhur konsul Kato'su gibi düşünür: "Kocayan öküzler, eski demirler, yaşlı köleler daima satılmalıdır!" Köle ile öküz, işe yaradıkları sürece beslenirler. İşe yaramayınca eski bir saban demiri gibi satılırlardı Roma'da. Az haftalık alanlar dışarıdan gelen işçilerdir ki, ağalar ve çiftçibaşılar bunların "kısa çalıştıkları", acemi oldukları kanısındadır. Az para verilir bunlara...

Güneyde tarım ırgatı, leylekler gibidir. Mayıs ayında Adana'ya bir göç başlar. Yakın şehirlerinden, kasabalarından, köylerinden kalkıp; pamuk tarlasında ot dövmeğe, ya ekin biçmeğe gelen ırgat kümelerine hemen her sokak başında rastlanır. Bunlar da, leylekler gibi, mevsim farklarından faydalanırlar: Çukurova'da hasat, her yerden öncedir. Memleketinde kendi tarlasının ekinini toplayabilmek için, ihtiyaç duyduğu parayı Adana'da el toprağında bir ırgat gibi çalışarak biriktirirler.

İşçi komisyonunun tesbit ettiği haftalıkları bağıra bağıra haykıran tellâlın sıtma görmemiş sesi; bir sûr-u İsrafil gibi; bina gölgeliklerinde çömelen, çömeldiği yerde uyuklıyan, morg salonunda beton döşemeye yanyana yerleştirilmiş, otopsi sırası bekleyen ölüler gibi kaldırımlara uzanmış kalmış ırgatları bir anda diriltir; ayağa kaldırır.

Amele pazarı, âdeta bir cephe gerisi karargâhıdır. Beş buçuk günün kayıpları, kulaktan kulağa, ağızdan ağıza burada fısıldanır.

Şu rengi unutulmuş fötrü kulaklarına kadar geçen top sakallı ihtiyar, içlerine birer parlak yeşil boncuk oturtulmuş gibi duran sümüklü burnunun deliklerini açа açа konuşuyor:

— Ne zehir memleket! Ne zehir memleket!.. Yüz elli kişilik kalfeden (kafile demek istiyor) altmışı haftayı tamamlamadan geri döndü şehre... Sıcak, maf ediyor insanı... Burada bir hastalandın mı, çek melmekete gayrık... Aklın başına gelmez. Bakanın olmaz, çekenin olmaz... Yüz elli kişiden tam üç kurban verdik bu hafta... Soğuk su dökmek, gölgeye kaçırmak, ateşi dışarı versin diye vücuduna ispirto çalmak para etmiyor. Güneş vurması, yıldı-

rım vurması gibi bir şey... Sıtmadan çektiğimiz de başka... Paran varsa, doktora gelip iğne vurdurursun. Kendini fazla geçirmişsen, ağaya yüz suyu döküp bir ilmâber yaptırır, hastaneye yatarsın. Kurtulman, doktorun merhametine kalmış bir şey!

Pofurduyor; tasasını delice ve şuursuzca bir neş'eye boğmak istiyor:

— İşte geldim, işte gidiyorum. Şen olasın Halep şehri...

Yeşil gözlü, tıraşı uzamış şehirli bir batöz işçisi derdini döküyor:

— Kılçıklı arpa yemekten avurtlarımız yara oldu. Kılçıklı arpaya bir kurban da biz verdik. Meymenetli Receb'in barsığına saplanan bir kılçık, hemencecik olduğu yerde yara açtı; teker meker götürdü biçareyi...

Amele pazarı, dert kuyusudur. Herkesin, derdini döktüğü yerdir burası... Şu, siyah bıyıkları haftabaşı onuruna dikine kıvrılmış delikanlı; kurtlu yarma pilâvından, kokulu şırlık yağından yakınır.

Bir başkası, ırahmet yağınca içine doldurulduklari çiftlik ahırının bitinden, piresinden elâman demektedir: Bitlerin, pirelerin açtığı yara, onlara göre, pek çabuk frengiye çevirir. (Bu ahırların; toprak ırgatlığına mahkûm edilen, tarlada ayakları zincire vurulmuş halde çalıştırılan Romalı esirlerin, geceleri içine kapatıldıkları yeraltı zindanlarından pek de farkı yoktu haniya!)

Gerisini ırmağa vermiş köhne bir binanın gölgeliğinde, kadınlı erkekli, çoluklu çocuklu otuz kişilik bir grup var. Hepsi de düşünceli, hepsinin de gözleri ağlamaklıdır. Civar illerden birinden, bir elcinin lâfına kanıp peşine takılmışlar; Adana'ya, pambuk tarlalarında kazma vurmağa gelmişlerdi. Bir aydır çalışıyorlardı. Tam dört hafta, güneşin alnında, içerileri götürmiyen fıtlamış eşki ayranı tarlaya döküp kara somuna eyvallah ederek; batak bir derenin kan gibi sıcak suyile hararetlerini dindirmeğe uğraşarak didinmişlerdi. İçlerinden beşi, sıcak çarpmasından, yürekleri çatlayıp ölmüştü. Paralarını yememişler, peşine düşüp geldikleri elciye emanet etmişlerdi. Bu elci dellekoğlu delleğin biriydi. Otuz ırgadın; ömürlerinin belki bir yılını tüketen dört haftalık öldürücü çalışma karşılığı paracıklarile birlikte; ortadan yok oluvermiş, koyup bir tarafa savuşmuştu.

Otuz insan, değneği elinden alınan köre dönmüştü. Irgat komisyonunun toplandığı basık tavanlı odaya kim sokulacak, elciyi kim şikâyet edecek ve hak arıyacaktı? Şimdi hangi ağanın toprağında çalışacaklardı?

Artık, ırgadını bir yere koyamıyan pespente elcilerin işçisi gibi onlar da komisyen (komisyon) seyrine gidecekler; düşük haftalığa kimsenin sesi çıkmayacaktı. Buna mecburdular. Avara kalmaktansa... Aç susuz kalmaktansa... Koyunlarında para yok ki memleketlerine dönebilsinler. El, on lira haftalığına giderken, onlar yediye gidecekler. Belki de, dellek ağalardan biri onlara bir de oyun edecek. Amele pazarında yediye pazarlık edip kamyonlarile teee uzak çiftliğine götürecek... Orada: "Irgat bu hafta düştü; altı liraya çalışırsanız çalışın; işinize gelmezse koyun gidin!" diyecek.

Ağalar kendilerine gerekli ırgadı tutmuş, tarlasına götürmüştür. Teee saatlerce mesafeden çoluk çocuk şehre ters geri nasıl dönebilirler? Çalışacaklar elbet...

Irgat-ağa anlaşmazlıklarına bakmak görevi de amele komisyonunundur. Öyle bir komisyon ki, reisi –o aynı zamanda Çiftçi Birliği yönetim kurulundandır– binlerce dönüm tarlası olan, yüzlerce ırgat çalıştıran bir paşa oğludur. Komisyon üyesi, gene yüzlerce dönüm toprağa sahip ağalar, ağa oğullarıdır. İşten anlamıyan komiserle jandarma yüzbaşısı için, zengin komisyon reisinin ağzına bakmaktan başka yapılacak ne vardır? Haklı çıkarılan daima ağa tarafıdır.

Şikâyetçi ırgat, komisyonun toplandığı basık tavanlı izbeye polislerin ve bekçilerin gözünden kaçabilirse girer. Telli pullu dilekçesini ya verir, ya veremez. Bu dilekçe ya okunmadan dosyaya konur, ya sepete atılır. Gözlerini yormak zahmetine katlanmıyan komisyon reisi; şikâyetçi ırgattan, derdini söylemesini ister. Ağaların "abalı frenk" diye zekâsile eğlendikleri ırgat daima zavallı bir adamdır. Tepeden tırnağa haklı olsa bile, haksız çıkar komisyonun yanından...

Beş buçuk gün, Allahın güneşi ve sıcağı altında didinen ve bir buçuk günlük avarayı gözliyen ırgat için hafta tatili, hiçbir işe ya-

ramıyan bir tatildir. Beş buçuk günlük hakkını alabilmek de, tarladaki kadar yorucu, bıktırıcı, terleticidir. Ağa; başlıyacak haftanın ırgadını bulmadan; çalıştırdığı ırgada metelik vermez. Zenginin gönlü oluncıya kadar canı çıkar fıkaranın... Çarşamba gününün yarısı, şehre inmek için yolda; perşembe gününün yarısı ise, işliyen haftalığın arkasında koşmak ve yeniden bir ağaya kapılanmakla geçer.

Aklı başında ırgatlar; haftalıklarını meşin keselerine yerleştirip "Ötegeçe selâmettir!" diye; Taşköprü'nün karşı tarafında fakirler hastanesi, fakirler mezarlığı civarında göğe kol salan okaliptüslerin –çıplak, zavallı vücutlarını yakıcı ova güneşinden koruduğu için, biraz da söylenişteki benzerlikle "garip dost" deyip geçiverdikleri sıtma ağacı okaliptüslerin– gölgeliklerine serilirler. "Kamyon kesen" ağanın arabasını bekler ve çiftliğe kapağı atarlar.

Bekârlar, ya Papur'un oğlu Hasan'ın masası başında, daha çok kazanmak ve daha bol eğlenmek hırsı içinde, haftalıklarını son meteliğine kadar kumarbaza kaptırır; ya "Taşçıkan"a uğrarlar.

Papur'un oğlu Hasan, antika bir kumarcıdır. Üç iskambil kâğidile, parasını henüz elciden alan, saflığı ahmaklık derecesine varan ırgatlara oyun oynatır. Cebinden elli kuruş çıkarır, mendile kor. "Bul karayı, al parayı!" der. Irgat, kara kâğıdı bulursa parayı alır; bulamazsa Hasan'a elli kuruş verir.

Kara kâğıdı bulanlar, ırgatların arasına katılmış olan Hasan'ın dümencileridir.

Taşçıkan'ın orospuları, süslenip püslenirler; yarı dekolte ve donsuz kuruldukları faytonun içinde; göreni çileden çıkarmak ve peşine düşürmek için en gizli taraflarını bile meydana koyan oturuşla; amele pazar civarında bir aşağı bir yukarı gezinirler.

Irgatlardan bazıları çarşıya uğrar. Binlerce amelenin şehre döküleceği perşembe günü, iğneden ipliğine kadar, bütün fiyatlar bir misli artmıştır. Irgadın kan, ter pahasına kazandığı haftalığı elinden koparmak için, esnaf o gün sözbirliği eder.

Boyalısakal'la kızı, Kalekapısı camiinin merdivenlerinde, önlerindeki kalabalığı seyrediyorlar.

Öğle ezanı okunuyordu. Elciler, koltuk altlarına sopalarını ve şemsiyelerini kıstırmışlar, sağa sola dört dönüyorlardı. Sopayla şemsiye elcinin alâmet-i farikasıydı. Ağa ve ırgat elciyi bu işaretle ayırabilirlerdi.

Elif, gittikçe sabırsızlanıyordu. Yalçın'ını göremiyeceği korkusile kendi kendini yiyordu.

Boyalısakal'ın kulağı dibinde, bir yaşlı ırgat, vır vır ötüyordu:

— Kocaman ağa, bir lâf ettin mi, gülü gülüveriyor. Bu ne azamet be yahu!.. Irgat olduysak insanlıktan mı çıktık? "Tarlana tapuna güvenme, baba –dedim içimden– İnersin deli gönül inersin; attan eşeğe binersin. Eşeği kor yaya gidersin!" Hele az ileriye gidiver de hakkını aramağa kalkış... Alimallah, ağzı zehir zemberek kesilir. Zatı kâhya ona ön vermez ya!.. Gidinin kahpe kâhyası... "İnsanın eti yenmez, derisi giyilmez; tatlı dilinden başka nesi var?" derler. Bu kâhyada o da yoktur.

Herif tülekleşmiştir. Yani senin anlıyacağın kaşarlanmış, eskimiş, kurnazlaşmıştır. Sahtekârlığın daniskasını yapar. Ağasına attığı kazığı bir Allah, bir kendi bilir. Az ırgat kullanır; kâtibi parayla kandırıp ağaya çok ırgat çalıştırdığını söyler; fazlasını kesesine atar. Ağanın gözünü boyama yollarını da pek iyi bilir: Kazma işçisine daha çok tarlanın dış taraflarını temizletir. Ağa otomobilinden, arabasından inip de Allahın güneşinde tarlanın ortasına gidip bakacak mı?

*
* *

Yalçın, küçük ve tavana yakın pencereleri demir parmaklıklı bu hapishane odasında duyduğu sıkıntıyı ömründe bir kere daha duydu:

Torosların böğrünü delip geçen trende, sırtlarına kardan ve buluttan birer kepenek geçirmiş "Kaldı", "Demirkazı", "Karanfil" ve "Tûr-u Hasan" zirvelerini geride bırakarak; Hacıkırı'dan Çukurova'ya inerken, diri diri mezara indirilen bir insanın korkusu ile ürpermiş, bunalmıştı. Tren, karanlık tünellere, kalın bir yorgan iğnesi gibi dalıp çıkıyor, yolları teyelliyordu.

Uğradığı iftira Yalçın'ı serseme çevirmişti. Mel'un Yarım Hacı, çıkarlarının karşısında beliren engeli, iğrenç bir iftirayla yolunun

üzerinden öyle bir kaldırıp atmıştı ki!.. Oyun usturuplu düzenlenmişti: Taş okula giden çocuklar arasında, dul anası kahpeleşip daha geçenlerde Taşçıkan'a düşen on yaşlarında bir oğlan vardı ki; Kötüköy'den geçen bir subayın piçi olduğunu, bütün köy ahalisi gibi anasının kocası da bilirdi. Güzelce bir çocuktu. Cin gibi zekiydi. Anasının kötü huylarına da tevarüs etmemişti. Yarım Hacının, Kötüköy hocasına oynıyacağı oyun için biçilmiş kaftandı.

Bir gece; âyin yapılan ahırın bir köşesinde; Yarım Hacı, medreseden kalma alışkanlıkla, köyün "Orospu dölü" dediği on yaşındaki oğlanı kirletti. Avucuna bol para sıkıştırdı:

— Dediklerimi yaparsan daha da çok veririm!

Oğlan, canının acısını çabuk unuttu ve: "Ne dersen yaparım!" dedi.

Ertesi gün Kötüköy, herkesin sevip saydığı öğretmenin alçaklığı ile çalkandı durdu. Civar köyden vak'aya çağrılan jandarma kumandanı çavuş; gazaba gelen Kötüköy ahalisi elinde parçalanmaktan Yalçın'ı zor kurtardı.

Soruşturma çabuk ilerledi. Suç, doktor raporile de sabitti. Yalçın, oyunun Yarım Hacı tarafından tertip edildiğini hemen anladı. Kendini savunmak için tek yol vardı: Mendebur oğlanın tecavüze uğradığını iddia ettiği gece, nişanlısının kolları arasındaydı. Elif'in şahitliği belki onu bu çirkin iftiradan kurtaracaktı. Fakat... Kayınbabasına nasıl duyurabileceklerdi?

Yalçın'ı Adana cezaevine götürdükleri günün haftasında; Elif, babasına her şeyi anlattı. Boyalısakal, o mutaassıp adam, buna âdeta sevindi. Bu çirkin işi çok sevdiği ve beğendiği Yalçın'a hiç yakıştırmamıştı. Kızını affetti.

Şehre inip meseleyi savcıya açtılar. Onlara, muhakeme gününde kendilerine de celp çıkacağı söylendi. Yalçın'ın olup bitenlerden haberi yoktu. Kurtulacağına inanmıyordu.

Cevaevi arkadaşları içinde bir çolak sağlık memuru bozması vardı ki, ömür delikanlıydı. O da olmasa, hali dumandı Yalçın'ın... Saatler bir türlü geçmiyordu. Yanına aldığı bir iki kitap, ona âdeta küskündü; hiçbir şey söylemiyordu.

Sağlık memurunu da cezaevine düşüren bir kuru iftiraydı. (O böyle iddia ediyordu.) Kafası işliyen bir genç... Bazan, elini Yalçın'ın omuzuna vurur, gülerdi:

— Halının tozu tükenmez, delinin sözü tükenmez...

Ve, anlatırdı:

— Dam boyu gübreler; çirkeften vıcıklaşan eğri büğrü, kaldırımsız sokaklar... Gece, Maraş'ın Göksun kazası üzerine bir demir tabut kapağı gibi çökerdi. Doktor ayağı basmıyan bu garip kasabada alelâde bir sağlık memuru büyük adamdır. Başta kaymakam da bulunduğu halde, herkes bana "Doktor Bey" diye hitab ediyor; kahvehaneye girdiğim zaman saygı ile ayağa kalkılıyordu.

İlçenin dört bir tarafına rastgele serpilmiş hükümet daireleri; tavanı basık, rutubet kokan kahvehanede merkezileştirilmişti:

Kaymakam, hükümet işlerine –bu ilçenin işleri de o kadar azdı ki!– burada bakıyor; belediye reisi burada çalışıyordu. Hükümet tabipliği burada görev yapıyordu. Evrak, kahvehane çırağının kirli önlüğünde kuruladığı ellerile masadan masaya dolaştırılıyor; iş sahiplerinin dilekçeleri aynı basık tavanlı kahvede, bir makamdan bir makama havale olunuyordu.

Göksun'a tayin olunuşumun haftasında; gübrelerin dam boyu yığılışına, çirkeflerin eğri büğrü kaldırımsız sokaklara akışına tahammül edemedim. Hükümet tabibi vekili idim. Hemen mücadeleye giriştim. Bir gün, ilçenin en yüksek yerinde; Göksun'un ihtiyar tellâlı; elli dört maddelik tebliğimi halka duyurdu.

Soytarı kılıklı, softa bozuntusu bir adamdı belediye reisi... Farkındaydım: işin alayındaydı; bıyık altından gülüyordu.

Bir hafta sonra, kasabayı teftişe çıktım. Temizliğe uymayanların sayısı iki yüz elli birdi. Bunların en başında belediye reisi geliyordu.

Kaymakam genç ve toydu. belediye reisile ahbaplığına rağmen, işin bakanlığa duyurulması korkusile, dediklerimi yaptı: Mahkemenin hapis ve para cezasına mahkûm ettiği iki yüz elli bir suçlunun biri, Göksun kazası belediye reisiydi.

Bir garip insanlardı Göksunlular... Hastalarından umut kesince hükümet doktoruna –dedik a, Göksun'a doktor ayağı basmamıştır; bu işi daima sağlık memuru görür– koşardı:

— Pekmezi de içirdik; para etmedi. Ne olursa artık senden olur, Doktor Bey...

Göksunlunun son şifa umudu, bir testi pekmezdi. Hasta ölüm haline bile düşse, ille bunu içirirlerdi ona... Etkisiz kılınca da, doktor diye dört dönerlerdi.

Sağlık memurile, demir parmaklıklı pencereye uzanmışlardı. Suratlarına çarpan kızgın rüzgâr, tıkayacak kadar boğucuydu.

— Şu herifin arabada kuruluşuna bak, Yalçın Bey...

Yalçın, iri atların hükümet konağına doğru kuş gibi uçurduğu, körüğü ve tekerlekleri pırıl pırıl yanan bir fayton ve içinde bacak bacak üzerine atmış genç bir adam gördü.

— Deli Mustafa Ağanın torunu!

diye, gülüyordu sağlık memuru. Bir aralık, öfkeyle diş gıcırdattı. Sonra tekrar güldü. Tekrar kızdı. Tekrar güldü ve Yalçın'a anlattı:

— Deli Mustafa Ağa Adana'nın ünlülerindendir haniya...

Yıllarca evvel, Harput'tan çarığını sürüyerek geldiğini görenler, bilenler çok... Ama, akıl kumkuması imiş herif... Az zamanda un tüccarı ve çiftçi olmuş... Binlerce dönüm arazisi bulunan, yüzlerce ırgada velinimetlik eden bir büyük çiftçinin, elbette şehrin iç politikasında rolü olacaktır. Adamcağızı bir gün "Meclis-i idare-i vilâyet"e üye seçmişler. O zamanlar meşhur şair Ziya Paşa da Adana'da vali...

O devre yetişenler anlatır ki, Meclis-i idare üyeleri bir vezir ihtişamı içinde yaşarlarmış. Hükümet Konağına süslü bir at üstünde giderlermiş. Bir uşak, üye hazretlerinin nargilesini, ya da çubuk takımını birlikte götürürmüş.

Meclis-i idare salonu, bir kahvehane salonuna dönermiş. Üyeler, kurulmuş nargilelerini tokurdatırlar; uzatılmış çubuklarını tüttürürler, kahvelerini höpürdetirlermiş. Neden sonra, sıra işlerin görüşülmesine gelirmiş.

Vali, onların yanında solda sıfır bir hükümet adamı imiş. Meclis-i idare-i vilâyet üyeleri ne derse o olurmuş. Hele Vali itiraz etmek cesaret veya gafletini göstersin! Marpuçlar fırlatılır, çubuklar yere atılırmış. Hakaretle yerlerinden kalkarlar, salonu terk ederlermiş.

Deli Mustafa Ağa, Meclis-i idare-i vilâyete üye seçilince, öteden beri duyduğu ve özendiği eski üyeleri hatırlıyor. Meclis salonuna nargilesini kurduruyor. Vali Ziya Paşa, önce şaşıyor ve sonra gülüyor; kızmıyor da... Ama, sabrın da bir haddi var.

Bir gün; bir meselenin görüşülmesi sırasında; Deli Mustafa Ağa, öteden beri duyduğu ve özendiği eski idare meclisi üyelerini hatırlıyor. Yersiz bir çıkış yapıyor. Vali Paşa, sükûnetle, meseleyi yanlış anladığına onu inandırmaya uğraşıyor. Vay efendim, ne demek ola! Bir vali, bir meclis-i idare-i vilâyet üyeleri karşısında ayak diresin! Olur küstahlık değil... Deli Mustafa Ağa "dediğim dediktir!" diyor çıkıyor işin içinden... Üstelik nargilesini marpuçunu da fırlatıveriyor yere...

Ziya Paşa artık gülemiyor ve öfkeyle haykırıyor: "Eşek herif burasını çiftlik damın, beni de köy muhtarı mı zannediyorsun? Çık dışarıya!"

Uşaklara emrederek nargilesini de attırıyor. İşte, faytona kurulmuş gördüğün delikanlı böyle bir adamın torunudur. O da vilâyet daimi encümen üyesidir. O da, hükümet konağına böyle şık bir faytonla gitmeyi daimi encümen üyeliği şanından sayar. Fakat, bu süslü dış içinde ne maskara bir ruh, ne kof bir kafa bulunduğunu bilemezsin, Yalçın...

Şimdi, Elif'ini düşünüyor. Haftalar var ki, sevgili nişanlısını görmüş değil... Onun, ziyaretine gelmeyişine hak veriyor. Boyalısakal Mehmet Ağa, Yalçın'ın suçsuz olduğunu bilmiyor ki!

Yalçın; baba-kızın, tarlalarını ellerinden gaspeden ağanın toprağında ırgatlık ettiğini; ancak çarşamba ve perşembe günleri şehre inebileceklerini; halbuki hapishane ziyaret gününün cumartesi olduğunu düşündü. Demek, ziyaretine gelmek isteseler bile bu mümkün olmıyacak... Elif, sanki önünde... İri kahverengi gözleri yaş içinde, çeti otu ayıklamaktan yara olmuş avuçlarını açıp kapıyor, alnını buruşturuyor, söyleniyor: "Diken yaralarının acısı içime çöktü Yalçın'ım!"

Zavallı Elif... Kimbilir, belki de çeti ayıklama mevsimi gelmiştir... Yarın pamuk ırgadı koza düşürecek. Dikenli tarlada bu zor bir iştir. Tarlasının çeti otunu önceden ayıklatan ağa, ırgadın canı yanacağını değil, koza düşürümünde tutacağı ırgattan daha fazla randıman almayı düşünür.

Yalçın'ın kafasında bir hâtıranın izleri kabarıyor: Yılanlı değirmende buluştukları bir gün, Elif, ceketinin cep ağzında bir sökük görmüş, yanından eksik etmediği iğne ipliğine davranarak onarmaya kalkışmıştı. Sonra, gözlerini düşünceli düşünceli kırpmış, batıla inanışının sevgilisini güldüreceğinden korkarak, âdeta çekine büzüle konuşmuştu:

— Elbise söküğünü sırttayken dikmek doğru değil, Yalçın... Allah korusun, insan iftiraya uğrar!

Yalçın acı acı güldü. İşte gene iftiraya uğramıştı. Artık evlenmeleri mümkün değildi. Mehmet Ağa, bütün köy halkının parçalamak için üzerine yürüdüğü bir rezili damatlığa nasıl kabul ederdi? Günün birinde suçsuz olduğu anlaşılsa bile, ihtiyar adam halkın dilinden korkmaz mıydı?

Köylünün aklı gözündedir. Görmediği şeye inanmaz. Fakat, bir de gördü mü hiç unutmaz. Köy hocasının suçu meydandaydı: On yaşındaki mâsum bir yavruya –bu çocuk bir orospu dölü olsa da– "fiil-i livata"da bulunarak boyunca günah işlemişti. Mahkeme beraat kararı verse bile, o buna artık kolay kolay inanamıyacak, yıllar geçse de içindeki şüphe küllenmiyecekti.

İzinden dönen bir cezaevi gardiyanı, sabık sağlık memuruna "Adana Sesi" gazetesi getirdi. Yalçın, bu gazetenin birinci sahifesine ilk göz atışta sendeledi; vücudunu bir soğuk dalgası kapladı. En büyük puntolarla en baş köşeye çıkarılan bir haber, "Bir köy öğretmeninin alçaklığını" duyuruyordu.

Bu darbe müthişti. Yalçın "İftira, iftira!" diye hıçkırıyordu. Sağlık memuru onu yatıştırmak ve avutmak için dakikalarca uğraştı.

— Üzülme, kardeşim... İftiraya uğrıyan yalnız sen ve ben miyiz zannediyorsun? İnsanlar Allaha bile dil uzatmışlar, iftirayı yapıştırmaktan çekinmemişler, hattâ buna bir de dinî şekil vermişlerdir. Hikâyeyi herhalde bilmiyorsun. Dinle bak, Yalçın...

Vaktile bir şehrin kenar mahallesinde, çok genç ve güzel bir kızla ihtiyar babası oturuyormuş. Genç kız melekler kadar temizmiş. Eteğinin ucunu bile kimseye göstermez, adımını sokağa atmazmış. Saffetin de, nezaketin de timsaliymiş mahallede...

Günün birinde, komşu kızını evinde ziyaret eden mahalle kadınları, onun karnında bir gayritabiilik, bir şişkinlik sezmişler.

Haftalar geçmiş. Garip: Her geçen hafta, güzel kızın karnı biraz daha büyüyormuş... Derdin teşhisinde gecikilmemiş: Kocasız kız gebedir; başka bir şey değil...

Mahalleli günlerce baş başa vererek, bu sırrın kör düğümünü çözmeğe uğraşmışlar. Sokağa adımını atmıyan melekler kadar saf kız kimden gebe kalabilir?

Beyinlerinde kımıldanan dehşetli ihtimal gittikçe kuvvetlenmiş ve nihayet mahallenin polis âmirine duyurulmuş. Öz kızına tecavüzden suçlu olarak, ihtiyar babayı yakalamışlar. (Melekler kadar saf kızın, yükünü semtin meşhur çapkınından yüklendiğini kimse düşünemememiş!)

Çalyaka mahkemeye sürüklenen babanın, kısa bir muhakeme sonunda mahkûmiyetine karar verilmiş. Zavallıcık bu darbeye tahammül edememiş. Hapishanenin ot minderi üzerinde bir gün kahrından ölmüş.

Hikâyenin bundan sonrası enteresandır:

Mazlum ihtiyarın ruhu, cennetin kapısını çalıyor.

— Allahla görüşeceğim!

Allahın huzurunda secde ediyor; yanıp yakılıyor:

— Ben günahsızım –diyor– insafsız kullarının iftirası bu yaşımda hapishane hücrelerinde can vermeme sebep oldu.

— Nedir bu iftira?

— Bana "Kızile sevişti!" dediler Ya Rab! Allah gülüyor:

— Buna şaşma ya kulum!.. Onlar beni bile gökten indirip Meryem'in koynuna soktular. "İsa'nın babası Allahtır!" dediler. Meryem'in günahını ben Tanrılarının boynuna doladılar.

Yalçın, "Adana Sesi" nin yazı müdürile, berber "O..."nın dükkânında bir defa karşılaştığını hatırlıyor. Sipsivri boylu, biryantinli saçları sıska ensesinde kıvrılan bir delikanlı... Ne de çok konuşuyordu! Ne de yüksekten atıp tutmaları vardı! Ufak gözleri şarlatan, hain, iftira ve dedikodudan hoşlanan karakterinin belirtilerini taşıyordu. Meşhur bir fabrikatörün oğlu Belediye Meclisi üyesinden falancayı, meclis toplantısını anlatan bir haberde "Bosnalı" diye isimlendirdiği için mükemmel bir dayak yiyen bu taşra-

lı gazeteci, güçlü kuvvetli fabrikatörzadeyi ayaklarının dibine yıkıp yumrukladığını ötede beride anlatacak derecede şaşılır bir pişkinliğe sahipti.

Vazifesinin güçlüğünü anlatırken, ekmeğini yediği gazete sahiplerinin menfaate tapar karakterlerini ifşadan çekinmiyordu:

Patron, bazan vali için "çok sayın" kelimesi kullanılmasını ondan cemi saygasile bahsedilmesini istermiş. Bu, onun hükümet kapısında çıkar işi olduğuna bir işaretmiş. Hükümet adamı gazete patronunun menfaatine dokunduğu an, isminin baş tarafına oturtulan "sayın" kelimesi hemen uçar gidermiş. Yazı müdürü, patronundan, ondan sadece "Vali" diye bahsetmek direktifini alırmış!

Evet... Bu taşralı gazeteci, gazetecilik illeti uğrunda, anasının bile ipliğini pazara çıkarabilecek karakterdeydi. Yalçın hâdisesine, mal bulmuş Mağribi gibi sarılmıştı.

Berber "O..." onu ne güzel hicvediyor!

"Berber O... Bey" tipik bir adam... O âdeta ayaklı bir gazetedir. Fakat öyle bir gazete ki, bir "halk okuma odası" veya bir kahvehane gazetesi gibi, aynı çatı altında birçok okuyucunun elinden geçer. Bu gazetenin hem muhbiri, hem başmuharriri, hem yayıncısı odur.

En büyüğünden en küçüğüne kadar, devlet kapısının bütün memurları; sanırlar ki; berber O... Bey'in şıkırdayan makasına yalnız saçlarını vermişlerdir. O, tıraş ettiği kafanın içindekini bir parmak çalışla ortaya dökmesini pek iyi bilir, hem zaten bunun için pek de büyük bir maharet icabetmez ya!.. Devlet memuru, vazifesine ait sırları açığa vurarak, muhatabı karşısında bir kıymet ve itibar kazanmak hırsındadır.

Vesikaya binmiş ekmeğin 375 gramdan 300 grama ineceğini bir şehirde önce devlet memuru, sonra berber O... Bey ve onu takiben de, berber dükkânının koltuğuna ilk oturacak müşteri öğrenir.

Onun başmakaleleri mevzuu, bu şehrin politikasına dairdir. Belediye seçiminde hangi taraf ağır basacaktır? Eski reisin püf tarafları nelerdir?

Berber O... Bey, şehrin malûm tiplerini karikatürize edebilen yaman bir heccavdır:

Sabık maliyeci, lahik un tüccarı X Bey; şehirde mevcut bütün resmi, yarı resmi teşkillerin idare heyetlerinde üyedir. Tüccar kulü-

bünün idare heyeti seçiminde intihabın dışında kalışı X Bey'in günlerce iştahını ve keyfini kaçırmış, onu hasta döşeklerine düşürmüştür! X Bey için esas, bir idare heyeti intihabında kazanmaktır. Bu intihaplar, onun için, kazanılması tad veren bir nevi kumardır.

Şimdi, Yalçın, Adana'ya ilk geldiği akşamı hatırlıyor:

Kimi yüksek, kimi alçak, bazısı geniş, bir kısmı dar toprak damların üstüne, loğ taşlarile bir hizada döşeklerini yapıp cibinliklerini kurmağa hazırlanan; rahat, sere serpe bir uykuya varmak üzere "taht"larının tahta merdivenlerini tırmanan insanlar da kımıldamasa; eflâtun göğü sipsivri delen hurma ağaçları dekoru ortasında, Yalçın'ın otel penceresinden gördüğü bu eski şehir parçasının bir tiyatro fonundan farkı olmıyacaktı.

Karşı hanın geniş damında, altlarına heğbeler yerleştirilmiş karyolalarda, bir don bir gömlek kalıncıya kadar soyunarak, bunaltıcı geceyi kalın siyah bir kepenek gibi üzerlerine almağa hazırlanmış yolcular vardı.

Yalçın, gurbetin ve yalnızlığın tasasını ilk defa o gece duydu ve başını yastığa gömerek uzun uzun ağladı.

Akşam yemeklerini Taşköprü başındaki lokantanın nehir kenarına doğru uzanan eski, tahta terasında yemeği pek severdi. Gözlerini kısar, sıra sıra lâmbalarile Taşköprü'yü minyatürleştirir, İstanbul'un Karaköy köprüsünü görür gibi olurdu. Işıkların; köprü gözlerinden deli gibi akan sularında oynaşışına dalar; İstanbul'u, mahallesini, evini, anacığını düşünür; için için ağlardı.

Gurbet ne tuhaf şey. Arasındayken bakmadığı, görmediği şeyler, şimdi değer ve anlam kazanıyor.

Evlerine "Çavuşzade" çeşmesinden su taşıyan ihtiyar saka Mehmet Ağa... Mehmet Ağanın, evlerinin demir pencere parmaklığına yularından bağladığı uyuz eşeği... Mahalle çocuklarının sokak köşelerine gizlenerek, avuçlarını ağızlarına boru yapıp: "İkindi okundu mu, sana bir şey dokundu mu?" diye arkasından bağırdıkları ve çileden çıkardıkları şaşı Fatma Hanım... Mahallenin meşhur pembe boyalı evi: Genç karısı gizlice alt kata aldığı deli-

kanlılarla fingirdeşirken, pencere önünde elinde Kur'an habire hatim indiren topsakallı, inmeli ihtiyar...

Küçük bahçelerinin çıkrıklı kuyusu ve bu çıkrığın bitip tükenmez gacırtısı... Anacığının çektiği buz gibi suyu yüzüne çarpışı... Üzerinde kuşlar cıvıldaşan erik ağacı... Yalçın'a bahçe duvarlarından kasten dekolte görünen komşu kızları; bu kızların şarkıları, türküleri...

Delikanlı öylesine dalardı ki, bir arabuşağı olduğu konuşmasından, suratından belli garson yanına yaklaşır, onu hayallerinden ayırır, yemeğini hatırlatırdı. İçinde parça parça buzlar yüzen ayran dolu küçük sürahiyi, ince sivribiber dizilmiş tabağı ve yemeği neden sonra görür, açlığını duyardı.

Bir hayal âleminin kapılarını açtığı için, Yalçın uykuyu pek severdi. Lokantadan çıkar çıkmaz, saçları esanslı şehir delikanlılarının kolkola verip dolaştığı Millet bahçesinde ay ışığını seyretmektense, otelinin odasında kendi iç âlemine kapanıp kalmayı üstün görürdü.

(Ne tuhaf. Burada koku sürünen, erkeklerdir. Kadınlar –ki geceleri ortaya çıkarlar– hafif terli, tertemiz tenlerinin o çileden çıkaran kokusunu bir yapma kokuyla körletmezlerdi.)

Adana'ya öğretmen olarak geldiği ilk günleri düşünüyordu:

En büyüğünden en küçüğüne kadar, her yabancı memur bu şehirde âdeta bir tecrit kampı, bir sürgün hayatı yaşardı. Vazife saatlerinin ve uykunun dışında kalan zaman; Yıldız kahvesinin serin kuytuluklarında iskambil oynamakla, ya bir içki masasının başında –sanki sabır ve tahammül iksiri imiş gibi– kadehler dolusu alkol yuvarlamakla geçerdi. (Millî Korunma Kanunu hükümlerine göre İstanbul'dan Adana'ya sürgün edilen bir vurguncu Yahudi tacir tanırım ki, burada az zamanda bakliyat piyasasına hâkim olmuş, İstanbul'da kazandığının on mislini vurarak cezayı "mahz-ı nimei" yapmasını bilmiştir. Vurguncunun "Niçin daha önce sürülmedim!" yanış ve yakılışlarını duyan çoktu.)

Üç günlük bayat İstanbul gazeteleri bile, bu şehirde en kıymetli metadır. Sabahtan akşama kadar masası başında, terden sucuk gibi ıslanmış mendiline; suratından göğsüne, saçlarından kuyruk sokumuna şıpır şıpır süzülen teri içirirken, öteki elini yelpaze gibi

kullanan küçük memur; avuç kadar bir vantilâtörün sersemlettiği büyük memur, akşam paydosu çalıp soluğu asfalt caddenin kır kahvesinde yahut ırmak üzerindeki kahvelerde alınca, ilk işi bir İstanbul gazetesine sarılmak olur. Her yabancı memur, içinde İstanbul'un nostaljisini taşır. Bir eski İstanbul gazetesi; en küçük haberine varıncıya kadar; onun burnuna İstanbul'un kokusunu getirir. (Bu memur belki İstanbullu da değildir. Başşehri, tahsil dolayısile tanımıştır. Yüksek mekteplerin İstanbul'dan Anadolu içine nakli, bu itibarla yerinde bir mütalaadır.) Gözleri gazete satırlarında, bir hayal âlemine dalıp gider.

Ne garip zihniyettir: Bu şehrin yerlisi olmıyan memur, İstanbul dışında, karaya düşmüş balık ıstırabını duyar. En büyük emeli bir gün İstanbul'a "nakl-i memuriyet"tir. Bu ümit onun tek teselli noktasıdır.

"Vatanım, karnımın doyduğu yerdir!" atasözü sanki bir Anglo-Sakson meselidir. Güney Afrika'nın, Malezya'nın, Hindistan'ın boğucu havasında didinen bir Britanyalı; muhakkak ki Londra'yı daha az özler.

Caddelerin bozuk kaldırımlarında seken, körükleri sıcaktan çatlamış faytonlar; biteviye öten çıngıraklarile; İstanbul'un limonata ve şerbet kavanozları buğulu şerbetçi dükkânlarını Yalçın'ın gözleri önüne getiriyor ve o, sıcaktan fiskeleşen dudaklarının, kuruyan boğazının daha fazla yandığını duyuyordu.

Niyazi, onun yanına geldi. Acıyan bir bakışı vardı.

— Bahsederim ki, eski günleri, çocukluk hâtıralarını bir kere daha yaşıyorsun, Yalçın...

Sağlık memurunun alaycı, kalender görünüşü arkasında ne hassas, ne içli bir ruh saklıydı! Dertli bir konuşuşla, anlatıyordu.

—Çocukluk hâtıralarımıza ne kadar bağlıyızdır!.. Yirmi, otuz, kırk yıl sonra bile, on veya on beşinci yaş hâtıralarımızın yorgun hâfızamızda taptaze yaşadığını görürüz. Bunun sırrı şuradadır. Çocuk kafamız; hadiselerin, felâketlerin ölçüsünü takdir edemiyecek kadar körpedir. Dikkat etmez misin: Yirmi yaştan sonraki hatıralarımızdan, yirmi yıl sonra dostlarımıza anlatmak için kaçının

ayakta durduğunu görürüz! Hayatın sillesini yiye yiye duygularımız nasırlaşmıştır. Uğradığımız felaketin acısı ne kadar derin olursa olsun, unutmuşuzdur. Yalnız elemli günlerimiz değil, mesut günlerimiz de, hayatımızın binbir keşmekeşi içinde iz bırakmadan geçip giderler.

Çocukluğumuzda öyle mi? Ben, bir cami avlusunda Allahın güneşinde saatlerce kaydırak, zıpzıp oynadığımı; sonra, susuzluktan yanmış kavrulmuş bir halde, saçakları oymalı büyük şadırvanın köpürerek akan parmak kalınlığında musluğuna; anamın memesine sarılır gibi; yapıştığımı bugün bile ne zevkle hatırlarım!

Meselâ; memuriyetinden açığa çıkarılan babamın, iki aylık birikmiş ev kirasını almak için ayak direyen ev sahibinin önünde kısık, mahcup, yalvaran bir sesle diller döktüğü günü de âdeta görür gibiyim: Mağrur babam, bu kabasaba adamın karşısında nasılda küçülmüştü! Evsahibinin tuttuğu iki hamal eşyamızı sokağın ortasına yığarken, anam, başına örttüğü siyah örtünün uçlarına gözyaşlarını içire içire merdivenleri iniyor, merdivenleri tırmanıyor; şaşkın şaşkın odalara giriyor, odalardan çıkıyor; köşede bucakta bir şeyin unutulup kalmamasına dikkat ediyordu.

Tek atlı bir arabada, hoyrat bir arabacının gelişigüzel yığdığı eşyalarımızın en üstünde, kucağımda saka kuşumun mavi boncuklu kafesi, uzak bir akraba evinin yoluna koyulduğumuzu hiç unutmuyorum.

On beş günde bir, ev eşyamızdan birisini; ya küçük dikiş makinesini, ya bir küçük halıyı bohçaya sararlar, kucağıma verirlerdi. Eşyayı Kapalıçarşı'ya satılığa götürürken niçin uzun uzadıya bohçalara, gazetelere sardığımızı, niçin sabah karanlığını seçtiğimizi ve babamın telâşlı, ürkek adımlarla niçin benden metrelerce önde yürüdüğünü şimdi idrak ediyorum. O, mağrur bir adamdı.

Annemin bayramlarda kendi ipek entarisini bozup bana şık gömlekler diktiği, lâcivert kadife robunun eteklerinden kısa pantalonlar hazırladığı küçük dikiş makinesine ne kadar acımıştım! Gelecek bayramların tasası içime çökmüş gibiydi.

Büyükanamın yıllarca namaz kıldığı seccadeyi omzumda götürürken, onun üzerinde rahmetliye yaptığım muziplikleri düşünüyor, gülüyordum.

Hiç unutamadığım bir hâtıra da şu: İlkokulda okuyordum. Sanırım okul bir millî bayramın şenliklerine hazırlanıyordu. Şehrin sayılı zenginlerinden biri, bu büyük günün onuruna, fakir çocuklara dağıtılmak üzere okula yirmi çift kundura hediye etmişti. Müdürümüz bizi tozlu avluda toplamıştı. Yardıma muhtaç olanlarımızı arıyor ve bunu bize soruyordu.

Herkes susuyordu; hepimiz susuyorduk. En küçüğü sekiz, en büyüğü on iki yaşında bu çocuklar, sanki babalarını, analarını küçük düşürmekten çekiniyor gibiydi.

Birdenbire; mektebin en afacanı, parmağını bana uzatarak haykırmıştı:

— Müdür Bey, Niyazi'nin babası boşta... Ayağında kundurası yok!

Müdür, sıradan çekip beni bir kenara ayırırken, tozlu avlu kararan gözlerimin önünde fıldır fıldır dönmüş, utancımdan yüzüme kan hücum etmişti.

Şüphesiz ben de babamın oğluydum, Bu; izzetinefsime pek dokunmuştu. Günlerce ağlamıştım. Hediye kundurayı gizlice eve getirip bir köşeye saklamış ve altları göz göze yırtık pabuçlarımla gezmeği tercih etmiştim.

Bitişik hücreye yeni bir tutuklu getirdiler. Vergi kaçakçılığından mahkemeye verilen ve ilk duruşmasında tutuklanan bu adamın adını duyunca; Niyazi'nin de, Yalçın'ın da gözleri faltaşı gibi büyüdü: O, şehrin zengin bir fabrikatörüydü. Vatanseverdi. Hamiyetliydi, hem de yoksul babasıydı. Şehirlinin gözünde neredeyse ilah mertebesine yükseltilecekti. (Adanalının ipiyle kuyuya inilmez. Kendi kendilerini hicveden şöyle bir atasözleri bile vardır: "Adanalı gavur diye öldürür, şehit diye namazını kılar!"

Sağlık memuru, Adana'nın kurtuluş tarihinde kendisine şerefli bir yer ayrılan fabrikatörü daha yakından tanıyordu.

Kara donlu iri yarı başgardiyan; hapishane hücresinin önünde meşhur fabrikatörü bir don bir gömlek bırakıncıya kadar soyarken; Niyazi, öfke içinde söyleniyordu:

— Burada öyle bir mümtaz(!) zümre vardır ki; vatanseverlikleri, memleket sevgileri çıkarlarıyla sınırlanmıştı. Bu sınıra varınca; vatan, memleket, millî dâva mefkumlarının kazanç hırsile yer değiştirdiğini görürüz.

Ve, yerin dibine batırıyordu ağaları:

— Çukurova'nın da şanlı bir mücadele tarihi vardır. Fransız istilacılarının Ermenilerle elbirliği ederek Çukurova üzerine yürüdüğü gün, meşhur "kaçkaç"ın en önde gidenleri, bugün yüz binlerce dönüm toprağı avuçlarında tutan derebeyi torunları; savaşan da Çukurova'nın yiğit köylüleri, orta sınıf halkıydı. Ama, Niğde'nin, Bor'un, halay çeker gibi bir hizaya dizilip omuz omuza vermiş söğütleri altında yan gelerek keyfine bakan, fakat mücadele sonunda parsayı toplıyan, derebeyizadeler oldu. Savaşanlar; ya toprağı elli dönümü geçmiyen köylü, ya bir dikili ağacı olmıyan ırgat, ya ağa tarlasında üçte birine ziraat yapan küçük çiftçiydi. Mücadeleyi yapıp kurtuluşu kotardıktan sonra da roller değişmedi: Köylü, elli dönümü geçmiyen toprağında karasabanının sapına yapıştı; üçte birci, Niğde'nin söğüt gölgelerinde yan gelen ağaya toprağında sürüp ekmesine izin vermesi için boyun eğdi, dil döktü; ırgat, geniş arazisini kurtarmak uğrunda kolunu, bacağını verdiği ağanın kapısında daha az haftalıkla çalıştı.

"5 Ocak" kurtuluş bayramında sen hiç bulundun mu Yalçın? Savaş günlerindeki çeteci kılıklariyle, atları üzerinde belleri sabanlarına eğilmekten iki kat olmuş gibi duran, saçlarına kır düşmüş bir avuç kahramana törende yer verilişi gösteriştir. Çünkü mahut "zümre" mücadeleyi kendinin yaptığına ve kurtuluşu kendinin kazandığına kanidir. Bu bir avuç kahraman, belediyenin verdiği akşam yemeğinde, masalara iğreti gibi ilişir. Ziyafet sofrasında konuşan, ağalardır. Binbir kahramanlık menkıbesi uydurur veya kahramanlıkları kendilerine malederken; programda kurtuluş sembolü rolünü alan bir avuç çeteci; boyun büküp anlatılanları dinler ve savaşın kendi iç aleminde bir daha yaşar.

Bu zümrenin menkıbeleri arasında öyle küstahça uydurulmuşlar vardır ki; kurtuluş yıldönümü onuruna verilen bir ziyafette, nasıl anlatıldığına şaşarsın. Bilfarz filanca derebeyinin torunu. Avrupada makine mühendisliği tahsil etmiş, memleketine döndü-

ğü zaman, henüz başlıyan millî mücadeleye karışmıştır. Gizlice şehirden kaçıp, bir millî kuvvetler kumandanının huzuruna çıkıyor; vazife istiyor. Bu kumandan; kirli uzamış sakalından, cahil konuşmasından, ayaklarındaki çarıklardan tezyifle bahsedilerek gözlerde canlandırılır. Kumandan soruyor:

— Sen ne iş yapardın?

— Makine mühendisiyim...

— Demek dikiş makinesinden anlarsın!

— Şey... Evet!

— Ya demir işlerinden?

— Ondan da anlarım!

— Öyleyse nalbantsın; bölüğün atlarını nallamak vazifesini veriyorum sana!

Kafalar dumanlıdır. Bir millî kahramanın maskara edilişi neşe vesilesi yaratır.

Adının sonuda meşhur bir derebeyi sülalesine mensubiyeti ifade için "..... oğulları" lakabını taşıyan bir doktor tanırım ki, işgal yıllarında Fransız taraftarlığını, alanlarda "yaşasın Fransa!" diye bağırmağa kadar vardırmış; kurtuluştan sonra da bir istiklal madalyası uydurup göğsüne takmanın yolunu bulmuştur. Bereket şu beğenmediğimiz "Adana Sesi"ne ki, yaygarayı basmış ve madalyayı geri aldırtmış...

Yalçın; toprağın bu sınıf elinde toplanışı, halkın bu topraklarda boğaz tokluğuna ırgat oluşu karşısında, faziletli Kornelya'nın oğlu Romalı hâkim Tiberiyus Grakküs'ün isyanını duyuyor, onun gibi düşünüyordu:

Çukurova'da hayvanların bile inleri vardır. Bu yurt için kanlarını döken insanların ise, kokladıkları hava ile güneşin aydınlığından başka şeyleri yoktur. İstiladan önce yersiz yurtsuzdular. Vatanı kurtardıktan sonra da yersiz yurtsuzdurlar. Yarın –Allah göstermesin– yeni bir kurtuluş savaşı gerekirse, bu şerefli(!) ağalar, onları savaşa kışkırtmak için, "babalarımızın mezarları, ailelerimizin yuvası bulunan bu toprakları koruyunuz" diye haykıracaklardır. Oysaki, Çukurova'nın köylü ırgadı arasında evi ve dikili ağacı bulunan kaç kişi vardır?

Ağalar ile başa çıkmak kolay değildir. Romalı Grakküs'ü Kapitolyum'da esirlere kovalatan ve bir senato üyesine değnekle öldürten, zorla aldığı toprağı halka geri vermekten korkan bu sınıftı. Aynı kanunu uygulamak istiyen Gayos Grakküs'ün sonu da aynı oldu. Konsul, Gayos Grakküs'ün kafasını götüren katili, bu kesik baş ağırlığınca altınla mükafatlandırdı. O kafa ki, daha fazla altın koparabilmek için, beyni çıkarılarak yerine kurşun doldurulmuştu.

Sağlık memurunun öfkesi yavaş yavaş geçti. Şimdi, alay ediyordu:

— Ben hükümet adamı olsam, bu şehirde, Alman İmparatoru Büyük Fredrik'e tavsiye edileni yaparım: Fredrik'in devlet büyükleriyle konuşmalarından birinde, zenginlerin az vergi vermek için varlıklarını gizlediği söz konusu olmuştur. Nazırlardan biri; "Haşmetlû demiş; servetini saklıyan en zengin sınıftır. Emir buyurunuz, bu sınıftan vergiyi varlıklarına göre değil, akıl derecelerine göre alalım!" Bu nazırın, devrinin en büyük psikoloğu olduğuna kalıbımı basarım, Yalçın... Her biri birer megaloman olan bu sınıf için, akıl üstünlüklerini iddia imkânını veren ne bulunmaz fırsat!.. Büyük Fredrik kanunlarını değiştirip zenginlerden akıl seviyelerine göre vergi aldı mı bilmiyorum. Eğer böyle yapmışsa, devlet hazinesinin tıklım tıklım dolduğunu, hattâ taştığını görmüş olacaktır.

Biraz sonra, Niyazi, başgardiyanla şaka ediyordu:

— Fabrikatörü soyarken o ne itinaydı!? O ne inceden inceye araştırıştı!

Başgardiyanın, anlatırken şaşan ve kızan bir hali vardı:

Bir gün, cezaevindeki mahkûmlardan biri, henüz ölen anacığına "yasin"ler okumak, hatimler indirmek istemişti. Başta hapishane müdürü olduğu halde; bütün gardiyanların kanıksamış yürekleri gevşemiş, gözlerini yaşlar bürümüştü. Kuran, işlemeli, ipekli bir torba içinde evinden getirtilmiş, mahkûma verilmişti.

Görüyorlardı: Mahkûm, gece yarılarına kadar Kelam-ı Kadim'i elinden düşürmüyor; okuyor, habire okuyor ve nihayet bitkin bir halde sızıp kalıyordu. Gardiyanların hiçbiri, onun mukaddes huzurunu bozmağa kıyamıyordu.

Başgardiyan; mahkûmun, elinde Kuran'la sızıp uyuya kaldığı bir gece; onun yanına yaklaştı: Hayret! Mukaddes Kelam-ı kadim'in yaprakları arasında "esrar" doluydu. Mahkûm, ölmüş anasına ne yasin okuyor, ne hatim indiriyordu! Esrar çekiyordu, esrar!

Gece yataklarına işedikleri bahanesile, bir manevi tedavi olsun diye evlerinden mıska getirtip boyunlarına, kollarına bağlıyan mahkûmların hamaylılarında kaç kere esrar bulunmuştu!

Küçük ayran tulumları içinde, hapishanedeki hısımlarına bıçak getiren köylüler az mı görülmüştü?

Ya, nargile tiryakisi Eşrafoğlu'nun düzeni! Bir gün, şehrin eski ve tanınmış ailelerinden birine mensup bir mahkûm, civar kahvelerden nargile getirtmek isteğinde bulunmuş; ne hapishane müdürü, ne gardiyanlar bunda bir sakınca görmüştü. Ancak, mahkûmun hücresine nargile gönderildiğinden yarım saat sonra Eşrafoğlu'nun yere yıkıldığı haberi gelmiş, işin foyası o zaman çıkmıştı: Meğer nargile, su yerine rakı ile doldurulmamış mıydı?

Yalçın, demir parmaklıklı pencereden bakınca, hayret ve sevinçten kısık bir çığlık kopardı: Elif ve babası; on metre ilerideki kaldırımlarda, avuçlarını güneşe karşı gözlerine siper etmişler, cezaevine bakıyorlar, onu görmeğe uğraşıyorlardı.

Ziyaret günü pazardı. Başgardiyan aksi bir herifti. Ne Yalçın'ın, ne sağlık memurunun dil döküşü para etti. "Ben başımdan korkarım!" lâfını diline dolayan başgardiyandan, on dakikalık bir görüşmenin müsaadesini, kırk dokuzluk bir küçük şişe rakı ile koparabildiler.

İlk dakikalar, iki nişanlıya heyecan hâkimdi. Güneş yanığı güzel yüzünün süzülüşünden de belliydi ki, bu felâket ve ayrılık Elif'i üzmüştü. Bu görüş, Yalçın'ı hem müteessir etti, hem sevindirdi.

"Keder etme evlâdım; hayatta her şey başa gelir, her şey geçer ve unutulur!" diyen Boyalısakal, sanki, bütün bu olup bitenlere inanmadığını anlatmak istiyor, delikanlıyı teselliye çalışıyordu.

Elif, kısık bir sesle, babasının her şeyi bildiğini söyledi ve kendisini kurtaracaklarını, mahkemede şahitlik edeceklerini, gidip savcıyı gördüklerini bir bir nişanlısına anlattı.

Boyalısakal'ın gözünde temize çıkış, koskoca delikanlıyı çocuk gibi ağlattı. O, kurtulacağına inanıyordu artık...

Elif'in tanıklığı tesirli oldu. Yargıç da savcı da, genç kızın anlattıklarının samimi ve dosdoğru olduğuna bütün kalpleriyle inandılar. Ancak ortada, kirlettiği doktor raporile sabit bir çocuk vardı. Savcı, çocuğun mahkemeye getirilmesine, soruşturmanın genişletilmesine lüzum gördü.

Dâvanın Kötüköy öğretmeni lehine geliştiği son oturumdan bir hafta sonra, orospu dölü oğlanı, musluğu kurumuş bir çeşmenin yalağında, başı taşla ezilmiş buldular.

Bir gün, Yalçın, bilekleri kelepçeli girdiği adliye binasından elini kolunu sallıya sallıya çıktı.

Kötüköy'ündeki cinayet bir türlü aydınlanamadı. Olayın ortaya çıkacağından korkan Yarım Hacı tarafından işlendiğini kimse hatırından bile geçirmedi.

Temize çıkmış olsa da, Yalçın'ı bu ilin çevresinde öğretmen yapamazlardı. Onu, Niğde'nin uzak bir köyüne tayin ettiler ve gönderdiler.

Düğünü gelecek yılın ekim ortalarında yapacaklardı. Elif'e birkaç parça çeyiz hazırlamak emelindeydiler.

Baba kız, o geceyi, Karşıyaka'da pamuk tarlalarına götürülmek üzere ağa arabalarını bekliyen yüzlerce aile arasında, bir ağaç altında geçirdiler.

Hava serindi. Seyhan, koyu bir katran gibi olduğu yerde pıhtılaşmıştı. Irmağın üzerinden kalkan nem, ıslak bir tül halinde suratlarını sarıyor, elbiselerini nemlendiriyor ve üşütüyor.

Irmağın üzerinden esen nemli kuzey yeli, ıslak bir ot kokusu getiriyor. Simsiyah gök, üzerinde binlerce yakamoz yanıp sönen durgun bir göl gibi... Uzaklardan sere serpe, enine boyuna genişliyerek akıp gelen ırmak; Taşköprü'nün gözlerinde daralıyor; sı-

kışıyor ve öfkeli öfkeli homurdanıyor. Katranlaşan nehir; burada, son müşterilerini henüz savan köprübaşındaki gazinonun kuvvetli ışığı altında; birdenbire şekil ve manzara değiştiriyor; genişliyen, daralan halkalar halinde, cıvalaşıyor âdeta...

"Seyhan Bar"ın saksofonu ve davulu; bazan sertleşen, bazan yumuşayan rüzgâra karışıyor ve Elif'in kulakları, uzak bir istasyonun müziğini yakalamağa uğraşan zayıf lâmbalı bir radyo makinesi gibi feding yapıyor. Arada bir; sedbaşının parke kaldırımlarını, kırbaç şakırtıları ve dihalarla yürütülen yorgun atların nalları; fenerleri sönmüş eski bir "körüklü"nün tekerlekleri dövüyor.

Bazan, uzaktan uzağa uluyan köpeklerin haykırışına, "Seyhan Bar"da eğlenen bir hovardanın sarhoş naraları, devriyenin düdükleri karışıyor.

Elif'in gözüne hiç uyku girmedi. Zaman zaman viyaklıyan bitişiklerindeki minnacık çocuğun beşiğini salladı. Yırtık, kirli bir savan altında kıvranan, nöbeti tutmuş sıtmalı ihtiyarın iniltilerini ürpererek dinledi. Bu sıska çocuk, bu yaşı doksanı bulan sıtmalı sarsak ihtiyar; kızgın güneşin altında; yanık ot kokan daracık bir alaçığın boğucu havasına bir buçuk ay nasıl dayanacaktı? Belki de dönmiyeceklerdi.

Kapaklarında kocaman küflü birer kilit sarkan, yer yer tenekeleri kalkmış sandıkları; bir iple rastgele sıkılmış yatak denkleri; ekmek tahtaları, leğenleri, cereleriyle; karmakarışık sakallar; göğüslerine düşen inmeli, sıska ihtiyarları; beşikte çocuklarile; ağaç altlarını dolduran bu yüzlerce insan, sanki düşman istilasına uğramak üzere bulunan bir memleketten kaçmağa hazırlanmıştı. "Kaçkaç" kumandasını bekliyen göçmenlere benziyordu.

Daha yıldızlar sönmeden, sabahın alacakaranlığında göç başladı. Taşköprü'nün öte yanı, artık paniğe uğramış bir ordugâh gibiydi. Herkes, bir an önce kapağı pamuk tarlasına atabilmek ve işe başlamak istiyordu.

Elif ve Boyalısakal; elcinin iltimasile; zar zor Zühtü Paşaoğlu'nun atlı arabalarından birine eşyalarını atabildiler. Kadınlı erkekli, irili ufaklı sekiz arabuşağı ile birlikte, birkaç at boyu yükselen eşya denkleri üzerine korka korka yerleştiler.

Akşam yaklaşmıştı. Güneş, ovanın ufkunda kızıllaşmıştı. Yer yer beyaz bulutlar uçuşan gök, içinde buz parçaları yüzen bir gül şurubuna benziyordu. Kamçısını atlarının sağrısına doğru uzatıp şaklatan yağız arabacının güneş altında simsiyah kesilmiş kalın ensesi, terden, henüz boyanmış bir kundura gibi parlıyordu. Atların terli sırtlarından, kıl kokan nemli, sıcak bir buğu kalkıyor, suratlarına çarpıyor, ciğerlerini dolduruyordu.

Yaysız araba öyle sarsıyordu ki! Uzak ufuklar, Yüreğir ovasının sırtında birer kambur gibi duran höyükler Elif'in gözlerinde, depreme uğramış gibi titriyordu.

Önde, yanık bir mâni başladı:

Kazmam düştü elimden
Şalım düştü belimden
Yarim gitti elimden
Nitameli, nitameli
Başım alıp gitmeli
On dört on dört
Ben kozayı kestim
Sen üstünü ört

Karayolunun dingillere varan tozu, beş metre önde giden arabayı bile gözden saklıyordu. O arabada yükselen bu taze sesin sahibini bir türlü seçemediler.

Belki gerçekten yarini kaybetmiş bir sevdalıydı. Elif'e pek dokundu bu mâni... Yüzünü görmediği kıza yakınlık duydu. Ona acıdı; onu sevdi.

Her araba, yol kenarındaki pamuk tarlalarından bir küme serçe ürkütüp havalandırıyordu. Boyalısakal'ın yanında, kundaklı çocuğunu kucağına yatıran orta yaşlı bir arabuşağı, yırık dudağının tam ortadan ikiye ayırdığı kırçıl, posbıyıklarının terini kirli avuçlarında kurularken, konuşuyordu:

— Serçeler de bizim efendilerimizdir. Onlar olmasa yandık!.. Körolası yeşil kurt, sade ağanın kozasını değil, fakir fıkaranın da rızkını yer...

Birden, Boyalısakal'a sordu:

— Ağa, sen tarlayı gördün mü? Kurt murt var mı ki?

— Vallahi bilmem ki!

Sustular. Boyalısakal düşünüyordu; onun da içine bir kurt düşmüştü şimdi... Evet; ya üründe kurt varsa! Toplıyacakları pamuğun ücretinden kesilmek üzere temmuzun başında elciden avans aldılar; yediler; üstbaşlarını yenilediler; ayaklarını bütünlediler. Kurt murt yoksa, baba kız günde –ortalama bir hesapla– seksen okka pamuk devşirebilirler. Bu da okkası iki kuruştan yüz altmış kuruş tutar. İş bir buçuk ay sürdüğüne göre, yetmiş iki lira eder ki, bunun yarısını zaten yemiş bulunuyorlar. Kalan yarısını da tarlada yiyecekler. Kışın, geçinmek için, arabuşakları gibi sepet öremezler: Genç kız fabrikaya girecek. Boyalısakal, belki de bir bağda bel kaldıracak... Elif'in çeyizini başka türlü nasıl hazır edecekler? İşin kötüsü burada: Eğer araya kurt da girerse, elciye gene borçlu kalacaklar...

Mehmet, Zühtü Paşaoğlu Şakir'e de, Yarım Hacıya da katmerli bir beddua savurdu içinden...

Dudağıyırık gene konuştu. O, âdeta kendini inandırmağa uğraşır gibiydi:

— Kurt murt yokmuş Solaklı'da... Elci Kadir böyle dedi. Koskoca adam, saçından sakalından utanmayıp yalan mı söyliyecek? "İnanmazsanız beraber gidek, görek!" dedi... "Ayıbettin, Kadir Ağa –dedim ona– biz senin sütünü biliriz. Doğru öz adamsın!" Dibi görünmedik küpten su içme derler ama... İstersen inanma... Saatlerce taban tepip teee Allahın cehennemine yürümek kolay mı?

Pamuk devşiriminde söz ırgadındır. Gönlünün dilediği tarlada çalışır. Şüphe yok ki, fazla ürün veren toprağı seçecektir. Mademki, alacağı ücret okka başınadır!

Ne yazık! Solaklı'ya doğru yola çıkarılan irili ufaklı üç yüz ırgat aldatıldı. Yüzlerce dönüm toprağın yarı ürününü yeşil kurt yedi. Zühtü Paşaoğlu, kalan pamuğunu toplatmak için adam bulamıyacağını pek iyi biliyordu. "Yüreğir'de pamuğa kurt düştü" haberini yazmasınlar diye gazete idarehanelerinin kapılarını aşındırdı. Yazı müdürlerine rakı ziyafetleri çekti; muhbirlere para yedirdi. Sonra, çiftçibaşısile kafa kafaya verip bir de plan tasarladı: Elcileri dolgun maaşla umutlandırdı. Neftisi solmuş ceketleri redingot gibi dizkapaklarına varan kurşuni şalvarlı iki elci; bu vadi alır almaz; şemsiyelerini sopalarını savurarak, sevinç içinde seğirttiler.

Irgat kapılarını dolaştılar. “Kurt murt yok, inanmazsanız gidek, bakak!” dediler. Gafil kuşun avcısı çok olur!

Üç yüz ırgat; yatak denkleri, sandıkları, ekmek tahtaları, saçları, çeki sepetleri, boş hararları, leğenleriyle yazının orta yerine bir safra gibi boşaltıldığı zaman Hanyayı Konyayı anlıyacak...

Nitekim, öyle oldu. Fakat ne yapabilirlerdi? İş işten geçmişti. İlk önce, Çiftçi Birliği’ne adam iletip aldatıldıklarını şikâyeti düşündüler. Onları vazgeçiren, Dudağıyırık arabuşağı oldu. Ancak kendi aralarında anlaşılır bir arap şivesile “El elin eşeğini türkü çağırarak arar!” demek istiyordu.

Yağdığı zaman bardaktan boşanır gibi düşen ovanın yağmuruna dayanacak alaçık yapmak güçtü. Boyalısakal da; öteki arabuşağı ve Kürt ırgatlar gibi; uçlarını keserle sivrilttiği ince ağaçlar hazırlamıştı Adana’dayken... Irmak boyuna inmiş, yarı bellere kadar batağa dalıp huğotu kesmiş, uçlarını toprağa gömdüğü dalların arasını örmüştü. Dudağıyırık, geveze mevezeydi ama, babacan adamdı. Boyalısakal’a çok yardımı dokundu.

Elif, babasının, huğotu kesmek için girdiği sazlıkta yer yer etleri yüzülen bacaklarına ağlamadan bakamadı. Dudağıyırık; filozoftu da...

Fıkara bu –diyordu– boğazı için ateşe bilem atılacaktır.

Kalın enseli, kamış kulaklı bir delikanlı; başında limon kabuğu gibi duran yün terliğini bastırarak konuşuyordu:

— Dünya zengin olsa, bu işi yapacak adam bulunmaz!

Elciler; daha yıldız doğmadan; alaçıkların önünde sopalarını vururlar, sabaha karşı uykuya dalabilmiş ırgatları bağırarak uyandırırlardı.

Rahat gece uykusuna hasrettiler. Bakla büyüklüğü sivrisinekler korkunç vızıltılarla etraflarında fır döner, soktukları yeri öddağı gibi şişirirlerdi. Ya çeti sineklerinin ettiği! Kafirlerin öyle sessiz sadasız bir sokuluşu ve sokuşu vardı ki!

Kalkarlardı. Çocuklular, beşiktekileri emzirirdi. Daha büyükler çişe tutulur, bir maşrapa suyla kıçları çimdirilirdi.

Sıtma nöbetine yakalananlar, çelimsiz çocuklar, körler ve çalışamıyacak kadar ihtiyar olanlar huğlarda bırakılırdı. Boş çeki sepetleri, çiftliğin tulumbasından doldurulan cereler omuzlanır uykulu gözlerle, nemden kazıklaşan bir vücutla Allahın yazısına gidilirdi. Yırık ağzın dediği gibi: "Fıkaranın geçimi geçim mi; ölüm! Azrail canını alsın da atmasın düşmanımı yazıya!"

Üç saat süren sabah çalışması, nisbeten rahat geçerdi. Sekiz on yaşlarında kızlar, örgüleri dolaşmış saçlarını omuzlarından yerlere düşürerek pamuk toplarken, türküler söylerdiler:

Mezarımı derin edin
Su serpin serin edin
Dünyada murat almadım
Ahirette gelin edin
Saçımı darıyorum
Darayıp örüyorum
Kınamayın arkadaşlar
Yâr yitirdim arıyorum

Öğle sonu çalışması insanı canından bezdirirdi. Toprak, üzerinde yufka ekmek pişirilen kızgın saçtan farksızlaşırdı. Burada güneş, sanki bir büyütecin camından geçer ve sırtınızı, göğsünüzü kaplıyan isiliklerden her birinin üzerinde toplanır. Etinize yüzlerce iğne ucunun battığını duyarsınız. Delice kaşınmak istersiniz.

Irgadın çamaşırı terden bembeyaz olur; küflü kalır. Ter ve toz gözlerini yakar, kavurur. Kozanın şifi diken gibidir. Tuttuğu eli sanki ısırır. Yere eğilmekten iki kat olan beller, öylesine kaskatı kesilir ki, paydostan saatlerce sonra bile kolay kolay düzeltilemez. Bir pamuk devşirme gününün akşamı, en düzgün vücutlu ırgat bile iki büklümdür. Ağrıyan belkemiğinin sancısı ancak sabaha doğru diner gibi olur.

Her aile; çeki sepetine topladığı pamuğu, yazının ortasında kendine mahsus harmana yığar. İkindi üzeri, ağanın kâtibi çıkagelir. O, nemrutun biridir. Kantarın başında, ırgadın pamuk dolu hararını tartar ve defterlere kayıt düşerken, ecel teri döktürür.

Irgat, kendinden bile kuşkusu olan adamdır. Kâtibin, koynundaki deftere yazdığını, ya yoldan geçen bir "makine"nin şoförüne, ya okuma yazması olan güvendiği bir köylüsüne okutmadan içi rahatlanmaz.

O sabah, sağanak halinde boşanan yağmur, ırgadın zaten kırık belini biraz daha kırdı... Tarlalar, içine girilemiyecek birer batak halini aldı. Pamuklar, dallarında sırılsıklam ıslandı. Belki iki gün avara kalacaklar, toprağın, pamukların kurumasını bekliyeceklerdi. Islanmış pamuğu fabrika çekmezdi.

Şiddetli yağmura dayanamıyan alaçıklar, kevgir gibi akmağa başlamıştı. Delikanlılar, mintanlarının sırılsıklam oluşuna aldırmadan, alaçıkların etrafında uğraşıyorlar; yırtık, kirli savanları ve çuvalları huğların üzerine atıyorlardı. Kirden rengini kaybetmiş entarileri çıplak ayaklarının topuklarına varan; dolaşık saçları akan yağmurla alınlarına yapışan, kulakları boncuklu kızlar birer kenara büzülmüş titreşiyordu.

Alaçığının üzerini bütünleyen Dudağıyırık, Elif'lerin kulübesinde, Boyalısakal'la bir mindere bağdaş kurmuştu. Dertleşiyordu:

— İşte gene kesildi fakir fıkaranın rızkı... Allah kuluna acımayınca acımaz. İki gün sonra, tam toprak çekmişken bir yağmur daha boşanıverir. Tıkılabilirse tıkılsın ırgat yazıya...

Arkasında sıtma nöbetine tutulmuş çocuğile, orta yaşlı bir kadın geçti önlerinden... Dudağıyırık, bir teneke kutudan tütün sarıyordu:

— İşte böyle... Canına yandığım Allahı fıkara kuluna rızk vermiyor, sıtma veriyor. Balim kinin bulabilsek! Nerede? Hökûmat doktoruna gidersin: "Allah rızası için kinin!" diye yalvarırsın. Vız gelir adama...

Evet... Bu doktor; kansız, cansız, sapsarı suratlarına; kara donlarının paçalarından, pişirilirken tencere kapağından dışarı fırlamış tavuk ayakları gibi görünen kuru bacaklarına alay derecesine bakar: "Nöbette değilsin!.. Veremem. Nöbet tutsun da gel!" der.

Pek iyi bilir ki; bu adam; sıtma nöbetine tutulduğu saat, titriyerek, ürpererek, ateşler içinde yanarak olduğu yere çökecek, kıvrılıp kalacaktır.

Elif, ırgat Zeliha'nın sekiz yaşındaki kızını önüne oturtmuş, çotuk bir sık tarakla dolaşık saçlarını tarıyor, bitlerini ayıklıyordu.

Zeliha'nın kızı, Elif ablasına; Elif, Zeliha'nın kızına sanki gönüllüydü. Onu kendi kardeşi gibi sever, onunla anasından çok uğraşırdı Elif... Bu kız da pek cici bir şeydi hani ya... Uzun, siyah ve kıvırcık kirpiklerin arasından, güneşe bakar gibi kısılan tahrirli gözleri vardı. Çok çabuk kirlenen suratı ince ve zarifti. Süsüne de pek düşkündü. Elif'in önünde dakikalarca kımıldamadan otururdu. Sık tarağın dişleri, güç açılan dolaşık saçlarını acıtır, fakat o vık demezdi. İri birer mavi boncuk, sicim parçalarile küçük kulaklarının memelerine tutturulmuştu.

Elif, Zeliha'ya pek acırdı. Yirmi beş yaşında bile yoktu. Yoksullukla geçen yıllara rağmen hâlâ yüzüne bakılacak kadar güzeldi.

On gün önce başlarına bir belâ geldi: Çiftçibaşının göz koyduğu bir ırgat kadınla oynaştığı için kocası işten kovuldu. Oysaki, ağaya bir alay borçluydular. Tek başına bu borcun altından kalkabilmek zordu. Artık herkesten çok çalışıyordu. Öylesine didiniyordu ki, pamuk devşirmeğe elleri pek yatkın olan arabuşağı erkekler bile ona yetişemiyordu.

İkindi üzeri, harmana yığdığı pamuğu harara doldurup kâtibin kantarına vurarak defterine kayıt düşürdü mü, alaçıkların yanına koşardı. Çocuğunun söküklerini diker, çamaşır yıkar, çorba ve ekmek pişirirdi.

Elif, ekmek pişirirken onu bir kere görmüştü: Yoğurduğu hamuru ayağı kırık bir ekmek tahtasında açıyor, siyah bir bez kılıf geçirilmiş yuvarlak tandır yastığına koyuyordu. Irgat erkekler tarafından yazının ortasına yapılan tandırın içine sokuyor, hamuru kızgın duvara yapıştırıyordu. (Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın torunları, bütün zahmetine rağmen ekmeklerini tandırda pişirmeği tercih ediyorlardı!) Tandırın alevi; Zeliha'nın kollarını yakıyor ve o, gömleğinin tutuşan yenlerini, saçının tellerini yanı başındaki su kovasında söndürüyordu. Tandırın ağzından yakıcı bir duman fışkırıyor, Zeliha'nın gözlerine batıyor, nefesini boğuyordu. Bu,

ıstıraptı. Allahın kızgın güneşi altında, toprak, zaten bir tandırdı. Genç kadın, iki tandır arasında pişiyordu.

Aylı, aydınlık bir geceydi. Babası çoktan uyuyakalmıştı. Elif, sancıyan belinin ağrısını dindirmek için arkaüstü uzanmış, Yalçın'ı düşünüyordu. Tasalıydı. O kederli olmasın da kim olsun. Koca bir yıl, Yalçın'ını görmeden nasıl duracak? Fakat, düğünü erken yapmağa da imkân yoktu. Bir kız; oğlan evine çırılçıplak gitmez ya! Oysaki, bu memleketin bir de kötü âdeti vardı: Evlenen kızı güzelliğile, iyi ahlâkile övmezlerdi. Tarlası, tapusu; çifti çubuğu var mıydı? Altın burmalar dirseklerine kadar çıkıyor muydu? Elif'in kolunda bir tek gümüş bilezik bile yoktu. Topraklarını da, şu tarlasında canlarını dişlerine taktıkları soysuz kişizadeyle faizci Yarım Hacı yutuvermişlerdi.

İyi yürekli Yalçın... Onun malda, mülkte gözü yoktu. "Elif'im!" diyordu da başka bir şey demiyordu. Onu bırakıp, Niğde'nin uzak köyüne öğretmen gitmektense, nişanlısının yanıbaşında, bir pamuk tarlasında ırgatlığı üstün tutacaktı neredeyse... Bereket, Niyazi'ye... (Sabık sağlık memuru da beraat kazanmış ve memleket hastanesinde vazife bulmuştu.) Yalçın'ı gitmeğe zorlıyan o oldu.

— Pamuk tarlasında ırgatlık sana şiir geliyor –dedi– ne sen, ne de ben o işi yapabiliriz. Ailelerimizden öyle berbat bir terbiye gördük. Açlıktan nefesimiz koksa, devlet kapısından gayri işlere gönlümüz razı değildir. Bu kapının dışında her iş bize süflü görünür. Bugün yana yana hatırlarım: On yaşında bir çocuktum. Babam, okul tatillerinde çocuklarını bakkal çıraklığına veren dairesinin müdürünü kınar, ona acırdı. Benim üç ay yaz tatillerini avare dolaşarak geçirmemi tercih ederdi. Halbuki bugün ben; kavanozlar arasına gömülüp küçük bir havar içinde ilâç eriten eczacı yamağı, ya da ücra bir kazada herkesin doktor diye hürmetle ayağa kalktığı küçük sağlık memuru olmaktansa, bir basit esnaf olmayı ne kadar isterdim! Bana yarım aç da kalmak mukadderdir. Fakat, daire müdürünün çocukları için öyle mi?

Tren, Yalçın'ını uzaklaştırırken; Elif, ayrılığın ne demek olduğunu anladı. Sanki içinden bir şeyi zorla söküp götürüyorlardı.

Sanki nişanlısını bir daha göremiyecekti. Gözlerinin iri bebekleri, çukurlarını dolduran gözyaşları içinde erimiş gibi, bir zaman hiçbir tarafı göremedi.

Haykırarak ağlıyabilmek için, bu dakika, ucsuz bucaksız bir tarlada yapayalnız kalmayı ne kadar istedi!

Birdenbire, bir gölge alaçığa sokuldu. Elif ürpererek doğruldu.

— Kimsin?

— Benim, Elif, korktun mu?

— Korktun da söz mü Zeliha, apansız ödümü patlattın...

Alaçığın önünde, toprağa bağdaş kurdular. İçinde beyaz bulut kümeleri uçuşan gök, pamuk harmanları yığılmış yazılar gibiydi. Kuzey yeli, ırgatların rastgele uçkur çözüp oturduğu tarlalardan pis, katlanılmaz bir koku getiriyordu.

Zeliha'nın derdi, Elif'in tüylerini ürpertti. Anlatılan olayda, kendi alınyazısını da görür gibi oldu.

— İnsanın bir sır dostu, bir de hızır dostu vardır!
diyor ve anlatıyordu.

Çukurova'da varlıklı ağa, yeni zillenmiş körpe kozaya dadanan keseen kurdu gibidir: Toprağında kazma vuran, tarlasında pamuk toplıyan ırgat kadın; eğer gençse, eğer çok güzelse; karnını doyurabilmek için alnının terine, vücudunu katmak; ağanın isteğine boyun eğmek zorundadır. Zeliha da mademki çok genç ve çok güzeldir, kendisi gibi her kadının geçtiği yoldan geçecek; etini keseen kurdunun dişlerine verecektir.

Ağanın çiftliğe gelişi, Allahın güneşinde yazıya çıkışı çoğu tuzağına düşüreceği avı arama hevesinden doğmaktadır.

Kur'a, Zeliha'ya çıktı. Bu kadın, gerçekten çok güzeldi; ve, kâtip, soysuzun biriydi. Zühtü Paşaoğlu Şakir, otomobiline atlayıp volanın başına geçtiği zaman, ona yaklaştı.

— Bey, mademki beğendin, bu avradın ayağını yapmak boynumun borcudur bana...

Bu kadının "ayağını yapmak" güç bir iş de olmıyacaktı. Bir başka kadınla oynaştı diye, kocasını kovalı daha ne kadar olmuştu?

Bu hiç ummadığı darbe Zeliha'yı bitirmişti. O, kocasının elciye borcunu ödeyebilmek için, şimdi bir de maddeten kendini bitiriyordu.

Hayırsız kocanın hareketi, genç kadının, kendisini ağanın koynuna bırakmaktan doğacak günahını hafifletici sebepti. Şüphesiz ki, vicdanına karşı daha az eza duyacaktı.

Kâtip, böyle düşünüyordu. Boş bir saatında gizlice yakaladığı Zeliha'ya bir bir bunları anlattı:

— Günlerce yazıda didineceğine; bir günde hem kendinin, hem kocanın borcunu öder, çıkar gidersin evine!
dedi. Kadın, şiddetle reddetti ve ağlıya ağlıya kâtibin yanından kaçtı.

Bu kâtip, mutlak, şeytanın ta kendisiydi. Ondan fellik fellik kaçtığı halde, bir sıra altın dişi, kozmatikli kalın bıyıklarile gözlerinin önünden hiç gitmiyor; kandırabilmek için diller döküyordu.

Kâtip, daha o gün, rastgeldiği yerde Zeliha'ya çıkışmağa başladı. Bir gün çok fena bir şey oldu: Bir ikindi üzeri, üç yüz ırgatla birlikte, topladığı pamuğu kantara vurduğu zaman; kâtip; bir sıra altın dişini küflü köklerine kadar gösteren bir ağız açışla Zeliha'ya bağırdı:

— Bu harar taş çatlasa elli okka gelmez! Halbuyse, kantar altmış gösteriyor. Dökün şunun hararını!

İki erkek, Zeliha'nın hararını kantardan aşağı indirdi. Oracığa boca etti. Hayret! Herkes şaşırdı. Teki en az yarım okka gelen sekiz on kessek parçası, pamuklarla birlikte yere dökülmüştü.

Kâtibin sesi gök gibi gürlüyordu:

— Haramzade!.. Ağır çeksin, fazla para koparasın diye karıştırdın ha! Tuuuuh sana!

"Kebabı köz öldürür; yiğidi hançer kesmez bir kötü söz öldürür!" Zeliha âdeta bitti. Bu işin nasıl olduğuna şaştı kaldı. Bu düzenbazlığı aklına bile getirmemişti. Düşündü, düşündü ve kessek parçalarını hararına karıştıranın kâtipten başkası olamıyacağını buldu, çıkardı.

Kâtip:

— Bir daha yaparsan, seni mahkemelerde süründürürüm. Hapishanelere tıktırırım!

diye bangır bangır bağırıyor; kadını, yüzlerce ırgat gözü önünde yerin dibine geçiriyordu.

Sözü uzatmak neye yarar?.. Zeliha mademki çok genç ve çok güzeldi! Her genç ve güzel ırgat kadın gibi, nasibini alacaktı.

Zeliha bir iki saat için girdiği ağanın döşeğinde, hem kendinin, hem hayırsız kocanın borcunu ödedi. Şimdi, çalışması yanına kâr kalacaktı artık...

— Ben namussuz mu oldum, Elif?

Duyanların, ona "Orospu" gözile bakacaklarında şüphe yoktu. Fakat, namussuz o muydu?

Çukurova'nın derebeyizade ağası; gelin üzerinde kızlık bozma hakkını kendinde gören, dilediği kadına sahip çıkan Alaskalı, Kuzey Meksikalı bir aşiret reisi gibidir.

Köylünün; kendinden zorla alınmış topraklarda, mütegalibe ağanın kapısında, karısile, kızile boğaz tokluğuna ırgatlık ettiği Çukurova'da, Zelihaların Eliflerin ve Fatmaların sonu buydu!

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

"X" oğullarından Hüsrev Bey'in büyük Linkoln arabası, Zühtü Paşaoğlu Şakir Bey'in çiftliğine eğlenmeğe gidenleri güç aldı. Barcı Arap Selim, on beş gün önce İstanbul'dan getirdiği üç güzel bar kadınını bugün Şakir Bey'in çiftliğinde onlar için hazırlamıştı.

Tüccar kulübünde kafalar zaten tütsülenmişti. Komünist Receb –ki, o bir çırçır fabrikası sahibi, zengin bir fabrikatördü– Linkoln otomobilinde çoktan deveye binmişti; zil zurna sarhoştu. Peltek bir konuşuşla, kumar salonunda başlıyan konuyu hâlâ sürdürüyordu:

— Mustafa Kemal bizim Allahımızdır. Ben ona taparım! O, olmasaydı; bugünkü fabrikatör Receb; Kapalıçarşı'da beli kuşaklı, çizmeleri çamurlu ırgatlara basma beğendirmek için Allahın günü dil dökecek, kumaş endazeliyecekti. Mustafa Kemal benim Allahımdır. Sorarım size: O, pis Ermenileri kovmasaydı, ben çırçır fabrikasının içine girebilir miydim?! Mustafa Kemal büyük adam... Çoook büyük adam!

Komünist Receb –bu lakabı da ona kim ve ne için vermiş, fabrikatörlükle komünistlik birbirile telifi kabil olmıyan öyle zıt iki vasıf ki– Mustafa Kemal'e hayranlığını ifade ederken, bu hayranlığın nedenini açıklayacak kadar boşboğaz ve bilgisizdir.

Beş hovardanın içinde "ağa" olmıyan tek kişi var: "Adana Sesi" gazetesi sahibi. O, gazete sütunlarında yaptığı meddahlığı özel hayatında da sürdüren, her eğlence meclisinde yokluğunu duyuran yaman bir musahip; bugünkü Türk gazetecisinin tipik örneğidir. Böyle olmasa ne abone, ne ilan bulabilir!

Kulağı delik adamdır. Hayır, daha doğrusu, ahbabı çoktur. O, kulaklarına kadar getirilenleri telleyip pullayıp, zeki ve görüşlerile bir hıciv haline koyarak ahbap meclislerine sunmayı bilir.

Hatay'dan gelen bir dost, Suriye sınırındaki kaçakçılığı anlata anlata bitiremiyormuş. Dört arkadaş, onu dinliyorlar:

— Ceyhan'da postu seren iki açıkgöz, doğu illerinin bütün koyunlarını topluyor, sürülerle Suriye'ye kaçırıyordu. Sınır muhafız-

larını kandırışı da ince buluştu: "Bir koyun memleket içinde on beş liraydı. Halbuki, Suriye'de elliye gidiyordu. Düşünün bir kere memlekete girecek parayı!"

— Kilosu iki yüz kuruşa et bulamıyan İstanbul halkına et yedirebilmek, koyun krizini önliyebilmek için ofisler kuruluyor, altı yüz lira aylıklı umum müdürlükler ihdas ediliyordu.

Suriye'ye buğday kaçırma konusu konuşulurken, "Adana Sesi" sahibi, garip bir buğday kaçırma olayının ortaya nasıl çıktığını anlattı. Ceyhanlıların "Allahın hikmeti!" diye şaşıp kaldıkları tesadüf şu: İlçenin büyük çiftçilerinden "X", bir vagon kiralıyor; pamuklarını yüklüyor. Sınıra yakın bir ile gönderilecektir.

Vagon, bir kaza sonucu istasyonda ateş alıyor. Pamuklar çarçabuk kül, duman haline geliyor ve pamuk balyaları arasına gizlenen çuvallar dolusu beyannamesiz buğday ortaya çıkıveriyor!

Bu adam, vatansever görünmeyi bilen, sayın bir çiftçiydi halkın gözünde düne kadar...

— Yazılacak şey çok... Fakat, yabancıların gözü üzerimizde. Habbeyi kubbe yapıp çıkıyorlar. Size, Adana matbuat tarihinde görülmüş garip bir olay: Kaç yıl geçti, hatırımda değil... Zamanın valisi, âdeta yaka paça beni makamına celbettiriyor.

— Yahu siz neler yapmışsınız?!

— Neler yapmışız efendimiz?

— Adana'da bir "çıplaklar cemiyeti" varmış. Hattâ bunlar çıplak olarak futbol oynuyorlarmış!

Hatırlıyorum: Arkadaşlardan biri, kısa beyaz donları, atlet fanilalarile top oynıyan gençler hakkında bir şaka yazısı yazmıştı. Vali'den öğrendiğim şu: Makaleyi meşhur "Tayms" hemen sütunlarına geçirmiş ve "Türkiye'de çıplaklar" diye olayı dünyaya duyurmuş. Londra elçimiz meseleyi Hariciye vekâletine arzetmiş. Hariciye, Dahiliye'ye sormuş. Dahiliye Vekili de, Vali Bey'i sıygaya çekerek işin aslını öğrenmek istemiş.

Koca Linkoln, Taşköprü'nün bozuk kaldırımlarında, şehre pamuk indiren iki tekerli camız arabaları arasından bir türlü yol bulup geçemedi.

Gazeteci İhsan Güvenir gülüyordu:

— Neredeyse bin beş yüzüncü yaşını dolduracak bir köprü. Ortaçağ araçları ve yirminci yüzyılın modern Linkoln'ü... Yüzyılların birbirinden ayırdığı üç devri kucaklıyan bir dekor... Yattığı yer nur olsun İmparator Jüstinyen'in... Eğer böyle bir köprü kurdurmasaydı, Yüreğir'e sallarla geçmemiz gerekecekti!

Dedik a, kafalar zaten dumanlıydı. Bu alayı kimse sezmedi. "..." Paşa'nın oğlu büyük çiftçi "..." Bey, üniversitede yarım yamalak felsefe okumuştu. Ötekilere nisbetle kafası işliyordu. Taşköprü'nün bin beş yüzüncü yılına yaklaşmasını Jüstinyen'in zeki bir buluşuna verdi: İmparator, insan psikolojisinden çok iyi anlıyan, insan ruhunu pekiyi tanıyan bir psikolog, bir filozoftu. O, bırakacağı eserin yüzyıllara ulaşmasını istiyordu. Fakat... Irmak, delice taşmalarla bu eseri parça parça koparıp götürebilirdi. Bu illerde hüküm sürecek imparatorlar, prensler köprünün onarımını düşünmiyecekler, düşünseler bile ona devlet bütçelerinde onarım ayırmayı pek de gerekli bulmayacaklardı. Jüstinyen, belki de bunu önlemek istiyor. Köprünün baş tarafına bir kitabe oturtuyor ve diyor ki:

"Ayaklardan birinin altında tamir masrafları için yedi küp altın saklıdır."

Bu illerde hüküm sürecek imparatorlara, prenslere kuvvetli bir teminat mektubu... Artık devlet bütçesinden onarıma ayrılacak paranın karşılığı var demektir...

Ancak... Jüstinyen, yedi küp altının insan kafalarında yaratacağı tutkuyu da hesaplamıştır: Para, günün birinde, bir muhterisin kararile saklı bulunduğu ayak yıkılarak alınabilir ve eseri yüzyıllara ulaştırmak için düşünülen tedbir boşa gider.

Jüstinyen bunun da çaresini buluyor. Kitabede küplerin saklı bulunduğu ayağı belirtmemiştir: Birinci ayakta değil, üçüncü ayakta; üçüncü ayakta değil, öbüründe... Yani muhterisin, parayı ele geçirebilmesi için bütün köprüyü yıkması lâzım... Köprü yıkılır yıkılmaz ise, Çukurova birbirile bağlantısını yitirecek ve onu yıktıran hükümdar, bulduğu yedi küp altınla yeni bir köprü kurmak zorunda kalacaktır. Kısacası, Romalı imparatorun ihtarı şu: Köprüyü yıkanlara altınların bir faydası dokunmıyacaktır. Jüstin-

yen'in korktuğu bu muhteris insan tipine belki tarih boyunca birkaç defa rastgelinmiştir. Adana, bunlardan birini tanıyor: Vali Bahri... Osmanlı İmparatorluğu'nun vali paşalarından biri... Yedi küp altını ele geçirmek için, zavallı Taşköprü'de, tamir bahanesile yapmadığını bırakmıyor. Bereket "Saray"ın haber alması korkusile teşebbüsünden vazgeçiyor da, Adana'nın tarihi köprüsü yıkılmaktan kurtuluyor.

(Köprü, bir tehlike de işgal yıllarında atlatıyor: Türk çetelerinden yılan, ödü patlıyan Fransız kumandanı Bremon köprü ayaklarından bazısına bombalar yerleştirmiş, onları patlatacak telin ucunu yatak odasına bağlamıştı. Bir saldırıda Taşköprü'yü yıkacaktı!)

Şimdi; gazeteci; yeğenini öne sürerek, genç Bobstil neslin kofluğundan acı acı sızlanıyordu. Altları iki parmak kalınlığında, deri tersi Bobstil ayakkabılarını kadın peşinde sürtmekten on beş günde eskiten, zengin babasından koparabildiğini kumar veya içki masasında eriten, hiçbir şeye inanı olmıyan bu kozmopolit çocuklar, kötü bir huya da sahiptiler: Gayrimemnundular. Rejimi, hükümet idaresini körükörüne tenkit ediyorlardı. Ama, bu tenkit, bir kocakarı dedikodusu mahiyetini aşmıyordu.

— Geçen gün –diyordu– içlerinde yeğenim de bulunan böyle bir dedikoducu genç-ihtiyar grubu yakaladım. Şehirde sıkı bir ahlâk inzibatı tesisine uğraşan valinin despotluğunu dillerine dolamışlardı. Beni görünce dut yemiş bülbüle döndüler. Aynı zamanda tabansızdırlar da... Onlara kısa bir diskur geçtim. Yahu –dedim– halinize şükredin. Bu ne serbestlik, bu ne hürriyettir! Adana'da öyle bir merkez kumandanı vardı ki; yolda kendisini görüp de olduğu yerde mıhlanarak askerce selâma durmıyanın yanına atını sürer, suratını kırbaçlardı. Bu adam, hastalandığı zaman, rahatsız edilmemesi için evinin bulunduğu caddeden tam on üç gün ne insan, ne araba geçirtti. Bugün yanıbaşımızdan generaller gelip geçiyor da haberimiz bile olmıyor.

Devrinizin kıymetini bilin çocuklar...

— Yeğenin de dahil olmak üzere, arkandan yuf çektiklerine ve dillerini çıkardıklarına hiç şüphen olmasın! İhsan Güvenir, bir kahkaha attı:

— Haklısınız!
dedi. Şoförün göremediği bir hendek, Linkoln'ü havaya fırlattı ve Zühtü Paşaoğlu'nun lâfını ağzına tıkadı.

— Yerin dibine batası yol –diye öfkeyle söyleniyordu– arazisini yılda bir iki kere görebildiği için Adana çiftçisini uluorta tenkit edenler şu Karataş yolunun fecaatini bir bilseler!.. Bunlar, ikidebirde, küçücük Macaristan'ın bizden tonlarca fazla hububat istihsal edişi sebebini, Macar çiftçisinin iş başında uğraşışında bulurlar. İtiraf edelim ki doğru... Ancak; bu münekkit efendiler Macaristan'ı görmedikleri için böyle konuşurlar: Orada çiftçi, bizim gibi, kışın çamur deryası haline gelen patikalarda at sırtında dolaşmak zorunda değildir. Geniş asfaltlı, yılın her mevsiminde toprağını yakından ve büyük bir kolaylıkla kontrol imkânını ona verir. Ya o muazzam çiftliklerdeki konfor! Şu bozuk Karataş yolu, Adana çiftçisi için ne büyük nimettir! Kış çamurunda camız arabalarının bile sökemediği bu elli kilometrelik yolun uzağında kalan topraklarımızı düşünün... Elbet onları yılda bir göreceğiz. Haksız mıyız?

Şuna yanıyorum ki, ziraat tahsili için boş yere Almanya'da dört yıl harcamışız. İşe yaramadıktan sonra, ne lüzum vardı?

İhsan Güvenir, onu hiç de haklı bulmadı. Her şeyi hükümetten, devletten bekliyen ve kazandığını Avrupa memleketlerinde har vurup harman savuran bu mirasyediye içinden kızdı bile...

Dört yıllık ziraat tahsilinin lüzumsuzluğuna gelince; Almanya'dan cebinde bir ziraat mühendisliği diplomasile dönen bu bilgisiz Paşaoğlu ile, eski Adana'nın meşhur Ermeni hekimi Panos arasında bir tek fark vardı:

Ciğer kırmızısı bir fes üzerine sarığa benzer tülbentler dolayan Ermeni hekimin: "Korkma, iyileşeceksin!" dediği hastalardan mühim bir kısmı, nabzına el atışının haftasına varmadan tekerlenip gidiyordu. O, Atina Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezundu. Fakat, diplomasında şöyle bir kayıt vardı: "Yunanistan haricinde her yerde –betahsis Türkiye'de– icray-i tababet edebilir!"

Alman üniversitesinin Zühtü Paşaoğlu'na verdiği diploma da, Türkiye sınırları içinde muteberdi. Ermeni hekim, cebindeki diplomasile hastaları öteki dünyaya yolluyordu. Berikinin diploması, çok şükür hiçbir işe yaramıyor:

Almanya'da geçen dört uzun tahsil yılının da nasıl geçtiğini herkes biliyor.

Yolun sağında bir "dink"... Birkaç çürük direğin tuttuğu geniş çatı altında, gözleri bağlı bir at, üst üste konmuş büyük değirmen taşlarını döndürüyor; ihtiyar bir adam arada dinke sokulup buğdayı karıştırıyordu.

Komünist Receb şaştı:

— Dinkçi Hacı Musa da, atı da hâlâ sağ; olur şey değil! Şakir güldü:

— Hacı Musa ve atı, bir bütündür. İhtiyara kalsa, öldükten sonra bile bu attan faydalanmayı düşünecektir.

İhsan Güvenir:

— Eski Arap kabilelerinde olduğu gibi –dedi– Arap ölünce, en çok sevdiği devesini veya atını mezarının başucuna bağlar, açlıktan ölünciye kadar orada bırakırlarmış... Bu hayvan, öteki dünyada da ölen sahibini taşır, işlerini görürmüş.

Dink köylünün yaşantısına karışmıştır. Ekip biçtiği buğdayı dinkte dövdürür. Dinkte kırdırır. Yarma yapar. Kaynar su içinde haşlanmış; üzerine yağ, tuz, biber atılmış, soğan doğranmış yarmanın lezzetini bir de köylüye sormalı!.. O, iştahla yediği bulgurunu da dinkte hazırlar. İşte hepsi bu kadar... Köylünün yediği budur.

1942 yılının gıda krizini, askere alınan sekiz yüz bin vatandaşın üreticilikten tüketiciliğe geçirilmesinde buluyorlar. Kısmen doğru... Halbuki, daha doğrusu şudur: Sekiz yüz bin vatandaşın yarım milyonu köylüdür. Sadeyağını ağzına sokmıyan, eti ancak kurban bayramlarında yiyen, buğday bulamazsa çiğidi kavurup karnını doyuran sınıf... Bu yarım milyon insan, şimdi sadeyağının en iyisini yiyor. Gündelik et hissesi iki yüz elli gramdır. Tüccar, Suriye'ye kaçıramadığı koyununu, tırınk parayla, bu yeni peydahlanan tüketiciye satıyor. Sadeyağında da vaziyet böyle...

Solaklı'daki Şakir Bey çiftliğinin beyaz badanalı köşkü bir hafta önceden hazırlanmıştı. Tahtalar silinmiş, camlar ovulmuş, duvarlar kireçlenmişti. Lüks lâmbalarının fitilleri yedeklenmişti. Çiçekli bahçe, düzeltilmişti.

Barcı Arap Selim'in İstanbul'dan getirdiği üç bar kadını, büyük bir dut ağacının gölgeliğinde, hasır koltuklara yan gelirlerdi.

Selim, çimenlerin üzerine şöylece uzanıvemiş, çok geçmeden horlamağa başlamıştı. Kısa kesilmiş kıvırcık saçları kırçıldı; tozlu bir yumağa benziyordu. Elmacık kemikleri fırlaktı. Ağzı, uyurken açık kalmıştı. İri, seyrek dişleri kapkaraydı ve ısıracakmış gibi korku veriyordu.

Ayfer, zeki ve okumuş bir kadındı. Delice kahkahasını ipek kavuniçi mendilinde boğmağa uğraşarak, arkadaşlarına iki şey işaret etti:

— Bu benzeyişe şaştım doğrusu...

Barcı Selim'in iki metre ilerisinde, çiftliğin kocaman köpeği kıvrılmıştı. Çenesini toprağa dayamıştı. Hırıldıyarak uyuyordu. Seyrek, iri dişlerinden elmacık kemiklerine kadar, barcı Arap Selim'le aralarında her noktada bir benzeyiş vardı. Güler ve Melek, ona ürpermeden bakamadılar. Ayfer, Güler'in kulağına eğilmiş, Melek'in de duyabileceği bir sesle, anlatıyordu:

— Bu zebellâ ne korkunç bir Arap'tır! Korkun ondan... Siz daha yenisiniz. Ben ikinci defadır ki Adana'ya, onunla birlikte geliyorum. Barında çalıştırdığı kızlara nefes aldırmaz. Ayın üç haftasında, rahibeler gibi yaşamağa mecbursunuz. Erkekle temas yok... Ayın bir haftası size aittir. Ama, bu şehirde kalmamak şartile. Hem zaten, barcı Selim, tren biletinizi kendi alır, sizi kompartımana bizzat kendisi yerleştirir. Adana'dan kilometrelerce uzakta, gönlünüzün çektiğini yatağınıza alabilirsiniz. Bu şehirde; barcı Selim'e bağlı kaldığınız sürece; bar dışında en yakından göreceğiniz yüz, onun kaknem suratıdır. Ya da, onun dilediği ile yatmağa mecbursunuz...

Gülüyorlardı. Ayfer, susmuyordu:

— Mesleğinin ehli bir adamdır o... En işlek bar onundur. Arap Selim'in barına donsuz gelen İstanbul kızları, bileklerinden dirseklerine kadar burma ile dönerler memleketlerine...

Evet, bütün israfa, çılgınca bir para harcayışa rağmen... Bu şehirde en büyüğünden en küçüğüne kadar; çiftçi, tarlada kazandığını barda yer. Ağzı sarmısak kokan hovarda ile üç dans eder, ona iki şarkı söyler, bir çırpıda yüz elli lirasını alırsınız. Haaa... Bu yüzellinin hepsi yanınıza kalır sanmayın. Üç dansta, o canım iskarpininiz kavalyenizin geniş kunduraları altında ezile ezile formunu, rengini kaybetmiştir. Otuz lira verip bir yenisini almağa mecbursunuz. Belki elbisenize de ya şarap, ya bôl dökülmüştür. Onu da ıskartaya çıkaracak, bir başkasını yaptıracaksınız.

Bir taşra barı, sanki emniyet siyasi kısım bürosudur. Bu şehirde oturan birinci planda her şahsın kimliğini bar kızı bilir. Şehirde geçen her olay, tez elden onun kulağına yetiştirilir.

"G. S."nin bir hikâyesi, Ayfer'in dudaklarında bir kat daha karikatürleşti:

Bir gün, Toros ekspresinden, Adana istasyonuna iyi giyinmiş orta yaşlı bir adam iniyor. Valizlerini taşıtacak adam arıyor; yok... Tam o sırada, üstü başı tozlu, sünepe bir ihtiyar peronda beliriyor. Ona: "Şunları arabaya kadar götür!" diyor. İhtiyar, valizleri kucaklıyor. İstasyon önünde bekliyen arabalardan birinin yanına geliyorlar. Valizler, arabacının yardımile arabaya yerleştiriliyor. İyi giyinmiş yolcu, çantasını çıkararak bir yirmi beşlik ayırıyor ve eşyasını taşıyan adama uzatıyor. Fakat, onun buruşuk, karakuru elleri birer yumruk halindedir. Sulu, donuk gözleri gülümser gibi: "Eksik olma, evlât –diyor– Yabancıya küçük bir yardımın karşılığı mı beklenir?"

Üç gün sonra, büyük bir millî bankada şu olay geçiyor: İyi giyinmiş orta yaşlı adam, o bankanın müdürlüğüne yeni atanmıştır. Vezne önünde, valizlerini taşıyan ihtiyarı görüyor ve gözleri büyüyor. Bu adam, kirli, yazma bir mendile, vezneden aldığı banknot yığınlarını istif etmektedir. Hemen odasına geçiyor; vezne memurunu yanına çağırtarak ihtiyarın kimliğini öğreniyor: Bu, şehrin sayılı milyonerlerinden biridir!

Melek, beyaz badanalı köşke korkarak bakıyor, on beş sene öncesini düşünüyordu:

Serin bir eylül gecesi... Antitorosların ardından yavaş yavaş yükselen yarım ay; kabuğuna kadar iştahla sıyrılacak, balları akan, misk kokulu bir dilim kavun gibiydi. Çiftliğin beyaz badanalı iki katlı köşkü; pencerelerinden taşan bol ışıklarile; fitili sonuna kadar pompalanmış kocaman bir havagazı lâmbası gibi parladı ve saatler geçtikçe yayvanlaşan gevrek kadın kahkahaları, uzak pamuk tarlalarındaki huğlarında uykuya dalmak istiyen ırgatların kulaklarında sivrisineklerle bir vızıldadı durdu.

Boyalısakal, gözlerini kırpmadan, korku ve üzüntü içinde kızını bekledi. Şeytan, kafasına musallat olmuştu:

"Çiftçibaşı Ese Ağa Elif'ine tuzak kurdu –diyordu– Toprağını elinden alan Paşazade'ye bir de kızını kaptıracaksın, ihtiyar... Sarhoş masasına hizmet görecek başka ırgat mı yoktu!"

Olaylar, şeytanı haklı çıkardı:

Mirasyedi Paşaoğlu, bu on dört-on beş yaşlarındaki körpe ırgadı, masalarında oturan feleğin çemberinden geçmiş boyalı orospulardan daha çekici buldu. Nasıl olmuştu da şimdiye kadar görmemişti?

Elif'e zorla içirtilen adını tadını bilmediği içki belki de ilâçlıydı. Belki gene kendi ellerinin, ısırır gibi acıtan şiflerinden teker teker çektiği pamukla doldurulmuş pufla bir yatakta gözlerini açtı. Mel'un Paşaoğlu'nun, kızlığını da çaldığını, belinin sancısından anladı.

Elif, beyaz badanalı köşke korkarak bakıyordu.

Elif'i; kendini astığı ağaçtan; boğulmak üzereyken görüp indiren, Dudağıyırık arabuşağı olmuştu.

Serin bir eylül gecesiydi. Antitorosların ardından yavaş yavaş yükselen yarım ay; kabuğuna kadar iştahla sıyrılacak, balları akan, misk kokulu bir dilim kavun gibiydi.

Yalçın'sız yaşamaktansa, alnında kapkara bir damga taşımaktansa, ölmek bin kere üstündü.

Elif, dört nala sürülen bir atlı arabada Karataş yolunu aşıp memleket hastanesinde gözlerini açarken, her şeyi öğrenen ve za-

ten ne zamandır yarım adam olan Boyalısakal'ın yüreğine iniyor, gürleyip gidiyordu.

*
* *

Uzaktan gelen glakson ve motör sesine, barcı Selim çiftliğin iri köpeğile birlikte uyandı; davrandı:

— Geliyorlar!

dedi. Köşkün bahçesi önünde duran otomobil, havalandırıp taşıdığı toz bulutunun altında bir süre kayboldu.

Melek, yüreği çarparak, heyecan içinde bekliyordu. İşte, Zühtü Paşaoğlu... Topraklarını ellerinden zorla alan o... Ninesinin, babasının ölümüne sebep olan o... Kızlığını çalan o!

Topraklarının kokusu, Elif'in burnundan bir dakika bile eksilmedi; her geçen ay, her geçen yıl, içindeki hınç alevini canlandıran bir körük oldu. İstanbul lisesinde ve sonra Tıp Fakültesinin "P.C.N."inde okurken, felâketlerine sebep olanlardan günün birinde hıncını almak düşüncesi, bir idefiks halinde kafasına yapışmıştı.

Fakültede, birinci yılın sonuna doğru, saçlarına ak düşmüş genç bir doçentle seviştiler. Bu doçent ona, Tepebaşı'nın adına Asmalımesçit denen karanlık, kirli sokağında, eski bir apartımanın iki gözlü minnacık bir bölüğünü kiraladı.

Üç sene beraber yaşadılar. Gündüzlerini, apartımanın yarı çıplak odalarında, abajursuz kör bir lâmbanın ışığında, yün örerek geçiriyor; akşamın olmasını, erkeğinin dönmesini bekliyordu. Onun, merdivenleri çevik sıçrayışlarla tırmanan iskarpinlerinin gıcırtısını duyunca; kör lâmbanın ışığında tığ kakalamaktan bulanan gözlerine fer, karıncalanan bacaklarına, yeni bir kuvvet gelirdi. Koşar; kapıyı açar, Mustafa'nın boynuna atılırdı.

Mustafa ne kıskanç, ne despot bir adamdı!.. Bir gün, birbirine geçmiş bir çiftin karşı apartıman camlarında görünüşü, onu çileden çıkarttı. Daha o akşam, sokağa bakan odanın tek penceresine kapkara bir bez gerdi; mıhladı.

Melek, çılgın gibi sevindi. Demek Mustafa onu seviyor, benimsiyor, kıskanıyordu. Gerçi artık ömrünü bir zindanda geçirecekti. Gerçi ciğerlerini dolduracak hava, binanın arkasında komşu apar-

tımanların arasında bırakılan boşluğun kokuşmuş havası olacaktı. Bu boşlukta neler yoktu ki: Çamaşırcıya verilemez hale gelmiş dantelli, dantelsiz donlar, kirden ve terden muşambalaşmış çoraplar, konserve kutuları, kedi leşleri...

Bütün bu sıkıntılara, bir gün Mustafa'sile evleneceğini düşünerek katlanıyordu.

Melek, ikinci yılın sonlarına doğru, bir tehlike atlattı:

"Adet" günlerinin sona erdiği bir gece, çılgınca bir sevişme sonunda, tutuldu. Bunun kırk gün sonra farkına vardı. Çocuğu tehlikesizce düşürebilmek için, doçent, bütün doktorluk bilgisini kullandı. Hiçbir ilâç, hiçbir tertip etkili olmuyordu.

Günlerce zehir yutan Melek, hastalara dönmüştü, Mustafa çocuk istemiyordu. Bu israr, derin bir aşkla sevmiyen bir kadının kafasında şüpheler uyandırabilirdi. Melek, doçentini haklı görüyor; onun kötü niyetler besliyebileceği, uzak, inanılmaz ihtimaller halinde hatırından geçiyordu.

Bir gün, çocuğu aldırmağa karar verdiler. Melek'in, ameliyat masasından sağ kalkacağına hiç ümidi yoktu. Buna rağmen, Mustafa'nın arzularına boyun eğdi.

Doçentin ahbabı Ermeni doktor, bacaklarını ve kollarını beyaz bağlarla ameliyat masasına sıkı sıkı bağlarken; Melek, işkence masasına yatırılmış bir mahkûmun ıstırabını, korkusunu duyuyordu. Yandaki odada, içinde ameliyat âletleri kaynatılan su sanki kafasında fokurduyor, gazocağının gürültüsü, bir burgu gibi beynini oyuyordu.

Ellerine lâstik eldivenler geçirmiş olan Mustafa, Ermeni doktora asiste ediyordu. Rahim, adını bilmediği demir âletlerle açılır ve içine tamponlar yerleştirilirken; Melek, kadın olarak dünyaya gelişine lânet yağdırıyordu.

Acı, korku o gün bitmedi. Çocuğu ertesi sabah parçalıyacaklardı. Genç kadın, geceyi kâbuslar içinde geçirdi. Ertesi gün daha sâkindi. Onda, mukadderata boyun eğmiş bir insanın tevekkülü, sabrı vardı.

Muayene evinin merdivenlerini tırmanırken, yeniden bir heyecan geçirdi ve Mustafa onun koluna girdi.

Ameliyat başlamıştı. Tepelerinde dönen vantilâtöre rağmen, Mustafa'nın alnında, yüzünde iri ter taneleri fiskeleşiyordu. Melek yarı baygın, haykırıyor, inliyor, hıçkırıyordu.

Ermeni doktor; gıcıklı bir sesle; ona teselli, ümit veriyor, çalışıyordu:

— Çok az kaldı, hanımefendi... İşte, görüyor musunuz?.. Şu, makasın ucundaki pıhtıya bakınız... Birkaç makastan sonra, geçmiş olsun diyeceğim size...

Mustafa yüzünü okşıyor, gülümsemeğe çalışıyordu. Melek ilk defa olarak, çılgınca sevdiği bu adamın yüzünü görmek istemiyordu. Ölümün eşiğinde, insan ne aşk, ne sevgili, ne de başka bir şey düşünebiliyor.

Ameliyat noksan yapılmıştı: Melek, günlerce kan kaybetmişti: Mustafa sabah karanlığı çantasını kapıp fakülteye koşuyor; genç kadın, penceresi ve balkonu kokuşmuş aralığa bakan loş odada, bir demir karyolada Azrail'le baş başa kalıyordu. Doçentin bütün doktorluk bilgilerine rağmen kan bir türlü dinmiyordu. Melek, gittikçe dermansızlaştığını, damarlarının boşaldığını hissediyor; kanlı külotlarını; bezlerini tuvalette güçlükle sabunluyor ve kendini yatağa dar atıyordu.

Tuhaf bir şey: Genç kadına delice bir gülme yapışmıştı. Birer karaciğer gibi bacaklarından süzülerek muşambalara düşen iri kan pıhtıları onu kahkahalarla güldürüyordu. Bazan, başını yastığa gömüyor, hüngür hüngür ağlıyordu. Hayatta kimsesi yoktu. Bütün bu felâketlerin tek suçlusu Zühtü Paşaoğlu Şakir'den başkası değildi. İdefiks, yeniden kafasında alevleniyordu, intikam almak lâzımdı.

Ameliyatın onuncu günü sabahı, Melek, Mustafa'sını uğurlamak için yataktan kalkmak gücünü kendinde bulamadı. Doçent, tehlikenin büyüklüğünü o zaman anladı: Kadının güzel yüzünde bir damla kan yoktu. Kara sarı suratı birdenbire göçmüş, şakakları fırlamıştı. Anlıyordu: İçerde kalan parçanın kanla düşmesini bekliyerek daha fazla gecikemezlerdi. Melek'i kaybedecekti. Doğrusu, bu kadına karşı, ilk günlerin ateşli sevgisini duymuyordu. Fakat, o ölürse, sonsuz bir azap, vicdanını ezip yakacaktı. Suçlu, Ermeni doktor değil, kendisiydi.

O gün; fakülteye yetişmekten vazgeçti. Ameliyat yapan doktora koştu, olup bitenleri anlattı.

Gece, el ayak çekildiği bir sırada; eski bir taksi ile; Melek'i, Ermeni doktorun başhekimliğini yaptığı özel hastaneye götürdüler.

Arabadan indirilip bir sedyeye yatırılırken, hastane pencerelerinden başlar uzanıyordu. Onun sapsarı yüzüne sedyeden sarkan ince, sarı bileklerine acıyarak bakıyorlar; sedyeyi taşıyan hastane kapıcısına: "Öldü mü, öldü mü?" diye soruyorlardı. Melek, konuşulanları, bir başka âlemde yaşar gibi, belli belirsiz duyuyordu.

Damarlarına kan verdiler. O, ertesi sabah ikinci bir ameliyatla ölümün eşiğinden döndü.

Mustafa bir akşam, sevinçten uçar bir halde girdi içeriye. Profesör olmuştu. O gece, en yakın arkadaşlarına Novotni bahçesinde bir ziyafet çekti. Melek, sevgilisinin profesörlüğe yükselişini, kokuşmuş aralığın pencerelerinde mırnavlaşan kedilerin orkestrasını dinliyerek kutladı.

Genç profesör, artık haftanın bazı gecelerinde Melek'i yapayalnız bırakıyor ve ertesi akşam evine yorgun, bitkin dönüyordu. Bu ihmal, kadın için, bir başka üzüntü ve ıstırap kaynağı oldu. Mustafa'nın görünmediği akşamlardan birinde, kuru bir ekmek ve birkaç kara zeytinle nefsini körliyen Melek, hava almak ihtiyacını duydu. Dört duvar arasında, üzüntüden ve sıkıntıdan patlıyacaktı.

Giyindi; dışarı çıktı. Güzel bir yaz gecesiydi. Belediye bahçesinden, meşhur bir revünün şarkıları ve müziği taşıyordu.

Taksim'e kadar yürüdü. Harbiye yolunda ağaçlıklı tretuvarı izlemeye başladı. Yaya kaldırımında liseli arkadaşlarından Ayfer'e rastlayınca, deli gibi sevindi.

Eski candan dost, Melek'e, Belvü bahçesinde bira içmeği teklif etti.

Ayfer; fakültenin ikinci sınıfında okurken; bir nişan töreninde, yakışıklı bir kurmay yarbayla tanışmış, sevişmiş ve kısa bir zamanda evlenmişti.

Ayfer, kocasına değil de onun üniformasına ve mesleğine tutulduğunu evliliğinin altıncı ayında anladı: Kurmay subayın yakalarını süsliyen kırmızı çuhalar, apoletlerindeki yıldızların parıltısı göz alıyordu. Parlak, gıcırtılı çizmeleri, şıkırdayan mahmuzları onu büyülemişti. Yakın bir gelecekte, teğmeninden albayına kadar her rütbede subayın en fiyakalı jestile pata çakacağı şık bir general kolunda yürümenin büyüsüne kendini kaptırmıştı. Evlilikte, bilmediği, tanımadığı yepyeni bir hayatın zevkini tadıyordu. Bu itibarla, ilk aylar hararetli ve heyecanlı geçti. Fakat, işte hepsi bu kadar... Artık, genç kadın, mevzuları, düşünüşleri kışla çerçevesi dışına taşmıyan kocasını ilkel buluyor; genç kurmay subayı, bu okumuş kızı fazla ukala ve katlanılmaz görüyordu.

Yarbayın, büyük bir memurun karısile Ayfer'i aldattığı kısa zamanda kulaktan kulağa yayıldı. Genç kadın, bunu duyduğu günün ertesi sabahı tümen komutanının evine gidecek, generalin karısına olup bitenleri anlatacaktı.

Generalin karısı iyi bir insandı. Ayfer'i de, en küçük rütbede subayın karısını da kendi kızı gibi severdi. Onlara:

— Sözümü dinleyin; çocuk yapın –derdi– çocuk yapın ve burada büyütün. Doğu sürenizi doldurup Batı'ya geçtiğiniz zaman rahat edersiniz. Sokakları kış yaz çamurdan geçilmiyen bu berbat şehirde gezip tozmağa nasılsa imkân yok. Paracıklarınızı da, süslü püslü gezmek için Batı'ya saklayın.

Ayfer, tümen kurmay başkanı karısı olarak hususî bir itibar gördüğü generalin evinde küçülmeyi kibrine yediremedi.

Ayrıldılar sonunda... Ayfer, aynı vilâyette, zengin bir tüccarın oğlile evlendi.

Tüccar oğlu, kumarı çok seviyordu. Ayfer'in evi her gece –bazan sabahlara kadar– bir düziye giden taşra hayatının sıkıcılığını unutmak istiyen yüksek memurlarla doluyordu.

Yağmurun şakırdıyarak yağdığı bir gece yarısıydı. Ayfer, sağına soluna dönüyor, bir türlü uyuyamıyordu. Birden, kapı açıldı. Elinde lâmbayla, kocası eşikte belirdi. Yüzü sapsarıydı. Saçları dağılmış, alnına dökülmüştü. Gömleğinin düğmeleri yarıya kadar çözüktü. Akları kızaran yorgun gözlerinin bakışlarında tuhaf

bir anlam vardı. Ayfer, yatağında doğrulmuş, ona korku ve hayretle bakıyordu.

— Ayfer, seni kaybettim; hazır ol...

Kadın, ondan biraz daha korktu.

— Hazır ol diyorum, anlamıyor musun?

Delirmiş gibi konuşuyordu.

— Nereye gidiyoruz?

— Bir yere gidecek değiliz... Bir misafir kabul edeceksin burada... O floş royal yaptı, işitiyor musun? Floş royal ondaydı. O, seni kazandı!

— Anlamıyorum!

— Uzatıyoruz; seni pokerde kaybettim. Necmi'nin koynuna gireceksin!

Ayfer, bir çığlık atarak fırladı. Bu adam mutlak çıldırmıştı. Tartışma, yalvarma, ağlama... Hepsi belki on dakika sürdü. Tabancanın namlusu alnına dayanınca, kadın, bir külçe halinde yatağa yığıldı; boyun eğdi.

Artık, haftada birkaç gece, başkalarının koynuna giriyordu. Tiksindi nihayet... Trene atladı, İstanbul'a kaçtı.

Babası, geleneklere bağlı, emekli bir valiydi. Ayfer'in evini bırakıp kaçmasını hafiflik saydı. Ültimatomu dayadı: "Yerine dön; yoksa..." dedi. Başına gelenleri anlatamıyacak derecede onurluydu.

Beyoğlu'na düştü. Kadın tüccarları onu bar hayatına sürüklediler. Bir süre sonra, barına kız aramağa gelen Adanalı Arap Selim'le karşılaştı. Barcı, bu enfes parçayı kaçırmak istemedi. Hemen bir sözleşme yaptılar. Gecede üç lira ücretle çalışacak, müşteriye içirteceği içkiye göre de komüsyon alacaktı.

Adanalılar Ayfer'i çok beğendiler.

Ayfer, barcı Selim'le yeni bir sözleşme yapmıştı; Adana'ya gidiyordu. Melek, gene, gaspedilmiş topraklarının kokusunu duydu. İdefiks, çöreklendiği yerde başkaldırdı.

Ayfer'le; birlikte Adana'ya gidecekti. Profesör oldum diye burnu Kafdağı'na çıkan Mustafa'ya da ilk tekmeyi kendisi indirecek, onurunu kurtaracaktı. Ayfer, boş yere vazgeçirmeğe çalıştı.

Plan iyi sonuç verdi. Melek, Şakir'in kafasına ve kalbine girdi. Beraber yaşıyacaklardı. Barcı Selim, Zühtü Paşaoğlu'nun aşkını adamakıllı sömürdü: Melek, bar sahibine bin lira borçlu gösterildi. Bardan kız kaldırabilmek için bu borcun temizlenmesi gerekirdi. Taşrada barların geleneği bir başkaydı. Bu paradan dörtte birini Melek'in alması gerekirdi. O, hakkından vazgeçti.

Paşaoğlu, bar kızının ailesi için de önemli bir para ayıracak, bunu her ay bar sahibine verecekti. Ortada korunacak bir aile bulunmadığını, paranın Arap Selim'in kesesine ineceğini şüphesiz Şakir de biliyordu.

Asfalt cadde üzerinde; çam, portakal ve hurma ağaçlarının sakladığı; pancurları yeşil boyalı, muhteşem bir villâ tutuldu Melek için... Güzel kadın, fettanlığı ve zekasiyle düşmanının içini kemirmeğe başladı. Onu devirecekti. Onu iflasa sürükliyecekti.

O da Roma İmparatoru Ogüst gibi filozoftu. Hayatın bir oyundan ibaret olduğunu biliyordu. Zaman zaman, insanı ağlatacak kadar trajik... Zaman zaman, insanı kahkahalarla güldürecek kadar komik... İkiyüzlülük, kıskançlık... Gerçek, yapmacık sevgiler... Gerçek, yapmacık ıstıraplar... Aldatmalar, aldatılmalar...

Evet... O da Ogüst gibi, öleceğine yakın ayna isteyecek, son tuvaletini yapacak ve sonra, ziyaretine çağıracağı dostlarına, ölüm döşeğinde: "Rolümü iyi yaptım mı?" diye soracak; tıpkı bir Yunanlı komedyenin seyircilere hitabı gibi: "Eğer memnun olduysanız alkışlayınız!" diye emredecekti.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Havada sıkıntılı bir yağmur serinliği var. Hüdaverdi Bey'le Melek, bir aralık, geniş salonu dolduran sarhoş kalabalığından kendilerini kurtardılar. Terasta, şezlonglara uzanarak, ılık ılık esen rüzgâra göğüslerini vererek soluklandılar.

Melek, Şakir'in ahbapları arasında en çok Hüdaverdi Bey'le anlaşabiliyor. Ellilik bir adam... Yıllar önce valilikle geldiği Adana'da işten el çektirilince, başka yere gitmemiş; Adana'ya yerleşmiş ve çiftçiliğe başlamış. Çevreyi, bu çevrenin insanlarını, hele ağa sınıfını çok iyi tanıyor ve sırası düştükçe zayıf taraflarını iğnelemekten geri durmuyor. Güzel konuşuşu, dosdoğru bir adam oluşu, medeni cesareti, Melek'i çok çabuk ona yaklaştırdı.

Güney çevrene bakarken alnı kırışıyor, sıkıntıdan parmaklarını çıtlatıyordu:

— Kavgalar bucağının gene nevri dönüyor, Melek Hanım... Allah bilir. Kıble yeli kuzey yelini yenecek!

"Kavgalar bucağı" Melek için de yabancı değil... Kıble yeli, kavgayı kazanırsa, ufukta dolaşan kara yağmur bulutlarını Yüreğir'e getirebilir ve kirli, ıslak bir çamaşır gibi sıkıp burarak pamuk tarlalarını suya boğabilir. Adana çiftçisi, Kıble ve kuzey yellerinin çatıştığı güney çevren –kavgalar bucağına– ürpermeden bakamaz.

— Pamuklar nasıl, Hüdaverdi Bey?

— Vallahi, Melek Hanım, bugün için iyi... Fakat, belli olmaz ki... Adanalının deyimiyle "Çuval açımına bakar!" demek en doğrusu... Şimdiden ne söylense boştur.

Alt kat salondan sarhoş kahkahalar geliyor:

— Allahını ısıram!

— Allahını yiyem!

— Ciğerini yiyem!

Hüdaverdi, gülüyor:

— Çukurovalılar için söylenmiş bir söz vardır: "Çukurovalı, konuklarına hemşerisinin etini bile ikram edecek kadar konuk

canlısıdır!" En küçük esnafından en büyük tüccarına; en ufak çiftçisinden en kodamanına kadar, rakı sofrası başında canciğer dostturlar. Birbirlerini işte böyle kendilerine mahsus taltif sözlerile göklere çıkarırlar. Onları bir de iş başında görmeli... Menfaat, para hırsı gözlerini bürüyor, Melek Hanım... İmkân bulsalar bir kaşık suda boğacaklar birbirlerini...

Acınarak konuşuyor:

— Eskiden ne güzel geleneklerimiz varmış! Dedem anlatırdı, hatırlıyorum: Memleketimin Kapalıçarşı'sında karşılıklı aktar dükkânları sıralıymış. Aktarlar, sabahleyin teşrifatla selâmlaşmadan, birbirlerine iyi gün ve hayırlı iş dilemeden dükkânlarının tahta kepenklerini kenara toplamazlar, aksine hareketi uğursuzluk sayarlarmış. Siftahı yapan aktar, diğerleri siftah yapmadan, ikinci bir müşteri ile alışverişe girişmez; dükkânına gelenleri yanındakine yollarmış: Kusura bakma –dermiş– aynı malı onda da bulacaksın. O da siftah etsin!

Evinden çıkamıyacak derecede hastalanan aktarın dükkânını komşuları açar, o dükkânın önüne gelen müşterilere dükkândan mal satarlarmış. Günün geliri, hasta aktarın evine kadar götürülürmüş.

— Şerefe, şerefe... Hepsini birden... Hepsini birden!

Bu biçimsiz, gıcıklı, bozuk şiveli ses ikisini de güldürdü:

— Fabrikatör Cudi Ağa gene coştu. Bunda bir iş var, Melek Hanım...

Ünlü üç milyoner ortağın en kurnazı oydu. Fabrikatör Cudi Ağanın; asfalt cadde üzerinde, millî bayram günleri projektörlerle aydınlatılan mükellef konağında, vilâyetin nüfuzlu hükümet memurları onuruna verdiği ziyafetler görülecek şeydi. Rakı, oluk gibi akardı. Cudi Ağa; masa başında sık sık ayağa kalkar; beşte dördünü su ile doldurduğu büyük kadehini kıllı pençelerile avuçlar, havaya kaldırırdı:

— Şerefe... Hepsini birden!

Konuklar, memnuniyetle ona uyardı. Bu, on dakikada bir tekrarlanırdı. Daha gece yarısına varılmadan. Cudi Ağa, ziyafet sofrasının tek ayık insanı kalırdı.

Vilâyetin büyükleri, artık, Cudi Ağanın her parmak basışta istediği gibi konuşturduğu birer kukla demekti. Kurnaz fabrikatör;

başkentten gelen ve kendi branşile ilgili yönetmelikleri uygulamak üzere bulunan kararları öğrenirdi. Öğrenebileceği bir şey kalmadığına inandığı anda, çılgınca içmeğe verirdi kendini... Çok geçmeden zil zurna bir hale gelir, ortaya çıkıp çalgıya uyarak şakır şakır oynar, vilâyetin nüfuzlu memurlarile karşılıklı göbek atardı. Ertesi gün, hükümetin gizli yönetmeliklerine, kararlarına göre, şirketin çıkarlarını koruma yolunda en etkili tedbirlerini almakta gecikmezdi.

Garip gelenekleri vardı, fabrikatör üç ortağın... Altı ayda bir, gizli toplantı yaparlardı. Bunda bir dördüncü şahıs bulunamazdı. O gün için, ne işçiye atılacak kazık, ne hükümete oynanacak oyun konuşulurdu. Bu toplantı, eskiyi anma toplantısıdır. Üç milyoner, işe başladıkları günleri birbirlerine anlatırdı:

Cudi Ağa, Taşköprü başında, bir bina gölgesine yazmasını serer; şehre girip çıkan köylülere cam bilezik, boncuk kolye, mavi taşlı teneke yüzük satardı.

Ağazade Nedim Bey (ki, bu zadelik sonradan olmaydı!) başında tabla, han kapılarında susamlı simit dolaştırırdı.

Hüseyin Ağa, çırçır fabrikasında ırgatlık ederdi.

Eski sıkıntılı günlerin altı ayda bir hatırlanışı onlara bir nevi kamçı olur, onları daha sıkı çalışmağa zorlardı.

Zenginliklerinin ilk günlerinde, eğlenceleri basitti: Akşamları bir araya gelirler, ayrı ayrı seccadelerinde yatsı namazlarını kıldıktan sonra, rakı sofrasına otururlardı. Gece yarısında faytonlar hazırlanır, dalkavuklarla birlikte "Taşçıkan"a gidilirdi.

Yazları, ırmak boyundaki portakal bahçelerinde kumpas âlemleri yapılırdı.

Bugün biraz daha moderndirler. Fakat; geçen uzun yıllar, modern sosyete hayatı, onları yer döşeğinden karyolaya çıkaramamış; kübik koltuklarda bir ayaklarını altlarına kıvırmadan oturmalarını sağlıyamamıştır.

En modernleri Cudi Ağadır! Misafir salonunun kübik möblesi arasında, büyük buzdolabı en baş köşededir. Boru değil; ağalık bu! O, bazan ellerin kınayışlarını hisseder, buzdolabının misafir salonuna çıkarılışına bir de kulp takar: Frigidaire olmasa (Buzdolabının markasını türkçe okurdu) bu berbat melmeketin ısıcağına gatlanmak güç olacah...

Buzdolabı; bira, ayran vesaire soğutmaktan daha önemli bir işe yarıyormuş meğer: Ağa, Adana'nın bayıltıcı öğlelerinde şezlonguna uzanır, bir hamam mermerinde geziyormuş gibi tabanları tutuşan ayaklarını buzdolabına sokar; sere serpe, rahat rahat uyurmuş!

Cudi Ağanın, büyük villâsını yapan mimara çektirdiği sıkıntıyı anlata anlata bitiremiyorlar: Demirköprü'ye bakan şu oda, lâcivert uşşak halısının enine boyuna göre yapılmış; asfalta nazır salon, büyük İran halısına uydurulmuştur.

İçlerinde en cahili Ağazade Nedim Bey'dir. Onun, lüks otomobiline kurulunca, en büyük eğlencesi şoföre glaksonu çaldırmaktır: "Bağırt bakalım şu canavarı!" der ve kara donlu köylülerin korku, telâş içinde kaçışışına kahkahalarla gülerdi. Bir gün, üç milyoner ortağın arasında bir tartışma geçti. Ağazade Nedim Bey, garnizon komutanı generali otomobiline bindirmişti. O akşam Cudi Ağa da, Hüseyin Ağa da ayıpladı:

"Yahu sen ne yaptın? –dediler ona– Paşa'yı sağına oturtacağına kendin sağa kurulmuş, soluna kumandanı geçirmişsin. Ayıp, çok ayıp!"

Ağazade şaştı bu işe... Kafası bir türlü almadı.

— Otomobil sağa dönünce Paşa sağa geçiyor; ben solda kalıyorum. Sola dönünce, ben sağa geçiyorum, Paşa solda kalıyor. Benim ne suçum var bunda?

Bir denemeye karar veriliyor: Üç ortak otomobile biniyor ve caddeleri dolaşmağa başlıyor. Ağazade'nin aklı o zaman yatıyor: Gerçekten, otomobilin sağa sola dönmesile yerler değişmemektedir: Generali soluna oturtmakla pek büyük ayıp işlemiştir...

Hüdaverdi'nin kendine mahsus görüşleri var. Oturduğu sokağı anlatışı ömür...

— Yan yana iki yük arabasının güçlükle sığabileceği bir sokak düşününüz, Melek Hanım... Öyle bir sokak ki, hararlardan dökülen pamuklarla hayvan gübreleri birbirine karışmıştır. Bir karış ıslaklık, sabahtan akşama kadar soğumıyan kızgın güneş altında bunalmış bu vilâyetin insanları için bir serinleme tesellisidir: So-

kaktaki külüstür berberin kalfası, müşterinin çenesi altından çıkardığı ağız ağıza dolu tıraş tasını eğri büğrü kaldırımlara fırlatır. Hallaç, biraz evvel yediği çiğköftenin kirini temizlemek için avurtlarına kadar doldurduğu ağzının suyunu bu kaldırımlara püskürtür. Aşçı, müşterilerini serinletmek düşüncesile, bulaşık suyunu betahsis dükkânı önüne döker.

Hayvan sidiği, hayvan gübresile birbirine karışan toz kokusu, insanı uzun uzun aksırtacak kadar şiddetlidir. Buna rağmen, sokaktaki basık kahvenin hasırı yırtık peykelerinde arkalıksız iskemlelerinde, günün her saatinde nargile tokurdatmakla kahve höpürdetmekle ve daha fazla dedikodu yapan birçok kimse görülür. Bunlar arasında, hemen her vakit, parayla tutulmuş "ayaklı fakir gazete"ler vardır ki belediye reisini ya çekiştirir, ya göklere çıkarırlar. Reisi çekiştirenler, belediye seçimini kaybeden derebeyinin; reisi göklere çıkaranlar, belediye seçimini kazanan derebeyinin parayla tutulmuş uşaklarıdır.

Hüdaverdi, bam teline basılmış gibiydi:

— Belediye reisleri, hakikaten birer küçük derebeyidirler. Çukurova'nın toprağı 30-40 aile arasında bölünmüştür. Babadan evlâda intikal edegelmiştir. Burada plutokrasi vardır, Melek Hanım... On binlerce halk ve köylü, 30-40 ağanın çiftliğinde köledir. Yazın kızgın güneş altında, altmış dereceyi bulan sıcakta, gölge verecek tek ağacı bulunmıyan pamuk tarlaları arasında; on kişinin kafasını yarabilecek kupkuru, kapkara bir ekmek, üstten bakınca bakracının yamasını gösteren supsulu bir ayran karşılığında çalıştırılırlar.

"Velinimet", ırgadını dilediği gibi kullanmak hakkına sahiptir. Köylü; tarlada ot dövmek, pamuk devşirmek, fabrikada pamuğu çiğidinden ayırmak kadar; belediye seçimlerinde, parti ocak kongrelerinde oyunu efendisi için kullanmak zorundadır.

Bunun içindir ki, taşralarda parti ocak kongreleri ve belediye seçim yerleri "iş borsaları"ndan farklı değildir. Parti kongresi, belediye seçimi; kısa bir zaman için de olsa; bir çatı altında insan gibi oturmak, dinlenmek imkânını verir ırgada...

Derebeyleri arasından seçilen bir belediye reisi halka tepeden bakacaktır elbet. Hiç unutmam; bir gün bir parti bucak ocağı

kongresinde bulundum, Melek Hanım... Harap ocak binasının odaları elverişli olmadığından, kongre bir çırçır fabrikatörünün geniş yazıhanesinde toplanmıştı. Partal elbiseli ırgatlar, civar kahveden getirtilen tahta iskemlelere korka korka ilişmişlerdi. çeşitli konular üzerinde konuşuluyordu. Şüphesiz, konuşanlar derebeyleri, derebeylerin hısımları, akrabaları, oğullarıydı. Kongrede belediye reisi de vardı. Bir aralık konuşmacılardan biri –ki, belediye reisine rakîp partidendi– bilmem hangi mahallenin çamurdan geçilemediğini anlattı. Yollara süratle çakıl döşenmesini istedi. Belediye reisi genç bir derebeyizadeydi. Babadan kalma servetinin gelirile Almanya'da üç sene eğlenmiş, zevketmiş ve dönerken, doğululara parayla diploma satan mühimce bir üniversitenin diplomasını cebine yerleştirmiş, münevver bir delikanlıydı. Yerilmesi onu çok sinirlendirmişti. Bu asabiyetle ayağa fırladı; ağzına geleni söyledi. Kısa süren beyanatının kafama nakışlanan cümleleri işte: "Bu mahallenin yoluna çakıl dökülmesini nasıl istiyebiliyorsunuz? Düşünün ki, tüm evlerinin tutarı, dökülecek çakılın yarı masrafını karşılıyamaz. Hem zaten orada oturan vatandaşlar çamura alışkındır!" dedi. "Bu külfet ve masrafa lüzum ne ola?" Bir derebeyi mantalitesi Melek Hanım...

Zengin memleket... Türkiye'de Adana için verilen hüküm budur. Öyle bir memleket ki, her sokağı başında, trahomun kör ettiği birkaç dilenci birden avuç açar. Bu hareketsiz, sıska adamlar; gelip geçen arabaların üzerlerine oturttuğu toz tabakası altında; müzelerinden fırlamış mumyalar gibi insanı ürpertir.

Asfaltta, bisikletini koşturan kara donlu köylüyü Melek'e gösterdi:

— Adana'nın en hoşuma giden tarafı işte: Güney Anadolu'nun bu köhne vilâyetinde "Karakaçan"a yol verilmiştir. Burada esnaf ve rençber, şeytan arabasını eşeğin yerine koymuştur. Görüyorsunuz: "Teker", filozof eşeğin işini pekâlâ görebiliyor. Kolonyal şapkalı köylü cenapları, yüklü heğbesini bisikletinin gerisine ne de güzel yerleştirmiş!

Gülüyordu:

— Bu vilâyetin ahalisi, kılığı bakımından bir gariptir; Melek Hanım... Kafasında kolonyal şapka, sırtında renkli mintan, ayak-

larında ökçesi basık pabuçlar ve kıçında rengi solmuş bir don... Vaktile kadınlar, kara çarşafları altında korkunç birer hayalet gibi dolaşırdı. Uzun bir zaman, kara çarşafın önüne geçmek mümkün olmadı burada... Emirlere, şiddetli cezalara kimse aldırış etmiyordu. Kafamın bütün enerjisini bu uğurda sarfettim ve sonunda çareyi buldum:

Bir gün, çarşı pazar dolaşan tellâllar, vilâyetteki fahişelerin kara çarşaf giyeceğini, her kara çarşaflının fahişe muamelesi göreceğini halka duyurdu, Taşçıkan mahallesindeki genel kadınları kara çarşaf altına soktum.

Vilâyetin namuslu kadınları bir süre dışarı çıkamaz oldu. Fakat en sonunda savaşı kazandım. Bunlar, babayani mantoları ve çenelerinden düğümlenmiş siyah başörtülerile birer ikişer görünmeğe başladılar. Kara çarşaf, geçici bir süre, vilâyetin fahişelerine mahsus bir kılık oldu.

Sustu. Bir müddet yıldızları seyrettiler. Ot kokan rüzgârı içlerine sindirdiler. "Seyhan Bar"ın cazı, tâ nehir boyundan asfalta kadar geliyor; zembereği gevşek bir gramofon gibi arada kısılıyor, kayboluyor.

Sinirli sinirli dizlerini titreten Hüdaverdi, valilik günlerini düşünüyordu. Acı acı pofurdadı:

— Adana'da, uzun süre rüşvetin kökünü kazımak için uğraştım. Zengin sınıf; işini çıkarına çevirebilmek, halka, hükümete kazık atabilmek için; devletin verdiği maaştan daha fazlasını ödüyordu memuruma... Mücadeleden tiksinerek yıldığım dakikalar oluyordu. Roma ordusunda savaşırken, yüksek sınıfın iğrenç rüşvet ve irtikâbı karşısında tiksinen Nomidya Prensi Yogorta gibi haykırmak istiyordum: "Roma'da her şey parayladır; ey satılık şehir! Bir alıcı bulunursa sen pek çabuk satılacaksın." Rahmetli ninemin bana bir öğüdü vardı: "Gittiğin köyün ahalisi körse, sen de kör ol; sağırsa, sen de sağır ol!" derdi. Bu öğüde uyamadığım gün makamımı başıma geçirdiler.

Terasın kapısında bir gölge belirdi: Cudi Ağa, durduğu yerde sallanıyordu. Hüdaverdi ve Melek onu karşıladılar, koluna girdi-

ler. Ağa neş'eliydi. Bu neş'e, Melek'in gerisine okşayıcı bir şamar indirecek ve bir çimdik atacak kadar aşırıydı:

— Meleğim, sofradan birdenbire kayıplara karıştınız. Yoksa bu vali bozması bunak herif seni baştan mı çıkardı? Haaa? Ruhum!

Para söyleyiş, elbise yürüyüş öğretirmiş... Ama, milyonları, fabrikaları onu değiştirmemişti. İstanbul'un en ünlü makastarı elinden çıkma kostümü ise ona yürüyüş öğretmekten çok uzaktı. Cam bilezik, mavi taşlı teneke yüzük sattığı günlerin Cudi'si hörgüçlü develer gibi sallanarak nasıl yürüyor idiyse, bugünün ağası da öyle...

Asfalt caddenin en güzel yerine iki yüz bin lira harcayıp oturttuğu, villânın önünden geçenler, gülüşerek birbirinin kulağına şunu fısıldar: "Ağa, şatosunun mermer basamaklarından inip binme stajı yapıyormuş!"

Elin ağzı torba değil ki büzesin!..

Melek, kıçına indirilen okşayıcı şamarın çağrışımıyla, Türk dokuma fabrikasının topsakallı zampara ustabaşısını gözlerinin önüne getirdi ve hâtıraları bir çorap söküğü gibi, birbiri ardı sıra boşandı.

Yıllarca önce; memleket hastanesinde kendine geldiği zaman; yatağının ayakucunda, beyaz dişleri seyrek, esmer zayıf yüzlü bir delikanlı; fazla güneşte kalarak rengini atmış filizi bir kumaş gibi soluk yeşil gözlerini üzerinde dolaştırıyor, doktora bir şeyler anlatıyordu:

— Sekiz yıllık savcıyım. Tecrübelerim bana öğretti ki, köylü arasında intihar seyrektir. Rastladığım müntehirler, tedavi umudunu kaybetmiş, canından bezmiş ve maneviyatı bozulmuş frengililerdi. Hiç unutmam, Doktorcuğum, adliyeciliğimin ilk senesiydi. Genç bir savcı yardımcısıydım. Bir köydeki intihar olayını soruşturmaya gönderilmiştim.

Taze bir kadın, ağaçta sallanıp duruyordu. Köylü kadın öldürülmüştü bence... Hüngür hüngür ağlayan kocasının hali yapmacıktı. Adamcağızın kalın damarlı, kara ellerini inceliyor; "kadını

mutlak bu eller boğdu!" diyordum. Hükümet doktoru yaşlı, tecrübeli bir adamdı. Gülüyordu bıyık altından bana... Nihayet dayanamadı:

— Olayı aydınlatmak istiyorsan, yalnız adamın ellerine değil, kadının da suratına bak!

Dediğini yaptım: Kadının burnu yoktu!

Arkadaşım devam ediyordu:

— Kadın, frengiliymiş... Ispatı meydanda. O, ıstıraptan kurtuluş yolunu, boynuna geçirdiği ipin ilmeğinde bulmuş. Hâdisede cinayet minayet yok. Bu, bal gibi intihardır.

Tahkikatın seyri, doktoru haklı çıkardı. Müşahedesi doğruydu. Fakat... İntihar diye haber verilen hâdiselerden bazılarında da, daha ilk keşif, beni vahşice işlenmiş cinayetlere götürdü. Meselâ; Karsantılı Ayşe, kocasını âşıkına iple boğdurttuktan sonra ağaca asmış ve malûm çarıklı kurmay dirayetile bu cinayete bir intihar süsü vermek istemişti. Hâdisenin tek şahidi on yaşındaki oğluna güvercin ödü yutturmuş; zavallı yavruyu sarılıklara uğratmış, adliyenin sorgularından kurtarmak için hasta döşeklerine yatırmıştı. Ama, ben, beş kuruşluk boyalı şekerle bu köylü çocuğunu konuşturttum ve babasının nasıl boğazlandığını bir bir anlattırdım.

Elif'i üç gün sonra taburcu ettiler. Hastane kapısından çıkarken, Niyazi'ye rastladı ve kıpkırmızı kesildi.

— Elif, senin burada işin ne?

Sustu. Gözleri doldu. Başını önüne eğdi.

— Kendini asan ırgat yoksa sen miydin!?

Ağlamağa başladı. Niyazi onu odasına götürdü.

— Artık benim için her şey bitti, Niyazi Ağabey... Ben ölmeliyim. Yalçın'ın yüzüne bakamam artık... Babamın yüzüne de nasıl bakacağımı bilemiyorum.

— Vah Elif, vah...

O gün, Karataş yolunu yarılamışken, hafta tatilini geçirmek için Solaklı'dan şehre inmekte olan ırgatlara rastladı. Zeliha da aralarındaydı. Geride kaldı ve Elif'i yanına çekti. Bin dereden su getirerek, sözü türlü dolambaçlı yollardan geçirerek, babasının apansız ölümünü duyurdu.

Elif, o gece Zeliha'nın evinde sabahlara kadar ağladı. "Güneş battıktan sonra bir evden bir eve dibi kara hiçbir şey vermemeli... Veren evde kötülük olur!" diyen rahmetli ninesi meğer ne kadar haklıymış!.. Bütün bu felâketlere sebep on gün önce güneş batarken, Dudağıyırıklara çamaşır kazanını verişiydi. O, böyle düşünüyordu.

Türk dokuma fabrikasındaki kâtip arkadaşına Niyazi'den götürdüğü mektupta, fabrikaya işçi getiren ırgatbaşının postasında Elif'e de iş verdiler.

Fabrikanın topsakallı ustabaşısı ilk bakışta halim selim bir adam gibi görünüyordu. Ama, ısıracak köpek dişini göstermez, o ahlâksızın biriydi. Güzel ırgat kadınların arasından eksik olmuyor, bazan birinin kababuduna bir çimdik atıyor, bazan ötekinin kıçını şamarlıyor, berikinin yanağını buruyordu.

Kıçına ilk şehvet şamarını yediği gün, Elif, ustabaşıyı ömründe rastlamadığı bir öfkeyle karşıladı.

O gün paydosta, Zeliha'nın tavsiyesile ve para karşılığı evinde yatıp kalktığı fabrika arkadaşı ırgat kadın, yanına sokuldu.

— İyi etmedin ustabaşıya! dedi. Gözleri dolu dolu konuştu.

Sakallı ustabaşı, fabrikanın Allahıydı. Onun çimdiklerini, muştalarını, parmak atışlarını gülerek, fıkırdaşarak karşılıyorlarsa, bu hoşlarına gittiği için miydi? Ne gezer!.. Ustabaşının her hareketine ve hattâ her isteğine boyun eğmek zorundaydılar. Yoksa, onları evlerinden toplayıp fabrikaya getiren ırgatbaşı yarım dakika bile tutmazdı fabrikada insanı...

Elif, Fatma'yı haklı buldu.

Ertesi gün, iri kıyım ustabaşı, çırçırın üstünde bağdaş kurup pamukları çiğidinden ayırmıya uğraşan Elif'in ansızın şalvarını avuçladı.

Genç kız, korktu. Tüyleri dikenleşti. Kızmadı. Gülmeğe uğraştı. Biraz güldü de... Fabrikanın içini sis gibi dolduran toz ve pamuk elyafı genzini tıkadı ve onu zorla gülmekten kurtardı.

Boğula boğula öksürmeğe başladı. Gözlerinden yaş boşanıyordu.

Siyah sakallı ustabaşı, dünkü isyanla bugünkü boyun eğiş arasındaki baş döndürücü aykırılığı neye vereceğini şaşırmıştı. Fakat, memnundu.

Bir gün, çırçırlama katında bir hâdise oldu: Ustabaşıya yüz vermiyen on altı yaşlarında bir genç kız, bağdaş kurduğu çırçır makinesinin üzerinden apar topar kaldırıldı. İtilerek, sövülerek fabrika müdürünün odasına götürüldü.

İşçi kızın: "Yazıktır bana; etmeyin bu iftirayı!" diye acı acı sızlanışı, ustabaşının: "Kahpe; âlemin ahlâkını bozasın diye mi soktular seni buraya?" haykırışı ve makinelerin kulağı sağır eden gürültüsü arasında sinek vızıltısı kadar hafif kalıyordu.

Elif ve arkadaşları, olayı paydosta; demir kapının zincirleri çözülüp, göğüsleri, apışaraları arandıktan sonra çıktıkları fabrika dışında öğrendiler:

Zeynep, meğer donsuz yakalanmış! Maksat besbelli. Erkek işçilerin aklını fikrini çelmek; işini uydurmak...

Onu herkes ayıpladı. "Gidinin orospusu!" diye dişlerini gıcırdatarak sövenler bile oldu. Ona acıyan tek kişi Fatma'ydı. Acı acı söyleniyordu: "Yazık oldu kıza; iftira ettiler kıza!"

Elif, işin içyüzünü Fatma'dan öğrendi:

Zeynep fakir bir kızdı. Eniştesinin evinde sığıntı gibiydi.

Herkes üstbaşiyle idareye çalışıyor; geçen her ay soluk, eski mantonun; yıpranmış, koltuk altları sökülmüş içfanilanın yırtıklarına birer yama yapıştırıyordu. Bir tek donu vardı Zeynep'in... Kirlendikçe –gececi olmadığı, evde kaldığı günlerde– onu yıkar, dama serer, ertesi sabah kuruyunca giyerdi.

Eniştesi namuslu bir adamdı. Bütün ev halkı tek odada yatardı. Bazan genç kızın üzerinden yorganı kayar, etekleri beline çıkar, tesadüfen uyanan iyi yürekli enişte, başını başka taraflara çevirerek baldızının üzerini dikkatle örterdi.

Dün gece de Zeynep, kirli donunu yıkadı; dama serdi.

Fakat, ertesi sabah, ağları yamalı donu yerinde bulamadı. Belki rüzgâr sokağa savurmuş, açıkgözün biri alıp savuşmuştu. O gün Zeynep iş başına donsuz geldi.

Olacağın önüne durulmaz: Zaten kıza öfke duyan ustabaşı, Zeynep çırçır makinesinin üzerine bağdaş kurarken işin farkına varıverdi! İşte, meselenin esası...

Türk dokuma fabrikası okulunun genç, güzel öğretmenile karşılaşışı, Elif'in hayatında mühim bir dönüm noktasıdır:

Belediye meclisi seçimi günleriydi. Kaburgaları çıkmış iki doru atın Adana sokaklarında koşturduğu, körüğünün rengi atmış bir faytona "aptallar" yangelmişti. Kara bıyıklı, karayağız çingene delikanlısı davuluna tokmağı indirirken çıkardığı gürültünün âhengine hayran, gülüyor; zurnacı daha kuvvetle üfliyebilmek için yerlere kapanıyordu. Bir tellâl, sıtma görmemiş sesiyle arada bir haykırıyor, işi güciyle meşgul halkı oy sandığı başına çağırıyordu.

Davullu zurnalı davet bir gösterişten ibaret kaldı: Büyük çiftçi, büyük fabrikatör, koza tarlasında ve çırçır fabrikasında birkaç saat için çalışmıya mola verdiler. Oy atma hakkına sahip koza ve çırçır ırgadı; koyunlarında nüfus cüzdanlariyle, kamyonlara yükletildi; seçimin yapıldığı belediye mezat salonuna boşaltıldı.

Partinin adayları arasında büyük çiftçi ve büyük fabrikatör de vardı. Parti mutemediyle on beş gün önce aralarında sözlü bir anlaşma yapılmıştı:

Derebeyizade büyük çiftçi, türedi fabrikatör; belediye meclisine üye seçilmek şerefinden doğan borcu; vatandaşın ilgisizliğiyle haftalarca uzayabilecek, belki de bitmiyecek seçimi –işte böyle ırgatlarını seferber ederek– kolaylaştırmakla ödiyeceklerdi.

Elif, fabrika avlusunda kamyona yükletilmek üzere sıra beklerken; delidolu konuşuyor, bu garip seçimle eğleniyor, etrafındakileri güldürüyordu. Ona: "Kırk, dilini burk, kız!" diyorlardı. Bir aralık –sanki yerden bitivermişti– fabrika okulunun güzel öğretmeni Türkân'la gözgöze geldiler. Gülüyordu. Elif utandı, kızardı. Başını önüne eğerek sustu.

Türkân, bu çırçır ırgadını zeki ve pek cana yakın buldu. Ahbaplıkları o gün başladı. Sonradan, Türkân'ın hayatını öğrendi:

Trahom dispanseri sokağında otururlardı. Dispansere giden kaldırımsız, tozlu bu kısa ve dar sokak; günün hiçbir saatinde yolcusuz kalmazdı. Kara yeldirmeli, ayağı şalvarlı anaların kucağında dispansere taşınan pembe, mor, yeşil, kırmızı, kundaklı, gözleri ağrıklı minnacık çocuklar... Sopalarının ucuyla kaldırımları yoklıyarak dispanserin yolunu bulmıya, uğraşan yarı kör ihtiyarlar... Mendillerini gözlerine siper etmiş genç kızlar...

Türkân'ın babası emekli bir tabur imamıydı. Sinirli, hastalıklı, mızmız bir ihtiyar... Ne de egoist adamdı! Yemeklerin en iyi taraflarının kendi önüne konulmasını ister; karısını, kızını türlü hırçınlıklarla üzer bitirirdi. "İmam evinden aş, ölü gözünden yaş!" çıkmazmış. Meğer ne doğru! Misafir; çocuğuna iki kuru zeytinle kahvaltı çıkardıkları bir gün, neler yapmamıştı! Türkân'ın anacığı ona nasıl katlanmış, nasıl dayanmıştı! Muhakkak ki "eski toprak" vücutlar daha sağlam oluyordu. Bununla beraber, daha ellisine varmadan, bu huysuz koca onu adamakıllı göçertmiş, vaktinden önce çöktürmüştü.

Türkân on sekiz yaşındaydı o zamanlar... Öğretmen okulunda okuyordu. Uzun boylu, geniş kalçalıydı. Altın sarısı saçları gürdü ve geniş omuzlarına dökülüyordu. Menevişli, iri mavi gözleri vardı. O, ne annesine, ne de babasına benzerdi. Bazan, ayna karşısında ince uzun parmaklarile sarı saçlarının dalgalarını karıştırırken; annesini babasını düşünür, aynada gülen renkli, beyaz yüzle onlarınki arasında hiçbir benzerlik göremez, şaşardı.

Günün birinde anası gırtlak illetine uğradı. Hiçbir doktor anlıyamadı. Dispanser sokağındaki ev rehine konularak bankadan para kaldırıldı. Tabur imamı, kızını ve karısını İstanbul treninin üçüncü mevki kompartımanına yerleştirdi; İstanbul'a gönderdi.

Türkân İstanbul'u ilk defa görecekti. Adana'ya on beş yıl önce gelmişler, babası burada emekli olunca bir daha dönmemişler, Dispanser sokağındaki evi satın alarak yerleşmişlerdi. Anası hasta olmasaydı ne kadar sevinecekti!

Gureba hastanesi doktorunun koyduğu teşhis korkunçtu. İhtiyar kadının gırtlağında kanser vardı. Türkân bunu anasına duyurmamak için, kendini hastanenin en kuytu koridorlarına attı. Boğulacakmış gibi hıçkırıyordu. Bir hastabakıcı hemşire, onu kendi ya-

tak odasına götürdü. Yabancı bir karyolada, zonklıyan başının ağrısını yumruklarının mengenesinde ovuşturmıya çalışarak; bağıra bağıra haykırıp hastanenin sessizliğini bozmamak için dakikalarca kıvrandı; çırpındı durdu. Anası ölecekti. Kurtuluş yoktu.

Gün günden eriyen, balmumlarına dönen suratı, örtüleri bembeyaz yastığın üzerinde sarı bir leke gibi duruyordu.

Bir gece, Türkân, anasının başucunda demir, çıplak bir iskemlede uyuklarken; bu leke kımıldadı. Anası, onu heyecandan ürperten bir itirafta bulundu.

Abajursuz küçük bir lâmba, bu çıplak odayı güç aydınlatıyordu. Karşı koğuşun karnından ur alınan yeni ameliyatlı hastası, kemirerek içinin ateşini dindirmek için "buz, buz" diye iniyordu. Aralık duran kapıdan, arada bir nöbetçi hastabakıcı beyaz başlıklı kafasını uzatıyordu. Yarı karanlık taş koridorun sonundaki duvar saati, ameliyat sırasını bekliyen bir hasta yüreği gibi hızlı hızlı çarpıyordu. Türkân, anasının ve babasının öz olmadığını o gece öğrendi.

Babası, amcasıydı. Ölmek üzere olan bu kadın yengesiydi. Türkân, on sekiz yıl önce, bir Anadolu vilâyetinde, fabrikatör babanın metresinden doğmuştu. Aileyi yıkılmaktan kurtarmak telâşına düşen bu adam, meşru olmıyan çocuğunu bir gün tabur imamı kardeşine getirmişti. Tabur imamının karısı kısırdı; doğurmuyordu. İri mavi gözlerini; bir taş bebek gibi; sık sık açıp kapayan, durmadan vıyaklıyan yavruyu sevinçle bağırlarına bastılar.

Fabrikatör her ay para yolluyordu. Bu para, Türkân büyüdükçe artarak, iki sene önceye kadar sürmüştü. Türkân, Dispanser sokağının en şık giyinen kızıydı. Mahalleli, bir emekli aylığiyle ve büyük evin erkeksiz kadınlara verilen birkaç ayrı gözünün getireceği kira ile bu debdebe ve saltanatın nasıl yapılabildiğine şaşıyordu. İşin içyüzünü el nereden bilsin?

Türkân öz babasını tanıyordu. Onu "amca" diye tanıtmışlardı. Yılda bir Adana'ya geliyor onlarda yatıp kalkıyordu. Türkân'ı ne de çok seviyordu! Ne hediyeler alıyordu ona!..

İki yıl önce, babası bir kazaya uğramış, ölüvermişti. Türkân amcasının ölümüne ne kadar ağlamıştı!

Genç kız, ölüm halindeki ihtiyar yengeden bir şey daha öğrendi: Albümde, kim olduğu bir türlü açıklanamayan bir kadının fo-

toğrafı vardı. Açık renk iri gözleri, Türkân'ın gözlerine; muntazam ağzı burnu, Türkân'ın ağzına burnuna; dalgalı saçları tıpkı tıpkısına Türkân'ınkine benzerdi. Albümü karıştırdıkça, kendisine benzediği için üzerinde ilgi ile durduğu bu kadın demek onun öz anasıydı.

Hakikatli amcanın, evlerine geldikçe, bu albümü elinden düşürmeyişinin sırrına şimdi eriyordu.

Gene bir gecenin yarısında, geç teşhis konmuş ve yanlış ameliyat yapılmış, gırtlağı kanserli kadın son nefesini verdi. Türkân, on sekiz yıl kendine bakan bu kadının çenesini bağladı; gözkapaklarını indirdi. Hastanenin ölü odasında onu sabahlara kadar bekledi.

Babası –hayır amcası– otuz beş yıl kahrını çeken kadının ölümüne yanmadı. Fakat, tuhaf bir adamdır o, başsağlığı için gelenlerin karşısında çocuk gibi hüngür hüngür ağlıyordu. (Dışarıya, merhametli bir adam gibi görünürdü: Kaldırımda karıncaları ezmemek için gözünü dört açar, bir deli gibi bazan sağa sola kaçtığı; bazan, adımlarını –önündeki su birikintilerini dere, göl kadar büyük gören esrarkeşler gibi– açtığı görülürdü. Sanki, böcekleri öldürmemek için toprağı ekmiyen, suyu sıkı dokunmuş tülbentten geçirerek içen ve bu suretle canlılara saygı gösteren caynism mezhebine bağlı bir Hintli'ydi!) Dispanser sokağından gelip geçenler; onu elinde Kuran, karısı için hatimler indirirken görüyordu. Bazan, sokağa bakan pencerenin tahta kapakları kapanıyordu: Kederi, emekli tabur imamını, komşusiyle karşılıklı tavla atmaktan alıkoyamıyordu. Sözün kısası "içi beni, dışı âlemi yakan" bir adamdı o...

Dispanser sokağında genç bir doktor oturuyordu. Adanalı'ydı. Mecburi hizmetini bitirir bitirmez memleketine dönmüş, ailesinin oturduğu evde muayenehane açmıştı. Türkân'la aralarında platonik bir aşk vardı. Genç kız onu beğeniyordu. İstanbul'dan döndüğü zaman kendisine başsağlığı dilerken gözleri yaşaran; ciddi, samimi bir teessür gösteren genç doktora Türkân daha büyük bir yakınlık duymuştu. Platonik aşk belki bir evliliğe varabilirdi:

Türkân, analığının ölümünün kırkıncı günü helva yaptı; konu komşuya dağıttı. Bu arada, bir öğle üzeri; doktorun kapısını çaldı. Sürgüyü kaldıran ip, kanadı ardına kadar açtı ve Türkân, acayip bir sofranın ortasına düştü:

Doktor; en büyüğü on iki, en küçüğü beş yaşında altı kardeşiyle; anası, büyük anası ve ihtiyar babasile; kirli bir örtü üzerine çepeçevre, bağdaş kurmuşlar, çiğköfte dolu bir leğeni ve salata tepsisini ortalarına almışlardı. Önce köfteyi avuçluyor; maydanozlu, kırmızı biberli, naneli, soğanlı, turunçlu acayip salataya banıyor ve ağızlarına yerleştiriyorlardı. İhtiyar baba ve ana arada bir geğiriyor, burnuna çarpan soğan kokusu Türkân'ın içini bulandırıyordu.

Helva tabağını bıraktı, dar kaçtı. Doktordan artık tiksiniyordu. Onu nerede görse, çiğköfte leğenini, turunçlu soğan salatasını; köfte leğenine, salata tepsisine ve yağlı, soğan kokulu ağızlara girip çıkan parmakları görür gibi oluyordu. "Kusursuz güzel arayan yarsız kalmış" ama, bu kusur da pek yenilir yutulur şey değil doğrusu...

Okulu bitirince, Türkân'ı önce Adana civarındaki köylerden birine, iki sene sonra da Türk dokuma fabrikasının okuluna öğretmen tayin ettiler. Bu zaman içinde amcası öldü. Dispanser sokağındaki ev, ortaya çıkan birtakım tanımadığı mirasçılar arasında paylaşıldı.

Bir gün, Türkân, Elif'e evinin işlerini görmeyi teklif etti. Hizmetçiden daha çok, bir can yoldaşı olacaktı. Mademki, aldığı gündelik ancak boğazına ve oda kirasına yetiyordu! Fabrikadaki hayat zaten katlanılır gibi değildi.

Ah bu fabrika... Yıllarca sonra bile, onu hatırlarken ürperiyordu Elif.

Gece yarısına doğru iki yüz çırçır ırgadının arkasından kapanan büyük demir kapının zincirleri tam on iki saat sonra, öğle üzeri şangırdayarak çözülür. Bu fabrika, içinde binbir engizisyon zulmü işlenen bir eski çağ hapishanesi gibidir. Ayağı kara donlu izbandut kapıcı, artık kuş uçurtmaz kapıdan. (O ne hinoğlu hindir! Yıllarca evvel; canından bezmiş, aç kalmış bir ırgat kadının, çaldığı iki okka pamuğu göğsünde kaçırırken yakalanışı; bu çırçır fabrikasının bu izbandut kapıcısına; demir kapıdan teker teker çıkan her kadının memelerini avuçlamak, sıkmak, okşamak müsaadesini vermiştir!)

Yüzden fazla çırçırın volanını döndüren makinenin motörü; çarpıntılı bir yürek gibi; şehrin göklerinde durmadan atardı.

Taze deve pislikleri arasından güçlükle kendinize yol bulabildiğiniz karanlık bir avlu; sizi, basamaklarında lime lime pamuk parçaları sarkan bir taş merdivene götürür. Geçtiğiniz merdiven sahanlıklarında, henüz çiğidinden ayrılmamış kirli pamuk yığınları üzerine sırtlarını verip fabrika mağazalarına taşıyacakları hararların dolmasını bekliyen istifçiler görürsünüz. Saçlarından, bıyıklarından, sakallarından pamuk elyafı sarkan soluk, sıska yüzlü bu adamlar; evlerinin ot yataklarında göremedikleri bir huzur içinde; kendilerinden geçmiş gibidirler.

Her basamak, sizi çırçırlama katına ve kulağı sağır eden makine gürültüsüne biraz daha yaklaştırır.

İşte, oradasınız:

Yağmur ve çamur yemiş kirli kütlünün havaya karıştırdığı toz bulutu gözlerinizi yakar, acıtır, sulandırır. Yarımşar metre arayla sıralanmış yüz çırçır makinesi üzerinde; başları yaşmaklı, ağızları ve burunları örtülü yüz kadın; ilk bakışta, rastgele doldurulmuş ve tepelerinden düğümle sıkılmış birer bohçaya benzerdi. Tozdan sararan kaşları ve kirpikleriyle, yerden bir metre yüksek çırçırlar üzerine bağdaş kurmuş bu kadınlar; sizde; bir etnografya müzesinde kaidelere oturtulmuş hissini uyandırır.

Bu atölyede söz, makinenindir. Onun döşemeleri zangır zangır oynatan homurtusiyle hangi nefes yarışabilir? Durmaksızın önlerindeki ayna bıçaklarına çiğitli pamuk atan ve karıştırma çöpiyle pamuk karıştıran yüz ırgat; sırtlarına bindikleri makineler üzerinde; tam on iki saat susar, makinelerin gürültüsünü dinler.

Çırçırın aynı bıçakları, daima yutacak el arayan korkunç birer timsah ağzı gibidir. Elif; yeni nişanlı Gülizar'ın; alyansını taşımaya doymadan, kınalı parmaklarını bu bıçaklara kaptırdığı günü acı ve korku ile her vakit hatırlar.

Bu uzun on iki saat içinde, ağızları birer parça pamukla tıkanmış küçük, tozlu su testilerine; kurt yeniği kalın direklerde asılı azık sepetlerine el atmak pek seyrek akla gelir.

Irgatbaşının sık sık öten acı düdüğü, uyuyanları harekete getirir. Bu düdük sesleriyle, geniş çırçırlama atölyesini, siste yolunu kaybetmiş bir geminin güvertesine benzetirsiniz.

Burunlar, ince örtülere rağmen, saatler geçtikçe betonlaşır; soluk güçleşir. Tavanda, ağzını atölyeye açan hava bacası, toz ve pamuk elyafı yutmaktan tıkanan ırgat boğazı gibidir. Ne soluk verir, ne soluk alır.

Elinde bir sırık süpürgesile döşemeye yayılan çırçırlanmış pamuğu toplayıp salonun köşesindeki yarığın altına açılmış harara götüren süpürgeci kız, sık sık, çırçır makinelerinin üzerlerine çıkar; örümcekli tavandan sarkan ampullere uzanır; tozlarını alır.

Çiğidin gicimiği ne bıktırıcıdır; ne acı verir!.. Irgadın yorgunluğuna bir de bu berbat kaşıntının ıstırabını eklemeli, çırçır ırgadı eğer bir yıl içinde verem olup döşeğe ve mezara düşüyorsa neye şaşmalı?!

Garip kişinin dili kısa, boynu eğri olur, Ekmek kavgasıdır bu... Vık demeden, vık diyemeden her şeye katlanacaklardır.

Melek, Cudi Ağanın ve sabık valinin ısrarlarına özürle ayak diredi; terasta, anılarıyla yalnız kaldı.

Türkân "Kumluk"da, zarif tarlalarla süslü bir bahçe içinde küçük, güzel bir evde otururdu. İki odanın ortasında ufarak bir hol vardı ki, üzerine gelişigüzel atılmış yağlıboya yastıklarla süslü, geniş bir sedir yerleştirilmişti. Tirşe duvarlarda Türkân'ın yaptığı bir iki karikatür, karakalem tablo vardı. Yerde küçük, lacivert bir halı seriliydi. Çiçekli basmadan minderler yapılmış üç hasır koltuk ve üzerinde albümler, mecmualar bulunan bir orta masası, küçük kabul salonunun möblesini tamamlıyordu.

İki kişinin ne işi olurdu ki! Ev temizliği, yemek pişirme işi öğleye kadar bitiriliyordu. Türkân öğle yemeğini yiyip okula dönünce, Elif için yeni bir çalışma başlıyordu. Türkân onun hanımı değil, öğretmeniydi. Lisenin ilk sınıflarında okunan bellibaşlı kitaplara çalışıyordu. Bazan, yağlıboya yastıklarla süslü sedirde yüzükoyun uzanıyor, Türkân'ın etajierinden gizlice aldığı aşk romanlarını okuyordu.

Bu, Türkân'ın hayatına fabrikatürün küçük oğlu karışıncıya kadar böyle sürdü.

Türkân, fabrikatör oğlunun ilk gözağrısıydı. Onu deli gibi seviyordu. Yirmi iki yaşlarında ancak vardı. Sorbon'da ekonomi

politik okumuştu. Zekiydi; kibardı; nazikti. Babasından ne kadar da başkaydı! Ona fabrikatör "..." Ağanın oğlu demeğe insanın dili varamazdı.

Her sabah fabrikanın okuluna geliyor; ders saatinden önce Türkân'la birlikte sınıfları dolaşıyor; işçi çocuklarının hayatlarile ilgileniyordu. Bazan, Türkân'la işçi ailelerin evlerine kadar gidiyorlar; hastalara doktor ve ilâç götürüyorlar; yiyecek, giyecek taşıyorlardı.

Ahmet; hislerinden şüphe ettirecek kadar merhametli, iyi kalpli, duygulu bir insan görünüyordu. Başöğretmen odasında yalnız kaldıkları bir gün; Ahmet; kaçamaklı ifadelerle, utanarak, sıkılarak aşkını itiraf edince; Türkân biraz da hayal kırıklığına uğradı. Fakir işçi çocuklarile bu yakından alakalanmalar, fakir işçi evlerine yapılan ziyaretler... Demek hep Türkân'ın gözüne girmek, Türkân'la baş başa kalmak fırsatlarını hazırlamak içindi!

Ahmed'in, genç ve güzel öğretmenle evlenmek arzularına, türlü bahaneler gösterilerek, babası tarafından israrla duruldu.

Ahmet, veremin üçüncü devresindeydi. Zengin fabrikatör ağa, taş yürekli, duygusuz bir adamdı. Bu evlenişin her şeyden evvel madde tarafını hesaplıyordu: Oğlunun birkaç aylık ömrü vardı. Bu birkaç ay için aileye bir yabancının sokulmasını ve servetine havadan ortak olmasını bir türlü aklı almıyordu.

Ahmed'in üzüntüsü, ağanın taş yüreğini yumuşattı. Resmi bağa yanaşmıyor, Türkân'ı oğluna alabilmek için düzenler kuruyordu. Birkaç bin lirayla, genç kızın ömründen birkaç ay satın almağa bile kalkmıştı.

Okulun başöğretmeni, Türkân'ı daha yakından tanıyordu. Ağayı bu düşüncesinden caydıran o oldu.

Türkân, Ahmed'in kendisiyle evlenmek istediğini başöğretmenden öğrendi. Ondan, bir başka şey daha öğrendi: Ahmet ömrünün son aylarını yaşıyordu. İçi sızladı.

Ahmed'i belki beğeniyordu ama, sevmemişti doğrusu... Hasta çocuk artık rüyalarına giriyordu. Elif, onun, çırpınışlar ve hıçkırıklarla uyandığı geceleri hatırlıyordu.

Fabrikatör "..." Ağa, oğluna tantanalı bir düğün yaptı. Türkân'ın gelinliğini ve elbiselerini dikmek için İstanbul'dan terziler

getirilmişti. Göğsüne takılan pırlantalı broş, bileklerine geçirilen pırlantalı saat ve burmalar... Düğün salonuna girerken; gelinliğinin on metre uzunluğundaki eteğini mavili, kırmızılı, beyazlı ipek elbiseler giydirilmiş, saçları bukleli dört küçük kız taşıyordu.

Elif de, Türkân'ın en cici bir tuvaleti ile, düğün kalabalığına karışmıştı. Şehrin tanınmış bekârları, mavi tuvaletiyle göz dolduran Elif'i dansa kaldırabilmek için etrafında dönüyordu.

Düğünde hemen herkes, güzelliğine ve sevimliliğine rağmen, Türkân'ı pek soğuk buluyordu; onun, servet hırsına kapıldığını, birkaç aylık ömrü kalan verem bir kocanın mirasına tamah ettiğini sanıyordu.

Dedikodular Elif'in kulağına kadar gitti. O ki, işin içyüzünü, genç kızın ne büyük insani duygularla bu evlenişe razı olduğunu biliyordu! Istırap duydu; hattâ gizlice ağladı.

Evlilik garip bir sonuç doğurdu: Türkân da, fabrikatörün oğlunu çılgınca sevmeğe başladı.

Fakat, acı son gelip çatmakta gecikmedi. Delikanlı bir gün, karısına, hayata doymadan gözlerini yumdu.

İşte o zaman: oğlunun toprak altında henüz cesedi bile soğumadan; milyoner ağa, onun hatıralarını ayaklar altına aldı. Türkân'la, ailenin arasından çekilip gitmesi için pazarlığa girişti.

Düğün gecesi milyoner kayınbabanın kendi eliyle göğsüne iliştirdiği pırlantalı broş, pırlantalı saat, altın bilezikler, daha bir yığın mücevherat, gene milyoner kayınbabanın hoyrat elleriyle geri alındı.

Bu yarıda kalan aşktan Türkân'a tek hatıra bırakıldı: Veremli kocasının cam, tükürük hokkası!

Artık Adana'da oturamazdı. Fabrikatörün kâtibiyle yolladığı dört bin lirayı çantasına koydu. Elif'le birlikte, İstanbul'a gitti. Mesleğine döndü.

Elif, liseye yazıldı.

*
*

Adana'nın yolları, bir duvar takvimi gibidir; bir bakışta mevsimleri anlatır. Her mevsim, damgasını en önce kaldırımlara vurur. Kışın başladığını, yeşil sapları ve yapraklariyle sokaklara ge-

lişigüzel atılıvermiş, sararmağa henüz yüz tutmuş mandarina ve portakal kabuklarından; somurulmuş şeker kamışlarının artıklarından anlarsınız.

Yağmur sık sık, at kuyruğu gibi yağar. Gene sık sık, gök kara bulutlardan sıyrılır; yakmıyan parlak bir güneş, yüzünü gösterir. Taze mandarina ve portakal kokulariyle karışık bir toprak kokusu... Ekim ve kasım Adana'nın en güzel aylarıdır.

Melek, üniversite rektörünün meşhur "Rize çayı" toplantılarından birini hatırladı. Üniversite, yurdun her köşesinden gelen çocuklarla bir konserve türlüsüne benzerdi. Karadeniz'in ve Akdeniz'in sahil çocukları; doğunun ve güneyin çocukları; ki görenekleri, gelenekleri ve şiveleri apayrı özellikler taşırdı. Bir diyalekt oyununda, herkes kendi lehçesile konuşmuş, memleketinin özelliğini canlandırmıştı. Hepsinden çok beğenilen, Adanalı Melek'in diyalektiğiydi:

— Çiğköftenin cındırığını çöç yaptım!

diyordu. Çiğköfte, cındırık, çöç... Ne İstanbullunun, ne Karadenizlinin, ne doğulunun duyduğu deyimdi bunlar... Üç yüze yakın üniversite önünde, onların alkışlara boğulan isteğine uyarak, Melek, çiğköftenin bir tarifini yaptı:

Cındırık, iri bir tokaç altında ezilmiş kara, çiğ bir et parçasının elyaf haline gelişiydi. Bu elyaf bulgurla karıştırılıyor ve (çöç=köfte) haline getiriliyordu.

Bulgur, Adanalının hangi yemeğine karışmazdı ki! Kürt köftesi, sarmısaklı fellâh köftesi, içli köfte, analıkızlı köfte... En baş yemekleriydi Adanalıların... Hepsinde de bulgur vardı.

Villânın arkasında, ırgat mahalleleri uzanıyordu, Kerpiç duvarları sağa sola çarpılmış evler... Sabun kiri çamaşır ve bulaşık sularının yağmur birikintilerine karıştığı çamurlu, kaldırımsız sokaklar... Bu sokaklarda sessiz, gürültüsüz oyunlarla eğlenen saçları karışık, ayakları yalın çocuklar... Melek, bu çocuklara baktıkça yüreğinin burkulduğunu hissederdi. Yirmi dört saatte bir çöktükleri yemek sofrası başında hayata ve insanlara hınç duyan ırgat babadan, ırgat anadan, binbir sıkıntıya mal olan kara somu-

nun ve yağsız fasulyanın öyküsünü dinliye dinliye sanki onlar da hayata ve insanlara küsmüşlerdi, Oyunlarında; büyüklerin bıkkınlığı göze çarpardı. (Bir fakir sofrası, en candan insanları bile birbirine düşüren bir garip özellik taşır. Yarı aç kursakla dimağ arasında sanki görünmez sinir bağı vardır. Doymıyan mide, dimağda ihtiras fırtınaları yaratır. Bu sofra başında koca, karısının; kadın, kocasının; evlâtlar, ana babaların; ana babalar, evlâtların yediğini görür.)

Köstebek yuvaları gibi yerden bitiveren ırgat mahallesinin bir baykuşu vardı ki Şakir'i çileden çıkarıyordu. Bu kuş; her gece acı çığlıklariyle; burnunun ucundaki sefaletin ve bu yoksulluğun muştasını milyoner paşa oğlunun kafasına vuran öfkeli bir papaz, bir hoca gibiydi. Şakir bu sesi duymak istemiyordu. Onu duymamak için, elinden gelse, ırgat mahallesini ortadan kaldıracaktı. Bunu yapmadı ama baykuşu tabancayla adamlarına vurdurttu.

Ertesi gece; sessiz bir karanlığa gömülen ırgat mahallesi; avukatını yitirmiş gibi göründü Melek'e... Gözlerinden yaşlar boşandı. Divan üzeninde, kadife ve ipek yastıkların ortasında eroin çeken Şakir, kendinden geçmek üzereydi.

Kadın; bitişik komşusu ırgatlara, o geceden sonra, daha fazla bir yakınlık duydu, Ziyaretçisiz kaldığı, Şakir'in bulunmadığı günler villânın bahçe kapısından gizlice çıkıyor, teker teker ırgat evlerini dolaşıyor; kimine şeker, patates, fasulya, pirinç taşıyor; kimine giyecek götürüyordu.

Arapmusa kuyusunun dolap taşlarına mum dikmekten, bu kuyunun sulariyle yıkanmaktan şifa uman sıtmalılara kutu kutu kinin veriyordu. Ağır hastalara doktor yolluyordu.

Bir gün, bu evlerden birinde, yaşlı bir kadın gözlerini yumdu. Dirilerin bile, sırtlarına yama vurmak için yarım metre bez bulamadığı sıkıntılı savaş yıllarıydı. Eğer Melek götürmeseydi, ihtiyar kadını belki de kefensiz gömeceklerdi.

Kadının kocası –o da bir çırçır fabrikasında ırgattı– Melek'in iyiliğine nasıl dua edeceğini bilemiyordu.

Melek, o gece daha başka türlü bir sevap işlemek arzusuna kapıldı, boyalarından ve kokularından temizlendi. Tırnaklarının ojesini kazıdı. Saçlarını bir kırmızı eşarp altına topladı. Hizmetçi-

ye buldurttuğu Kuranı Kerim'i göğsüne sokarak, ölü evine gitti. Ölünün başında "Yâsin" okuyacaktı.

Kefen getirdiği için nasıl dua edeceğini bilemiyen yaşlı ırgat, ziyaret sebebini öğrenince şaşaladı, sarardı, kekeledi.

Melek; onun; başucuna bir kötü kadın oturtarak ölüsünün huzurunu bozmak istemediğini anladı. Ağlıyarak döndü.

Hizmetçi, belediye reisinin, telefonla beyi sorduğunu haber verdi.

Melek'in aşıkları arasında Hasan Alev de, fabrikatör Sunturluzade ve Doktor Cemal Virgül'le en baş saftadır.

Yusyuvarlacık, şişko fabrikatör; bu gövdeden umulmıyan telâşlı, çevik hareketlerile; bir dokuma tezgâhının bir dokunuşta sola bir dokunuşta sağa kaçan mekiğine benzerdi. Öyle bir mekik ki, yaptığı kumaşın dokusunda ikiyüzlülük, dalkavukluk, karıştırıcılık vardı. O, sanki, "Ankara"nın Adana'ya atadığı bir elçiydi. Her işte onun hükmü yürür, her meselede onun düşüncesi alınırdı. En çetrefil dâvalar ona danışılır...

Resmî olan, resmî olmıyan her kurumda ya üyedir, ya reislik onun üzerindedir. Karısını veya kendisini belediye meclisine, il yönetim kuruluna seçtirmek istiyenler, partide önemli görev almak isteyenler ona hoş görünmelidir.

O, ne de iyilikçi adamdır! Başı darda çiftçiler ona koşar, ondan faizsiz –Sunturluzade dini, imanı bütündür. Faiz, neuzübillâh!– yüklü para kaldırır, dertlerini savarlar. Hiç şüphe yok ki, pamuk düşürümünde kütlülerini Sunturluzadenin çırçır fabrikasında çektirmek –hem de öteki fabrikalardan yüksek fiyatla– bir borç olurdu onlara... İyilikçi adamdır vesselâm! Müslüman olmıyanların gözünde o bir papaz; müslümanların nazarında bir hacıdır!

Parayı çuvalla kazanır. Ne yapar kazandığını?.. Sunturluzade, Şambayat köyündendir, (Bu köyün ahalisinden çoğu devecidir; Sunturluzade'nin fabrikatör oluşu şaşılacak şeydir.) Horoz sesi duymadık para vardır Şambayatlılarda... Yerin altına gömerler kazandıklarını...

Doktor Cemal Virgül'e gelince; tüccar "X"in güzel kızının kurtarıcısıdır. Tüccar, kucak kucak gezmiş dile düşmüş dilber, hoppa kızının ve kendinin şerefini kurtarma yolunu genç doktorda; Bay Virgül, tıp talebe yurduna borcunu ödeterek mecburî hizmetten kurtulup serbes hekimliğe, refaha kavuşmanın çaresini zengin tüccarda bulmuştur.

(Bu tüccarın, Zühtü Paşaoğlu ile müşterek çevirdikleri piyasa entrikasını Melek de biliyor: Beş kuruşluk lâmba şişesini elli kuruşa çıkarıp fukaranın gecelerini zindana çeviren bu adamların fiyatı yükseltme trüğü o kadar da çetrefil değildi: Piyasaya yirmi beş kuruşa sürdükleri malı, özel adamlar dolaştırarak otuzdan topluyorlar; kırk kuruşa gene piyasaya çıkarıyorlardı. Bu böylece sürüp gidiyor, beş kuruşluk lâmba şişesinin fiyatı elli kuruşa yükseliyordu.

Harb, sadece bir ölüm ilahı değil, insanların ahlâkını bozan bir fesat Tanrısıydı, bu muhakkak!

Dün tüccar babasının adına leke düşüren dilber kız, bugün genç kocasının başına –gerçi boynuz da takıyor ama– şeref iklili geçiriyor. Doktor Virgül, memnundur. Çıkarı olan ahbabı (önünde karısının bir Ispartalı kadın gibi davranmasını umursamaz. Karısını ahbabiyle paylaşmaktan haya etmez. O; yakınlarının ve düğün davetlilerinin gelinle kendisinden evvel yatmasını gelenek icabı sayan bir Afrikalı, bir Balearlı güvey gibidir. Bay doktora gelinciye kadar, bu şehirde dilber kızın koynuna girmiyen kim kaldı! O, bunu bilir.

Allah dağına göre kar verir. Tüccarın kızı, hekim için biçilmiş kaftandır.

Melek, şimdi, Arap Selim'in barına geldiği ilk haftayı; Belediye Reisi Hasan Alev Bey'i tanıdığı geceyi düşünüyor:

1914 savaşının vurguncu zengini jestiyle, üçüncü cıgarasını da tutuşturulmuş bir binlik bankınottan yakan çiftçi Cebbar Ağanın oğlu; barı temellerinden sarsarcasına; çılgınca bir alkış kopmasına sebep oluyor. Kıvrıla kıvrıla yanan, kararan binlik bankınot, dört tarafı savaş ateşile sarılı 1942 Türkiyesi'nin karakterini çizmektedir. Yanlış bir buğday politikası, suyu bol verilmiş ve iştahı tıkasın diye yirmi dört saat sonra kara bir kerpiç halinde piyasaya sürülmüş altı yüz gramlık ekmeği elli iki kuruşa yedirerek ka-

labalık bir işçi, yoksul bir aşağı tabakayı sefalete mahkûm ederken, ötede azlık bir sınıfa barda şampanya patlattırıyor; binlik bankınotla cıgara yaktırıyor.

Sarhoş kafalarda, bu delice hovardalığı yapamamaktan doğan bir öfke, haset; yorgunluğun ve içkinin pıhtı pıhtı kan oturttuğu uykusuz gözlerde imrenme var.

Yalnız, kıranta bir banka müdürü, kendi cephesinden işin alayını yapmaktadır:

— Ellerin nur olsun Cebbaroğlu –diyor– hükümetin varlık vergisiyle önlemiye uğraştığı enflâsyonu, bu gidişle siz hovarda ağa oğulları önliyeceksiniz. Piyasaya sürülen bol parayı, bu fiyakalı hareketlerinizle siz yok edebilirsiniz ancak... Sesler birbirine karışıyor:

— Bravo Cebbaroğlu...

— Yaşa Cebbaroğlu...

— Varol Cebbaroğlu!

"Ankara", Klevland pamuğunun kilosuna 128 kuruş istiyen, bu isteği ırgat gündeliklerinin ve tarım araçlarının pahalılaşmasına dayandıran Çiftçi Birliği temsilcilerine şüpheli gözlerle bakıyor. Bıyık altından gülenler oluyor:

— Adana barlarında yakılan bankınotların kokusu, burada bile burnumuzda tütüyor!

Cebbar Ağazade, buğdayının kilosunu üç kuruşa sattığı devirlerde de ağa idi. Onlarda o sonu gelmez gibi görünen toprak varken... Fakat şu beş yüz dönüm toprağın sahibi orta yaşlı çiftçiye ne demeli?

Birdenbire, o da alkış, imreniş toplama sevdasına kapılıyor. Alışkanlıkla, bir aydan beri çakşırı ve kuşağı attığını unutarak ellerini pantalon kemerine götürüyor. Sonra, kendine geliyor. Ceketinin iç cebine uzanıyor.

— Bu hovardalığı biz de yaparız!

diye haykırıyor. Herkes gibi Melek de bir beş yüzlük bankınotu çakmağiyle tutuşturmağa uğraşan orta yaşlı çiftçinin ellerine bakıyor:

Onun, damarlı kara elleri, uğraştığı toprak gibidir. Aralarına kir dolan girintileri ve çatlaklariyle, kızgın güneş altında yer yer yarılmış, suya yanmış bir toprağa benzer.

Bir memur, yanındakilerle konuşuyor:

— Bazı budalaların gözünde barcı, nefret ve istikraha hak kazanmış insandır. Halbuki, azizim, barcının sosyal hayatımızda oynadığı rolü küçümsememeli. Şalvar giymesini bile beceremiyen adam, medeni kılığa girmenin gereğini bar salonunda öğrenir. İşte, şu çiftçiye bakın: Dünkü çakşırlı, kuşaklı köylüyü bu kıyafete sokan "barcı"dır.

Kesik, kara bıyıklarını sıvazlıyor:

— Bar "kanara" imiş... İnsanlar barda mezbahada öküz boğazlanır gibi boğazlanır, derisi yüzülürmüş... Boş lâf! Herkesin parası cüzdanında, cüzdanı cebinde, cebi yanındadır.

Umduğu alkış yerine kahkaha fırtınasiyle karşılaşan çiftçi, iki şişe gazoz ve iki türlü içkiden yapılma, tanesi yedi buçuk liraya doldurulan bôl kadehini kapıyor; dikiyor. Sonra, avuçlarının içiyle kozmatikli bıyıklarını kuruluyor. Ayağa kalkıyor. Sendeliyerek yürüyor. Yerlere varan bir eğilişle, Melek'in önünde reverans yapıyor.

Bar kızı, kendini barcıya satmış mahlûktur. Patronu memnun etmek, müşteriyi memnun etmekle mümkündür. Her çeşit müşterinin arzusunu yerine getirecektir.

Taşra barı da bir hamam gibidir. İnsanları sınıfsızlaştırır. Üç tane binlik bankınot yakan büyük çiftçi Cebbar Ağazade ile, beş yüzlük bankınot tutuşturan küçük çiftçi; para yiyen memur, askeri garnizonun et müteahhidi kasap –daha, dışarda ne mânen ne meddeten kaynaşamıyacak bir sürü sanat ve meslek erbabı– bu eğlence çatısının altında, pişkin bar garsonlarının daha fazla içilsin diye soda karıştırdıkları şarabı, uydurmasyon bôlü, şampanyayı, bayat birayı yuvarlarken ve yarı çıplak kadınlarla caza uyup dans ederken, kafa dengidir.

Evet... Bar kızı, hiçbir müşteriyi refüze etmek hakkına sahip değildir.

Melek, küçük çiftçi ile dansa kalkıyor. Aralarına kir dolan girintileri ve çatlaklariyle, kızgın güneş altında yer yer yarılmış, suya yanmış toprağa benziyen koca el, Melek'in sırtına yapışıyor ve kozmatikli bıyıklardan bulaşan karayı, genç kadının mavi ipek robuna içiriyor.

Melek, sarılır gibi beline dolanan bu çiftçinin toprak damlı köy evini düşünüyor. Bir eski çul üzerinde, bakır sini etrafına çevrelenmiş, bir an evvel kaşık sallamak arzusu içinde yarma çorbasına gözlerini dikmiş çocukları; ikide birde kapı eşiğine çıkıp köy yolunun karanlıklarında kocasının karartısını gözliyen kadını düşünüyor. Hâtıralarında, küçük Elif beliriyor. Hovarda adamdı onun babası da... Bereketli yıllarda şehre iner, koca bir yılın gelirini üç beş gecede yer bitirirdi. Elif ve büyük anası; sofra başında, hovarda babanın yoluna baka baka, kaç geceler uyuyakalmışlardı!

Birdenbire, masalardan birinde bir şangırtı kopuyor. Kavga, konsomasyon yapan kadınlardan birinin paylaşılamaması neticesidir. Hadise yerine en önce yetişen, barcı Arap Selim'dir. Barda rezalet, onu veba mikrobu gibi korkutur. Ortada yalnız müessesenin şerefi değil, müşteriyi kaçırtmak tehlikesi de vardır. İkide birde rezalet çıkan bara eğlenmek için kim gelir?

Biraz sonra, Arap Selim'in cerbezesi kavgayı yatıştırıyor. Barcı, kendi tâbiriyle, sabırlı bir "sarhoşlar mürebbisi" olmazsa hali haraptır.

Barcı şimdi Cebbar Ağazadenin yanına yaklaşmakta, kulağına sokulmaktadır. Çıkar işi vardır: Bara yeni ve güzel kadınlar getirmek için ona para lâzımdır. Bu, çoğu, Cebbarzade gibi zengin ve hovarda müşterilerden sağlanır. Bu zamanda menfaat beklemeden kim kime para verir? Büyük çiftçi oğulları, büyük tüccarlar, barcı Arap Selim'e para yetiştirmekte birbiriyle yarışır. Çünkü, yeni gelecek İstanbullu dilberle ilk defa bir masa başında şampanya patlatmak şerefli iştir!

Gece yarısı geçiyor. Uyku ve yorgunluk bir dağ gibi Melek'in gözkapaklarına, omuzlarına çökmektedir.

Artık, hesaplaşma faslı başlamaktadır. Hovarda Cebbar Ağaoğlunun bir iki saat önce tutuşturduğu binlik bankınotların bir eşi; filozof saçlı, baykuş suratlı bir garsonun tepsisinde barcı Arap Selim'in kasası yolunu tutmuştur. Cebbar Ağazadenin masasında patlayıncıya kadar içen beş hovardanın hesabını ancak böyle bir binlik bankınot silebilir. Adana'da bir garip bar geleneğidir: Çiftçi oğulları, ağaoğulları, kendileriyle birlikte eğlenenlere kese açtırmaz. Ağalıklarına gölge düşürür bu!

Melek, artık, ertesi gün öğleye kadar uyuyacağı otel odasındaki yatağını düşünmektedir. Tam bu sırada, barcı Selim onun yanına yaklaşıyor:

— Bu gece reisin evine gideceksin!

diyor.

— Reis mi? Ne reisi?

— Belediye reisi...

— Fakat... Öyle yorgunum ki!.. Gitmesem olmaz mı?

— Çıldırdın mı? Belediye reisi ne demektir bunu ben bilirim... Hele; bu mendebur herif! İki saat önceye kadar nah şu locadaydı... "Bacaklarına bittim!" diyor. Korkarım ondan Melek... Haydi bakalım!

Bir bar kadınının sermayesi, her şeyden önce bacaklarıdır.

— Emredersiniz patron...

Üşütücü bir gecedir. At kuyruğu yağmur, sokaklarda nehir gibi akıyor. Barcı, genç kadını arabaya kadar götürüyor. Sarı muşambalı arabacının kulağına, gideceği yeri fısıldıyor.

Saçak altlarında, stilagmitler gibi donmuş kalmış insan karaltıları var. Tırısa kalkan atların üzerinden bir buğu yükseliyor ve yağmura karışıyor.

Melek'in sarhoş ve uykusuz gözlerinde biraz daha çarpılan bir sürü sokak geçiyorlar. Bir yokuş tırmanıyorlar. Kukulâtalı arabacı yerinden atlıyor. Kırbaçlanan hayvanlar, kulaklarını dikerek, huysuzlanıyorlar. Birbirlerine yaslanarak bir hamle yapıyorlar.

Bir kemer altından geçiyorlar. Melek, buralarını tanıyor: Tepebağ... Yarım saate yakın araba sürüyorlar, fakat hâlâ Tepebağı'na yeni vardılar. Bunda şaşılacak bir şey yok. Bar arabacıları işini bilir. Bar kızının nereye, hangi eve, kime götürüldüğünü kimse görmemeli; kimse bilmemeli. Muhit dedikoducu ve mutaassıptır. Uzun uzun, dolambaçlı sokaklar geçilişi bundan...

İşte reisin evi... Araba duruyor. Atlar, soluk soluğadır. Büyük sokak kapısı gacırdıyarak rezelerinde oynuyor. Bir uşak yol gösteriyor. Kırmızı bir ışıkla aydınlatılmış loş bir oda... Gürül gürül yanan bir soba. İşte Belediye Reisi Hasan Alev Bey.

Melek, birdenbire ayılıyor. İpek pijamaları üzerine geçirdiği yarım robdöşambrının lacivert püskülleriyle oynarken baygın baygın gülen bu heybetli adam; yerini; kallavî sarığı siyah sof cübbesiyle Yarım Hacı Hasan Ağaya bırakıyor.

Evet... Yanılmasına imkân yok. Belediye Reisi muhterem Hasan Alev Bey, Kötüköy'ün altın babası tefeciden başkası değil. Kötüköy'ün başbelâsı zalim mültezim... Camızın iliğini kurutan bir karabit gibi Kötüköy'ün kanını emen tefeci!

Boyalısakal ailesinin yıkılışından, Zühtü Paşaoğlu kadar, bu elinden kör eşeğin bile yem yemiyeceği iblis molla da suçludur.

Melek'in gözleri önünde, Yarım Hacının karısı Dudaklı Feride simsiyah örtüsü içinde canlanıyor; Yarım Hacının baldızı Kirli Fatma'nın 99'luk tespihi beyninde gümbürdüyor. Hacıağagillerin geniş avlusundaki, çıralıklarla aydınlanan alçak damlı ahırda geçen âyin gecelerini; elden ele dolaşan Hazret-i Peygamberin suyiyle dolu kabağı, Peygamber'in elini yüzünü yıkadığı yarım kalıp sabunu hatırlıyor.

Melek, topraklarının kokusunu bir kere daha ve kuvvetle burnunda duyuyor. Zühtü Paşaoğlu Şakir'den başka, intikam alınacak bir kişi daha vardır. Şakir'den sonra, sıra onundur...

*
* *

— Tuhaf bir delikanlıdır, bizim Mustafa. Yeni öğrendim. Epeyce zaman evvel ne yapmış bilir misiniz? Anası, karısı, kiracıları evcek sinemaya gidecek olurlar. Mustafa yorgundur. Sabahın karanlığından akşamın karanlığına kadar kim bilir kaç çift kunduranın sayasını toplamıştır. "Ben uyuyacağım, gidin güle güle!" der. Anası kuruntulu bir kadın. "Oğlum Mustafa ağır uykulusundur... Kırk yılda bir bu gece hafif ol. Kapıyı duymamazlık etme." "Siz merak etmeyin. Ben çaresini bile düşündüm: Bacağıma bir ip bağlar, damdan sarkıtırım. Kapıyı duymazsam, bu ipi çekiverirsiniz!" Doğrusu bu akla diyecek yok...

Sıcak bir yaz gecesidir. Mıstık da damda uyuyor. Gece yarısı, nehir boyundaki yazlık sinemadan dönen evdekilerin karşısında çürük kapı kale duvarı kesiliyor. Eh... Mademki tokmağı duyuramıyorlar, şu ipi arıyalım bakalım, diyorlar. İpi buluyorlar ve...

Delikanlı, Melek'i görünce, kızararak sustu. Hepsi de, telâşla yerlerinden fırlıyarak genç kadını buyur ettiler. Melek gülüyordu.

— Neler anlatıyordun Bay Selim?

— Hiç, Melek abla...

— Haydi söyle söyle...

Selim'in anası da:

— Sıkılma –dedi– o yabancı değil...

Selim, yeni baştan anlattı.

— İpi buluyorlar; çekiverince... damda paldır küldür bir cere devriliyor ve ağız ağıza dolu cerenin suyu, kapı önünde bekleyen ev halkının başına boşanıyor. Meğerleyim, bizim Mıstık numara yapmış. Bacağıma bağlarım, dediği ipin ucunu, koca cerenin kulpuna geçirmiş.

Burjuvazinin aşağı tabaka dediği halkın da kendini mahsus muziplikleri; şakaları vardır. Bunlar, çoğu basit bir zekânın hoş buluşlarıdır. Meselâ; basık, kör ışıklı bir kundura dükkânında didinen, "sayacı" Selim de şakacıdır. Bir zaman için yüz numaranın, yolunu tutmak fedakârlığına katlanan arkadaşının boş bıraktığı iskemle minderi altına, mastelya çanağının bütün kirli suyunu içirdiği iri bir sünger yerleştirir. Cami helâsında rahatlığa kavuşup dönen arkadaşının; ince mindere çöker çökmez; ördeği yetiştirilememiş, üstünü kirletmiş yatalaklara dönüşüne katıla katıla güler.

Bir şimşek loş odayı aydınlattı ve çok geçmeden keskin bir tarakayla gök gürledi. Selim, karısı ve çocukları, Mahmure Hanım'ın yüzüne gülerek baktılar. Selim, bu gülüşün sebebini Melek'e açıkladı.

Tuhaf bir kadındı Selim'in anası... Rumeli'de otururlarken –Balkan harbinden sonra Türkiye'ye göçmüşler, Adana'ya yerleşmişlerdi– bahara doğru, yazla kışın birbirinden ayrılışına işaret saydıkları ilk gök gürültülerini duyunca hemen mangal maşasını kapar; sağlam olsunlar, hastalık yüzü görmesinler diye hafif hafif çocuklarının kıçına dokundururdu. Parası bol olsun diye kocasının ceplerine fiskeler indirir; Tanrı ekmeklerine bereket getirsin diye ekmek tenekelerine vururdu.

Selim, yirmi beş yıl önce; baharın ilk gök gürültülerini duydukları ve kıçlarına maşa yedikleri günün haftasında; ağabeyisinin ciğer üşütmesinden teker meker gittiğini gözleri acıdan yanarak hatırlardı.

Mahmure Hanım'ın kuvvetle bağlandığı tılsım, ne kocasının işinden çıkarılmasını ve ceplerinin meteliksiz kalmasını; ne de boş bir ekmek tenekesi başında çoluk çocuk, kıtır kıtır aç günler geçirmelerini önliyebilmişti. Buna rağmen o; inanışlarını muhafaza, eder ve yıllarca sonra bugün bile Adana'da –ne zaman gök gürültüsü işitse– maşayı kapar; ekmek tenekesine, oğlunun ceplerine, gelininin torunlarının (hattâ otuzunu aşan Selim'in) kıçlarına vururdu.

Dışarda şiddetli bir yağmur boşanmıştı. Rüzgârın önünde parça parça kovalaşan bulutlar arada bir sıyrılıyor, güneş çıkıyordu. Geçit töreninin başlamasına yarım saat vardı. Melek, yıllardan sonra ilk defa, Adana'nın kurtuluş bayramında bulunuyordu.

Sabahleyin erkenden sokağa çıkmış, saat kulesi civarına sokulmuş; tarihi bayrağın Ulucami ile kule arasındaki tele çekilişi törenini seyretmişti.

Belediye Reisi Hasan Alev Bey; kim bilir kimin tarafından yazılarak eline tutuşturulmuş konuşmasını kekelerken; Melek, tanımadığı anası Hatice'nin kahramanlığını düşünüyor; millî savaş günlerinin kılığiyle törende yer alan bir avuç komiteciyi seyrederken babasını hatırlıyordu.

Yanıbaşında ihtiyar bir kadın kısık kısık ağlıyorlu. İkide birde partal entarisinin göğsünü aralıyor; koynundan eskimiş, sararmış bir fotoğraf çıkararak öpüp başına götürüyordu. O, kurtuluş savaşının çocuk şehitlerinden Durmuş Ali'nin anasıdır. Eskimiş, sararmış fotoğraf; bir istiladan kurtuluşun, istiklâl ve hürriyete kavuşuşun derin manâ ve izlerini üzerinde toplıyan canlı bir vesikadır:

Bir Fransız mitralyözünün yarım şarjörü göğsünden geçip yere yıkılan Durmuş Ali, ceketinin iç cebinden düşen kendi fotoğrafını alıyor. Delik deşik göğsünün yaralarından oluk gibi fışkıran kanlarına batırdığı şahadet parmağını, bu fotoğrafın köşesine bastırıyor. Etrafındakiler, onun son bir nefesle mırıldandığını duyuyorlar: "Anama mektubumdur, gönderin!" Melek, beş adım ilerisinde, yanındaki delikanlı ile konuşan, kalpaklı ihtiyar komitecinin sözlerini duymuştu:

"Hey oğul... Artık çok ihtiyarladım. Daha çok yaşıyacağımı ummuyorum. Bir dileğim var: Beyaz bir gömlek alsam; Çankaya'da oturan Millî Şef'e göndersem; gömleği giyse; teri ve kokusu bulaşsa; bana geri gönderse; o gömlekle ölsem, o gömlekle gömülsem; o gömlek kefenim olsa..."

Bu, Karboğaz'ında Menil taburunu esir eden kırk kahramandan biri ve belki de onlardan sağ kalan tek gazidir.

Melek, bu kahramanın mütevazı konuşuşunu; birtakım eskimiş, beylik lakırdıları art arda sıralayan, Kurtuluş Savaşı'nda zerre kadar hissesi bulunmıyan belediye reisinin nutkundan bin kere, milyon kere üstün görmüştü.

Mahmure Hanım, yalvarır bir konuşuşla, Melek'e dert yanıyordu.

— Karnemizle bile gazyağı alamadık geçen ay... Gecelerimiz zindan! Benim şeker evlâdım, belediye reisi herhalde beyin ahbabıdır. Ne olur bize iki kilo gazyağı verdirse... Paramızla, pahalı mahalı bakmayıp dışardan yarım kilocuk alalım dedik. Kimseciklerde namus, ahlâk, din, iman kalmamış yavrucuğum. Desturun sidik karıştırmışlar sankilim içine... Cızırdadı durdu lâmbada...

— Şimdiye kadar ne söylemedin Mahmure teyze? Elbet bir çaresini buluruz.

— Allah dünya ve ahretini nur etsin, yavrum. Allah ne muradın varsa yerine getirsin.

Yağmur dinmişti, Melek, geçit resminin yapılacağı Atatürk Parkı önüne gitmek üzere ayrıldı.

***

Bir gün, ırgat mahallesinde bir aile tanıdı:

Kadının asıl adı "Meryem"di ama, onu burada herkes "Güzel" diye çağırırdı. Bu, vaktile kapısında çalıştığı şımarık bir İstanbullu hanımefendinin, çirkinliğini suratına çarpar gibi, gönül

eğlendirdiği; kedisine, köpeğine isim takar gibi taktığı addı. Herkese eğlence lâzımdı, çarçabuk ortalığa yayılan bu ismi konu komşusu kendinden çok benimsemiş, ezanlı adı "Meryem" unutulmuş gitmişti.

Gerçekten çirkindi. Etlice, ablak suratında burnu pek kuru pek sivri kalmıştı ama, Peygamber Muhammed'in sıvazladığı burna kusur bulmak günahtı. Bembeyaz, muntazam dişleri de olmasa kocaman ağzı büsbütün korkunçlaşacaktı.

Meryem'in huyu güzeldi. Âlemin kinayelerine, alaylarına umursamaz; herkesin iyiliğini isterdi. Tek gözlü toprak damın temel direği oydu. Yuvasının üzerine titrerdi. Biri altı, biri on iki yaşında iki çocuğunu; hovardalığına, haylazlığına rağmen kocasını canından çok severdi.

Yağmurların hiç dinmeden, gece gündüz at kuyruğu gibi yağışı, Meryem için dert olurdu. Çiftçi bayram ederken o kahrından biterdi. Tek gözlü toprak dam ağır loğ taşını günlerce yuvarlamasına, yağmuru dibine çeken otları yolmasına rağmen kalbur gibi akardı. O dam ki, şehre saattlerce uzak köylerden tuzlu "çorak" taşımış, damın toprağına karıştıracağı tuzu satın alabilmek için el kapılarında günlerce çalışmıştı.

Şiddetli yağmurlarda damın bütün tuzları suyla karışarak suratlarına iner; onları tatlı uykularından uyandırır; kaçırmağa, toplamağa imkân bulamadıkları ince döşeklerini, yamalı yorganlarını sucuğa döndürürdü. Küçük oğlunun gözlerini ağrıklı eden, toprak damın tuzlu suyuydu. Bin türlü eziyete ve didinmeye malolmuş lâmba camlarını –çatlamasınlar, kazaya uğramasınlar diye tepelerine küçük bir saç firketesi geçirerek sigortalamağa uğraştığı lâmba camlarını– damdan akan bir damla su tuzbuz ediverirdi. Meret ucuz da değildi ki! Vaktile beş kuruşa aldıkları iki numara şişeyi vurguncu esnafın elinden şimdi elliye, yalvara yalvara alabiliyorlardı.

Tek göz damın kahrı bu kadar olsa gene iyi... Tutarı iki yüz lira bulmıyan bu kümes, iki kız bir oğlan kardeş arasında anlaşmazlık, dâva konusuydu. Meryem'in kız kardeşi kazancı oldukça yerinde bir kocaya varınca, tek göz damdaki hissesini Meryem'e bırakmıştı. Fakat erkek kardeş, serserinin biriydi. Taşçıkan'ın orospularile yiyecek para arıyordu. Tek göz damdaki hissesini sa-

tacaktı. Oysaki, bu hisseyi, askerken Meryem'in yolladığı paralara karşılık kız kardeşine bağışlamıştı. Kötü bir insandı bu oğlan... Kız kardeşlerine benzememişti. Meryem'in, nöbette kaldığı ayazlı geceler üşümesin diye kendi yün hırkasını alıp ona kazak ördüğü, posta paraları vererek ta asker bulunduğu yerlere kadar gönderdiği günleri ne de çabuk unutmuştu?

Çocukları ve kocası artık yırtık don, yamalı güdükle Allahın ayazında tiril tiril gezer, donup biterken; Meryem, bulup buluşturup asker kardeşine çamaşırlar dikiyordu. Bütün bir ay el kapısında el çocuğunun boklu çamaşırını yıkayarak kazandığı on lirayı asker kardeşine yolluyordu. Gerçekten kötü bir insandı bu oğlan... İyilikleri unutmuş, verdiği senedi inkâr etmişti. Meryem, herkesi kendi gibi sanırdı. Kardeşinin tek göz damdaki hissesini bağışladığına dair senedini saklamamıştı. İşte şimdi, bir sürü mahkeme, avukat parası dökerek bu itimadın cezasını çekiyordu.

Mahkeme kapıları, avukat kapıları Meryem için bir başka üzüntü, bir başka didinme sebebiydi.

Dâva dosyasını bir kere bile gözden geçirmiyen yaşlı avukat, lânetin biriydi. Hükümet civarındaki yazıhanesinden adliyeye arabasız gitmemekte ayak direyor, zavallı Meryem'ciğe bir de körüklü tutturuyordu. Avukat, onurluydu da... Meryem'i yanına bindirmiyor, sadece kendi geçip kuruluyor; genç kadın, ücretini ödediği arabanın arkasından ta adliyeye kadar dili bir karış dışarda koşuyor, habire koşuyordu; böğrünü sancılar kaplıyordu.

Bu körolası avukatı tutabilmek için elli liraya mahsuben peşin verdiği yirmi beş lirayı ne türlü eziyetlerle bir araya getirebilmişti?

Sabah karanlıkları, koltuğuna boş bir çuval eskisi sıkıştırır. "Debboy" taraflarından ırmak kenarına inerdi. Yırtık şalvarının paçalarını sıvar, takunyalarının tasmalarını parmaklarına geçirir, en sığ yerden nehrin ortasındaki adaya geçerdi. Bu adanın çalılıkları Nasrettin Hocanın çalıları gibiydi. Irmağın taşıyıp getirdiği ağaç parçalarını, çerçöpü yakalardı. Meryem bu parçaları toplar, güneşte kurutur, hizmet gördüğü kapıları dolaşarak satmıya uğraşırdı. Bazan takunyasının tekini ırmağa kaptırır, sabah karanlıklarında verdiği emeğin yarısını böylece kaybedişine yanarak, yalınayak evine dönerdi.

Avukat ve mahkeme masrafını karşılıyabilmek için, yarısına arpa unu kattığı yufka ekmeği günün birinde tamamile arpadan pişirmeğe başladı. Gerçi buğday ekmeği gibi doyurmuyordu; gerçi elde hemencecik dağılıyordu. Ama ne yapacaktı? "Buğda" pazarında arpanın güleği on, buğdayınki yirmi üç liraya, hem de kapış kapış gidiyordu.

Savaşın ilk yıllarında halis buğday unundan yufka ekmeğine mırın kırın eden, "illâ da somun!" diye tutturan kocası ve çocukları şimdi katkısız arpa unu yufkaya kıtlıktan çıkmış açlar gibi saldırıyordu.

Meryem, dâvasına bakan hâkimin evinde; belki iltimas eder, belki işi çabuk bitirir, diye günlerce çamaşır yıkadı; tahta fırçaladı.

Ustabaşılara yalvarıp yakararak fabrikalardan ucuza aldığı yağlı kömürün tozlarını (yakılmış şif külleriydi bu) ağaç kömürünün tozlariyle karıştırıyor, topak yapıyordu. Çocukları, toprak damın tozlu sularından bir türlü kurutulamamış nemli bir yorgan altında titreşirken, bunları götürüp zengin hanımlarına satıyordu.

Melek, Meryem'in hayatını öğrenince ona karşı büyük bir sevgi ve acı duydu. Bir gün, haylaz oğlan kardeşin payını ödedi. Tek göz toprak dam tamamiyle Meryem'in oldu. Kadıncağız mahkeme kapısından, avukat belâsından böylece kurtuldu.

Meryem artık Melek'in konağında çalışıyor. Ayda yirmi lira aylık alıyor. Karnını konakta doyuruyor. Çocuklarına sıcak yemek, somun ekmek götürebiliyor.

Üstelik, tek göz dam da tamir edilmişti, akmıyordu artık...

Yoksul mahallesinin pek çok insanı gibi, Meryemgillerin ağzı da Zühtü Paşaoğlu Şakir Bey'in dostuna can ve yürekten hayır dua okuyor.

Hepsinin de şaştığı şuydu: Bu kadar iyi bir kadın, nasıl kötü olabiliyordu?

Bazıları: "Günahlarının kefaretini yoksullara iyilik ederek ödüyor!" dediler.

*
* *

Villânın bitişiğindeki yoksullar mahallesi; açlığa verdiği kurban yetişmez gibi; mel'un tifüsten de payını aldı. Belediyenin ne kara, ne de beyaz otomobili, bu mahalleden kapıp götürdüğünü bir daha geri getirdi. Bitip tükenmek bilmiyen savaşın Türk topraklarına kadar soktuğu açlık, darlık ve yoksulluk; bir deri bir kemik bıraktığı insan yığınlarının başına bir de tifüs sarmıştı. Salgın hastalık; dün olduğu gibi bugün de, Savaş Tanrısının en usta, işini bilir yardımcısıydı.

Bulaşıcı savaş hastalıklarının, tarihin bile gidişini değiştirdiği görülmemiş midir? Roma İmparatoru Jüstinyen'in ülkesini saran ve on milyonlarca insanı yok eden böyle bir bulaşıcı hastalık değil miydi? 1918 grip salgını, Birinci Dünya Savaşı'nın dört uzun yılındaki cephe ölülerinden daha mı az kurban verdi? Ya Feodozya âfeti!

1347 yılında, doğuda yaptıkları bir iş gezisinden dönen İtalyan tüccarlar, Tatar haydutlarından yakalarını güçlükle kurtarabilerek Kerç-Sivastopol arasında Feodozya şehrine sığınıyorlar.

Haydutların Feodezya kalesini kuşatmaları tam üç yıl sürüyor. Üçüncü yılın sonunda, Tatarlar, müthiş bir düşmanın baskınına uğruyorlar. Sessizce aralarına sokulan bu düşmanın ne barutu, ne tüfeği, ne kılıcı, ne de bir başka savaş aracı vardır. Bu, hızla yayılabilen bulaşıcı bir hastalıktır.

Haydut zekâsı, bugünkü mikrop savaşının temelini altı yüz yıl önce atıyor. Tatarlar, bulaşıcı hastalığa kurban verdiklerinin cesetlerini, Feodozya kalesinin içine fırlatıyorlar. Aynı düşman, artık, içerde ve dışarda tahribini göstermektedir.

Feodozya'daki İtalyan tüccarlar, her tehlikeyi göze alarak kaleden kaçıyorlar. Bir küçük kayık içinde Karadeniz'i, Akdeniz'i aşıp memleketlerine dönüyorlar ve Hint'ten, Çin'den devşirilmiş mallar yerine korkunç bir hastalığın mikrobunu da yanlarında getiriyorlar.

Birkaç hafta sonra; Cenova, Venedik ve Marsilya bu öldürücü salgının müthiş acısını tadıyor. Feodozya'dan getirilen "karaölüm" hastalığı, Avrupa tarihinin gidişini değiştiriyor.

Komşu salcı Ali'nin anasını da tifüs götürdü. Melek çok acıdı Ali'ye. O, mert bir delikanlıdır. Eteklerine makas vurup eriyen

omuz başlarına parça parça yama oturttuğu ceketi, bağdadileri görünen sıvası dökük bir duvara dönmüş lime lime pantalonu, patlak kunduralariyle ilk bakışta insanı güldürebilecek bir kılıktadır. Fakat... Onun dediği gibi, cevhere bakmalı, cevhere... "İnsan insandır mangırdan olsa pulu; eşek eşektir atlastan olsa çulu... Bizim köyde altını çaputta saklarlar, Melek bacı!"

Melek'in onunla ilk karşılaşması hayli garipti: Bir belediye memuru, sokakta tavuklarını gezdirdi diye yakasına yapışmıştı: "İllâ da ceza keseceğim!" diye ayak direyordu. Salcı Ali susuyor, filozofça düşünüyor, tavukların bile uçarak geçtiği vıcık vıcık çamurlu sokağa bakarken bıyık altından gülüyordu.

Onunla tanışıklığı da gariptir: Adana'nın aylı, fakat çok soğuk bir kış gecesinde, ırmağın demir köprüsü altında sal söküyorlardı. Salcı Ali; soğuktan donmamak, vücudunu kızdırmak için; sık sık salın kuyruk tezgâhında oturuyor, konyak şişesini ağzına dikiyordu. Birdenbire tiftile merteği yerinden kurtuldu ve Ali'nin kafasına düştü.

Melek, otomobille bir gece gezintisinden dönüyordu. Boğuk çığlığı duyunca ırmağa sokuldu. Kafası ezilen yaralı Ali'yi otomobiline aldı ve hastaneye götürdü. Ahbaplıkları o geceden başlar.

Salcı Ali, mahallenin "ayaklı acansı"dır! Savaş ve politika haberlerini mahalle ilk önce ondan öğrenir. İşten vakit buldukça, parti mahalle ocaklarına sokulup partililerle birlikte, Berlin radyosunun propagandacı ispikerini dinler. Fakat, martavalları yutmaz. Berlin ispikerinin olumlu haberlerinden olumlu hükümler çıkarır. Alman radyosu "kazanıyoruz!" derse, Ali "'kaybediyorlar!" neticesine varır.

Şehir gazetelerini satır satır okur. Savaş aleyhtarıdır. Ona göre, insanlar Adem Babayla Havva Anadan olmuştur; hepsi kardeştir. Boğazlaşmıya sebep ne? O bir çarıklı kurmay, bir çarıklı diplomattır. "İğneden valyoza, kazma kürekten kaleme kadar elimden her iş gelir benim!" bu söz onundur.

Bir gece, Salcı Aligillerden fena haber geldi. Anası hastaymış Ali'nin... Melek, koştu. Zenginler için tifüs tehlike değildir; Zühtü Paşaoğlu ve metresi de, İstanbul'da bir yabancı hastaneden getirdikleri serumla aşılanmışlardı. Yaşama hakkı yüksek sınıfın, vurguncu sınıfındır.

Ceketinin yakasında bir bit bulduğu gün bunalım geçiren ve şehirde bit savaşı açan, ressamlara "bitten korun!" afişleri çizdiren, hatipleri: "Kendini temiz tut. Pire itte bit yiğitte deme, bit ölüm getirir!" diye oparlörlerde bağırtan, sefil kılıklı insanları –üstü başı yamalı her ırgat sefil, her işçi pis ve bitlidir onlar için– yakalatıp hamamlara tıkan belediye reisi; aşısını yaptırdıktan sonra halkı biti, mikrobiyle baş başa bırakarak keyfine bakmamış mıydı?

Ali'nin anası, bir içbulantısı ve titremeyle vurmuş kafayı döşeğe... Ateş yükselmiş. Sıtma mı? Tifo mu? Yoksa... Evet, belki de tifüs!

— Doktor çağıralım, Ali...

Ali belediyeye koştu. "Belediye seçimlerinde gel Ali, sel kalkar gel Ali, şimdi de siz bana koşun hele!" diye, kayıplarla konuşuyordu. Biraz sonra döndü ve Melek'le, doktorun keyfi olup gelene kadar, kendinden geçmiş bir halde yatan ihtiyar kadının başucunda, kısık kısık konuştular.

— Tifos berbat illet, Melek bacı... Bitten korun, diyorlar. Korunalım, amenna ama, neyle? Nasıl? Bir kalıp sabun tereyağı fiyatına satılıyor bugün... Önce geçimi ucuzlat; ne bit kalır, ne tifüs kalır ortalıkta... Bir yandan pahalılık, bir yandan hastalık. Gün geçmez ki doktor, vizitesine; eczacı, ilâç fiyatına zam komasın... Nedir bu milletin çilesi! Bu devirde avukat ayakta, doktor yatakta, imam tabutta kazıklıyor insanı, Melek Bacı.

Melek, villâda bir poker partisini hatırlıyordu. Masaya, iki saatte birkaç yüz lira bırakan şehrin zengin eczacısı; yarı öfke, yarı alayla homurdanıyordu:

— Anlaşıldı; bu gecenin zararını kapatmak için, yarından tezi yok ilâçlara yüzde yirmi beş zam gerekiyor!

Onun; kumarda kaybettikten sonra, nüfus kütüklerinden birkaç zengin adı seçerek bunları idam ettiren ve kumar salonuna dönüp arkadaşlarına: "Siz üç beş sesters parçasile oynuyorsunuz. Ben ise şimdi yüz elli milyon kazanacağım" diyen Romalı İmparator Galigola'dan ne farkı vardı?

Galigola, serveti meşru olmıyan birkaç zengini ihtirasına kurban ediyordu. Fakat meşhur eczacı, kara vicdanlı vurguncunun zaten kursağını kuruttuğu ve yataklara düşürdüğü fakir halkın elinde avucunda kalan son kuruşları sömürmeğe niyetleniyordu.

Salcı Ali'nin ölümden, salgından korkusu yoktur. Azrail kaç kere burnunun ucuna gelip "cö" demiş!

— Irmakta salcılık, ölümdür Melek bacı... Allah vermiye, suratlarımızdan ölüm yağar... Gece gündüz, kıçımızda bir donla, ırmağın içindeyiz. Suyun uzaklardan getirdiği kalın kütükleri yakalayıp sal yapar, denize kadar götürürüz. Ayaklarımızı su dondurur. Sırtlarımızı güneş yakar. Sivrisinekler arı gibidir, sokar. Grip, saplıcan ufak hastalıktır bizim için... Yel saldırması da sakatlıktır ama, bir çaputa zift böler, kalçamıza bağlarız. Geçer gider. Anam az mı zahmetime katlandı benim!... "Akıntıya kürek çekmek" sözü vardır ya, bizim üstümüze söylenmiş bir lâftır bu... Ömrümüz ırmakta akıntıya kürek çekerek, suyun altında kök salan ağaçlarla boğuşarak geçer.

Irmak uykularıma bile girer. Rüyalarımda hep derelere rastlarım. İçinde balıklar yüzen billûr sulu dereler... Balıkları tutamam bir türlü... Anam iyi de rüya tâbir eder, "Balıklar sevaptır oğlum Ali... Ramazan'ı tutmadığın için elinden kaçmış!" Zavallı anacığım...

Ali anasına düşkündür. İyi insan, anasına düşkün olandır. Anası da Ali'yi sever. Ne cıgarası, ne içkisi, ne kumarı vardır. Onun din kitabında şöyle yazılıymış. "İçkilerin babası cigara, kötülüklerin babası kumardır!"

Yarım saat sonra gelen doktor, hastanın karnında kırmızı lekeler aradı; buldu.

— Tifüs! dedi.

— Hastaneye kaldıracağız!

diye, telâşlı ve korkak, konuştu.

— Hastane mi?

Ali de hastaneden yılgındır. Hastane denince, ellerile sineklerini kişeliyen hastaların kurbağa gibi serildiği hastane koridorlarını gözlerinin önünde bulur.

Ali, doktorun gürültüsüne rağmen, anasını beyaz otomobile kendi sırtında taşıdı. Bir daha dönmedi kadıncağız evine... Melek en çok Ali'ye acıdı. Anasının ölümünü duyduğu gün, hıçkırıkları ta villâya kadar geldi. Çocuk gibi ağlıyordu.

— Dünyası zindandı fıkara kadının... Elbet Allah ahrette şefaatini esirgemiyecektir!

Onun bu filozofça konuşuşu Melek'i dertli etti. Eski "Veda"ların inandıkları gibi bir ahret düşünüyordu: İhtiyar kadının ruhu, ölüyü yakan "Agni"nin yol göstericiliğile sanki bedeninden ayrılıp göğe uçuyor, günahsız olduğu için iki ateş arasından kolaylıkla geçiyor, orada eski bedenine girerek "Yama"da bir yer alıyordu.

"Yama" Karl Marx'ın proletaryaya adadığı cennettir. Burada zengin, fakir, zalim, mazlum, ezen, ezilen yoktur. İlahi içki soma ırmaklarından; süt, bal ve şarap nehirlerinden; bol meyvalarından herkes faydalanır.

Fakat, "Veda"larda da mutlak bir hâkim sınıf vardı herhalde... Bu mutlu "Yama" ülkesine yerleşebilmek istiyen fakir halk, canlarını savaşlarda tehlikeye koymalı; itaatli, dindar olmalıydı. Yani zengin sınıfın çıkarı uğruna; topraklarının, hazinelerinin bekçiliği uğruna kanını akıtmalıydı. "Yama" masalını uyduran, "Veda"ların hâkim zümresiydi. Fakir halk, bu hâkim sınıfın icat ettiği dinle ağanın toprağında köleleşiyordu.

Din, mahdut bir zümrenin en kuvvetli müttefikidir, diyenlerin hakkı var. Bu mel'un zümre, din safsatasile; köylüye ve ameleye; sabır, tevekkül, ezen sınıfa körükörüne itaat aşısı zerkeder. Ezilen sınıfa mevhum bir ahret vaadolunmuş, dünya nimetleri ise tamamile hâkim zümreye bırakılmıştır.

ALTINCI BÖLÜM

— Deste kıtlığı, deste kıtlığı... Başka bir şey değil!
diyor, sarhoş ağzını yayarak, ulur gibi gülüyordu. Melek; iğrenerek; Zühtü Paşaoğlu'nun kör kuyulara istiflenmiş, üzeri toprakla örtülmüş tonlarla buğdayını düşünüyordu. Her yıl hasat arifesinde görülen deste kıtlığı yoktu. Vicdansız, vurguncu bir zümrenin, büyük çiftçinin alabildiğine kazanma hırsı vardı.

Mersinli Ayşe, beş yüz gramını altmış kuruşa alabildiği ve bir baş soğan bile kırıp katık edemediği çamur gibi ekmeğin etrafına oturan dört çocuğundan birini –karanlık bir gecede– denize gömüyordu. Üç yaşında çocuk, bu fakir sofranın başında bir safraydı. Mersinli Ayşe'nin evi, fırtınaya tutulan bir gemiden farklı mıydı? Kadın; çocuklarından bir kısmını ve kendini kurtarmak için, yükü hafifletmeğe, cinayeti işlemeğe mecburdu. Kanun gözünde o bir evlât katilidir. Suç, hiçbir suretle müsamaha görmiyecektir.

Şakir Bey villâsına bitişik ırgat mahallesinde geçen trajediydi. Melek'in gözlerinden yaş getirirken, sarhoş Paşaoğlu'nu çılgın gibi güldürüyordu:

Dul Zeynep; aç oğullarının karnına taş bağlar, külden ekmek yapıp onları oyalamağa uğraşırken, Halife Ali'ye beddua okuyan fakir kadının çaresine başvuruyordu: Etrafında "ekmek!" diye! haykırışan çocuklarını; "Size ekmek yoğuracağım!" diye kandırıyordu. Çamurdan somunlar hazırlıyor, bir tepsiye yerleştiriyor, üzerini sıkı sıkıya örtüyordu. "Götürün fırına" diye aç çocuklarının kucağına veriyordu.

Fırıncı, bir çocukların suratına, bir çamur dolu tepsiye bakıyor: "Bunda bir iş var. Ananızı çağırın!" diyordu. Evlerine dönen çocuklar kendini tavana asmış analarının ölüsünü buluyordu.

Deste kıtlığı! Yalan. Savaştan önce yüz kuruşa alıcı bulamıyan buğdanın güleğine kırk lira saydın mı bir yıllık aşlığını düzebilirsin!

Tozlu kaldırımlarında –otomobil tekerleği altında ezilmiş köpekler gibi– aç insanların inliyerek kıvrılıp kaldığı bu şehir bir çiftçi memleketidir.

Bir çırpıda düğünlerine altmış bin lira harcanmış ağa oğullarının zengin davetlilerine tepsiler dolusu pasta taşıyan sıra sıra arabalar, yol ortasına baygın uzanmış aç insanların etrafını çevreliyen meraklı kalabalığı yararak geçip gitmektedir.

Rakı, viski, şarap şişelerile dolu lüks otomobil, Yüreğir ovasının böğrünü delen ham yolda deli gibi koşuyordu. Zühtü Paşaoğlu, metresile birlikte, ekinlerini görmeğe gidiyordu. Biraz sonra, lüks otomobil ağanın ekili tarlalarına sokulacak, dünyayı ters gören sarhoş gözlerile Şakir sözüm ona ekinlerini gözden geçirecekti. Lüks arabanın tekerlekleri, yirmi-otuz insanın yıllık azığını yok edecekti. Onun umurunda olmıyacaktı. (Hiç de böyle hovarda değilmiş babası... Paşa, tam tersi, çiftine çubuğuna düşkünmüş. Hayvanlarını teker teker taşıyabilir, karmakarışık bir sürü içinde kendi mandalarını ayırabilirmiş!)

Nisan kurak geçiyordu. Ekinler sararmağa yüz tutmuştu. Bu kuraklık, bir yıl önceki serbest buğday politikasile Karun'lar gibi zenginleşen ağayı yıkamazdı ama; küçük çiftçiyi köylüyü yere serebilirdi. O köylü ki, daha biçtiği gün ürününü kilosu yirmi kuruştan devlet anbarına vermiş; bir kara borsa türeyeceğini, buğdayının yüz yirmi kuruşa gidebileceğini düşünmemiş, kuyuya gömmemişti. O, Allahtan rahmet bekliyordu. Gökten ne inerse yer onu getirir...

Uğradıkları büyük bir köyde, "Çömçe gelin" alayile karşılaştılar. Çerçöpten yapılmış, başına çiçekler takılmış bodur bir bebeği taşıyan köy çocukları, bir ağızdan haykırışıyor, yağmur dileniyordu:

Çömçe gelin ne ister
Allahtan rahmet ister
Koç koyun kurban ister
Tarlalar çamur ister
Arpalar yağmur ister

Bir ihtiyar erkek, masmavi göğe âdeta dargın ve kızgın bakıyor, hayıflanıyordu:

— Nisanın damlası, keselerin anası... Yarabbi bir rahmet!

Şakir'in emrile, şoför arabayı bu çocuk alayına yaklaştırdı.

Çömçe gelin ne ister
Bir kaşıcık yağ ister
Bir tasıcık un ister
Bir sahancık aş ister
Bir avuç bulgur ister

En yoksul kapılar bile, yağmur umudu ile, zahire aşlıklarının dibini karıştırıyor; Çömçe gelini taşıyanlara bir tas un bir kaşık yağ, bir avuç bulgur ikram ediyordu.

Kurnaz bir köylü çocuğu, Çömçe gelini lüks arabaya yaklaştırdı.

Bodi bodi
Söyle bodi
Çiftçilerin kozasına
Şu ağanın tarlasına
Ver Allahım ver
Bir yağmur bir sel

Şakir katıla katıla gülerken, elini cebine daldırdı. Kalabalığa bir avuç para attı. Şimdi Çömçe gelin tezeklerin ortasında sırtüstü yatıyor; bir sürü çocuk itişerek, kakışarak ve sövüşerek tozlu köy yolunda birbirine giriyordu.

Deminki ihtiyar köylü, arabaya yaklaşmıştı:

— Ağa, Tarsus'a yağmur düşmüş derler... Doğru mu ki?

Şakir işin alayındaydı.

— Yağmur nereye yağarsa tarlayı oraya kaldır, dayı!

dedi. Oysaki, bu atasözü, yalnız kendi menfaatini düşünen Zühtü Paşaoğlu gibileri için biçilmiş kaftandı.

Hani köy bakkalının, camlarına çamurun harita çizdiği dolabında; üzeri bayatlıktan ve tozdan kabuk bağlamış tahin helvasının, bayat peynirin yanıbaşında tel sinek kapanları vardır. İçleri,

oğul vermiş arı kovanı gibi uğuldar durur. Çolak Hasangillerin damı sinek kapanından farksızdı bugün... Karı, kızan –Mercimekköy'ün bütün halkı– Hasangillerin damına biyol uğramıştı. Akıl vermiş, yol göstermişti. Kuyruğu titretecek gibi görünüyordu Hasan Ağa... Bir aydır ki yastıktan baş kaldıramıyordu.

Erkekler, hastanın döşeği etrafında baş başa veriyor: "Nedek ki?" diye kafa patlatıyor; Hasan Ağayı Azrail'in pençesinden kurtarmak için bir çare, bir tedbir düşünüyordu. Adana memleket hastanesine araba koşturup bir doktor getirmeği ortaya sürenler oldu. Koskoca doktorun, tahta arabaya binip köylerine dek geleceğine pek de akılları yatmıyordu hani ya... İbişlerin Çotuk Mehmet, memleket hastanesinin adı geçtikçe öfkeleniyor, üzülüyordu. Canı yanan eşek attan berk kaçar... Hele onun bunda hiç umudu yoktu. Nasıl olsun ki, memleket hastanesinin bütün doktorları için, oraya başvuran köylü bir eğlence, alay konusuydu. İtilir, kakılır, horlanırdı. Kıranta, ablak suratlı doktorun sesini, Çotuk Mehmet, tıkalı kulaklarında hâlâ duyardı.

— Demek Mercimekköy'ündensin ha?! Fasulye, nohut, böğrülce köyleri de var mı o yanda be?!

Ağaç kök üstünde durur. Şehirli gibi arkası yoktu ki köylünün! Elbet horlanacak hastanede... Arabaya bir döşek atıp Hasan Ağayı şehre indirmek, paralı bir doktorun kapısına çekmek gerekti. Ama, biçare adam, tahta arabanın sarsıntısına nasıl katlanabilirdi? Ya yarı yolda mortlarsa!.. Aman Allah! İşte o vakit halleri dumandı.

Şakir'i ve Melek'i taşıyan lüks otomobil "Mercimek"e, tam köylünün apışıp kaldığı sırada düştü. Kafalarında yeni bir fikir, gözlerinde yeni bir umut ışığı parladı:

— Acap netsek ki?.. Ağadan otofilini istesek verir mi ki?

Çotuk Mehmet şom ağızlının biriydi:

— Ağaların yayan yürüdüğünü, kadınların yavan yediğini görmedim!

diye homurdandı. Zühtü Paşaoğlu, fitil gibiydi. Daha doğrusu, gazyağı tükenmiş bir cam lâmbanın fitili gibi cızırdıyordu. Ha sızdım, ha sızıyorum. Otomobilin yanına yaklaşan köylünün dediklerini anladı mı, anlamadı mı belli değil. Etli elinin işaret parma-

ğını, cıgara dumanının sararttığı kılları tohuma kaçmış bir pırasa püskülü gibi sarkan burnuna sokarak karıştırdı. Bu jest, bizim memlekette, bir düşünceye varışın, bir tefelsüfe dalışın remzi gibidir! Melek, onun köylüyü terslemeğe hazırlandığını görünce araya girdi. Şakir'i kandırdı.

Köylü sevinç içindeydi. Rakı, şarap, viski sandıkları üzerine kirli bir döşeğin serilişi, sarı dallı bir yorgana sarılmış Hasan Ağanın otomobile taşınışı çok kısa sürdü. Hasan Ağa, komşusunun omuzlarına yapışan kadit kolları, gövdesini bir bohça gibi tortop eden dallı yorganın altından sarkmış değnek bacaklarile, iri bir tosbağaya pek benziyordu.

Şakir ve Melek; oracıkta, köy kahvesinin iskemlelerine oturdular. Otomobil, tozu dumana katarak şehre doğru uzaklaştı.

Hasan Ağayı otomobile taşıyanlardan orta yaşlı bir köylü; yamrı toprakta ayakları denk oturmıyan sarsak, kirli, çentikli kahve masasının ortasında, sidikli bir adam gibi olduğu yerde su sızdıran ufak cereyi kavradı; ağzına dikti. Tıraşlı çenesinden süzülen suları avuçlarile gerdanına doğru sıvazladı.

— Allah senden razı olsun, Ağam...

dedi. Şakir, oturduğu yerde sızmış vaziyetteydi. Melek köylüyle konuştu:

— Hastanın akrabasısın herhalde...

Orta yaşlı köylü, yanlarına yaklaştı. Bir iskemleye çöktü:

— Değilim bacı... dedi. Melek, şaştı. Hele hastanın bir kör karısından başka yakını, hısımı, akrabası olmadığını duyunca bu şaşkınlığı daha da arttı. Bütün köylüsünün üzerine titrediği Hasan Ağa bu sevgiye ve alakaya hak kazanabilmek için evliya gibi bir adam olmalıydı. Melek "Birimiz hepimiz için; hepimiz birimiz için" vecizesinin realiteye uygunluğunu düşündü. Köylüdeki bu karşılıklı bağlılık ve dayanışmaya hayran kaldı. (Oysaki, onun kendi köyünün, Kötüköy'ün insanlarında bu duygu bu kadar aşırı değildi.)

Orta yaşlı köylü, kara donunun paçalarını dizlerine sıvamış yalınayak kahveci çırağının getirdiği çay bardağını avuçlarken, Melek'in hayranlığını kökünden silip götüren bir ifşada bulundu:

Hasan Ağanın hayatı üzerinde bütün köylünün titreyişi boş değildi. Kerim Kocatürk'ten Mehmet Çotuk'a kadar, Mercimekköy'ün bütün ahalisi, zincirleme kefillikle Ziraat Bankası'na borçluydu. Hasan Ağa ölüverirse halleri duman'dı. Bir de onun borcunu ödemek zorunda kalacaklardı. Onu Azrail'den kurtarmak için elbet kafalarını seferber edecekler; otofilini vermesi için ağanın önünde yerlere kapanıp yalvaracaklardı.

Az ilerideki kuyu başında bir arabacı beygirlerini suluyordu. Bir başkası, ıslık çalarak camızlarını işetiyor, rahatlandırıyordu. Susuzluğa yanmış, çatlamış toprak, hayvan sidiğini hemen yutuyor; keskin, ekşi bir koku Melek'in burnunu kırıyordu. Tavuklar, taptaze bir gübre umudile, terli sırtlarından buğu kalkan atların gerisinde fır dönüyordu. Bir köpek başını toprağa dayamış, horluyordu. Tahta masalarda, birbirlerinin varlığından bihaber görünen durgun bakışlı köylüler ya kahvelerini höpürdetiyor, ya çay bardaklarını avuçluyordu.

Melek, zincirleme kefillikle: "Birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için," sözünü gerçekleştiren bankanın buluşuna hayrandı.

"Köylü efendimiz" için bazı sosyal kurumların zahmete katlanıp, ilâç çantalarile, doktorlarile köy köy dolaştıklarını duyardı. Hasan Ağa bir aydır döşekten baş kaldıramadığına göre, bu ekiplerden hiçbiri Mercimekköy'üne uğramamış demekti. Melek, Hasan Ağanın komşusundan sordu.

Köylü; kirli, çürük dişlerini gösterircesine ağzını bir karış açarak; trahomlu gözlerinin pınarlarına biriken yeşil, kurumuş çapakları parmaklarının sert hareketile birer birer ayıkladıktan sonra –epey zaman sonra– cevap verdi:

— Geldiler bacı, geldiler... dedi.

— Yediler, içtiler, gittiler!

diye de ekledi. Melek; feri kaçmış gözlerde, bir hicvin ifadesini, bir alayın ışığını yakaladı.

Melek, bu kahvenin içinde, bir peyke üzerinde kör bir adama rastladı. İhtiyar kahveci, genç kadının yanına sokuldu ve Ömer Ağaya birkaç kuruş yardımın yerinde olacağını dokundurdu. Me-

lek, onun yanında bir iskemleye ilişti. Ömer Ağa ile şuradan buradan lâf attılar.

Ömer Ağa, on yıl önce gözlerini trahoma kurban verdikten sonra, karanlık bir zindana zincirlenen pranga mahkûmuna dönmüştü. Ömrünün günlerini, bu basık kahvenin yırtık hasırı üzerinde, doksan dokuzluk kara bir tespih gibi çekiyor, habire çekiyordu.

On yıl evvelini çok iyi hatırlıyordu. Gözlerine henüz tamamen perde düşmemişti. Şehre inmiş, trahom dispanserinin kapısı önündeki kalabalığın arasına katılmıştı; saatlerce göz doktorunu beklemişti. Uzaktı köyü... Fırt fırt şehre inemezdi ya... Bekliyecekti.

Dispanserin başhekimi az açıkgözlerden değildi. Vazifeye mahsus gecikirdi. Dispanser kapısında saatlerce çakılıp kalmaktan usanarak üç kâğıt liraya kıyıp, göz doktorunun evine gidecekler bulunacaktı elbet!

Dispanser duvarı dibinde çömelmekten dizleri tutulmuştu ki, sıra ona geldi. Karıncalanan bacaklarile girdiği muayene odasında, beyaz gömlekli birkaç adam karşıladı onu... Lanet bir herifti kırbıyıklı başhekim... Elindeki demirile gözkapaklarını kıvırırken, konuşmuştu:

— Gözlerin kör olmağa başlamış, babalık!

Evet; gözlerini kaybedecekti. Fakat... Allahtan umut kesilemez. Bir çaresine bakılacaktı! Bakılacaktı ama, böyle mahşer gibi kalabalık bir dispanserde bu iş olacak şeylerden değildi. Halbuki, başhekimin evi tenhaydı!

Ömer Ağa, dispanser doktorunun muayene evine devama başladı. On günde, on beş günde bir, çıkınına on kâğıtçık sıkıştırıyor; bir küçük sepetcik taze yumurta, bir çift semiz celfin alıyor; ya bir güğüm süt, bir iri bakraç yoğurt getiriyor; utana sıkıla doktora hediye ediyordu.

Doktorun kapısından çıkınca, tanımadığı birtakım şehirliler şahin gibi elindeki reçeteyi kapıyor; zavallı Ömer Ağa, dumanlı gözlerle, kaldırımlarda sendeliyerek, bu garip müşteri avcısını, onu komüsyon aldığı eczaneye kadar kovalıyordu. Ömer Ağa, tedavi başladıktan bir ay sonra, tahta minarede ezan okuyan müezzini; etrafında gıdıklayarak eşinen tavukları daha açık seçmeğe başladı. Kuruntu! O, çoktan kör olmuştu.

Birkaç ay şehre, doktorun evine taşındı. Elindeki, avucundakini eczacı ile doktor arasında paylaştı. Sen sağ, ben selâmet. Ömer Ağa, körlüğün felsefesini yapıyor şimdi:

— Dünyada görecek kimim kaldı ki!

Şehre dönerken, ortalık kararıyordu. Ham yolda yaralı bir tank gibi kendi haline terk edilmiş küflü bir silindir; yol kenarlarında döşenmek üzere hazırlanmış çakıltaşı kümeleri gördüler.

Melek, at mütehassısı Macar'ı düşündü. Ne zaman hatırlasa, at mütehassısı Macar'ın çekici "armut piş, ağzıma düş!" kusurumuzu kuvvetle, belâgatla kafasına çivilerdi.

Türk psikolojisini, içimize işliyen "adam sende"ciliğimizi, Şakir'in ahbapları arasında tanıdığı bu adam kadar isabetle kavrıyan ve hicveden bir Avrupalı görmemişti Melek...

Mütehassısın bir hikâyesi vardı ki, ömür: Bir teftişte, gittiği baytar müdürlüğü odasında mütehassısa kahve ikrâm ediliyor. Fincanı koyacak yer ararken, bir karton yetiştiriyorlar ve baytar müdürünün cilalı masasında, mütehassısın kahve fincanına tepsi vazifesi gördürüyorlar. Macar, kuşkulanıyor. Bu garip tepsiyi çevirince, binbir emek ve masrafla çektirdiği, kartonlatıp cam geçirttiği aygır fotoğraflarından birini görüyor; beyninden vuruluyor.

O gün bugün, baytar müdürlüklerine yolladığı fotoğrafları yalnız kartonlatıp camlatmakla kalmıyor; üst yanlarına halka geçiriyor ve birer de çivi iliştirmeği unutmuyor.

Mütehassısın, kendisini daima üzen bir derdi vardır: Ambalaj sandıklarına birer de çekiç koyamadığına hayıflanır durur.

*
*

Fakülte arkadaşlarından Zeyyad Kayalı'ya rastlayışı, Melek'in bir düziye giden yaşantısını değiştirdi.

Bir mayıs sabahıydı. Çukurova'da sıcaklar birdenbire bastırmıştı. Şakir'le, uzak çiftliklerinden birine gidiyorlardı. Zeytinli köyünden geçerlerken, köy dükkânının önünde mola verdiler.

Kavurucu güneşin altında, kerpiçleri sararmış penceresiz köy evleri; fırından henüz çıkmış, kapakları sımsıkı örtülü toprak güveç tencereleri gibiydi. Şiş karınlı, değnek bacaklı köy çocukları; gölgeliklerde, tezekler arasında yuvarlanıyordu.

Köy dükkânının (ki, aynı zamanda köy kahvesiydi) taze yapraklarla örtülmüş "hayme"si altındaki tahta kanepede, bir ihtiyar, kirli ayaklarının parmak aralarını ayıklıyordu. İki delikanlı, pekmezli küncü helvasına tavla oynuyordu. Bir masa başında, üç orta yaşlı adam, eskilikten hasırlarının ortası delinerek oturağı alınmış çocuk iskemlelerine dönen alçak sandalyelere külçe gibi yığılmışlardı. Benizleri sapsarıydı. Avurtları çökmüştü. Yamalı, soluk güdükleri kirden muşambalaşmıştı. Serbest buğday politikasile zenginleşen, parayı harcayacak yer arıyan müsrif köylü efendilerimizdi bunlar!

Dertleşiyorlardı. Birinin elinde gazete vardı. Bu gazete, en büyük puntolarile, hükümet hissesinin yeni yılda yüzde altmışa cıkarılacağını haber veriyordu. Yüzde altmışa... Ağa için vız gelir, tırıs gider. Ama... köylü bu yükün altından nasıl kalkacaktı ki? Buğdayının yüzde beşini yabacı, onunu düveci, ikisini süren, altmışını da hükümet alırsa; geri kalanını bir sonraki yıl için ekimlik mi saklıyacaktı? Yiyecek miydi? Bu yıl hayvanların bile kısmetini kestiler; arpayı, köylü efendimiz yedi.

Yarın başlarına dikilecek subaşılar, gene köy dükkânının haymesi altında iskemlelerine kurulup; tarlayı görmeden, ürününü görmeden beş vuracak buğdayı on yazarlarsa!.. On vuracak buğdayı beş yazdırmak için kesenin ucunu göstermek, parmak oynatmak lâzımdı. Bunu ağadan başka kim yapabilirdi? Dertlerini kime anlatabilirlerdi? Boynu bağlı hökûmat adamı (kravatından kinaye böyle vasıflandırdığı memuru ne kuvvetle hicvediyordu!) dinlemiyordu bile onları...

Her yıl ekimlik ve yiyimlik buğdaylarını gömdükleri köy civarındaki kuyulukları yabani otlar bürümüştü. Şimdi, sıkışan bu kuyuluklara koşuyor; uçkur çözüyor, ısırganların dibine çömeliyordu. Hey gidi günler...

Kirli ayaklarının parmak aralarını ayıklıyan ihtiyar, kurulması unutulmuş bir gramofon gibi ağır ağır konuşuyordu.

— Allah kimseyi açlıkla, gâvurla terbiye etmesin... Ekmeğimizi küle basar yersek gene hamdolsun... Kâhyaoğlu'nda otuz araba müslümanın diri diri yakıldığını unutmadık.

— Doğruuuu.

— Doğruuuu.

— Doğruuuu.

diye söyleştiler.

Dükkânın tam karşısında cami vardı. Damı hizasına kurulan geniş tahtın gıcırdıyan tahta merdivenlerini bir ihtiyar tırmanıyordu. (Damında öküzlerile, eşeklerile komşuluk eden, hayvan sidiğini ve gübresini koklıya koklıya uyuyan Zeytinliler ibadette konforu ihmal etmemişlerdi!)

— Tanrı uludur, Tanrı uludur...

Müezzin, minaresiz camiin tahtında ezan okuyordu. Pekmezli küncü helvasına tavla oynıyan iki delikanlı zar şıkırdatmakta devam etti. Tahta kanepeye yayılan ihtiyar, biraz önce ayaklarını temizlediği parmaklarile şimdi kıllı kulaklarının içini karıştırıyordu. Üç köylü, Arıklı köyünün "ziyaret"inden lâf açıyordu. Şeyh Muhittin'in türbesi avlusunda bir gece yatan ağrıklılar sızılılar, inmeliler ertesi sabah sapasağlam uyanırlarmış...

Melek, çocukluk yıllarını hatırladı. "Şeyh Muhittin" daha o zamandan; ağrıklıların, inmelilerin şifa umduğu bir "ziyaret"di. Ne de netameliydi! Mezarının üzerinde koyunlarını, öküzlerini otlatan Sadık Ağanın kökünü kazıdığını korkudan ürpererek anlatırlardı. Tutarıklılar "Şeyh Muhittin" ziyaretinde yatınca iyileşiyorlardı. "Ziyarete bir de kurban kesmek lâzımdı. Kan aksın da, varsın horoz olsun...

Melek, "Şambayat"daki kadını hatırladı. Vücudu birdenbire kazık kesilen babasını; konu komşunun tavsiyesine uyarak; Şambayat'a götürmüşler, bir leğende gusûl aptesi aldırmışlar, Gülsüm Kadın'ın ateşi henüz alınmış kızgın ocağına yatırmışlardı. Ağaçtan imdat arıyorlardı.

İki saat sonra kan ter içinde kalkan Boyalısakal'ın ağrıları kibrit gibi kesilmiş, kazıklaşan vücudu çözülmüştü. Gülsüm Kadın'ın kerametine küçük Elif de şaşmış kalmıştı.

Ezanı çarçabuk bitiren ve tek başına namazını kılıp kahveye koşan müezzin; Zeytinli'ye uğrıyan zengin yolculara duyuracak bir sesle; kilosunu dört buçuk kâğıttan sattığı halis Urfa yağını övüp duruyordu.

Zeytinli'den ayrılalı bir çeyrek olmuştu ki, cankurtaran otomobiline rastladılar. Boş bir tarlada mezar kazan üç beş köylü; temiz giyinmiş iki genç şehirli gördüler. Merak ettiler.

Melek Zeyyad Kayalı'yı; delikanlı da Adanalı Melek'i hemen tanıdı.

— Zeyyad, sen burada!

— Melek, sen ha?!

Genç kadın, onu Şakir'e tanıttı:

— Zeyyad, Fakülte arkadaşı...

Zeyyad ekledi:

— Adana Hükümet Tabibi...

— Demek buraya geldin, Zeyyad!

— Evet; bir ay kadar oluyor.

— Ne iyi, ne iyi!

Fakültede, Melek de –her öğrenci gibi– Zeyyad Kayalı'nın mert karakterine hayrandı. Sözünü sakınmaz, dürüst, sosyal görüşleri ve insanlık duyguları güçlü bir delikanlı... Fakat, rektörün ve profesörlerin Zeyyad hakkındaki notları hiç de iyi değildi. O, solculuk damgasını, "Deontoloji Medikal" dersi profesörüne itirazile yedi.

Profesör, tıp ahlâkından konuşurken, mesleğin fazla kazanç sırlarını açıklıyordu:

— Çağrıldığınız hastaya, onu yataktan kaldıracak en etkili, en kesin reçetenizi beşinci vizitede yazacaksınız. Birinci reçeteniz, belki eczacıyı bıyık altından güldürtecek kadar sudan olacaktır. Varsın olsun... Eczacı, bu sudan reçetenin anlamını sezecek kadar kurnazdır. Endişelenmeyiniz: Meslek sırrını bilir; ağzı bütündür. Bir yanlış ilâçla çıkacağı mahkeme huzurundan kendisini, mütehassıs doktorlardan kurulu bilirkişinin kurtarabileceğini bilmez değildir!

İkinci, üçüncü, dördüncü reçeteleriniz hastayı ve ailesini ümitlendirecek nitelikte olmalıdır.

Genç talebe baş kaldırdı:

— Fakat, sayın hocam... Üç günde iyileştirebilecekken bir ay yatakta yatırdığımız adamı, toplumun sırtına yüklemiyor muyuz? toplum, tam yirmi yedi gün, onun kafa veya kol enerjisini yitirmiş olmuyor mu?

Profesör pişkindi.

— Hükümet ekmeği yediğiniz bugün, bu konunun tartışmasını yapmak gülünç ve yersizdir. Hele bir hayata atılınız çocuğum, hele bir hayata karışınız.

Profesör; Zeyyad Kayalı'ya; otomobilinin kapısını açmadığı, paltosunu tutmadığı için zaten kızardı. Bu itiraza daha kuvvetle mim koymuş ve dersine devam etmişti.

— Çocuklarım; tıp ahlâkı emreder ki, akrabalarınızdan ve meslekdaşlarınızdan ücret almıyacaksınız; en büyük ayıptır!

Kan bağlılığı ve meslekdaşlık saygısı... Ya yoksul sınıf?!

Tıb ahlâkında onun yeri yoktur.

Melek, üstad profesörlerin, arkadaşlarından birinin hasta anasına yaptıkları uzun konsültasyonları daima hatırlardı. Annenin safra kesesindeki iltihabı tedavi için, baba yadigârı evi, tek dikili taşlarını –Emniyet Sandığına– ipotek ettirmişlerdi. Fakat, ah bu konsültasyonlar! Bitmiyor, tükenmiyordu. Yoksul keselerinde müzminleşen iltihap, ananın safra kesesine yapışan iltihaptan bin kere öldürücü çıkmıştı!

Bu körkadılık huyu, fakülteyi bitirdikten sonra da doktor Zeyyad Kayalı'yı bir hayli zor duruma sokmuştu.

İlk tayin edildiği çok uzak "xx" vilâyetinde, memleket hastanesi bir mezarlıkla yüz yüzeydi. Başhekim, Zeyyad'ın tabiriyle "pozör" adamdı. Elinde tayin evrakı, odanın ortasında bekleyen genç doktoru tepeden tırnağa süzdükten sonra iskemleye korkuyla ilişmiş pısırık daktilografa, raporunu dikte ettirmeğe koyulmuştu. Uzun, tumturaklı cümleler, çapraşık tekke lâfları –Zeyyad, olayların bilimsel anlatışını böyle nitelerdi– ardında insanı hem güldürecek, hem ağlatacak bir hüküm ve dilek sırıtıyordu:

"Ölüm" çoktu; ayda yetmiş seksen kişiyi buluyordu. Hastane karşısındaki mezarlık ise, ölülerin üst üste gömülmesine rağmen dolup taşmıştı. Arkaya doğru genişletilmesi, ölüm oranına uydurulması gerekti!

Pozör başhekim, raporunu bitirip döndüğü zaman, Zeyyad'ın alaycı bakışlarile karşılaştı.

Başhekimin Zeyyad hakkındaki notu kötü idi. Üç ay sonra onu "xx" vilâyeti memleket hastanesinden uzaklaştırdılar. Zeyyad, kapıcının yardımile bavulunu Tatar arabasına yerleştirirken; tutulan işçiler, hastane karşısındaki mezarlığı geriye doğru genişletmek için kazmanın sapına yapışmışlardı bile... Başhekim, Ankara'dan torpilliydi.

Zeyyad'ın güney "xxx" vilâyeti Trahom Mücadele Teşkilâtındaki çalışması da pek uzun sürmedi:

Trahom mücadele reisi de, bir pozördü. "Deontoloji medikal" profesörünün en gözde öğrencisiydi. Mücadele çalışmalarını ustaca ayarlamıştı: Ne trahomun kökü kazınıyor, ne de hasta sayısı korkutucu bir rakama çıkarılıyordu. Köy köy geziliyor; muhtarın zorla toplıyabildiği çoluk çocuk, kadın erkek muayene ediliyor, ilâçlanıyordu. Muayeneden geçenlerin eline, üzerinde numara bulunan bir mukavva fiş tutuşturuluyor; sağlık memuru, uzun uzun her hasta için ayrı bir kart dolduruyordu.

O köye bir daha aylarca uğranılmıyordu. Doktorun "Trahom 4" ya da konjonktivit teşhisi koyduğu hasta köylü, bir elindeki numaralı fişe, bir hocanın yazdığı mıskaya bakıyor; başını zonklatan ağrı ona nihayet mıskayı saçına bağlayıp alnına sarkıtmayı tercih ettiriyordu. (Köylü, zaten, işin içinde iğne olmazsa yan çizer; hastalığı nerede olursa olsun, ona iğne vurmıyan doktorun tedavisine inanmaz ve semtine uğramaz. Deontoloji Medikal dersini temeyyüz etmiş talebeleri; köylünün bu za'fını pekâlâ sömürtmesini bilir: Hiç yapmasa, hastanın damarlarına ma-ı mukattar zerkeder!)

Zeyyad Kayalı ve savcı, bir olayın soruşturmasını yapıyordu. Güneyden ırgatlığa gelen irili ufaklı, erkekli dişili kırk aç insan; çaresizlik içinde; şu boş tarlada otlamağa çıkmışlardı. Kör talih

burada da onlara yar olmamış, otların arasına karışan bir "kargabüken" korkunç zehrile; kırkının birden kuyruğunu büküvermişti. Zeyyad "gömme izni" vermiş, civar köylerden tutulan birkaç köylü; kırk açın ölüsünü; birkaç saat önce otladıkları tarlanın kenarına gömüvermişti.

Melek –ve ona uyarak Şakir– Zeyyad'ı evlerine davet ettiler.

Kırk açın ölüsü, sarhoş Şakir'in kafasına kırk haramiler gibi saldırıyor, rahatını kaçırıyordu. Bu korkunç hayali beyninden kovabilmek için hafif, neş'eli mevzular arıyordu:

— Melek... Şu Toroslara bak... Yol yol karları eriyen bu zirveler bana neyi hatırlatıyor biliyor musun? Hani, Noel geceleri dalları renk renk ampullerle donatılmış küçük bir çamın dibinde ziyafet sofraları vardır. Bu sofrada, kremaları etrafa taşmış pasta kuleleri...

Melek ona dehşetle, korkuyla, nefretle baktı. Kargabüken yedikleri için zehirlenen kırk aç insan... Kremaları taşmış pasta kuleleri... Bu adam, muhakkak bir canavar!..

Pazarı; Melek, Doktor Zeyyad ve Şakir, Karataş plajında geçirdiler.

Karataş'tan akşam karanlığında ayrıldılar. Parlak bir ay vardı. Zeyyad direksiyona geçmişti. Melek onun yanındaydı. Zühtü Paşaoğlu ile şoförü arkaya oturtmuşlardı. Melek; Yalçın'dan, doçent Mustafa'dan sonra ilk defa bu kadar derin bir aşkla seviyordu. Başını delikanlının omuzuna yaslamıştı. Çekinilecek kimse yoktu. Şakir uyukluyordu. Şöför, genç kadını velinimeti sayıyordu. Bu açıkgöz adam, Melek'in ağaya imzalattığı senetlerle Tarsus'ta küçük bir dokuma fabrikasına sahip olmak üzereydi.

Şakir, manen, maddeten bir iflasın eşiğindeydi. Çılgınca bir sefahet, içki, kumar, eroin, kokain, morfin... Bütün bunlardan başka, delice bir israf ve onu bir an önce yok etmek için Melek tarafından çevrilmiş entrikalar... Boyalısakal'ın kızı Elif, düşmanını bu kadar kısa zamanda yıkabileceğini düşünmemişti.

Zeyyad, konuşuyordu. Melek, onun mert karakterine olduğu kadar, keskin görüşlerine ve toplumu iğneleyişine de hayrandır.

Tütün işçisi Nadide'nin hikâyesini, sevgilisinin ağzından ürpererek dinledi.

Üç gün önce, Doktor Kayalı'nın muayene evi önünde, bir kadın kaldırımlara yıkıldı. Delikanlı, penceredeydi. Koştu; etraftan yetişenlerin yardımile muayene evine taşıdı.

Zeyyad, kadının güçlükle çözebildiği yumruğunda boş bir kinin tüpü buldu: Kendi kendini zehirlemişti! Bu bir intihar değildi.

Nadide güzel, ama çok güzeldi. Kocası askerdeydi. Biri sekiz, biri beş yaşında iki çocuğuna o bakıyordu. Tütün fabrikasına ırgat yazılmıştı.

Bu fabrikanın müdürü, vicdansızın biriydi. İşinden atmak tehdidi, gündeliğini arttırma va'di ile, güzel kadını kandırdı.

Nadide, karnına yükletilen piçi; kinin yutarak zehirlemek ve düşürmek yoluna saptı. Bir tüp kinin, kadını karnındakile birlikte zehirledi.

Onun tedavi altına alındığı memleket hastanesi başhekimi, müdürün ahbabıydı; şimdi bir de suç ortağı oldu. Hâdise örtbas edildi.

Zeyyad, müdüre yolladığı zehir zemberek mektuba, bir dostu tarafından sözlü bir cevap aldı: "Güneş her çamaşırı kurutur!"muş.

İçinden geçtikleri köyde, kalçası çıkık, on iki yaşlarında bir köylü çocuk, topallıyarak arabanın önüne doğru yürüdü; kollarını havalandırdı:

— Anam ölüyo, kurtarın anamı!

diye, ünledi. Zeyyad arabayı frenledi; aşağıya indi. Melek onu izledi. Kimi sağa, kimi sola yalpalıyarak bir sürü topal çocuk aldı etraflarını... Doktor hayretler içindeydi. Ne de çok topalı var bu köyün?

— Söyle oğlum, ne oluyor?

— Anam ölüyo; şehre götürün anamı.. Doktora götürün!

— Ben doktorum; göster bize evini...

Melek'le beraber, kalçası çıkık köylü çocuğunun arkasına düştüler. Hendekler aştılar. Su birikintileri geçtiler. Bereket, ay cö-

mertti bu gece... Düşmeden yürüyebiliyorlardı. Her beş-on adımda, kerpiç yığını gibi duran kara kulübelerden bir parça kopuyor, arkalarına yapışıyordu.

Kör ışıklı bir lâmbanın aydınlattığı basık odada, bir savan üzerine boylu boyunca yatırılmış bir loğusa kıvranıyor, haykırıyordu. Odadakiler:

— Bir iğne yap, kurtar kadını!

diye yalvardılar. Köy ebesi, kapıdan giren yabancının doktor olduğunu duyunca korktu; şaşırdı.

Zeyyad loğusayı belki de ölümden kurtardı. Doktor kulübenin kapısında, birkaç dakika önce yeni bir çocuk babası olan köylünün tuttuğu ibrikte ellerini yıkarken konuşuyordu:

— Sizin köyde bu ne topal çocuk bolluğu, ağa?!

Köylü susuyordu.

— Bu neye böyle?

— .....

— Ne sustun? Söyle hele...

— Bilmem ki Doktor Bey? Allahın bileceği şey... Aklımız almaz bu işi!

Köylü kemküm ediyordu. Zeyyad ısrar etti:

— De hadi; sen bir şeyler biliyorsun. Söyleyiver...

Köylü, ona karısını ve çocuğunu bağışlayan doktorun sözünden çıkamadı; anlattı:

Köyün bir "ziyaret"i vardı. Bundan tam on beş yıl önce, dinsizin biri üzerine basmış, atlayıvermişti. Evliya, rüyalarına karışmış :"Dilerim Tanrıdan, çocuklarınız topal doğsun!" diye bedduada bulunmuştu. O gün bugün, "Pehlivanlar köyü"nün çocukları evliyanın hışmına uğruyor, topal doğuyordu.

"Ziyaret"in başında az mı kurban kanı akıtmışlardı?! Avuç dolusu para harcıyarak "'yatır"a bir de mükemmel türbe yapmışlardı. Fakat, bir türlü gönlünü alamıyorlardı.

Bir fikir, Zeyyad'ın kafasını kurcalıyordu: Biraz önce doğan çocukta Luxation congénitale de la hanche görmüştü. Anadan doğma bir kalça çıkığı ki, bahtsız çocuğu bütün ömrünce topallatacaktı. Bu, köy ebesinin bilgisizliğiydi.

— Ağa, evliya kimin rüyasına girmiş? Bu bedduayı anlatan kim size?

— Bizim ebe hanım... İyi kadındır o. Senden iyi olmasın...

Biz hoşnuduz; Allah da hoşnud olsun!

Zeyyad, şimdi daha iyi anlıyordu: Köyün ebesi, korkunç hatasını bir evliya masalı uydurarak gözden kaçırmamış, kolayını bulmuştu. Bir on yıl daha kalırsa "Pehlivanlar köyü" bir "Topallar köyü" olup çıkacaktı.

YEDİNCİ BÖLÜM

Batılılar bir evin uygarlık seviyesini aptesanesinden ölçerler. Bir şehrin medeniyet seviyesine de kerhane sokakları en şaşmaz ölçüdür.

Adana'da, sanki bütün yolların ucu "Taşçıkan"a gider. Bu çıkmaz sokak; kokuşmuş, bozuk kaldırımları, büyük ve eskimiş evleri, hastalıklı sermayelerile; şehrin bedeninde apandisitli körbağırsak gibidir.

Çıkmaz sokak, hayatında zaten bir çıkmaza girmiş bulunan zavallı orospucuk için bir ikinci çıkmazdır.

Sokağın tam başındaki polis noktasında; dişleri sökülerek zararsız hale sokulan bir vahşi hayvan gibi; silâhları alınmış bacakları poturlu, kara donlu delikanlılar; bir elleri kozmatikle karartılmış ince bıyıklarının burulu uçlarında, bir elleri kara donlarının ceplerinde, parkesiz sokağın girintilerinde omuz omuza sekerler. ("Taşçıkan", şehrin bütün yapılarına taş veren bir toprakmış vaktile... Bugün, taşsız yollarını, hükmü parasına geçen taş yürekli hovardaların topukları dövüyor.) Adımları, onları alıştıkları kapıya götürür. Bu kapıların üstündeki ince demir parmaklıklı küçük pencerelerin kara perdesi, tokmağın her vuruluşunda sıyrılır.

Hani eski günlerin donanmalarında, şenliklerinde, bayramlarında önlerine oturup gözlerimizi deliklerine uydurduğumuz "yeni dünya"lar vardır. Kulaklarımızda, bu acayip sandık sahibinin: "Al gözüm seyreyle dünyayı!" diye öten cırlak sesi; gözlerimizde ağır ağır birbirini takib eden soluk kartpostalların gölgesi... Şehirler, hayvanlar, insanlar... Rahmetli babamla köyden şehre indiğimiz böyle günlerde, bu acayip sandıkların önüne oturduğumu hatırlarım.

"Taşçıkan" evlerinin tahta kapılarındaki demir parmaklıklı görüş pencerelerine suratlarını yapıştıran zamparalar, "yeni dünya"lar önünde bir zevk ve eğlence alemine kendini kaptırmış çocukların heyecanı içindedir:

Bu kapının ardındaki rutubetli taşlıkta, yanakları allıklı, kaşları rastıklı kadınlar (rastık burada sadece süs değil; nezleyi alır-

mış!) yırtık ve soluk yüzleri yerlere sarkan, arkalığı kaykılmış, formunu kaybetmiş, kıtığı fırlamış kanepelerde ya fıkırdaşır, ya şakalaşır, ya şarkı söylerler:

Adana'nın yolları taşlık
Cebimizde kalmadı beş para harçlık

Zampara, zevkini okşıyanını bu kapının dışında seçecek, işaretini verecek; aralıklanan kapıdan sessizce içeri süzülüp, kirli ve tırnakları boyalı ayaklarına nalın geçirmiş yosmanın peşine düşecek...

Tam ortasında havuzlu bir tulumba bulunan çok geniş, çok pis bir avlu geçilecek. Yaklaştıkça gözlerinizde büyüyen eski evin alt katı, kapıları örümceklere yuva olmuş bir sıra depodur. (Her eski Adana evinin yer katı bir geniş anbardır.) Bastıkça ayaklarınızın altından kaçan basamakları çarpılmış uzunca bir merdiven sizi üst katın sofasına çıkarır. Müşterisinin altından henüz kalkmış orospunun elindeki parayı kirli bir mukavva markayla trampa eden şu geçkin kadın "patrona"dır. Ona biz hacâna deriz. Bir sarraf kadar kazanç vergisi öder maliyeye...

Tozlu sofada, sıtmanın yere vurduğu yaşlıca bir adam yüzükoyun yatıyor. O, genelevin ayak hizmetine bakmaktadır.

Tavanı yüksek, önü güneşe açık bir sofa... Kapıları bu sofaya bakan yan yana dört oda... Ben bu genelevi; eteklerini havaya kaldırıp bacaklarını, çıplak kıçını güneyin serin yeline açan pervasız, hayasız bir orospuya benzetirim; kahkahayla gülerim.

Şu, en baştaki oda benim odamdır. Yalnız günahlarım, rezaletlerim değil, tasalarım da bu dört duvarın arasında saklıdır.

Belki kazancım daha az; daha aşağılık bir iş... Ama, genelev sermayeliğini bar konsomasyonculuğuna üstün tutuyorum. Müşteriye fazla para verdirmek için patlayıncıya kadar içip kendimi yıpratmıyorum burada çünkü...

Taşçıkan'da "Fatma Gonce"nin 1 numaralı evi, benim için bir psikoloji laboratuvarı oldu. Şehrin en büyük fabrikatöründen, en küçük çiftçisine kadar, herkes kapının demir parmaklıklı görüş penceresinde Melek'i arar; benim odama çıkar; kapımın eşiğinde maskesinden sıyrılır.

Kapı yoldaşlarım –ki, dayısının oğlu tarafından zorla ırzına geçilen Tarsus'un Fakirler Höyüğü köyünden Zeynep, yatağına işiyor diye kocasından nefret edip başka bir erkek arıyan Antepli Zehra, koza düşürümünde zorla ağanın koynuna sokulan Altındiş Fatma, köyünün çandırma çavuşu tarafından iğfal edilen Selime; daha bilmem kim– fazla iş yapıp karınlarının doyması için koza mevsimini beklerken, benim hemende hiç boş kalmayışımı ilk zamanlar çok kıskandılar.

Odamı anlatayım: Yüksek tavanda, damın ağır toprağını tutan, birbirine paralel kalın kalaslar... Kırmızı bezi soluk bir paravan arkasında çinkoları yer yer dökülmüş bir leğen, bir ibrik... Kurt yenikleri yol yol uzamış bir konsol ve sırları dökülmüş bir ayna... Ne zamandan kaldığı, nereden ele geçirildiği belirsiz; muhteşem fakat eski, paslı bir demir karyola...

Yarı loş odamın, namuslu insanların oturduğu sokağa bakan penceresi bir tahta perdeyle örtülmüştür. Bu tahta perdenin üzerindeki budak deliği, beni; çocukluğumda önüne oturduğum yeni dünyaların sihriyle; bir hayal alemine götürür.

Taşçıkan, ona gelen sağlı sollu sokaklara örülmüş duvarlariyle, bir baraja da pek benzer; bir çirkef barajına... Bu tuğla duvarların öte yanı bizim için yasak bölgedir. Haftada bir gün bağışlanan iki saatlik özgürlüğün binbir şartı şurtu vardır. Gidiş ve dönüş saatlerimizi, sokağın başındaki noktada, küçük cep defterimize yazdırırız. Dönüşünü geciktiren orospu, en yakın karakolda sorguya çekilir. İtilir, dövülür, hakarete uğrar. En azı bir ay çirkef barajının dışına çıkarılmaz. (Hacâna yanımızda bulunmadan çirkef barajının dışına adım atmamıza izin yoktur. Tıpkı; kadınları, parayla tutulmuş gözcü karılar yanında sokağa çıkabilen Herodot devri Asyasında olduğu gibi... Hacânanın, Aristofan'ın anlattığı aşık korkuluklarından ne farkı vardır? O yanımızdayken kimse arabamızın peşine düşemez, işi ileri bir sarkıntılığa vardıramazdı.)

Taşçıkan'ın, cezaevinden tek farkı şudur: Ahlâk zabıtasından aldığımız numara (ki, her orospunun bir numarası vardır!) ateşten gömleğimizin sırtına yapıştırılmaz burada...

Budak deliğinin gerisindeki manzara, hep aynıdır: Bir işçi evidir burası... Çıplak sofada aynı ip salıncak gider gelir. Salıncakta aynı çocuk, günün aynı saatinde uyur. Başı çatkılı, basma entarisinin etekleri düşük taze kadın, aynı kadındır. Arada bir, çorba kaynattığı mutfağa; arada bir, ip salıncakta uyuttuğu çocuğuna aynı telâşlı yürüyüşle, aynı çıplak ayaklarla koşar. Bazan, gramofon çalar.

Bu işçi evinin gramofonunda bile ağlıyan bir hal vardır. Sıcak yaz öğlelerinde; bir oradan bir oraya giden ip salıncak, insanın gözleri önüne kervanlarile uçsuz bucaksız bir çöl getiren melankolik Arap müziği, bir tüp optalidon yutmuşum gibi beni sarhoş eder; uyuşturur.

Komşu evin gramofonu, bazan bir "ağıt" tutturur. Şen türküler gibi, içli ağıtlar da bir beldenin insanlarını mevsimler boyunca meşgul edebilir. Belki dertli bir Çukurovalının kafasından doğan bir efsane; belki gerçek bir olay... Ne olursa olsun, bebek ağıtı, bütün bir memleket halkını aylarca oyalamış; tüm memleket insanını üzmüştü.

Vaktile, gramofonu olan her evde "Bebek Ağıtı"nı okuyan bir de plâk bulunurmuş... Olay dokunaklıdır: Bir Türkmen ailesi... Evlendikten sekiz yıl sonra çocuk babası olan delikanlı... Dilber bir Türkmen kızı...

Yaylaya göç mevsimidir. Bunaltıcı yaz, Torosların yamaçlarında geçirilecektir. Türkmen ailesi de yola düzülüyor. Altı aylık bebek süslü beşiği ile kafilenin en arkasında giden bir devenin hamutunda bağlıdır. Yolun bir yerinde –burası Torosların meşhur Karboğazı imiş– kalın gövdeli bir çam ağacı, bebeğin içinde mışıl mışıl uyuduğu beşiği yakalıyor. Bebek yüksek dalda öylece asılı kalıyor. Bunu gören tek kişi vardır: Çocuğun anası... Otuz adım önde yürüyen kayınbabaya seslense, çocuk kurtulacak... Fakat; geleneklerin dışına çıkılamaz. Bir gelin; kayınbabasile, kayınanasile, kocasının akrabalarile konuşamaz; saygısızlıktır.

Saatlerce sonra, güzel Türkmen kızı, başlarına gelen felâketi kocasına anlatıyor. Karı koca geri dönüyorlar. Karboğazı'nın bu "çocuk hırsızı" çam ağacını buluyorlar. Tahta beşik, hâlâ dallarda asılıdır. Fakat... Ne yazık: Güzel bebeğin gözleri yırtıcı kuşlar

tarafından oyulmuştur. Bebek ağıtını yakan, işte bu dertli Türkmen kızı oluyor:

Deveyi deveye çatdım
Örkünü üsdüne atdım
Alamadım bebek seni
Gaynıbabandan hicab ettim
Harmancığın gayaları
Nen çalıyor mayaları
Berk mi değdi ağ bebeğim
Garaguşun sayaları
Harmancıkdan çıkdım yayan
Dayan hey dizlerim dayan
Şimdi emmilerin gelir
Kimi atlı kimi yayan
Garaguş döner havada
Yavrusunu gomaz yuvada
Ora gedek ağ bebeğim
Bir gönnüm Çukurova'da
Göğde bulut gar havası
Işgın yayılır devesi
Silini silini ağlar
Bebeğin tülü mayası
Bebek beni del'eyliyo
Garşı daldan el'eyliyo
Bebeğin uyhusu gelmiş
Gel de beni bele diyo
Harmancıkdan tütün tüter
Çıngırdaklı goşum öter
Derdeyleme ağ bebeğim
Benim derdim bana yeter
Garagoyun garagoyun
Ciğerinden onmaz oyun
Meler m'ola benim gimi
Guzusun aldıran goyun

Budak deliğinin başka seyircileri de vardır: İzmirli Eriryanar Melâhat, bu deliğin önünde, en üzüntülü dakikalarını yaşar. İp salıncaktaki çocuk, ona acı bir geceyi hatırlatır:

Üç yıl önce. Yağmurun at kuyruğu gibi boşandığı bir gece... Son yirminci müşteriyi savalı bir çeyrek var. Parayı hacânanın

markasile henüz trampa etmiştir. Genelevin çıngırağına asılan postacı, İzmirli Melâhat'a bir yıldırım telgrafı yetiştiriyor.

Ablasının yanına bıraktığı altı yaşındaki çocuğu kazaya uğramıştır; oynarken bir kireç kuyusuna tepeüstü düşmüş; yanmış, ölmüştür!

İzmirli Eriryanar Melâhat için, artık yaşamanın tadı yoktur.

İzmirli Melâhat, burada tanıdığım tiplerin en enteresanlarından biridir. Manisa'daki beş dönüm bağının flokserasını yok edecek kükürtü, Taşçıkan'da kazandığı parayla sağlar.

Öte yandan, toplumun sağlığını düşünen hükümet; flokseradan daha korkunç bir zehirli hastalığın kökünü kazımak uğruna; koskoca bir kadro kullanır: Üzümlerini kurtarmak için bağında giriştiği mücadele sistemini, Nev-Salvarsan tedavisile İzmirli Melâhat'a uygulanır.

Taşçıkan orospusu Allaha inanır; Allaha tapar. Dini bütün oluşundan değil... Allah bir manevi varlıktır onun için... Yatağına giren müşteri, yarım saat sonra, fazla para aldı diye karakola onu şikâyet edebilir; verdiğini geri alarak keyfini yerine getirdiği yanına kâr kalır. "Evleneceğim, seni kurtaracağım!" diye aldatan erkek, birikmiş birkaç kuruşunu bitirdikten sonra beline tekmeyi vurabilir. Hacâna "makinesi bozuldu; dispansere düştü!" diye, onu başından atabilir.

Melâhat, bir çıkmazın içinde olduğunu biliyor: Sonu ya dilencilik, ya hizmetçilik, ya vekilliktir! (Taşçıkan'da vekillik, bir nevi hacâna vekilliğidir ki, vazifesi genelev kapısında beş-on kuruş karşılığı zamparalara kapı açmaktır!)

Müşterilerim arasında "Katil Yedibelâ" diye anılan biri vardı ki, genelev kapısının demir parmaklıklı penceresinde korkunç başını gördüğüm geceler ürperirdim; titrerdim.

Bakışlarını tatlılandırmağa uğraşır bir eda ile gözlerini kısarken ağzı çarpılarak aralanır; bir tek iri altın diş, sarı bir mangal ayağı gibi dışarı fırlardı. Simsiyah bıyıklarının sert kıllarını göğsümde, boynumda, yüzümde, bacaklarımda hissettiğim dakikalar, koynuma bir akrep girmiş gibi titrerdim. Onun hayatını kendisinden öğrenmiştim:

Yedibelâ; daha kundakta bir çocukken; katil babasının bir ikinci cinayet suçuna ortak olmuş, ömrünün beşinci ayında, talihin kendisi için çizdiği yolda yürümeğe başlamıştı.

Yedibelâ doğduğu zaman, babası bir öldürme suçundan mahkûm olarak cezaevinde yatıyordu. Cezaevi; basık tavanları, şırıl şırıl akan rutubetten küflenmiş duvarları, karanlık hücreleriyle bir ıslahevi olmaktan uzaktı. Tam tersi, cemiyete karşı kini alevlendiriyor, mahkûmda yeni cinayet arzuları uyandırıyordu.

On beş sene mahkûmiyetle cezaevine tıkıldığının ilk ayında karısı tarafından yollanan yatağın yünlerini gizlice bükerek iplik yaptı. Bu bir yığın iplik, kısa zamanda kalın bir urgan haline geldi. Kaçacaktı. Onu ele veren, cezaevinin kendi aralarından gözcü koyduğu bir mahkûmdu. Bu adamı öldürmek lâzımdı. Fakat neyle? Lâhna zamanı olsaydı, Adanalı Kör Receb gibi yapabilirdi. Yedek fişeklerile Brovnig tabancasını küçük bir teneke kutu içine lehimletir, daha toprağındayken lâhnanın ortasına koydurturdu. Lâhna büyüdükçe bu kutu yapraklar arasında örtülür, bir gün cezaevine getirildiği zaman, gardiyanların ruhu bile duymazdı.

Adanalı Kör Receb, ona işkence eden cezaevi gardiyanını, böyle basit bir hileyle dışarıdan getirttiği tabancayı kullanarak göz göre göre temizleyivermişti.

Yedibelâ'nın babası da, Kör Receb kadar kurnazdı; cezaevi müdürüne çıkarak dil döktü: "Beş aylık yavrumu bana göstertin; onun bir kerecik yüzünü göreyim!" diye yalvardı.

Bir ziyaret günü; gözleri yaşlı karısı, işlemeli bir kundak içinde minnacık Yedibelâ'yı ona getirdi. Mahkûmun sevincine son yoktu. Çocuğu öpüyor, okşuyor, kundağı bağrına basıyordu. Başucunda birer ifrit gibi gözetliyen gardiyanlar, işlemeli kundağın büklümlerinde gizlenen küçük Brovnig tabancasını gizlice alarak koynuna yerleştirdiğini fark bile etmediler.

Minnacık Yedibelâ, daha ömrünün beşinci ayında, babasının suçuna böylece ortak oldu.

Tuhafı şurada: Yıllarca sonra, cinayet suçile cezaevine düşen Yedibelâ'ya, orada ikinci cinayetini işlediği sustalı bıçağı babası taşıdı...

İhtiyar katil ölüm halindeydi. Buna rağmen, cezaevindeki katil oğulun kan dökme arzularını düşündü. Bir gün, cezaevi müdürü,

mahkûm bir oğula can çekişen bir babayı sen defa göstermesi dileğile karşılaştı. Manzara hazindi: Cani Yedibelâ, ihtiyar babanın sedye üzerinde yatan bitik vücudu üzerine kapanmış, hüngür hüngür ağlıyordu.

Ölüm halindeki ihtiyarın mosmor dudaklarının aralandığını, "şurada!" dediğini ne başgardiyan, ne cezaevi müdürü gördü, işitti.

Sedye, biraz evvel diri getirdiği adamı ölü çıkarıyordu. İhtiyar katil, mukaddes vazifesini yerine getirmiş bir insan rahatlığile gözlerini yummuştu. Yedibelâ artık korkunç bir silâhla mücehhezdi.

Genelev insana neler öğretiyor? Liseli delikanlıların Taşçıkan'a "üniversite" ismini verişleri hiç de boş değil...

Körüğü geriye düşürülmüş faytonumuz –ki, numara kırk dokuzla kim bilir kaç yolculuğum vardır– Orduevi'nin kapısı önünde durdu. Atlarının dizginlerini kasan arabacımız; istasyon durağında bavullu, sepetli, denkli, heğbeli gece yolcularına veya Taşçıkan'ın yosmalarına kayıtsızca omuz kaldıran, dudak kıvıran arabacı değildi sanki... Ayağa kalktı ve ininciye kadar bizi saygı ile selâmladı.

Üzerine iri mavi yapraklar işlenmiş mavi robunun topuklarına değen kloş eteklerini –kaldırımlarda sürüklenip kirlenmesin diye– iki eliyle hafifce kaldıran bu güzel müşterisinin, "Gonce"nin genelevi malı olduğunu "numara kırk dokuz" hatırından bile geçiremezdi.

Bay "Baklava"nın kolunda, Orduevi'nin taş merdivenlerini çıkarken, yüreğim çarpıyordu. Baloda, beni tanıyan birçok kimseyle karşılaşacağım muhakkaktı. Canım "Baklava"mın kulağına bayağı bir orospu olduğumun fıslanmasından korkuyordum. Zafer balosuna gelmeğe imkânı yok cesaret edemezdim. Fakat... Taşçıkan'da bunalmıştım. Sevdiğim erkeğin kollarında; insanların, iç yüzlerini maskeliyerek şık, kibar göründükleri bir baloda; seçme bir cazın valsine uyarak dönmenin zevki ve heyecanı skandal korkularımı bastırmıştı.

Uzun koridoru yürürken; büyük üniformalı genç, yakışıklı subaylar bana imrenerek, kavalyeme kızarak ve kıskanarak bakıyorlardı.

Sahneye yerleştirilmiş caz, hayal kırıklığının ilk muştasını kafama indirdi. Tokmağını vurur, zillerini döverken ağzını bir karış açarak bembeyaz dişlerile sırıtan ve gözlerinin akını tavanlarda dolaştıran Arap davulcusundan, baston yutmuş saksofoncusuna kadar caz "Seyhan Bar"ın cazıydı.

Bir an; bana öyle geldi ki; davula ayak uyduran erkekler, meşru karılarını göğüslerine bastırıp dönerken, "Seyhan Bar"ın fıskıyeli havuzu etrafında, güzel bir yosmanın yudum yudum tattıkları ve pahalı pahalı ödedikleri meşru olmıyan zevkini hayalen bir daha tadar gibidir. Hepsi de o kadar mest olmuş görünmektedir!

İkinci hayal kırıklığı, öncekinden de acı oldu.

Güzel bir valsle, dansa kalkan çiftlerin arasına katılmıştık. Gece yarısı geçmişti. Balo, en çılgın, en neş'eli saatlerini yaşıyordu. Gözleri içkiyle mahmurlaşan erkekler biraz daha cıvık, kadınlar biraz daha sokulgan ve hoppaydı. Birkaç dakika önce dağıtılan hediyeler, birçoklarını maskaraya çevirmişti. Celâl, mavi kordelasını çenesinden geçirdiği garip serpuşile, hassa alayı subaylarına benziyordu. Yakışıklı bir teğmen, mavi robuma uyan en şık hediyeyi –münasebet tesisine yardımı olur ümidile, bir kompliman diye– bana getirmişti. Başlarımızdan atılan serpantinler ayaklarımıza dolaşıyor; allı, yeşilli, mavili konfetiler saçlarımızı pulluyordu.

Baklavam, kulağıma eğilmiş, konuşuyordu.

— Millî günler onuruna verilenlerin dışında; balolar, gardenpartiler bu taşra vilâyetinin bekâr delikanlıları tarafından düzenlenir, Melek... Bilmem hangi kurumun veya müessesenin nâmına izafe edilen balo; bekârlara; kedi ciğere bakar gibi uzaktan görmekle kaldıkları kocalı güzel kadınları çok yakından koklamak, onları kucaklamak imkânını verir. Bu balolara karılarile gelen yerliler yok gibidir. Onların gözünde; pek tabiî olarak; her balo bir "baloz", her gardenparti bir nevi açık hava barıdır. Hiçbir kuvvet, bu zihniyeti onların kafasından koparıp atamaz. Çünkü, bekârken yaptıkları aynı şeydi. Bu, beldenin delikanlı reisinde de kökleşmiş bir itiyattır. Resmî balolara bile yalnız gelmek kabalığını gösterir. İşte, görüyorsun; valinin karısile dans ediyor. Pişkin herif vesselâm!

Caz, birdenbire, âhengini değiştirdi. Kulaklarımda pek bildik çıkan bir nağme! Deminki vals, şimdi çılgın bir fokstrota dönmüştü. Tuhaf şey: Bu parça bana hiç de yabancı değil... Onu birçok defa duyduğumu hatırlıyordum.

Elinde saksofonile sahneden çiftlerin arasına fırlayan baston yutmuş saksofoncu, çiftlerin en çok hoşuna giden bu kıvrak fokstrotun güftesini açığa; ikinci hayal kırıklığının muştasını kafama vurdu.

Adana'nın yollarında
Çifte bilezik kollarında vay
Aman Adanalı, yandım Adanalı
Ben sana dayanamam cicim Adanalı

Bir elleri şalvarlarının ceplerinde, bir elleri kozmatikli bıyıklarında; sarhoş ağızlarında yayvanlaşan:

Adana'nın yolları taştan
Sen çıkardın beni baştan!

Türküsile kapıları yoklıyan hovardaları görür gibi oldum. Bu balo ile, Taşçıkan'daki "Gonce"nin genelevi arasında artık bir fark kalmamıştı: Meşhur uçkur havası kadar, bu türkü de hovardalarımı çileden çıkarırdı.

Adana'dan in aşağı
İki bacı yandan bağlar kuşağı, vay!

derken, göbeklerini daha şiddetle kıvırırlardı. Türkünün tam tersi, bellerinde sımsıkı bağlı kuşak uç verir, çözülürdü.

Gece yarısından biraz sonra, balodan ayrıdık. Celâl beni Tarsus'taki evine götürecekti. Geceyi orada geçirecek, Adana'ya ertesi akşam dönecektim. Öyle kararlaştırmıştık.

Bay Baklava, bizi "sarhoş treni"ne yetiştirmesi için, bindiğimiz faytonun arabacısına bol bahşiş adadı. Mersin barına eğlenmeğe giden Adana ağaları, Adana barlarına gelen Mersin ve Tarsus hovardaları, aynı saatte karşılıklı hareket eden gece yarısı trenile şehirlerine dönerlerdi. Demiryolları idaresi –bir tasarruf düşünüşile mi, yoksa sarhoş yolcularına ayılma imkân ve zamanını vermek için mi, kim bilir– en küçük lokomotifini bu katara takardı. Oyuncak lokomotif sık sık durup istim tutar, gideceği yere saba-

ha karşı varırdı. Adanalılarla Mersinliler buna “sarhoş treni” ismini vermişlerdi.

Burnumuza ot kokusu taşıyan kuzey yeli; bu hızlı gidişle; bir kat daha sertleşiyor, üşütüyordu. Ağustos böceklerini dinliyor, yeni doğmağa başlıyan ay’ı seyrediyordum.

— Celâl, öyle mutluyum ki!

— Ben de Melek.

Bu ses içten değil gibi geldi bana... Merakla eğilerek Bay Baklava’nın yüzünü, gözlerini aradım:

— Bir nezaket olsun diye mi söyledin Celâl?

— Ne münasebet canım?

— Soğuk duruyorsun.

— Ne evhamlısın! Fazla içmiş olacağım. Başımda bir sersemlik var. Fakat, yavaş yavaş açılıyorum. Oooh... Rüzgâr, ne güzel! Sen üşüyorsun, cicim...

— Evet; biraz... İstasyona bir şey kalmadı. Çantamı bıraktığım istasyon müdürü ahbabını çabuk bulabilecek miyiz?

— Elbette.

Katar hazırdı. İstasyon müdürünün odasında elbise değiştirdim; vagona yerleştik. Kompartımanda yalnız ikimizdik.

Demiryoluna yakın köylerin tek tük ışıkları, vagonumuzun camlarında, fosforu bozuk bir kibrit gibi çakıp sönüyordu. Celâl biraz sonra neş’elendi.

— Kasabamızın adı kaderimize de hükmediyor sanki... İşlerimiz ters gidiyor. Çiftçilikte böyle, ticarette böyle, aşkta da böyle. Şaşıyorsun; Melek. “Tarsus” adının “Ters-iş”den geldiğini şüphesiz bilmiyorsun. Önce “Tersiş”miş. Sonra “Tersis”, nihayet “Tarsus” olmuş, çıkmış. Bir de hikâyesi var, ki hoş: Kasabanın bulunduğu yerde; yıllarca evvel; bir göçebe çadır kurmuş, yaşıyormuş. Göçebe efradından biri, bir gün, civar aşiretlerdeki düşmanının kendisini öldürmek üzere geleceğini haber almış. Bu düşman; kuvvetli bir adam, korkunç bir cenkçi imiş. Kurtuluş, kaçmakta... Öyle de yapmış. Ancak... Düşmanının, takibine çıkacağını da düşünmüş. Onu yanıltmak için bir çare aramış; bulmuş: Atına ters nal çakmış. Yani, yarım daire şeklindeki nallarının açık kısımlarını ön tarafa getirmiş. Mersin yoluna doğru atını haydamış.

Çok geçmeden, cenkçi düşman, göçebenin çadırlarına çıkagelmiş. Düşmanını sormuş. Gittiği yeri öğrenmek için baskı yapmış. Onun Mersin yolundan kaçtığını söylemeğe mecbur kalmış akrabaları... Arkasına düşmüş. Yolda, aldatılmış olması ihtimalini düşünmüş. Yolu gözden geçirmiş: Evet. Yolda, bir tek atın taze nal izleri varmış. Tuhafı şurada: Bu izler, kovaladığı atlının Tarsus'tan çıktığını değil, oraya döndüğünü gösteriyormuş. Geri dönmüş. Göçebe halkını iyice sıkıştırmış. İşi sonunda çakmış. Çakmış ama, düşmanına artık yetişmek imkânı da kalmamış.

Nal izlerine bakıp bakıp, acınarak baş sallıyormuş: "Beni aldatan bu ters iş!"

Celâl'in ters giden işi neydi? Bunu, damdan düşer gibi, kendisi açığa vurdu. Kalbimin mengeneyle burkulduğunu, vücudumdan soğuk bir ter boşandığını duydum. Gözlerim yandı.

Bay Baklava:

— Seni gelecek hafta "Gonce"nin genelevinde arayıp bulacağım! diyordu. Acı acı gülüyordu. Soğuk duruşunun sebebini şimdi anlıyordum. Dizlerime kapanarak, ellerimle yüzümü örterek hüngür hüngür ağlamağa başladım.

Korkularım boş değilmiş. Baloda, beni tanıyan bir ahbabı; kafalar dumanlandıktan bir hayli sonra; kulağına fısıldamış.

— Melek, üzülme –diyordu– emin ol seni gene eskisi kadar seviyorum. Oradan kurtaracağım; benim olacaksın!

Anlıyordum ki avutmağa uğraşıyor.

Bay Baklava ile aşkımız, kısa zamanda, böylece bitti.

***

Onu belki de unutamıyacaktım. Fakat... Ah bu ters işler!

Celâl'in iğrenç yaşantısını kulağıma yetiştirmekte gecikmediler. Celâl güzeldi; çok güzeldi. Ben onu, Tarsus'un ağızda eriyen şekeri kurumuş baklavasına benzetişimde haklıydım.

Celâl, Tarsus'un zengin fabrikatörü yanında yalnız muhasebeci değildi. Bambaşka, iğrenç bir görevi vardı. Zengin Tarsuslu, karısını peşkeş çekerek delikanlıya borcunu ödüyordu.

Bir rezalet ki, benzerine güç rastlanır. Bay Baklava'dan artık nefret ediyordum.

*
*

Mardin'e hükümet doktoru tayin edilen Zeyyad'tan ilk aldığım mektubu hâlâ hatırlıyorum. Onun karakterine uymıyan melânkolik bir ifadesi vardı bu mektubun... Bir düziye giden taşra hayatının bıkkınlığı ve yapayalnızlığı içinde, onda çöküntü başlamış görünüyordu.

"Taş evimin bir kale mazgalına benziyen demir parmaklıklı penceresinde; ufukta sinsi bir kaçakçı gözliyen eski zaman şövalyesi gibi; önümde açılan sonsuz, uçsuz bucaksız çöle bakarak, üst üste birkaç 'kırk dokuzluk' deviriyorum." diyordu.

Tek ağaç görülmezmiş bu çöl şehrinde... Zeyyad, ağaç hasretini; taş odasının duvarlarına çivilediği orman tablolarında dindiriyormuş.

Sabahın alacakaranlıklarında bembeyaz tenli, siyah uzun kirpikli Süryani kızları; boyunlarından sarkan istavrozlarını okşıyarak; daracık sokaklarda, siyah elbiselerile sessiz, birer hayalet gibi süzülür, kiliselere duaya gidermiş.

"Kızgın yaz öğlelerinde nefes aldığım mağaraya benzer kahvehanede yaşlı başlı Süryani garsonun hikâyesini dinlediğim gün; oturduğum evin kapısı üzerine binbir ümit ve hayalle astığım tabelâmı gizlice söktüm ve taş odamın bir kenarcığına attım!" diyordu.

Süryani garsonun hikâyesi, mutatabbiplere inanan bu şehir halkının doktora değer vermediğini anlatıyordu:

Vaktile, hayatından ümit kesilen bir hasta, bir de Lokman Hekim'e başvuruyordu. Lokman Hekim de derdine derman buluyordu. Hasta, evine dönünce, bir kap süt buluşturuyordu. Fakat; kara bir yılan daha evvel davranıyor, süt dolu bakraca uzanıyordu. Karnını doyurunca; kalan süte zehrini kusuyor, uzaklaşıyordu.

Ümitsiz hasta, bunalım içinde bu zehirli sütü içerek bir an önce ölmek ve kurtulmak istiyordu. Zehirli süt, hayatından umut kesilen hastayı birdenbire iyileştiriyordu. Adam, Lokman He-

kim'e gidiyor, başına gelenleri anlatıyordu. Lokman Hekim o zaman açıklıyordu: Hasta kendisine başvurduğu zaman, içinde yılan zehri bulunan şu ilâç şişesi oynar dururmuş! Fakat, ona bir zehir içirmekten çekinmiş!

Evet... Lokman Hekim böyle bir doktormuş. Kendisine gelen hastayı iyi edecek ilâç hangisi ise, rafında oynar ve Lokman'ı uyarırmış. O, kırda dolaştığı zaman; türlü türlü otlar, çiçekler, nebatlar oldukları yerde baş kaldırırlar: "Ben bu derde devayım!", "Ben şu derde devayım!" diye, Lokman Hekim'in arkasından haykırırlarmış. Doktor ona denirmiş işte!

Zeyyad, gene o mektubunda, Sağlık Bakanlığı'na bir dilekçesini haber veriyordu: "Harcanmış bir adam vaziyetindeyim –diyormuş– Eğer muhakkak burada vazife göreceksem, beni 'İmam ve Hatib Okulu'nda da okutun!"

Hoş çocuktur Zeyyad... Onun, hayatını kazanmak için "gırgır"larla Marmara'da balığa çıktığını; dönerken "gırgır"ın baş altında ders hazırladığını biliyorum. Bazan derse güçlükle yetişir; sarı balıkçı muşambasını fakülte koridorunda çıkarmağa ancak imkân bulabilirdi. Bir gün, profesör: "Zeyyad Efendi, dedi pantalonunuzun bir paçası öteki paçasına benzemiyor!" Delikanlının sağ paçası, yukarıya doğru belki iki karış yırtılmıştı. Zeyyad hiç bozulmadı, kızarmadı. Kuvvetli ellerile, pantalonunun sağlam paçasını kavradı ve yukarıya doğru "cart" diye yırtıverdi: "Şimdi benzedi mi Hocam?"

Vekâlet, Zeyyad'ın istidasındaki hicvi nasıl karşıladı bilmiyorum.

Zeyyad'la mektuplaşıyoruz. Mektuplar postrestant adresine geliyordu. Zühtü Paşaoğlu Şakir'in kısa zamanda nasıl iflas ettiği ni ve beynine bir kurşun sıkarak nasıl hayatına son verdiğini ona yazmıştım. Gene bar hayatına ve nihayet "Taşçıkan"a düştüğümü gizli tuttum sevgilimden... Onun evlenme tekliflerini daima israrlı bir suskunlukla karşıladım. Onu çılgınca seviyordum; onu çok beğeniyordum. Zeyyad'ı bu halimde kendime layık göremiyordum ve evlenme teklifini reddediyordum.

Hem... Görevim de bitmemişti. Ettiği fenalığı! Belediye Reisi Hasan Alev Bey'in yanına bırakmıyacaktım.

"Taşçıkan" bir üniversitedir. Sosyetenin her seviyeden insanı –ayak takımı, küçük burjuvası, ağası– kendilerine mahsus düşünüşleri, felsefelerile odamdan rüzgâr gibi gelip geçerler. Patrona Mardinli Gonce'nin evinde ne insanlar tanıdım, ne olaylar duydum!

Bir pazar gecesi, Gonce, elinden tutarak bir müşteri getirdi odama... Oldukça yakışıklı, temiz giyinmiş, kibar tavırlı bir adamdı.

— Melek, Ahmet Bey "xx" fabrikasında şeftir. Seninle kalacak bu gece –diyordu hacâna– hizmette kusur etme kızım...

Kibar tavırlı adam, Gonce'nin omuzunu okşarken, bana göz kırpıyordu:

— Gonce bu... Biliyor ki yarın, yarın olmazsa bir başka gün işi düşecektir bana... Mardinli Süryani'nin Mardinliler hakkında bir sözleri vardır: "Kürt'ten sakın, olma yakın; işi düşerse gül olur, yâr olur. Senin işin düşerse bir zehirli mâr olur!"

Ahmet'le gece yarısına kadar oturduk, konuştuk. Evet; iki masum sevgili gibi, diz dize konuştuk. Beni, çılgınca sevdiği karısına benzetiyordu. Anlıyordum ki, onun kalbinde, bir türlü kapanmıyan derin bir yaranın sızısı vardır.

Ahmet her pazar gecesi geliyor, bir kere bile yatmadığımız halde, orospuluk ücretini fazla fazla ödüyordu.

Tanışıklığımızın beşinci haftasında, onun şiddetli bir heyecan sonucu erkekliğini kaybettiğini, kalbini sızlatan derin yaranın sırrını öğrendim:

Yenikapı'da Barba Yorgi'nin meyhanesi, ne garip insanların uğrağıdır! Kara tavandan sarkan tozlu küçük ampul, toprak zemindeki mermeri çatlak masalarda "parlatan" müşterilerle bir tezat halindedir.

Cigara dumanının kararttığı duvarlarda, dağınık saçları omuzundan dökülen yarısı balık, yarısı insan deniz kızları; beşinci kadehten sonra; kıyıya baştan kara etmiş bir koca gırgırın etrafında sanki kuyruk çırparak cilveleşir. Tozlu ampul, Ahırkapı feneri kadar keskin görünür gözlere...

Ayakları toprak zeminde çarpılan masaların çatlak mermerleri, başına çöken her insanın acısını, derdini, tasasını, içini döktüğü bir sırdaştır.

Bozuk bir yazı ile "El için ağlıyan, gözden de olur"; "Kör Allaha nasıl bakarsa Allah da köre öyle bakar." atasözlerini masanın mermerine kazıyan adamın tasası nedir? "Avrattan kâhyası olan zemheride keçi kırptırır!" lâfını eden bahtsız, akşam iş dönüşü evinin yolunu değiştirerek balıkçı meyhanesine dönüşünün sırrını açıklar. Bir yüreği delip geçen şu ok, onu çizen aşıkın kalp ağrılarına bir işarettir

Barba Yorgi'nin meyhanesinde, sadece, Marmara'da birdenbire patlıyan korkunç fırtınalar, gırgırların üzerinde köpürerek çatlıyan dev dalgalar konuşulmazdı.

Burada, esmer, yağız suratlı kırklık bir adam tanıdım: Gırgırcı Karagülle Hasan! "Yalan, dolan dünya"yı, "Çirkin şurada dur, ben bir güzel buluncıya kadar!" zihniyetli insanların çıkarcılığını sarakaya alır.

İyot kokan yamalı mintanının sol dirseği hizasına bir kördüğüm atarak örttüğü yarısı kopuk kolunu gösterirken, yeşil dövmelerle süslü adaleli pazısını mermer masaya yaslar, yumruğunu sıkar, gözlerini gözlerimin içine dikerdi:

— Yıllar oluyor. Bıyıkları henüz terliyen, gözünü budaktan sakınmaz bir delikanlıydım. Babamın gırgırı başında, bomba savurur, balık avlardım. Bir gün, bombanın fitili mi pek kısaydı, deli gibi tutulduğum Çingene kızı Marika için mi efkârlanmıştım, bomba elimde patladı. Nah şu sol kolum dirseğine kadar uçtu gitti... Yalan, dolan dünya!

Evet... Yıllardan sonra, balık avına kurban ettiği yarım kolunu sömürmeyi ona bu yalan dolan dünya öğretmişti. Nizamsız hareketini yakalıyan –bu nizamlara da akıl sır ermezdi ya!– belediye komiserinin karşısında, iyot kokulu gömleğinin bir kördüğüm attığı kolunu gösteriyor, boynunu çarpıtıyor:

— Ben bir harp malûlüyüm!
diye acınıyor, yakayı sıyırıyordu. İlk zamanlar, yüreği burkulurmuş. Sonra sonra kanıksamış. Komiseri "bir harb malûlüyüm!" diye nasıl kandırdığını alaylı bir dille Barba Yorgi'nin meyhanesinde arkadaşlarına anlatır, kahkahayı basarmış!

Dost ve dostluklardan söz açıldığı bir gün –şiddetli lodos yüzünden balığa çıkamadıkları ve kazaen lağıma düşürülmüş altın yüzük, saat, küpe, para buluruz ümidile, ağlarını, denize açılan kanalizasyon ağızlarına kurup bekledikleri bir gün –Karagülle'nin bir hikâyesini dinledik:

Babası, yıllarca evvel, oğlunu karşısına oturtmuş:

— De bakalım, kaç dostun var?

Küçük Hasan, kafasından bir bir dostlarını geçirmiş.

— Altmış üç!
diye cevap vermiş. İhtiyar balıkçının gözlerinde hayret ve alayla karışık bir parıltı yanmış:

— Ben ki bir pir-i faniyim, dostum bir buçuktur!

Gırgırcı Hasan'a, dostlarını imtihan için bir yol göstermiş.

Bir koyun kesmişler; kefenlemişler. Bir gecenin yarısından sonra, Gırgırcı Hasan kefenli koyunu sırtlamış. Altmış üç dostun ayrı ayrı kapısını çalmış:

— Başıma bir kaza geldi. Adam öldürdüm. Saklayın şunu!
diye yalvarmış. Hepsi de, onu tanımamazlıktan gelmişler ve kovmuşlar.

Karagülle, gözleri yaş içinde babasına dönmüş, anlatmış. İhtiyar, böyle olacağından zaten eminmiş. Gülmüş:

— Evlât –demiş– bir de benim yarım dostuma başvur.

Benden bir selâm sarkıt; meseleyi anlat!

İhtiyarın yarım dostu, delikanlının suç delilini itirazsız kabul etmiş. Sabahleyin, baba, oğlunu yarım dostuna yollamış:

— Git, iste bakalım bıraktığını...

Yarım dost, Gırgırcı Hasan'ın karşısında bilmemezlikten gelmiş:

— Ne sen bana bir şey bıraktın, ne ben seni tanıyorum!
diye, kapıyı suratına kapamış. Biraz sonra, baba oğul ikisi birlikte gitmişler. Baba, dost imtihanını anlatmış ve: "Getir şu koyunu

pişirip yiyelim!" demiş. Gırgırcı Karagülle'nin anlattığı belki bir masal... Fakat, ne güzel uydurulmuş!

Hüseyin Kaptan da, Barba Yorgi meyhanesinin hoşuma giden tiplerindendi. Beni efkârlı gördüğü günler –ki, çoğu böyleydim– masamın başına çöker:

— Karadeniz'de gemileri batan armatör gibi düşünüyorsun! diye, sarsıla sarsıla gülerdi. O da tasalıydı. O da dertliydi. Nasıl memnun olabilirdi ki, bazan haftalarca boş geziyordu.

Kadehi kıllı pençesi içine alır, havaya kaldırırdı:

— Alavotr sante!

Ben ona uyardım. Kaptan, gözlerini kırpıştırır; suratını, alnını buruşturarak öne arkaya sallanır ve masaların birinde dalıp giden yorgun işçilere bakarak konuşurdu:

— Fabrika işçisi sanır ki on iki saat çalışan sade kendidir. Ne gezer? Biz de on iki saat vardiyada ayak üzeri çivi keseriz. Geminin başından aşan dalgalar suratımızı kırbaçlar. Şiddetli rüzgâr, demirden bir mil gibi, gözlerimizi oymağa uğraşır. Uğradığımız limanlarda –gece demez, gündüz demez– saatlerce anbarlara yük alır, anbarları boşaltırız. Uykusuzluktan, durmadan işliyen vincin gürültüsünden mankafalara döneriz. Çoğu, bu yorgun kafayla açık verir, elli lira aylığımızdan da açığımızı öderiz.

Meyhanenin bir köşesinde, saçlarını mor örtü altına toplamış şişko bir kadın, elindeki tefle, gözleri kör kocasının iki telli uduna uyarak bir şarkı tuttururdu:

Al hareler takınan gelin
Takınan gelin
Kendini benden sakınan gelin
Sakınan gelin
Sana allardan bana morlardan
Alırım kaçarım seni buralardan

Kaptan bir süre şarkıyı dinler, sonra devam ederdi:

— Tüccar vapurlarında bazı kere ne komanya vardır, ne de kaptanın cebinde komanya alabilecek para... Gemi işçilerinin deniz ortasında aç geçirdikleri günler çok görülmüştür. Vapur sahibi efendi, navlun konturatı yapar. İlk avansı alır. Birazını kömürcüye verir. Tayfalara, eski alacaklarına karşılık, kırk-elli lira ayı-

rır. "Yağan yağmur esen yele yetmez!" Bazı defa da maaşlarını yolda kaptandan alacaklarını söyler. Martaval! Bu adamlar, aldatıldıklarını yarı yolda anlarlar. Ama, iş işten geçmiştir. Birkaç kere aldanıp maaş almadan limanı bırakmak istemiyen tayfaya hemen yol verilir. Yerine bir başka enayi bulmak güç müdür ki!

Gittiğin yabancı limanda bazan kimseyi kandıramaz, veresiye kömür alamıyacak duruma düşersin. Dönüşte armatör efendi "beceriksiz!" diye kıçına tekmeyi indirir. Geçidi deliye belletir bunlar... Alacağını almak için günlerce peşinden koşarsın. Mahkemelere gider, dâva açarsın vaktin varsa... Yoksa, alacağının üstüne bir bardak soğuk su içer, hoş geçersin.

— Alavotr sante!

— Sağlığınıza!

Demir kapı kilidi yandan
Kilidi yandan
Akşamki gelen kim idi sandın?
Kimseye yanmam, tövbene yandım
Tövbene yandım
Sana allardan, bana morlardan...

Bir gün, gene böyle bir dertleşmeden sonra, Hüseyin Kaptan kolumu dürttü:

— Şu içeriye gireni gördün mü?

— Evet.

— Armatördür. Armatör, gemilerinin kaptanlarını çoğu kere ya kahveden, ya meyhaneden bulur. Zavallı kaptan eline aldığı geminin eksiklerini bilemez. Deniz ortasında vartalar atlatır; ölümlerle pençeleşir.

Hüseyin Kaptan, kandilli temennahlarla, günlerden beri kötülediği armatöre yaklaşmış, önünde ellerini oğuşturmuş, armatöre kapılanmak için yaltaklanmıştı. İşte, dünya! Gırgırcı Hasan'ın hakkı var: Yalan, dolan dünyası bu!..

Barba Yorgi'nin meyhanesinde en ıstıraplı saatlerim geçmiştir benim... Düşün bir kere, Melek... Bakırköy'ünde, yeni evli taze bir gelin, kocasının yolunu gözlemektedir. Fakat o koca, erkekliğini kaybetmiştir; iktidarsızdır... Taze gelinin koynuna girmekten utanç duymaktadır. Barba Yorgi'nin balıkçı meyhanesine kasten

mıhlanıyor, kasten trenleri kaçırıp son trene kalıyordum. Genç karım, gözleri yoluma baka baka, uykuya varıyordu.

Gece yarısı evime dönüyor, sessizce kapıyı omuzluyor, içeriye giriyordum. Mışıl mışıl uyuyan karımı uzun uzun seyrediyordum; ağlıyordum. Hem onun talihine, hem kendi talihime...

Haftalarca öğle üzerleri fabrika kantininin yanına yaklaşmadım. Biriktirebildiğim parayla doktor doktor dolaştım. Derdime çare bulan olmadı.

Düşün fecaati Melek: Yeni evlenmiş, fakat karı kocalığın sırrına, tadına erememiş genç, çok güzel bir kadın –dedim ya, tıpkı sana benziyordu– koca yoluna bakıyordu ve ben Barba Yorgi'nin meyhanesinde kasten trenleri kaçırarak onun uyumasını bekliyordum.

Altı ay sonra, bir gece yarısı, karımı uyanık buldum.

Şaşkındı; telâşlıydı. Tir tir titriyordu.

— Sancılandım –dedi– eczaneye koş, bana doktor getir!

Karımı çok seviyordum. Onu göğsüme bastırdım, okşadım. Sonra, evden fırladım. Birdenbire, korkunç bir şüphe kafama çakıldı. Köşe başına sindim. Kapımı gözetledim. Beş dakika sonra, aralanan kapıdan bir gölge sokağa kaydı.

Bu yabancı erkeğin arkasından koşup onu kuvvetli yumruklarımın altında bir köpek gibi gebertebilirdim. Eve dönüp, güzel karımı kuvvetli pençelerimin arasında bir kedi yavrusu gibi boğabilirdim. Yapmadım; yapamadım. Buna hakkım yoktu çünkü...

Evime bir daha dönmedim. Zaten kimsesizdim. Anadolu'ya çıktım. Adana'da iş buldum. Düne nazaran kazancım da, mevkiim de iyi... Fakat, bahtsızım; ıstırap çekiyorum.

Sen benim bir tanecik karıma benziyorsun, Melek... Karıma hiç kızgın değilim. Onu hâlâ seviyorum.

Çift arasında iktisadi ve içtimaî müsavat bulunan, aşk üzerine kurulmuş bir izdivaç, bu aşk devam ettiği müddetçe ahlâkidir. İnsan etten ve sinirden terekküp ettiğine göre, yıllarca sürebilen uzun ömürlü bir aşk düşünebilir miyiz? Günün birinde, yeni ve daha kuvvetli bir aşk, ya erkekte, ya kadında, evlenmelerini mucib olan muhabbeti söndürebilir. Yapılacak şey, hemen ayrılmaktır. Yoksa, ihanetler baş gösterecektir.

Fabrika şefinin fizyolojisi tatmin edilmiyen genç karısı, elbet yeni bir aşk arıyacaktı.

Bir dinlenme gecesi, Mardinli hacânam Gonce'den, "Şihko'nun masalı"nı tüylerim ürpererek dinledim:

Çöllerin "Bey"i, Şeytanın Allahtan çaldığı bir insanmış. Sarayının zindanlarında, kendisine has buğday yollıyan köylü kölelerini zindancılarına ön vermeden kırbaçlar; sıtlarında açılan yaraların ılık kanlarını, eskimiş bir şarap lezzetile emer, yalarmış. Sonra da, kızının koynuna girer, kendine çılgınca bir şehvet ziyafeti çekermiş.

Bir gün, Şihko, avucunda yemyeşil, taptaze bir yosunla doğuyor. Köylü-köleler, garip bir hissin tesiri altında, Bey kamçısından, Bey "salgın"ından kurtulma umudunu ona bağlıyorlar.

Çöl ortasındaki köyde avucunda yemyeşil yosunla doğan çocuğun haberi, Bey'in kulağına eriştiriliyor.

Kırk cellât hazırlanıyor. Bey, başına kara agelini takıyor, sırtına kara maşlahını geçiriyor ve kara küheylânına binerek, atlı kırk celladın en önüne geçiyor.

Çölün izbe köyü, uzaktan kara bulut gibi uçan kırk bir celladın gölgesile ürperiyor. Bu, yeni bir "salgın" seferi, yeni bir "Bac" gelişi değildir. Bu geliş, avucunda yemyeşil yosunla doğan çocuğu yok etmek içindir. Bütün çölün umut bağladığı Şihko'yu gizlemek gerek...

Genç bir dul, kırk celladın önünde küheylânını şaha kaldıran Bey'e yaklaşıyor. Kolları üzerinde tuttuğu çıplak bir çocuğu uzatıyor: İşte Şihko!

En yakın cellâdın bilekleri bir hamlede kapıyor.

Çölün izbe köyüne kara bulut gibi inen kırk bir cellât, avucunda yemyeşil yosunla doğan çocuğun kafasını uçurmak üzere, geldikleri yere uzaklaşıyorlar. Köylü-köleler rahat bir nefes alıyor: Götürülen, Şihko değildir. Tılsımlı çocuk, gizli bir kulübede mışıl mışıl uyumaktadır. Ya, kafası uçurulan? O, "Bey"in kendi çocuğudur:

Evliliğin birinci günü, ilk gece hakkını Bey'e vermeğe giden genç kız, saraydan çıkıp evine döndüğü zaman, henüz koynuna

girmediği kocasını kendini asmış buluyor. And içiyor ki, karnında taşıdığı piçi bir gün Bey'in suratına çarpacak, çıldırasıya sevdiği kocasının intikamını alacaktır.

Kırk bir cellâdın çılgın sevinç içinde götürdüğü çocuk, "ilk gece hakkı"nın ürünü, Bey'in kendi piçidir.

Yıllar geçiyor. Şihko büyüyor ve büyüdükçe Bey'in zulmüne akıl erdiriyor: "Onlar Bey'siz de edebilirler; fakat Bey onlarsız edemez. Ona kim yollıyacak has buğdayı?"

Babasının açlıktan ve ıstıraptan çöle cansız serildiği gün; Şihko intikam almağa karar veriyor. Anası, baca tepesine toplaşan aile ölülerinin ruhlarını beslemek için kara toprakla ağırlaştırılmış arpa unundan börek kızartırken; köylüler bu böreği aç midelerine indirirken, intikam arzuları Şihko'nun benliğini sarıyor. Ve, bir şarkı hatırlıyor:

"İsrailoğulları gittiler; bitmez tükenmez çöllerin ardında... Serap kadar güzel yerlere... Aç ve susuzdular; iskeleti meydana çıkmış sırtları, yarılmıştı dilim dilim... Günler bir cehennem ateşi içinde geçiyordu Firavun ilinde... Doğan çocukların başları bir soğan gibi kesiliyordu. Ehram yaparken, ağır taşlar altında ölüyordu kardeşleri... İsrailoğulları'nın kemikleri üzerinde yükseliyordu Firavun'un şan, şeref kaleleri ehramlar...

Cehennem kapısı kalındır, kat kattır; açılır bir serinliğe... Beklemek lâzım, beklemek, lâzım! Eriyordu Mısır güneşi altında İsrail kavmi... Açılmıyordu serinliğe giden kapılar... Musa uzattı kolunu göklere: Kat kat kalın cehennem kapıları kırıldı. Açıldı yollar; yarıldı deniz ve bir yığın insan, öptü karşı kıyının topraklarını..."

Şihko, Musa gibi elini göklere uzatmıyor. Çöl insanlarının kafalarına özgürlüğü aşılıyor ve Bey'e karşı ayaklanma patlak vermekte gecikmiyor.

Bey, akıp gelen bu seli bir geçitte önlemek istiyor. Yaman bir cenk oluyor. Şihko'nun ak atı, kanlara bulanıyor ve kızıl bir alev halinde oradan buraya koşuyor.

Bey, gizlendiği kovukta bir fare gibi gebertiliyor.

Bey saraylarına doğru koşanlar, bir aralık Şihko'nun yokluğunu fark ediyorlar. Geçide dönenler, onun ölüsünü buluyorlar.

Bugün dağlarda zenginleri soyup fakirlere dağıtan eşkiya, Şihko'nun yeniden can bulan ruhudur.

Adana'da, mütegallibe toprak ağasının tarafından uydurulmuş bir efsane vardır: Bir yabancının Adana'da daha çok göneneceğini, yerlinin onmıyacağını anlatır.

Sözde, Ramazanoğlu, Ulucamii yaptırırken Allaha küçük oğlunu adamış. Camiin temellerini atan ustalara, oğlunu kesmelerini, oğlunun kanını temellere akıtmalarını ve cesedini temele koymalarını emretmiş. "Gözüm görmesin!" diye de uzaklara gitmiş. Dönmüş gelmiş, bir de ne görsün: Camiin temelleri atılmış, duvarları yükselmiş ve Allaha adadığı küçük oğlu oynayıp durmuyor mu?

Ustalar, derebeyinin kan çıkartan kırbacına boyun bükmüşler: "Kıyamadık –demişler– Adana'ya tutmalığa gelmiş bir ırgadı kestik; temele onun kanını akıttık; duvarları onun cenazesi üzerine ördük!" Ramazanoğlu, yana yana dövünmüş: "Bundan sonra Adana'nın yerlisi onmıyacak; dışarıdan gelen gönenecek!"

Pamuk tarlasına, yakın vilâyetlerden ot dövmeye gelen on binlerce köylü-ırgadı düşünüyordum. Artık, temellerine oğul kanı adanmış bir Ulucami yoktu. Fakat, her yıl on binlerce ırgadın kanı ve terile sulanan, gaspedilmiş yüz binlerce dönüm toprak vardı. Ulucamii temellerine akıtılan yabancı ırgat kanı, dışarıdan gelen ırgat için uğursuz bir başlangıç olmuştu. Gönenen ırgat değil ağaydı. Onmıyan yerli çoktu. Toprağı gaspedilmiş on binlerce "Boyalısakal' vardı ovada... Karıları, kızları, oğullarile; ot dövmekten tutmuş bilekleri, koza şifinin yara açtığı avuçlarile; bütün vücutlarile onlar efendilerinindi. Bu "efendi"ler, dilediği ırgadın karısını koynuna alır; dilediği ırgadın kızlığını güveyden önce çalar; dilediğini işinden kovup açlığa mahkûm eder; dilediğini kırbaçlar; dilediğini, toprağı üzerine kurulmuş köyünün damından çıkarıp atarak açıkta bırakırdı.

Bu "efendi"lerden biri de Belediye Reisi Hasan Alev'di! Mardin'in dillere destan eşkıyası Şihko'ya bir imreniyordu şimdi... Bu imreniş, kafamda gittikçe büyüyor, büyüyor, büyüyordu.

Kötüköy'ün basık kulübesinde gözlerini dünyaya açan Elif'in avucunda bir yeşil yosun yoktu. Fakat, ben Çukurova'da bir Şihko olacağım. On binlerce köylü ırgadı özgürlüğe, toprağına kavuşturmak için ayaklanacağım. Elinde mavzerile Antitoroslarda bir tabur istilâcı Fransız askerine meydan okuyan Hatice'nin kızıyım ben... Bütün bir Çukurova'yı avucuna alan ağanın: Kilikya'yı diriltme sevdasına düşen, Türkler'i diri diri kasap çengeline asıp derilerini yüzen Ermeni soygunculardan, İmparatorluğa yeni bir sömürge katmak tutkusuna kapılan istilâcı sürülerden ne farkı vardı! Bir Hind peygamberinin dediği gibi: "Denizlere dökülen en büyük nehirler, nasıl, adlarını yitirip döküldükleri denizlerin adı ile anılırlarsa" ben de, göreceğim vazife ve başarının büyüklüğü ne derecede bulunursa bulunsun, Çukurova ayaklanmasında, köylü-ırgatla kaynaşacağım. Tarih, köylü kızı Elif'i belki tanımıyacak bile... Şihko ile benzemiyen tarafımız bu... Varsın olsun!

"C" kazasının eski belediye reisi "S..."nin çiftliğindeyim. Eski belediye reisi, ağanın kötülüğüne uğramış, hayata ve insanlara küsmüş, babadan kalma üç yüz dönüm toprağının orta yerine küçücük bir çiftlik kurarak dünyadan elini eteğini çekmeğe uğraşmış bir adamdır.

Onunla "Gonce"nin evinde tanıştık. Birbirimizi çabuk anladık. Beraber yaşama kararını verdik.

Şahsi menfaatleri önünde "S..."nin ciddi bir engel olarak belirdiğini gören ağa onu hükümet gözünde kötülemek, kündeden atmak için öyle hilelere başvurmuş, öyle entrikalar çevirmiş ki...

"İstasyonu kasabaya bağlıyan parke yol, belediyeciliğimin en büyük eseri olacaktı. Elif... Yolun açılma törenin yapacağımız gün, daha şafak sökmeden uyanmıştım. Kalbim hızlı hızlı çarpıyordu. Uzun, tumturaklı cümlelerle açma nutukları vererek bö-

bürlenmiyecektim. Kasabalı –ki, orta halk, ırgat ve esnaftı– benim ne gönülden çalıştığımı bilmiyor değildi.

Tören kordelasını vali adına kaymakam kesti. Tören yerinde biriken binlerce halk, yeni parke yoldan istasyona doğru –yapışkan bir kauçuk seli gibi uzala kısala, genişliye darala– aktı. En önde davul zurna gidiyor, arkadan Kaymakam, ben ve ilçenin hükümet ileri gelenleri ilerliyordu. Daha geriden ırgat, esnaf, orta halk, halay çeker gibi birbirlerinin parmaklarından tutarak güle oynıya yürüyordu.

En mutlu günlerimden biriydi bu, Elif... Bir aralık, öylesine coştum ki, önümde giden davulcuya yaklaştım. 'Böyle bir bayram günüde, böyle miskince davul çalınmaz!' diye yarı şaka, yarı ciddi haykırdım. Davulu elinden alıp kasnak kayışını omzuma geçirdim; davulu tokmakladım. Halk: 'Yaşa, var ol!' diye alkışlıyordu.

Bir hafta sonra vilâyet merkezine çağrıldım. Parti Yönetim Kurulu Reisile onun odasında halvet olduk. Bana, bir dosya içinden çıkararak bir fotoğraf gösterdi reis... Bu resim, omuzuna geçirdiği davula çılgınca tokmak savuran 'C...' ilçesi Belediye Reisi 'S...'yi gösteriyordu.

Ağalar belediye reisinin, bir açma töreninde davul çalıp maskara oluşuna üzülmüş!

— Kendimi müdafaaya tenezzül etmiyecek kadar mağrurdum, Elif...

Bu sınıf, beni kötülemek için elinden geleni yapıyordu. Belediye çavuşlarını, istasyonla kasaba arasındaki parke yolun etrafına diktiğim aşılanmış akasyalardan her gece beş on tanesini kırılmış buluyordu. Bir gün, canıma tak etti. Memurlarıma, akasyaları sökmeleri emrini verdim.

Maarif memuru, idealist, mücadeleci bir gençti. 'Ne yapıyorsun?!' dedi. Ona izah ettim: Bir adam düşün ki, on parmağından her birini bir gün cellât satırına vermeğe mahkûm edilmiştir. Bu mahkûm, on gün sürecek acının elbet bir günde sonra ermesini tercih edecek, bütün parmaklarını bir anda satıra vermeği üstün görecektir.

Maarif memuru mücadeleci bir gençti. İlçe okullarının en büyük öğrencilerinden her birini, akasya fidanlarından birini korumakla görevlendirdi. Bir gün sonra, iri yarı maarif memurunu öldürücü bir dayakla dövülmüş olarak bulduk. Ağzından burnundan kan getirilinceye; dişlerinden birkaçı kırılıncaya kadar dövülmüştü.

Ortaçağ devirlerinin idam usullerinden biri de, mahkûmları bir hücrede tek başına bırakarak çıldırtmakmış. Ben de bir gün iğrenç bir iftirayla sürüklendiğim mahkemeden ak alınla çıktıktan sonra "C..."a dönmedim. Babadan kalma bu çiftliğe çekilip kendimi tek başıma yaşamağa mahkûm ettim. Enerjim tamdı; iyi niyetliydim; çalışkandım; namusluydum. Fakat... Mücadeleden çabuk yılıyordum. Belki de iradem zayıftı. On binlerce köylü-ırgadı hürriyetine, toprağına kavuşturmak için çıkaracağın ayaklanmada seninle birlik olacağım Elif..."

Bazan bedbinleşiyordum; Gonce'nin genelevinden, etrafındaki insanlardan, yatağıma giren müşterilerden nefret ediyordum. Geçirdiğim ufak tefek rahatsızlıklar beni sanki hayata daha sıkı bağlıyordu. (Ağız ağıza doldurulmuş ve ateşlenmiş bir sac soba düşününüz. Her tarafı kısa bir zamanda kızıl bir alev haline girmiştir. İçindeki odunlar kül olduktan pek az sonra, o, metrûk bir bitpazarı sobası kadar buz kesilir. Ben Adana'nın havasını; soğuktan sıcağa, sıcaktan soğuğa âni geçişlerile; bir sac sobaya pek benzetirim. Bu havaya dayanmak her vücudun harcı değildir!) Ölümden korkuyordum. Hele, yuvamızı yıkanlardan hıncımı alamadan ölürsem, diye ürküyordum.

Bir gece, "S..." ile baş başa kafaları tütsülerken, bedbin bir felsefenin derinliğine dalmıştık.

Acılarımı anlamsız bulan "S..." tıpkı, perhize çekildiği ormanda uykuya daldığı "bilgi ağacı"nın altında gerçeğe kavuşarak uyanan Budda gibiydi. Tıpkı Budda'nın "Benarés"deki mün-

zevi beş rahibe ilk vâzını verişi gibi, o da bana aynı sözleri tekrarlıyordu:

"Doğum, acıdır; ihtiyarlık acıdır; ölüm, acıdır; nefret edilenlerle beraber olmak, acıdır; istenilen şeyi elde edememek, acıdır..."

"Acının kaynağı, yaşamak tutkusudur. Acıyı ortadan, kaldırmanın çaresi ise, varlık tutkusunu yok etmek, tutkuyu bırakmak, isteği terk etmektir.

"Acıyı yok edecek yol sekiz kolludur: Halis iman, halis irade, doğru konuşma, doğru hareket etmek, doğru yaşamak, doğru çalışmak, doğru düşünce!"

Bir kahkaha attım. Ben de öyle yapmalıydım!

— Fakat, düşün "S..." ben bir fahişeyim...

O,ciddi, hatırlatıyor ki, Budda'nın dinine girip ilk rahibe olanlar arasında, zamanının ünlü orospusu Vimâha da vardır; ve Budda'nın dinine imanile Budizm tarihinde unutulmaz nam bırakmıştır bu kötü kadın...

Acılarımdan kurtulmak için Budda'nın felsefesine mi bağlanacığım! Yirminci yüzyılın insanı Budda'nın masalına kanıp, acısını ve üzüntüsünü unutacak kadar saf yürekli değil... Fakat, kafatasında yapacağı ameliyatla üzüntü damarını kesip atmayı başaracak bir operatörün elini insanlık minnetle öpecektir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Bir gün telefonlar, Seyhan valisine, Yüreğir'de birkaç yüz köylü-ırgadın ayaklanışı haberini ulaştırdı. Binlerce dönümlük ekin ateşe verilmişti. Vaktinde bastırılmazsa, ayaklanma genişleyebilirdi.

Bölgeye atlı jandarma birliği çıkarıldı. Çarpışma kırk sekiz saat sürdü. Olayı bastırmağa gönderilen jandarma yüzbaşısı, ayaklanmanın elebaşısı olarak, kurşunla ağır yaralanmış bir güzel kadın getirdi yanında... Eski Belediye Reisi "S..." çarpışmada ölmüştü.

Vali; uyanık ve ileri görüşlü bir adamdı. Raporu, köylü-ırgat lehine oldu.

Çukurova'nın, ağa elinden alınarak devletleştirilmesi teşebbüsü bu ayaklanmadan sonra başlar. Boyalısakal'ın kızı Elif, cezaevinde, "Toprak Kanunu"nun çıkarılmasını bekliyor. Ama "toprak ana", köylü-ırgat için hâlâ "kara toprak"

Adana,
12 Kasım 1943

SON

ROMANDA GEÇEN BAZI YEREL TABİR VE KELİMELERİN ANLAMLARI

A

Alaçık: Dut ağacı dallarile yapılan ve üzerine savan serilen gölgelik.

Andelip: Hile, oyun.

Arabuşağı: Mısırlı İbrahim Paşa ile birlikte gelen ve Adana'da yerleşip kalan Arapların torunları (yerli Türklerle arabuşakları arasında daimi bir soğukluk vardır.. İki taraf da birbirlerine ne kız verir, ne kız alırlar).

Avara: Boşta gezmek (aslı avare).

Avgan kuşu: Aslı Afgan kuşu. Şeytan uçurtması.

Ayrık, geliç, kındırgı: Ekili tarlalara zarar veren yabani otlar.

Azzık: Yiyecek paketi.

B

Bartıl: Rüşvet.

Batman: Eskiden Adana'da kullanılan bir nevi ağırlık ölçüsü (Dört okkanın karşılığı).

Batöz: Harman makinesi.

Bel saldırması: Bel ağrısı.

Berk: Çabuk, hızlı.

Bider: Tohum.

Biderci: Tarlaya tohum serpen adam.

Burma: Bilezik.

C - Ç

Celfin: Piliç.

Cere: Desti.

Çakal yağmuru: Kısa aralıklarla yağan hafif yağmur. Ahmak ıslatan.

Çaput: Paçavra, bez.

Çeki sepeti: Koza ve kütlü toplamağa mahsus büyük sepetler.

Çepel: İçinde yabani ot bulunan tarlalar.

Çerçi: Her şey satan dükkân, aktar.

Çiçekten kelleye binmek: Hububatın tane haline gelişi.

Çiftekazanlı: Tarlanın sürülmesinde kullanılan ve istimle işliyen iki makine (Biri tarlanın bir tarafında, diğeri karşı tarafında durur ve köteni tellerle çekerler).

Çiğit: Pamuk tohumu.

Çimdirmek: Yıkamak.

Çinçe parmak: Serçe parmak.

Çırçır: Pamuktan tohumu ayıran makine.

Çongaşmak: Yığılışmak.

Çorak: Tuzlu toprak.

D

Dellek: Hamam Tellak'ı demektir. Adana'da hamam natırına hor gözle bakıldığı için tellak "Dellek" şekline girerek tahkir yerine kullanılır.

Dembelek: Dümbelek.

Demlik: Semaverin üzerine konulan porselen çaydanlık.

Deveye binmek: Çok sarhoş olmak.

Dink: Buğdayı bulgur haline getiren, üst üste ve müteharrik büyük iki taş.

Düğe: İki ila üç yaşındaki inek yavruları.

E - F

Elci: Ağaların çiftliğine ırgat bulan aracı, ağadan ve işçiden komüsyon alan adam.

Emmi: Amca.

Eşki: Ekşi.

Felhan: Nadas.

Fellah: Osmanlı İmparatorluğuna baş kaldıran Mısırlı İbrahim Paşa'nın Adana'yı işgali zamanında Adana'da yerleşen Araplar.

Firdeci: Vergi memuru.

Fırtlamış: Ekşiyerek köpürmüş, bozulmuş.

G

Gönenmek: Murada ermek, muvaffak olmak.

Göz suları: Menba suları.

Gubar: Henüz yağmur düşmemiş kuru toprak.

Güdük: Irgat ve köylünün giydiği gömlek.

Gülek: Hububat ölçeği (32 kilodur).

H

Halay: Altı, yedi ve daha fazla kimsenin kolkola girerek veya parmak parmağa tutuşarak oynamaları.

Harar: Çuvalın büyüğü.

Hayma: Çardak.

Huğ otu: Nehir sazı.

Huğ: Kamışlarla örülmüş ve bazan çamurla sıvanmış kulübeler.

K

Kalak: Bir nevi süslü başlık.

Kamyon kesmek: Ağanın, kendi nakil vasıtalarile işçileri tarlaya götürmeği taahhüt etmesi.

Keseen: Henüz çıkmış pamukların köklerini kesen ve kurutan kurt.

Kesek: Tarla sürülürken topraktan kopan toprak parçaları.

Kındırmak: Aralık bırakmak.

Kırkım: Düğünde geline verilen hediyeler.

Kızılkıvrım: Soğukların pamuk ürününü yok edişi.

Koza düşürümü: Kozanın toplanması.

Koza şiflenmesi: Kozanın pamuğu ile kabuğunu elle birbirinden ayırmak.

Körüklü: Fayton arabası.

Köstü toprağı: Köstebeğin toprakta yaptığı tümsek.

Köten: Çift sürülen alet.

Kumpas alemi: Birbiri ile anlaşmış birkaç arkadaşın içki alemi.

Kurudan gitmek: Nakil vasıtasına binmeden, yürüye yürüye gitmek.

Kutnu: Halep dokuması bir nevi ipekli fistanlık kumaş.

Küncü kümülü: Susamların, daha iyi kurumaları için, tarlada küçük küçük demetler haline getirilmesi.

Küncü: Susam.

Kütlü: Tohumlu pamuk.

L - M - N

Leğençe: Leğen.

Loğ taşı: Toprak damları düzelten silindir şeklindeki taş.

Mahsulün zincirlemesi: Mahsulün iyi oluşu.

Meryemana saçı: Cenaze yıkanan lif.

Murt: Mersin ağacı.
Nadas: Toprağın sürülmesi.

O - Ö

Onmamak: Murada ermemek, muvaffak olmamak.
Öküz görümü: Sabahleyin şafak atmadan hayvanların tımarı ve yemlenmesi.

S - Ş

Sağ para: Eskiden tedavül eden gümüş elli paralıklar (Bir de nikelden mangırdan olan ufak paralar vardı ki, bunlara çürük para derlerdi).
Sako: Ceket.
Saplıcan: Zatürre.
Savan: Çiğ iplikten işlenmiş renkli örtü (Döşemeye serilir, yorgan olarak da kullanılır).
Savan: Gece ateş etrafında köy oyunu.
Şakarı kumaşı: Hama'dan gelen bir nevi keten kumaş.
Şif: Yerli kozanın pamuğu alındıktan sonra kalan kabuğu.
Şırlık yağı: Susamdan yapılan âdi yağ.
Şum: Uğursuz.

T

Tabaka ev: İki katlı ev.
Tapan: Ekimden sonra toprağı tesviye eden ve hayvanlar tarafından çekilen bir direk.
Tutarıklı: Saralı.
Tutma: Bir mevsimine çiftliğe kapılanan işçi.
Tülekleşmek: Kurnazlaşmak.

U - Ü

Urasa: Tılsım.
Üçdemirli: Tarlayı sürmek için kullanılan çift aleti (At veya öküzlerle çekilir).
Ütmek: Kazanmak.

Y

Yanaşma: Çiftlik amelesi, tutma.
Yanlık: Sütten yağ ve ayran çıkaran tahta alet.
Yarma: Buğdaydan yapılan, bulgurdan daha iri bir yiyecek maddesi.
Yazı: Tarla.
Yedi hacet: Evlendirilecek kızın cihazı. 1- Ayna, 2- Sandık, 3- Hamam takımı, 4- Tel duvak vesaire, 5- Bir top patiska, 6- Kapkacak (Sini, sahan, tencere vesaire), 7- Leğen ve ibrik.
Yeğin: Hafif.
Yölemek: Bilemek.

Z

Zarlık bez: Kaput bezlerinin incesi (Yatak yüzlerinde kullanılır).
Zılgıt çalmak: Düğünlerde gelin duvak takarken ağızla çıkarılan ses.
Zillenmek: Pamuk tohumunun toprakta bitişi.
Ziyaret: Evliya.

Reşat Enis 1909'da İstanbul'da doğdu. Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelen çocukluğu subay olan babasının görevi gereği Anadolu'nun çeşitli şehir ve kasabalarında geçti. İstanbul'da gördüğü lise öğreniminden sonra Yüksek Ticaret Okulu ve Edebiyat Fakültesi'nde okudu. Gazetecilik mesleğini seçti; Milliyet, Vakit, Bugün, Cumhuriyet, Yeni İstanbul gibi gazetelerde muhabirlik, fıkra yazarlığı, yazıişleri müdürlüğü yaptı. Anadolu Ajansı'ndan emekli oldu (1968). Röportajlarla başlayan yazarlığını romancı olarak sürdürdü. Kısa konuşmalı, akıcı, duru bir dille yazdığı romanlarında daha çok İstanbul'un kenar semtleri ve düşkünler ile serseriler, tarım emekçileri ile işçiler anlatılır. Afrodit Buhurdanında Bir Kadın (1937), Toprak Kokusu (1944), Ekmek Kavgamız (1947), Ağlama Duvarı (1949), Despot (1957), Sarı İt (1968) en önemli eserleridir.

DESEN: A. TASSOS

"Reşat Enis, romanımızın temel taşlarından birisidir. Getirdikleri, götürdükleri tartışılabilir, ama onun bir yönü tartışılamaz, sonsuz namusu ve halk sevgisi. Bu sessiz, karınca gibi çalışkan adam gerçekçi romanımızın babalarından oldu. Toprak Kokusu'nda belki evrenin, insanın, doğanın büyük şiirini bulamayız ama, insanın katı gerçeğine başımızı küt diye vurur irkiliriz. O, hep irkilten bir yazardı. Onun için ilk Çukurova romanını o yazdı. Bu kaynaşan, Anadolu'nun yüreğinin attığı yeri ilk o dile getirdi ve ondan sonra gelenlere bir çığır da olsa, yolu o çizdi. İlk işçi romanını da yazanlardan birisi, belki de birincisi odur. Bizim romanımız, toplumumuz tartışılırken, sağlıklı bir dönemde, Reşat Enis adı en çok anılan adlar arasında olacaktır."

Yaşar Kemal

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

ISBN 975-6525-30-4

